

ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ & ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

Φανή Γκριτσέλη

**Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΤΗΣ ΝΟΗΜΟΣΥΝΗΣ
ΣΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΔΙΟΙΚΟΥΜΕΝΟΥ
ΣΤΟ ΠΕΔΙΟ
ΤΗΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ**

Διατριβή επί διδακτορία υποβαλλομένη προς κρίσιν
στο Τμήμα Δημόσιας Διοίκησης
του Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

Επιβλέπουσα: Ομότιμη Καθηγήτρια Ανδρομάχη Μαρκαντωνάτου-Σκαλτσά

Μέλη:

Καθηγήτρια Πολυξένη Παπαδάκη

Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Φερενίκη Παναγοπούλου

Αθήνα 2025

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	5
Α. Γενικά	5
Β. Υπόθεση εργασίας	6
Γ. Διάρθρωση	7
Δ. Πρωτοτυπία	14
Ε. Ευχαριστίες	15
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ	16
ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΔΙΑΣΑΦΗΣΕΙΣ	16
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ	20
ΤΟ ΘΕΣΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ ΤΗΣ ΤΝ ΣΤΗΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ	20
Α. Το ευρωπαϊκό νομικό πλαίσιο	21
Ι. Άρθρο 2 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ	21
ΙΙ. Άρθρο 14 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ	22
ΙΙΙ. Ο Κανονισμός 1689/2024 για την ΤΝ (AI Act)	23
Β. Το ελληνικό νομικό πλαίσιο	28
Ι. Ο ν. 4961/2022 «Αναδυόμενες τεχνολογίες πληροφορικής και επικοινωνιών, ενίσχυση της ψηφιακής διακυβέρνησης και άλλες διατάξεις»	28
ΙΙ. Η Πρόταση της Ελληνικής Επιτροπής Υψηλού Επιπέδου για την ΤΝ	30
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ	33
ΒΑΣΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΘΕΣΜΙΚΟΥ ΠΛΑΙΣΙΟΥ ΓΙΑ ΤΑ ΑΝΩΤΑΤΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ	33
Α. Η συνταγματική ρύθμιση	33
Β. Το νομοθετικό πλαίσιο	36
Ι. Παράγοντες επιρροής επί του θεσμικού πλαισίου	37
ΙΙ. Ο Ευρωπαϊκός Χώρος Ανώτατης Εκπαίδευσης	39

III. Βασικά χαρακτηριστικά των νόμων για τα ΑΕΙ	43
IV. Ο ισχύων νόμος 4957/21.7.2022 «Νέοι Ορίζοντες στα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα: Ενίσχυση της ποιότητας, της λειτουργικότητας και της σύνδεσης των Α.Ε.Ι. με την κοινωνία και λοιπές διατάξεις»	60
V. Διαπιστώσεις από τις νομοθετικές προβλέψεις για τη διοίκηση των ΑΕΙ	65
VI. Η μεταβολή του τοπίου μέσω της ΤΝ	68
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ.....	69
Η ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΤΝ ΣΤΟΝ ΧΩΡΟ ΤΗΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ	69
A. Ενδεικτικές περιπτώσεις δυνάμενης εφαρμογής της ΤΝ στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση.....	69
I. Διεξαγωγή Εξετάσεων	69
II. Αξιολόγηση υποψηφιοτήτων φοιτητών	69
III. Προαξιολόγηση υποψηφιοτήτων μελών ΔΕΠ	70
IV. Δημιουργία κειμένου μέσω της παραγωγικής ΤΝ	71
V. Υποβοήθηση της εκπαιδευτικής διαδικασίας	72
B. Η αξιολόγηση του διοικητικού προσωπικού μέσω της χρήσης της ΤΝ	76
Γ. Προβληματική.....	76
I. Πλεονεκτήματα της χρήσης ΤΝ στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση	77
II. Πλεονεκτήματα στη δημόσια διοίκηση	78
III. Μειονεκτήματα της κακής χρήσης της ΤΝ στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση	79
IV. Μειονεκτήματα της κακής χρήσης της ΤΝ στη δημόσια διοίκηση.....	80
V. Συζήτηση.....	81
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ	82
Η ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΔΙΟΙΚΟΥΜΕΝΟΥ	82
A. Γενικά	82
B. Οι κύριες αρχές προστασίας του διοικουμένου	85
I. Η αρχή της νομιμότητας	85
II. Η αρχή της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης	87
III. Δημόσιο συμφέρον.....	98
IV. Η αρχή της καλής πίστης	103

V. Η αρχή της χρηστής διοίκησης.....	106
VI. Δικαίωμα προηγούμενης ακρόασης	110
VII. Δικαίωμα της αναφοράς	113
VIII. Η αρχή της διαφάνειας	118
IX. Η αρχή της αιτιολογίας των διοικητικών πράξεων	123
X. Η αρχή της αμεροληψίας.....	131
XI. Η αρχή της ισότητας	135
XII. Η αρχή της αναλογικότητας	141
XIII. Η αρχή της αποτελεσματικότητας	144
Γ. Σταχυολόγηση.....	145
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ	147
ΕΙΔΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΤΗΣ ΝΟΗΜΟΣΥΝΗΣ Σφάλμα! Δεν έχει οριστεί σελιδοδείκτης.	
Α. Το ζήτημα της εποπτείας	147
Β. Η επίδραση της Τεχνητής Νοημοσύνης στη ζωή του ατόμου: Μια φιλοσοφική Θεώρηση	Σφάλμα! Δεν έχει οριστεί σελιδοδείκτης.
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ	149
ΟΙ ΕΠΙΚΑΙΡΟΠΟΙΗΜΕΝΕΣ ΑΡΧΕΣ.....	149
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	153
ΑΝΑΦΟΡΕΣ	154

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η Τεχνητή Νοημοσύνη (εφεξής ΤΝ) έχει ήδη εισβάλει στη ζωή μας και επηρεάζει σχεδόν όλες τις εκφάνσεις του σύγχρονου έννομου βίου. Η επίδραση της στον τομέα της δημόσιας διοίκησης και κυρίως στον ευαίσθητο χώρο της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης δεν είναι αμελητέα. Μπορεί είτε να την αποδομήσει καταστρέφοντας τα δομικά θεμέλια της εκπαιδευτικής διαδικασίας είτε να την αναβαθμίσει διανοίγοντας νέους δρόμους κριτικής θέασης των πραγμάτων και εν γένει εκπαιδευτικής ανύψωσης και διοικητικής αποτελεσματικότητας και εν τέλει εξυπηρέτησης του δημοσίου συμφέροντος.¹ Υπάρχουν δύο επιλογές τις οποίες μπορούμε να ακολουθήσουμε: είτε να την αποτάξουμε είτε να την αποδεχτούμε υπό όρους.² Η πρώτη λύση είναι τεχνοφοβική και ουτοπική, καθώς το ποτάμι δεν γυρίζει πίσω. Η δεύτερη λύση είναι πιο ρεαλιστική, η οποία -αν έχει ως επίκεντρο τον άνθρωπο και την εν γένει προστασία του- μπορεί να οδηγήσει στην αύξηση της ανθρώπινης ευημερίας. Καθίσταται συνεπώς απαραίτητο να μάθουμε να συνυπάρχουμε με αυτήν, αντιμετωπίζοντας τους κινδύνους που ενέχει και αξιοποιώντας τα ποικίλα οφέλη που προσφέρει. Γνώμονας στην όλη πραγμάτευση του θέματος είναι ότι ο αλγόριθμος οφείλει να υποβοηθεί τον άνθρωπο και όχι να τον υποκαθιστά. Αντιστοίχως, δεν νοείται πλήρης υποκατάσταση της διοικητικής πράξης από τον αλγόριθμο.³

Α. Γενικά

Το ζήτημα της προστασίας του διοικουμένου αποτέλεσε αντικείμενο έντονου διαλόγου και έχει απασχολήσει πολλές φορές τη θεωρία και τη νομολογία. Η εισβολή της ΤΝ φαίνεται να αλλάζει το τοπίο. Πρόσφατα μάλιστα έχουν εκπονηθεί αρκετές μελέτες αναφορικά με το ζήτημα της επίδρασης της τεχνητής νοημοσύνης στον χώρο της δημόσιας διοίκησης με έμφαση στην προστασία του διοικουμένου.⁴ Ωστόσο, δεν έχει συζητηθεί επαρκώς η επίδραση της τεχνητής νοημοσύνης στον ιδιαίτερο χώρο της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης. Συγκεκριμένα, μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζει

¹ Βλ. Χ. Μουκίου, Αλγόριθμοι και Διοικητικό Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2025, σ. 9 επ..

² Βλ. Φ. Παναγοπούλου, Τεχνητή Νοημοσύνη και Δημοκρατία: Προς έναν ψηφιακό αυταρχισμό ή μια δημοκρατική αναβάθμιση; Syntagma Watch, 17.2.2025, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/tecnith-nohmosynh-kai-demokratia/>.

³ Βλ. Χ. Μουκίου, Αλγόριθμοι και Διοικητικό Δίκαιο, όπ. ανωτ., σ. 11.

⁴ Βλ. Λ. Μήτρου, Μπορεί ο αλγόριθμος να διοικεί; σε: Λ. Μήτρου (επιμ.), Μπορεί ο αλγόριθμος; Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Αθήνα 2023, σ. 253 επ. και Φ. Παναγοπούλου «Η αλγοριθμική λήψη αποφάσεων» σε: Γ. Καραβοκύρη (επιμ.), «Κράτος Δικαίου & Δημοκρατία στην ψηφιακή εποχή», Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων 2024, σ. 141 επ.. Για την επίδραση της ΤΝ στο κράτος βλ. Σχέδιο για τη μετάβαση της Ελλάδας στην εποχή της ΤΝ, διαθέσιμο σε: https://foresight.gov.gr/wp-content/uploads/2024/11/Sxedio_gia_tin_metavasi_TN_Gr.pdf, σ. 102 επ..

η συμβολή της τεχνητής νοημοσύνης στην επιλογή και την εξέλιξη των μελών Δ.Ε.Π., στη βαθμολόγηση και επιλογή των εισακτέων μαθητών στα ΑΕΙ καθώς και την εν γένει αξιολόγηση των φοιτητών και γενικά του διοικητικού προσωπικού.

B. Υπόθεση εργασίας

Η μελέτη εκκινεί με την εξής υπόθεση εργασίας: Δεν αποτελεί σενάριο επιστημονικής φαντασίας οι υποψήφιοι στις πανελλαδικές εξετάσεις να εξετάζονται εντός των επόμενων χρόνων διαδικτυακά και ίσως και εξ αποστάσεως.⁵ Κάμερες θα ελέγχουν τον χώρο της εξέτασης, ειδικό λογισμικό θα πιστοποιεί την μη επικοινωνία του υποψηφίου με τρίτα πρόσωπα και τη μη πρόσβασή του σε εξωτερικές πηγές. Οι απαντήσεις των εξεταζομένων θα δίδονται ηλεκτρονικά και με το τέλος της εξέτασης ο εξεταζόμενος θα λαμβάνει τη βαθμολογία του. Στη συνέχεια θα δηλώνει τη Σχολή και το Τμήμα προτίμησής του και έπειτα θα λαμβάνει μήνυμα αναφορικά με τη Σχολή και το Τμήμα εισαγωγής του. Με τον ίδιο τρόπο θα λαμβάνουν χώρα και οι εξετάσεις εντός των πανεπιστημίων. Ο τρόπος αυτός εξέτασης διενεργείται ήδη σε πολλά πανεπιστήμια, κυρίως σε αυτά που λειτουργούν εξ αποστάσεως. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου. Πώς όμως θα αξιολογείται η ελεύθερη ανάπτυξη του κειμένου; Μπορεί ο αλγόριθμος να υποκαταστήσει εξ ολοκλήρου τον φυσικό διορθωτή; Μπορεί ο αλγόριθμος να κατανοήσει τις λεπτές αποχρώσεις μιας ιδιάζουσας γλωσσικής ιδιοσυγκρασίας;

Η χρήση της ΤΝ οφείλει να υποβοηθήσει, αλλά όχι να υποκαταστήσει την ανθρώπινη βαθμολόγηση. Αυτό θα συμβαίνει κυρίως στις τυποποιημένες εξετάσεις πολλαπλών επιλογών. Στο μέλλον, θα βλέπουμε την ΤΝ με τον ίδιο τρόπο που βλέπουμε σήμερα την αριθμομηχανή τσέπης: ως ένα εργαλείο που χρησιμοποιούμε. Η εκπαίδευση στα μαθηματικά δεν εξαφανίστηκε, επειδή εφευρέθηκε η αριθμομηχανή, απλώς προσαρμόστηκε και ανανεώθηκε.⁶

Στο ίδιο πνεύμα, η (προ)επιλογή των μελών ΔΕΠ είναι πιθανόν να λαμβάνει χώρα αυτοματοποιημένα.⁷ Για παράδειγμα, οι υποψήφιοι για την πλήρωση μιας θέσης μέλους ΔΕΠ θα υποβάλλουν την υποψηφιότητά τους αυτοματοποιημένα σε ειδική πλατφόρμα. Ειδικό λογισμικό θα αξιολογεί αν πληρούνται τα τυπικά προσόντα και στη

⁵ Βλ. Φ. Παναγοπούλου, Τεχνητή νοημοσύνη και εκπαίδευση: Προς ένα δικαίωμα στην ψηφιακή παιδεία; Syntagma Watch, 26.3.2025, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/texnith-nohmosynh-kai-ekpaideysh/>.

⁶ Βλ. J. Floden, Grading exams using large language models: A comparison between human and AI grading of exams in higher education using ChatGPT 24.8. 2024, διαθέσιμο σε: <https://bera-journals.onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1002/berj.4069> σ.217.

⁷ Βλ. Φ. Παναγοπούλου, Τεχνητή νοημοσύνη και εκπαίδευση: Προς ένα δικαίωμα στην ψηφιακή παιδεία;, όπ. ανωτ..

συνέχεια θα λαμβάνει χώρα αυτοματοποιημένη κατάταξη με αντικειμενικά αξιολογικά κριτήρια, π.χ., πτυχία, βαθμοί, αριθμός μελετών με κριτές, αριθμός παραπομπών κ.λπ.. Πώς όμως θα αξιολογείται το ήθος ως κριτήριο της υποψηφιότητας; Ποιος θα αξιολογεί την ποιότητα μιας εργασίας; Θα υπερισχύει η ποσότητα έναντι της ποιότητας; Και τι θα γίνει με τις ελληνόγλωσσες μελέτες που δεν είναι ενταγμένες σε αποθετήρια; Θα αποκλείονται όσοι γράφουν στην ελληνική γλώσσα, επειδή εκ των πραγμάτων δεν λαμβάνουν ετεροαναφορές στα κείμενά τους;⁸

Γ. Διάρθρωση

Στο πλαίσιο της παρούσης μελέτης εξετάζεται η επίδραση της τεχνητής νοημοσύνης στην προστασία του διοικουμένου με έμφαση στον χώρο της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης. Η διατριβή αποτελείται από την Εισαγωγή, επτά Κεφάλαια, Επίλογο και Βιβλιογραφικό Πίνακα. Στην Εισαγωγή περιγράφεται η επίδραση της Τεχνητής Νοημοσύνης (TN) στον σύγχρονο έννομο βίο, με ιδιαίτερη έμφαση στον τομέα της δημόσιας διοίκησης και ειδικότερα στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση. Το πρώτο Κεφάλαιο ασχολείται με την εννοιολόγηση της TN, τις εφαρμογές και τις προκλήσεις που αντιμετωπίζει. Το δεύτερο Κεφάλαιο ασχολείται με το θεσμικό πλαίσιο που διέπει την εισαγωγή της τεχνητής νοημοσύνης (TN) στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση. Στο τρίτο Κεφάλαιο αναπτύσσονται τα βασικά χαρακτηριστικά του ελληνικού θεσμικού πλαισίου για τα πανεπιστήμια, χωρίζοντας την ανάλυση σε πέντε κύριες ενότητες:

A. Η συνταγματική ρύθμιση: Η ενότητα εστιάζει στα άρθρα του ελληνικού Συντάγματος που σχετίζονται με την εκπαίδευση, την επιστήμη, την τέχνη και την κοινωνία της πληροφορίας. Αναλύεται η ελευθερία της τέχνης και της επιστήμης (άρθρο 16 παρ. 1), η παιδεία ως βασική αποστολή του κράτους (άρθρο 16 παρ. 2), το δικαίωμα συμμετοχής στην κοινωνία της πληροφορίας (άρθρο 5Α παρ. 2) και το δικαίωμα στη δωρεάν εκπαίδευση (άρθρο 16 παρ. 4). Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στη σύνδεση της ψηφιακής εποχής με το δικαίωμα στην παιδεία, αναδεικνύοντας την ανάγκη για ψηφιακή εκπαίδευση και την αποφυγή του ψηφιακού χάσματος. Επιπλέον, εξετάζεται η ηθική διάσταση της χρήσης της τεχνολογίας στην εκπαίδευση, με αναφορά στην ακαδημαϊκή ακεραιότητα και την ανθρώπινη αξιοπρέπεια.

B. Το νομοθετικό πλαίσιο: Η ενότητα παρουσιάζει την ιστορική αναδρομή των κυριότερων νομοθετημάτων που έχουν διαμορφώσει τη δομή και τη λειτουργία των ελληνικών πανεπιστημίων. Ξεκινά από τον ν. 1268/1982, τον πρώτο νόμο πλαίσιο για τα ΑΕΙ, και συνεχίζει με αναφορές σε μεταγενέστερους νόμους όπως οι 2083/1992,

⁸ Βλ. την ανάδειξη της προβληματικής από την Χ. Κουλούρη, σε: <https://www.protothema.gr/greece/article/1425742/protovoulia-tou-padeiou-psifiako-apothetirio-epistimonikon-dimosieuseon-sta-ellinika/>.

2517/1997, 2530/1997, 3549/2007, 4009/2011, 4076/2012, 4115/2013, 4485/2017 και καταλήγει στον πιο πρόσφατο ν.4957/2022. Για κάθε νόμο επισημαίνονται οι βασικές αλλαγές και οι τομές που επέφερε στο πανεπιστημιακό σύστημα.

Γ. Ειδικότερες προβλέψεις για τους διδάσκοντες: Η ενότητα επικεντρώνεται στις νομοθετικές ρυθμίσεις που αφορούν στο διδακτικό και ερευνητικό προσωπικό (Δ.Ε.Π.) των πανεπιστημίων. Αναλύονται οι βαθμίδες των διδασκόντων, οι προϋποθέσεις εκλογής και εξέλιξής τους, καθώς και οι διαδικασίες που προβλέπονται από τους διάφορους νόμους, με ιδιαίτερη αναφορά στον ν.4009/2011 και τον ν.4957/2022. Επισημαίνεται η δημιουργία και η λειτουργία του πληροφοριακού συστήματος ΑΠΕΛΛΑ για την ενίσχυση της διαφάνειας στις διαδικασίες εκλογής.

Δ. Οι φοιτητές και η εκπαιδευτική διαδικασία: Η ενότητα εξετάζει τις νομοθετικές διατάξεις που αφορούν στους φοιτητές και την οργάνωση της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Αναφέρονται οι υποχρεώσεις του κράτους για την παροχή ανώτατης εκπαίδευσης (ν.1268/1982), η αποστολή των ΑΕΙ, η οργάνωση των προγραμμάτων σπουδών (ν.2188/1994), η σύνδεση της εκπαίδευσης με την αγορά εργασίας (ν.4009/2011 και ν.4957/2022), η οργάνωση των σπουδών σε κύκλους, η αξιοποίηση νέων τεχνολογιών στη διδασκαλία και ο θεσμός του Συνηγόρου του Φοιτητή. Επιπλέον, γίνεται αναφορά στην κατοχύρωση της ακαδημαϊκής ελευθερίας (ν.4485/2017).

Ε. Η διοίκηση των Πανεπιστημίων: Η ενότητα παρουσιάζει την εξέλιξη των οργάνων διοίκησης των πανεπιστημίων. Περιγράφονται τα όργανα διοίκησης που προβλέπονταν από τον ν.1268/1982, τις αλλαγές που επήλθαν με τον ν.2083/1992 και τον ν.4009/2011, και τέλος, τα σύγχρονα όργανα διοίκησης όπως καθορίζονται από τον ν.4957/2022 (Συμβούλιο Διοίκησης, Σύγκλητος, Πρύτανης, Αντιπρυτάνεις και Εκτελεστικός Διευθυντής).

Συνολικά, το κείμενο παρέχει μια επισκόπηση του ελληνικού θεσμικού πλαισίου για την ανώτατη εκπαίδευση, αναλύοντας τις συνταγματικές βάσεις, την εξέλιξη της νομοθεσίας, τις ειδικότερες προβλέψεις για τους διδάσκοντες και τους φοιτητές, καθώς και τη διοικητική οργάνωση των πανεπιστημίων. Επίσης, ενσωματώνει σύγχρονες προβληματικές, όπως η ψηφιακή εκπαίδευση και η ηθική χρήση της τεχνολογίας.

Το τέταρτο Κεφάλαιο αναφέρεται στην εισαγωγή της Τεχνητής Νοημοσύνης (ΤΝ) στον χώρο της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης. Αναλύει τις ενδεικτικές περιπτώσεις δυνατής εφαρμογής της ΤΝ σε διάφορες πτυχές της ακαδημαϊκής ζωής, όπως: α) Διεξαγωγή Εξετάσεων: Αυτοματοποιημένες και εξ αποστάσεως εξετάσεις με λογισμικό παρακολούθησης, β) Αξιολόγηση Υποψηφιοτήτων Φοιτητών: Χρήση αλγορίθμων για σφαιρική αξιολόγηση, πέραν των ακαδημαϊκών επιδόσεων, με αναφορά στην πλατφόρμα Parcoursup στη Γαλλία, δ) Προαξιολόγηση Υποψηφιοτήτων Μελών ΔΕΠ: Αυτοματοποιημένος έλεγχος τυπικών προσόντων και μοριοδότηση δημοσιεύσεων, με επισημάνσεις για τις προκλήσεις και το δικαίωμα στην ανθρώπινη παρέμβαση, ε) Δημιουργία Κειμένου μέσω Παραγωγικής ΤΝ: Δυνατότητες και προβληματισμοί σχετικά με τη συγγραφή εργασιών και την πνευματική ιδιοκτησία, στ) Υποβοήθηση της Εκπαιδευτικής Διαδικασίας:

Παρουσιάζονται διάφορα εργαλεία ΤΝ, όπως εικονικοί σύμβουλοι, φωνητικοί βοηθοί, αυτόματη διαδικτυακή αξιολόγηση, εξατομικευμένη μάθηση, αυτόματη μετάφραση, εργαλεία εικονικής πραγματικότητας, εργαλεία εξ αποστάσεως εκπαίδευσης και εργαλεία διόρθωσης κειμένου.

Επιπλέον, το κείμενο αναφέρεται στην αξιολόγηση του διοικητικού προσωπικού μέσω της χρήσης της ΤΝ στη δημόσια διοίκηση, κάνοντας αναφορά στο σύστημα SMART και την αξιοποίηση της ΤΝ για την ανάλυση δεδομένων.

Στη συνέχεια, αναλύονται τα πλεονεκτήματα της χρήσης της ΤΝ στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση και στη δημόσια διοίκηση, εστιάζοντας στην αποφόρτιση του προσωπικού, την καταπολέμηση της λογοκλοπής, την υποβοήθηση της διδασκαλίας, τη διόρθωση κειμένων, τη μετάφραση, την εικονική πραγματικότητα, την εξατομικευμένη μάθηση και τη βελτιστοποίηση της έρευνας, καθώς και στην αύξηση της αποτελεσματικότητας και τη βελτίωση της λήψης αποφάσεων στη δημόσια διοίκηση.

Αντίστοιχα, εξετάζονται τα μειονεκτήματα της κακής χρήσης της ΤΝ στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση (αποπροσωποποίηση, λάθη στην αξιολόγηση, μείωση της αποτελεσματικότητας και αυτονομίας των φοιτητών, παραπληροφόρηση, υποκατάσταση του διδάσκοντα, κίνδυνοι για τα δεδομένα) και στη δημόσια διοίκηση (δυσμενείς επιπτώσεις, σύγχυση, λάθη, ενίσχυση ανισοτήτων, δυσκολία διαχείρισης ζητημάτων διαφάνειας και λογοδοσίας).

Τέλος, το κείμενο καταλήγει σε μια ενότητα συζήτησης, τονίζοντας την ανάγκη για επαναξιολόγηση των υφιστάμενων διαδικασιών, δημιουργία νέου πλαισίου, αποτελεσματική διαχείριση κινδύνων, κοινή συναίνεση των εμπλεκομένων, εκπαίδευση του προσωπικού και επαναπροσδιορισμό των βασικών λειτουργιών της εκπαίδευσης, λαμβάνοντας υπόψη ηθικούς προβληματισμούς και πιθανές προκαταλήψεις.

Το πέμπτο Κεφάλαιο πραγματεύεται τις βασικές αρχές προστασίας του διοικουμένου στο πλαίσιο του ελληνικού διοικητικού δικαίου και εξετάζει τη δυνητική συμβολή και τις επιφυλάξεις που διατυπώνονται σχετικά με τη χρήση της Τεχνητής Νοημοσύνης (ΤΝ) στην εφαρμογή αυτών των αρχών, ιδίως στον χώρο της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης.

Οι κύριες αρχές προστασίας του διοικουμένου που πραγματεύεται το κείμενο είναι:

1. Η αρχή της νομιμότητας: Η διοίκηση οφείλει να ενεργεί βάσει του νόμου και όχι αυθαίρετα. Η ΤΝ μπορεί να βοηθήσει στην αυτοματοποιημένη ανεύρεση των εφαρμοστέων διατάξεων, αλλά απαιτείται ανθρώπινη εποπτεία για την αντιμετώπιση αστοχιών.
2. Η αρχή της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης: Ο διοικούμενος προστατεύεται όταν η συμπεριφορά της διοίκησης δημιουργεί εύλογη πεποίθηση. Η ΤΝ μπορεί να συμβάλει στη διαφύλαξη αυτής της αρχής, αλλά η συνεχής άντληση νέων στοιχείων μπορεί να εγείρει ζητήματα.
3. Το δημόσιο συμφέρον: Η διοικητική δράση αποσκοπεί στην ικανοποίηση του δημοσίου συμφέροντος, το οποίο υπερτερεί του ατομικού. Η έννοια του

- δημοσίου συμφέροντος είναι αόριστη και η τυποποίησή της για αλγοριθμική λήψη απόφασης εγείρει προβλήματα, καθώς απαιτεί σταθμίσεις.
4. Η αρχή της καλής πίστης: Απαιτείται ευθύτητα και εντιμότητα στις συναλλαγές με τη διοίκηση. Η ΤΝ μπορεί να ενσωματωθεί με τρόπους που προάγουν την καλή πίστη, όπως η αποφυγή προκαταλήψεων και η διαφάνεια.
 5. Η αρχή της χρηστής διοίκησης: Η διοίκηση οφείλει να δρα με γνώμονα τη διαφύλαξη των εννόμων συμφερόντων του διοικουμένου και τη διευκόλυνσή του. Η ΤΝ δεν πρέπει να παραβιάζει αυτή την αρχή, δημιουργώντας εσφαλμένες πεποιθήσεις.
 6. Το δικαίωμα προηγούμενης ακρόασης: Ο διοικούμενος έχει το δικαίωμα να εκφράσει τις απόψεις του πριν από τη λήψη δυσμενών μέτρων. Στις αυτοματοποιημένες πράξεις, το δικαίωμα αυτό πρέπει να ικανοποιείται μέσω ανθρώπινης παρέμβασης ή αυτοματοποιημένων ειδοποιήσεων.
 7. Το δικαίωμα της αναφοράς: Καθένας έχει το δικαίωμα να αναφέρεται εγγράφως στις αρχές, οι οποίες είναι υποχρεωμένες να απαντούν. Η ΤΝ μπορεί να συμβάλει στην αποτελεσματική εξέταση των αναφορών.
 8. Η αρχή της διαφάνειας: Η δράση των κρατικών οργάνων πρέπει να είναι φανερή και προσιτή στους πολίτες. Η διαφάνεια τίθεται υπό διακινδύνευση όταν δεν υπάρχει πρόσβαση στα δεδομένα και τον τρόπο λειτουργίας των εφαρμογών ΤΝ.
 9. Η αρχή της αιτιολογίας των διοικητικών πράξεων: Οι διοικητικές πράξεις πρέπει να περιέχουν σαφή, ειδική και επαρκή αιτιολογία. Στις αυτοματοποιημένες πράξεις, η αιτιολογία μπορεί να είναι τυποποιημένη, αλλά σε περιπτώσεις μερικού αυτοματισμού απαιτείται περαιτέρω αιτιολογία.
 10. Η αρχή της αμεροληψίας: Τα διοικητικά όργανα πρέπει να παρέχουν εγγυήσεις αμερόληπτης κρίσης. Η ΤΝ μπορεί να βοηθήσει στην εξάλειψη υποκειμενικών κριτηρίων, αλλά ελλοχεύει ο κίνδυνος προκαταλήψεων στα δεδομένα.
 11. Η αρχή της ισότητας: Όμοιοι διοικούμενοι πρέπει να τυγχάνουν όμοιας μεταχείρισης. Η ΤΝ μπορεί να συμβάλει στην ίση μεταχείριση, αλλά υπάρχει ο κίνδυνος αναπαραγωγής προκαταλήψεων.
 12. Η αρχή της αναλογικότητας: Τα μέτρα που λαμβάνει η διοίκηση πρέπει να είναι εύλογα σε σχέση με τους επιδιωκόμενους σκοπούς. Η χρήση της ΤΝ πρέπει να αιτιολογείται και να μην επιβάλλει δυσανάλογη επιβάρυνση.
 13. Η αρχή της αποτελεσματικότητας: Η διοίκηση οφείλει να ενεργεί σύντομα και αποτελεσματικά. Η ΤΝ μπορεί να συντρέξει στην αποτελεσματικότητα της διοικητικής δράσης.
- Οι επιφυλάξεις που διατυπώνονται σχετικά με τη χρήση της ΤΝ είναι:
- Έλλειψη ανθρώπινης εποπτείας και κρίσης: Ο κίνδυνος αστοχιών και εσφαλμένων αποφάσεων ελλείψει ανθρώπινης παρέμβασης.
 - Αοριστία και πολυπλοκότητα εννοιών: Δυσκολία στην τυποποίηση αόριστων νομικών εννοιών όπως το δημόσιο συμφέρον για αλγοριθμική λήψη απόφασης.

- Κίνδυνος αναπαραγωγής προκαταλήψεων: Οι αλγόριθμοι λειτουργούν με βάση τα δεδομένα που εισάγονται, με κίνδυνο αναπαραγωγής υπαρχουσών προκαταλήψεων.
- Έλλειψη διαφάνειας: Δυσκολία στην κατανόηση του τρόπου λειτουργίας των αλγορίθμων και των κριτηρίων λήψης αποφάσεων.
- Περιορισμένη αιτιολογία: Στις πλήρως αυτοματοποιημένες πράξεις, η αιτιολογία μπορεί να είναι τυποποιημένη και ανεπαρκής.
- Ζητήματα λογοδοσίας: Δυσκολία στην απόδοση ευθύνης για εσφαλμένες αποφάσεις που λαμβάνονται από συστήματα ΤΝ.
- Υποβάθμιση της ανθρώπινης διάστασης: Κίνδυνος απρόσωπης και άκαμπτης αντιμετώπισης των διοικουμένων.
- Ανάγκη για νομικό πλαίσιο: Επιτακτική ανάγκη για δημιουργία νέου ή τροποποίηση του υφιστάμενου νομικού πλαισίου για τη διαχείριση της εισαγωγής της ΤΝ στη δημόσια διοίκηση.

Συνολικά, το κείμενο αναγνωρίζει τις δυνατότητες της ΤΝ για τη βελτίωση της διοικητικής λειτουργίας και την ενίσχυση των αρχών προστασίας του διοικουμένου, αλλά παράλληλα επισημαίνει τους σημαντικούς κινδύνους και τις προκλήσεις που συνεπάγεται η χρήση της, τονίζοντας την ανάγκη για προσεκτική και ρυθμισμένη εισαγωγή της, με σεβασμό στις θεμελιώδεις αρχές του διοικητικού δικαίου.

Το έκτο Κεφάλαιο εξετάζει το δυσσεπίλυτο θέμα της εποπτείας. Αυτή η ενότητα πραγματεύεται την ανάγκη δημιουργίας μιας εποπτεύουσας αρχής για την Τεχνητή Νοημοσύνη στον χώρο της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης. Εξετάζει τα κριτήρια και τις αρμοδιότητες που θα πρέπει να έχει μια τέτοια αρχή, όπως η στάθμιση διαφόρων συμφερόντων (εκπαιδευτική λειτουργία, αυτονομία, ιδιωτικότητα, πνευματική ιδιοκτησία, καινοτομία, έρευνα), η πιστοποίηση ποιότητας και ασφάλειας των συστημάτων ΤΝ, η εποπτεία των εφαρμογών ΤΝ και η παροχή συμβουλών στον νομοθέτη. Αναλύονται εναλλακτικές δυνατότητες για τη συγκρότηση μιας τέτοιας αρχής, όπως η σύσταση ειδικής επιτροπής ή η ανασύσταση της Αρχής Προστασίας Δεδομένων σε μια νέα αρχή με τρία τμήματα (Ιδιωτικότητα, Πληροφορία και ΤΝ), προτείνοντας την τελευταία ως πιο λειτουργική. Εν ολίγοις, το έκτο κεφάλαιο εξετάζει την πρακτική ανάγκη για θεσμική εποπτεία της ΤΝ στον ακαδημαϊκό χώρο.

Το έβδομο Κεφάλαιο εξετάζει τις θεμελιώδεις αρχές που θα πρέπει να διέπουν την εισαγωγή και χρήση των εργαλείων Τεχνητής Νοημοσύνης (ΤΝ) στη δημόσια διοίκηση, με ιδιαίτερη έμφαση στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση. Αντί να απορρίπτει την ενσωμάτωση της ΤΝ, το κεφάλαιο επικεντρώνεται στην ανάγκη για ορθή και ηθική χρήση της, διατυπώνοντας δέκα νέες αρχές:

1. Υπηρέτηση της ανθρώπινης αξίας: Ο αλγόριθμος πρέπει να σέβεται την προσωπική αυτονομία και να μην χρησιμοποιείται για στιγματισμό, χειραγώγηση ή εργαλειοποίηση των εμπλεκομένων. Η ΤΝ δεν πρέπει να προκαθορίζει τις επιλογές των ανθρώπων.
2. Εργαλείο για την ανθρώπινη ευημερία: Η ΤΝ πρέπει να ενισχύει την εκπαιδευτική διαδικασία και να αποφορτίζει τους εμπλεκόμενους από διοικητικές δραστηριότητες, αξιοποιώντας τις μοναδικές ανθρώπινες

ικανότητες. Δεν πρέπει να υποκαθιστά την ανθρώπινη εργασία στην εκπαίδευση με αποκλειστικό σκοπό τη μείωση του κόστους.

3. Διαφάνεια του αλγορίθμου: Πρέπει να είναι κατανοητός ο τρόπος λειτουργίας του αλγορίθμου, οι διαδικασίες αξιολόγησης και λήψης αποφάσεων. Τα ενδιαφερόμενα μέρη πρέπει να έχουν επαρκή πρόσβαση σε αυτές τις πληροφορίες. Οι άνθρωποι πρέπει να έχουν τον τελευταίο λόγο και να λαμβάνεται υπόψη η ατομική τους κατάσταση.
4. Σεβασμός της ιδιωτικότητας: Η καταχώριση δεδομένων των εκπαιδευόμενων πρέπει να γίνεται με τρόπο φιλικό προς τα δικαιώματά τους, χωρίς αρνητικές συνέπειες για τη μετέπειτα πορεία τους. Τα εκπαιδευτικά ιδρύματα οφείλουν να διασφαλίζουν την εμπιστευτικότητα και την ασφάλεια των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα.
5. Προαγωγή του πλουραλισμού: Ο αλγόριθμος πρέπει να προσφέρει πλουραλιστική και συμπεριληπτική εκπαίδευση, καλύπτοντας ένα ευρύ φάσμα επιστημών και αποφεύγοντας την πολιτισμική και γλωσσική μονοκαλλιέργεια.
6. Αξιολόγηση και εποπτεία: Ο αλγόριθμος πρέπει να αξιολογείται τακτικά για τους κινδύνους και τα οφέλη που προκαλεί, προάγοντας τις απαιτούμενες αξίες. Απαιτείται η επιλογή κατάλληλης μορφής εποπτείας, συμπεριλαμβανομένης της ανθρώπινης εποπτείας, και η διασφάλιση ότι τα συστήματα βασίζονται σε κατάλληλα δεδομένα.
7. Εξοικείωση με ηθικά ζητήματα: Οι φοιτητές πρέπει να εξοικειωθούν με ηθικά ζητήματα που σχετίζονται με την ΤΝ, όπως η λογοκλοπή και η αναζήτηση βοήθειας. Απαιτείται η θέσπιση σαφών πολιτικών και δεοντολογικών κατευθυντήριων γραμμών.
8. Διασφάλιση ισότιμης πρόσβασης: Η ισότιμη πρόσβαση στις τεχνολογίες ΤΝ είναι ζωτικής σημασίας για ένα περιβάλλον μάθησης χωρίς αποκλεισμούς. Τα πανεπιστήμια πρέπει να παρέχουν πόρους και υποστήριξη σε όλους τους φοιτητές και το προσωπικό.
9. Απόδοση πνευματικής ιδιοκτησίας: Η απόδοση της πνευματικής ιδιοκτησίας των τεχνολογιών ΤΝ είναι σημαντική πτυχή της σχετικής πολιτικής στην πανεπιστημιακή διδασκαλία και μάθηση.
10. Παροχή κατάρτισης και υποστήριξης: Απαιτείται η παροχή επαρκούς κατάρτισης και υποστήριξης σε εκπαιδευτικούς, προσωπικό και φοιτητές σε θέματα ΤΝ, προκειμένου να αξιοποιούν υπεύθυνα τις τεχνολογίες αυτές. Η γνώση της ΤΝ είναι ζωτικής σημασίας για την ακαδημαϊκή και επαγγελματική τους ζωή.

Εν κατακλείδι, το κεφάλαιο αυτό υπογραμμίζει ότι η ενσωμάτωση της ΤΝ στην εκπαίδευση και τη δημόσια διοίκηση δεν είναι αυτοσκοπός, αλλά πρέπει να υπηρετεί ανθρωπιστικούς σκοπούς, να σέβεται θεμελιώδεις αρχές και να προάγει την ευημερία όλων των εμπλεκομένων. Η ηθική χρήση, η διαφάνεια, ο σεβασμός της ιδιωτικότητας και η ισότιμη πρόσβαση αποτελούν καθοριστικούς παράγοντες για την επιτυχή και ωφέλιμη ενσωμάτωση της ΤΝ.

Στον Επίλογο επιχειρείται συνοπτική ανακεφαλαίωση των βασικών θέσεων και συστάσεων σχετικά με τη χρήση της Τεχνητής Νοημοσύνης (TN) στον χώρο της δημόσιας διοίκησης και της εκπαίδευσης. Συγκεκριμένα, επιχειρείται:

- Να τονιστεί η αναγκαιότητα στρατηγικού σχεδιασμού και προσεκτικής εκτίμησης των κινδύνων πριν από την εισαγωγή της TN στην εκπαίδευση.
- Να υπογραμμιστούν οι θεμελιώδεις αρχές που πρέπει να διέπουν τη χρήση των εργαλείων TN, όπως η προστασία της ανθρώπινης αξίας, της ιδιωτικότητας, η διαφάνεια, η προάσπιση της ευημερίας και του πλουραλισμού.
- Να επισημανθεί ο ρόλος μιας εποπτεύουσας αρχής για τον έλεγχο της χρήσης της TN.
- Να προταθούν συγκεκριμένες κατευθύνσεις για την εισαγωγή της TN στην εκπαιδευτική διαδικασία:
 - α) Η TN να λειτουργεί ως υποβοηθητικό εργαλείο και όχι ως υποκατάστατο του εκπαιδευτικού.
 - β) Η χρήση της TN να είναι συμπληρωματική προς τη συμβατική εκπαίδευση και όχι να την αντικαθιστά πλήρως.
- Να αναδειχθούν προαπαιτούμενα για την αποτελεσματική λειτουργία της TN στην εκπαίδευση:
 - α) Η προηγούμενη ψηφιοποίηση του κράτους.
 - β) Η ανάπτυξη της ψηφιακής νοημοσύνης.
- Η μετάβαση δεν πρέπει να οδηγήσει σε απομάκρυνση από τις εγγυήσεις του κράτους δικαίου και τις βασικές αρχές της δημόσιας διοίκησης.
- Να τονιστεί η σημασία του ελέγχου και της προσβολής της διαδικασίας από τον διοικούμενο, προκειμένου να διασφαλιστεί η εμπιστοσύνη του προς τους θεσμούς.
- Να υπογραμμιστούν οι απαραίτητες προϋποθέσεις για την άσκηση αυτού του ελέγχου: Η διαφάνεια της διαδικασίας και η αιτιολογία των αποφάσεων.

Εν ολίγοις, ο επίλογος επιχειρεί να συνοψίσει τις βασικές αρχές και τις προϋποθέσεις για μια υπεύνη και ωφέλιμη ενσωμάτωση της TN στην εκπαίδευση, τονίζοντας την ανάγκη για προσεκτικό σχεδιασμό, σεβασμό των θεμελιωδών αξιών και διασφάλιση των δικαιωμάτων του διοικουμένου.

Εξετάζεται η δυνατότητα της διασφάλισης του δικαιώματος του διοικουμένου να ασκήσει έλεγχο και να αμφισβητήσει τις διαδικασίες και τις αποφάσεις που λαμβάνονται με τη χρήση TN, προκειμένου να προστατευθούν τα δικαιώματά του και να διατηρηθεί η εμπιστοσύνη του στη δημόσια διοίκηση και το εκπαιδευτικό σύστημα.

Για να είναι εφικτή αυτή η δυνατότητα, ο επίλογος τονίζει την ανάγκη για:

- Διαφάνεια της διαδικασίας: Ο τρόπος λειτουργίας των αλγορίθμων και οι διαδικασίες λήψης αποφάσεων πρέπει να είναι κατανοητοί.

- Αιτιολογία της απόφασης: Οι αποφάσεις που λαμβάνονται με τη χρήση ΤΝ πρέπει να είναι αιτιολογημένες.

Δ. Πρωτοτυπία

Όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, η πρωτοτυπία της μελέτης έγκειται στο ότι δεν έχει αναλυθεί συστηματικά το ζήτημα της επίδρασης της ΤΝ στον ιδιαίτερο χώρο των πανεπιστημίων. Έχει εκπονηθεί σχετική μελέτη από τη Ελληνική Επιτροπή Υψηλού Κινδύνου για την ΤΝ, η οποία διατύπωσε τη στρατηγική που χρειάζεται να ακολουθήσει η χώρα μας, ώστε να εξασφαλίσει τη συνεχή ανταγωνιστικότητα στην ΤΝ καθώς και προτάσεις σε καίριους τομείς μεταξύ των οποίων στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση και Έρευνα.⁹ Αυτές προβλέπουν την αναθεώρηση και επικαιροποίηση των προγραμμάτων σπουδών για την ενσωμάτωση της ΤΝ, υιοθετώντας μία προσέγγιση που διακρίνει επίπεδα ανάλογα με τις βαθμίδες εκπαίδευσης. Προτείνεται, δηλαδή, η ενσωμάτωση της ΤΝ στα παραδοσιακά μαθήματα καθώς και η παροχή εκπαιδευτικού υλικού σχετικού με την ΤΝ μέσω μιας κεντρικής πλατφόρμας. Η συγκεκριμένη πλατφόρμα θα υποστηρίζει τη διδασκαλία και τη μάθηση, τη διαδικτυακή συνεργασία και τη φιλοξενία διαγωνισμών.

Απαραίτητη κρίνεται και η εκπαίδευση των εκπαιδευτικών για την αξιοποίηση της τεχνητής νοημοσύνης στην τάξη αλλά και η εισαγωγή νέων μαθημάτων όπως η στατιστική και η επιστήμη των δεδομένων. Όσον αφορά στην έρευνα προτείνεται η ίδρυση ενός Κέντρου Αριστείας ΤΝ, μιας νέας σχολής μεταπτυχιακών σπουδών και ερευνητικού κέντρου στην ΤΝ, στις ανθρωπιστικές και κοινωνικές επιστήμες. Σε αυτό το πλαίσιο θα πρέπει να καταρτιστεί και συγκεκριμένη στρατηγική που θα πρέπει να ακολουθήσει η χώρα για την έρευνα στην ΤΝ και να σχεδιαστεί και αντίστοιχο πρόγραμμα χρηματοδότησης. Τέλος, για τις ανώτερες βαθμίδες εκπαίδευσης προτείνεται η ενοποίηση εκπαιδευτικών προγραμμάτων και μονάδων εντός των υφιστάμενων δομών, η ανάπτυξη μεταπτυχιακού προγράμματος σπουδών για την καλλιέργεια δεξιοτήτων ΑΙ «επόμενης γενιάς» αλλά και η ανάπτυξη προγράμματος με τίτλο: «Λύσεις ΤΝ για την Ενίσχυση της Ελλάδας» που θα υποστηρίζει τις επιχειρήσεις, ώστε να συνεργάζονται με ερευνητικούς φορείς σε πιλοτικά έργα ΑΙ σχετικά με προκλήσεις εθνικής σημασίας. Στόχος είναι η διευκόλυνση της ανταλλαγής γνώσεων και της πρόσβασης σε δεδομένα για έρευνα.¹⁰ Εν ολίγοις, η μελέτη προτείνει την εισαγωγή της διδασκαλίας της ΤΝ στον χώρο της εκπαίδευσης, τον λεγόμενο

⁹ Βλ. Σχέδιο για τη μετάβαση της Ελλάδας στην εποχή της ΤΝ, διαθέσιμο σε: https://freigeht.gov.gr/wp-content/uploads/2024/11/Sxedio_gia_tin_metavasi_TN_Gr.pdf, σ. 64.

¹⁰ Σχέδιο για τη μετάβαση της Ελλάδας στην εποχή της ΤΝ, όπ. ανωτ., σ. 64 επ..

εγγραμματισμό αναφορικά με την ΤΝ, δεν εστιάζει όμως στην επίδραση της ΤΝ στην αξιολόγηση των φοιτητών, των μελών ΔΕΠ και του διοικητικού προσωπικού.

Στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης, αυτό που αποπειράται να συζητηθεί είναι εάν η εν λόγω προστασία αυξάνεται με την είσοδο της ΤΝ ή απομειώνεται. Η μελέτη εκκινεί με την υπόθεση ότι η απάντηση στο ερώτημα αυτό δεν μπορεί να είναι ομοιόμορφη και εξετάζει τις διάφορες πτυχές της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης σκιαγραφώντας την επίδραση της ΤΝ στο πεδίο των φοιτητών, του διδακτικού προσωπικού και του διοικητικού προσωπικού.

E. Ευχαριστίες

Ιδιαίτερες ευχαριστίες εκφράζονται στην επιβλέπουσα μου, Ομότιμη Καθηγήτρια Διοικητικού Δικαίου του Παντείου Πανεπιστημίου, κυρία Ανδρομάχη Μαρκαντωνάτου-Σκαλτσά, για την εμπιστοσύνη που μου επέδειξε να μου αναθέσει ένα πολυσύνθετο θέμα διδακτορικής διατριβής και για την πολύτιμη καθοδήγησή της. Ξεχωριστές ευχαριστίες εκφράζονται και στα άλλα δύο μέλη της τριμελούς εισηγητικής επιτροπής, την Καθηγήτρια κυρία Πολυξένη Παπαδάκη και την Αναπληρώτρια Καθηγήτρια κυρία Φερενίκη Παναγοπούλου, για τις εποικοδομητικές παρατηρήσεις τους. Ένα μεγάλο ευχαριστώ οφείλεται στον σύζυγό μου, Γιώργο Κογχυλάκη, και τον υιό μου, Γιάννη Κογχυλάκη, για την έμπρακτη υποστήριξη και ενθάρρυνσή τους για τη συγγραφή και την ολοκλήρωση της διατριβής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΔΙΑΣΑΦΗΣΕΙΣ

Τεχνητή νοημοσύνη είναι ο κλάδος της πληροφορικής, ο οποίος ασχολείται με τη σχεδίαση και την υλοποίηση υπολογιστικών συστημάτων, τα οποία μιμούνται στοιχεία της ανθρώπινης συμπεριφοράς που υπονοούν έστω και στοιχειώδη ευφυΐα: μάθηση, προσαρμοστικότητα, εξαγωγή συμπερασμάτων, κατανόηση από συμφραζόμενα, επίλυση προβλημάτων κ.λπ..¹¹ Η τεχνητή νοημοσύνη αναφέρεται σε συστήματα που επιδεικνύουν ευφυή συμπεριφορά αναλύοντας το περιβάλλον τους και λαμβάνοντας μέτρα -με κάποιο βαθμό αυτονομίας- για να επιτύχουν τους στόχους τους.¹² Υπ' αυτό το πρίσμα, τα συστήματα τεχνητής νοημοσύνης είναι σχεδιασμένα από τον άνθρωπο και έχουν τη δυνατότητα να αντιλαμβάνονται και να ερμηνεύουν δεδομένα από το περιβάλλον τους, λαμβάνοντας τις βέλτιστες αποφάσεις, αναπαράγοντας γνωστικές λειτουργίες του ανθρώπου, όπως η μάθηση, ο σχεδιασμός και η λήψη αποφάσεων.¹³

Σύμφωνα με την αιτιολογική σκέψη του Κανονισμού (ΕΕ) 2024/1689 «Η τεχνητή νοημοσύνη είναι ένα ταχέως εξελισσόμενο σύνολο τεχνολογιών που μπορούν να συμβάλλουν στην επίτευξη ευρείας κλίμακας οικονομικών και κοινωνικών οφελών σε ολόκληρο το φάσμα των κλάδων και των κοινωνικών δραστηριοτήτων. Μέσω της βελτίωσης της πρόβλεψης, της βελτιστοποίησης των δραστηριοτήτων και της κατανομής των πόρων, καθώς και της εξατομίκευσης των ψηφιακών λύσεων που διατίθενται σε ιδιώτες και οργανισμούς, η χρήση της τεχνητής νοημοσύνης μπορεί να παράσχει βασικά ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα στις εταιρείες και να στηρίξει κοινωνικά και περιβαλλοντικά επωφελή αποτελέσματα, για παράδειγμα στους τομείς της υγειονομικής περίθαλψης, της γεωργίας, της εκπαίδευσης και κατάρτισης, της διαχείρισης υποδομών, της ενέργειας, των μεταφορών και της εφοδιαστικής, των δημόσιων υπηρεσιών, της ασφάλειας, της δικαιοσύνης, της αποδοτικότητας των

¹¹ Βλ. J. McCarthy, What is Artificial Intelligence?, 12.11.2017, διαθέσιμο σε: <http://www-formal.stanford.edu/jmc/whatisai/node1.html>.

¹² Βλ. Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on Artificial Intelligence for Europe, Brussels, 25.4.2018 COM(2018) 237 final.

¹³ Βλ. Φ. Παναγοπούλου, Ο Ευρωπαϊκός Κανονισμός για την Τεχνητή Νοημοσύνη (Artificial Intelligence Act, AI Act): Μια πρώτη θεώρηση, Syntagma Watch, 28.05.2024, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/ai-act-mia-proti-thewrisi/>.

πόρων και της ενεργειακής απόδοσης, και του μετριασμού της κλιματικής αλλαγής και της προσαρμογής σε αυτήν.»

Σύμφωνα με το άρθρο 3 παρ. 1 του Κανονισμού (ΕΕ) 2024/1689, σύστημα τεχνητής νοημοσύνης (σύστημα ΤΝ) είναι το «*λογισμικό που ... μπορεί, για ένα δεδομένο σύνολο στόχων που έχουν καθοριστεί από τον άνθρωπο, να παράγει στοιχεία εξόδου όπως περιεχόμενο, προβλέψεις, συστάσεις ή αποφάσεις που επηρεάζουν τα περιβάλλοντα με τα οποία αλληλοεπιδρά*».

Στη δημόσια διοίκηση θα ήταν δυνατή η χρήση αλγόριθμου βασισμένου σε γραμμικό προγραμματισμό (π.χ. εισόδημα x 15% x μεταβλητή οικογενειακής καταστάσεως = ποσό φόρου),¹⁴ εντούτοις δεν εφαρμόζει τεχνικές τεχνητής νοημοσύνης που πραγματοποιούν αυτόνομες εκτιμήσεις-προβλέψεις χωρίς την παρέμβαση του δημιουργού τους.¹⁵

Στον τομέα της δημόσιας διοίκησης, παρατηρείται ότι μέχρι σήμερα η επικρατούσα πρακτική είναι η εφαρμογή αλγορίθμων που βασίζονται σε γραμμικούς υπολογισμούς (πρόκειται για την αυστηρή τεχνητή νοημοσύνη), ενώ απέχουμε από την υιοθέτηση αποφάσεων που να εκφράζουν ισχυρή ΤΝ ή υπερνοημοσύνη. Η αλγοριθμική διαδικασία λήψης αποφάσεων στη δημόσια διοίκηση θα πρέπει να είναι κατανοητή, καθώς οι πολίτες έχουν το δικαίωμα να γνωρίζουν ποιοι παράγοντες επηρεάζουν την απόφαση που λαμβάνεται.¹⁶

Η ΤΝ περιγράφεται, εν συντομία, και ως «*η επιστήμη που ασχολείται με τη μελέτη και τη δημιουργία έξυπνων/νοημόνων μηχανών*».¹⁷

Ένας από τους πλέον κλασικούς και ευρέως χρησιμοποιούμενους ορισμούς της ΤΝ είναι αυτός που διατύπωσε το 1956 ο Marvin Lee Minsky. Σύμφωνα με τον ίδιο, η ΤΝ είναι η «*επιστήμη που ασχολείται με την κατασκευή μηχανών οι οποίες κάνουν πράγματα που θα απαιτούσαν ευφυΐα αν γινόταν από ανθρώπους*».¹⁸ Αντίστοιχος είναι και ο ορισμός που προτείνει το Συμβούλιο της Ευρώπης σε μελέτη του, ο οποίος κάνει λόγο για «*αλγοριθμικά μοντέλα που εκτελούν γνωστικές ή αντιληπτικές*

¹⁴ Βλ. Φ. Παναγοπούλου, «Η αλγοριθμική λήψη αποφάσεων» σε: Γ. Καραβοκύρη (επιμ.), «Κράτος Δικαίου & Δημοκρατία στην ψηφιακή εποχή», Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων 2024 σ. 141 επ. (144).

¹⁵ Βλ. Σπ. Βλαχόπουλο, «Το εγωιστικό γονίδιο του δικαίου» και το δικαίο της τεχνητής νοημοσύνης. Από τον ανθρωποκεντρισμό στον οικοκεντρισμό και τους έξυπνους αλγόριθμους, Αθήνα, Εκδόσεις Ευρασία 2023, σ. 89

¹⁶ Βλ. Φ. Παναγοπούλου, «Η αλγοριθμική λήψη αποφάσεων» σε: «Κράτος Δικαίου & Δημοκρατία στην ψηφιακή εποχή», όπ. ανωτ., σ.146.

¹⁷ Βλ. Γ. Γιαννακόπουλο, Τεχνητή Νοημοσύνη: Μια Διακριτική Απομυθοποίηση, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Ροπή, 2020, σ. 19 επ..

¹⁸ Βλ. Ch. Lexcellent, Artificial Intelligence versus Human Intelligence: Are Humans Going to Be Hacked? (1st ed.), Springer Briefs in Applied Sciences and Technology, 2019.

*λειτουργίες που θα επιφυλάσσονταν σε σκεπτόμενα, κρίνοντα και έλλογα άτομα».*¹⁹ Στην ίδια κατεύθυνση κινείται και ο ορισμός που διατυπώνει το Κλασικό Λεξικό της Οξφόρδης, σύμφωνα με τον οποίο η ΤΝ ασχολείται με την «ανάπτυξη συστημάτων πληροφορικής ικανών να εκτελούν καθήκοντα που συνήθως απαιτούν ανθρώπινη νοημοσύνη, όπως η οπτική αντίληψη, η αναγνώριση ομιλίας, η λήψη αποφάσεων και η μετάφραση από μια γλώσσα σε μια άλλη».²⁰

Η ομάδα εμπειρογνομόνων υψηλού επιπέδου για την ΤΝ (High-Level Expert Group on Artificial Intelligence, AI HLEG)²¹ προτείνει έναν ορισμό που βασίζεται στην έννοια της ορθολογικότητας, δηλαδή στην ικανότητα να επιλέγεται η βέλτιστη ενέργεια προκειμένου να επιτευχθεί ένας στόχος, λαμβάνοντας υπ' όψιν τους διαθέσιμους πόρους καθώς και ορισμένα ακόμη κριτήρια.²² Σύμφωνα με τον εν λόγω ορισμό, η ΤΝ αφορά σε «*συστήματα που επιδεικνύουν ευφυή συμπεριφορά, μέσω της ανάλυσης του περιβάλλοντός τους και της ανάληψης δράσης (με κάποιο βαθμό αυτονομίας), για να επιτύχουν συγκεκριμένους σκοπούς*».²³ Περαιτέρω, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, η οποία ασχολείται εντατικά με τον τομέα της ΤΝ, δίνει ιδιαίτερη σημασία στην ικανοποίηση της απαίτησης για ασφάλεια δικαίου και στην οικοδόμηση ενός «οικοσυστήματος εμπιστοσύνης»²⁴. Ειδικότερα, στον ευρωπαϊκό Κανονισμό για τη θέσπιση εναρμονισμένων κανόνων σχετικά με την Τεχνητή Νοημοσύνη (European Union Artificial Intelligence Act, EU AI Act), ένα σύστημα ΤΝ ορίζεται ως «*το μηχανικό*

¹⁹ Βλ. D. Leslie/ C. Burr/ Mh. Aitken/ J. Cowls/ M. Katell/ M. Briggs, Artificial intelligence, human rights, democracy, and the rule of law: a primer, Council of Europe and The Alan Turing Institute, 2021. Διαθέσιμο σε: <https://edoc.coe.int/en/artificial-intelligence/10206-artificial-intelligence-human-rights-democracy-and-the-rule-of-law-a-primer.html>.

²⁰ Βλ. «Artificial Intelligence (AI): What is it and how does it work? », Lexology, 01.03.2017. Διαθέσιμο σε: <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=5424a424-c590-45f0-9e2a-ab05daff032d> (τ.π. Φεβρουάριος 2024).

²¹ Η ομάδα εμπειρογνομόνων υψηλού επιπέδου για την ΤΝ διορίστηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή το 2018, προκειμένου να παρέχει συμβουλές σχετικά με την εφαρμογή μιας κοινής ευρωπαϊκής στρατηγικής για την ΤΝ. Η θητεία της έληξε τον Ιούλιο του 2020 και τα μέλη της προερχόταν από την ακαδημαϊκή κοινότητα, τις βιομηχανικές ενώσεις και την κοινωνία των πολιτών. Δηλαδή, η συγκεκριμένη πρωτοβουλία συγκέντρωνε μια ποικιλία ενδιαφερομένων σε όλη την Ευρώπη, με στόχο να διασφαλιστεί η ποικιλομορφία, η συνοχή και η συνέπεια στην ευρωπαϊκή προσέγγιση για την ΤΝ. European Commission, «High-level expert group on artificial intelligence», χ.χ., διαθέσιμο σε: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/expert-group-ai>.

²² Βλ. Λ. Μήτρου, Μερικές εισαγωγικές σκέψεις, σε: Λ. Μήτρου (επιμ.), Μπορεί ο αλγόριθμος;, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Αθήνα 2023, σ. 9 επ. (σ. 15, υπ. 24).

²³ Βλ. High-Level Expert Group on Artificial Intelligence, A Definition of AI: Main Capabilities and Scientific Disciplines, European Commission, Βρυξέλλες 2019, διαθέσιμο σε: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/definition-artificial-intelligence-main-capabilities-and-scientific-disciplines>.

²⁴ Βλ. Λ. Μήτρου, Μερικές εισαγωγικές σκέψεις, σε: Λ. Μήτρου (επιμ.), Μπορεί ο αλγόριθμος;, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Αθήνα 2023, σ. 9 επ. (15).

σύστημα που έχει σχεδιαστεί να λειτουργεί με μεταβαλλόμενα επίπεδα αυτονομίας και μπορεί (μετά την ανάπτυξή του) να παρουσιάζει προσαρμοστικότητα και το οποίο, για ένα σύνολο καθορισμένων ή μη στόχων, αντιλαμβάνεται (από τα στοιχεία εισόδου, με τα οποία τροφοδοτείται) τον τρόπο παραγωγής αποτελεσμάτων, όπως προβλέψεις, περιεχόμενο, συστάσεις ή αποφάσεις, που μπορούν να επηρεάσουν τα φυσικά ή εικονικά περιβάλλοντα»²⁵.

Το σημείο ταύτισης των περισσότερων ορισμών που έχουν διατυπωθεί έγκειται στη συσχέτιση των συστημάτων ΤΝ με ανθρώπινες ιδιότητες.²⁶ Ως εκ τούτου, όταν κάνουμε λόγο για ΤΝ επί της ουσίας αναφερόμαστε «στην τεχνολογία που επιτρέπει στους υπολογιστές να κάνουν πράγματα τα οποία απαιτούν νοημοσύνη όταν γίνονται από ανθρώπους»²⁷. Ωστόσο, ο ανωτέρω ορισμός της ΤΝ προκαλεί αβεβαιότητα καθώς δεν καλύπτει την απαίτηση για ασφάλεια δικαίου, ειδικά όταν πρέπει να εφαρμοστούν νομικοί κανόνες σε «έξυπνα» συστήματα. Αυτό φαίνεται ότι το έχει διαπιστώσει ο ενωσιακός νομοθέτης θέτει τις βάσεις για τη θεμελίωση της ηθικής, ανθρωποκεντρικής, ασφαλούς και αξιόπιστης ΤΝ.

²⁵ Βλ. Άρθρο 3 στοιχ. 1 του Κανονισμού 2024/1689.

²⁶ Βλ. Λ. Μήτρου, Μερικές εισαγωγικές σκέψεις, σε: Λ. Μήτρου (επιμ.), Μπορεί ο αλγόριθμος;, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Αθήνα 2023, σ. 9 επ. (15).

²⁷ Βλ. Λ. Μήτρου, Μερικές εισαγωγικές σκέψεις, σε: Λ. Μήτρου (επιμ.), Μπορεί ο αλγόριθμος;, όπ. ανωτ..

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΤΟ ΘΕΣΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ ΤΗΣ ΤΝ ΣΤΗΝ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Δεν υπάρχει ενιαίο και ειδικό νομοθετικό πλαίσιο που ρυθμίζει τη χρήση της ΤΝ στον χώρο της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης. Παρόλα αυτά, μπορούν να διατυπωθούν ορισμένες βασικές θέσεις από τα υφιστάμενα νομικά κείμενα και τις γενικές κατευθυντήριες γραμμές που παρέχουν ένα σημαντικό πλαίσιο αναφοράς για την ενσωμάτωση της ΤΝ στην πανεπιστημιακή διδασκαλία έρευνα και διοίκηση.

Αρχικά το ευρωπαϊκό νομικό πλαίσιο θέτει τις γενικές αρχές και κατευθύνσεις ανάπτυξης και εφαρμογής της ΤΝ. Η βασική επιδίωξη των υφιστάμενων κειμένων και κατευθυντήριων γραμμών είναι η ανάπτυξη της ΤΝ με παράλληλη διασφάλιση της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων και αξιών.

Το κείμενο του Συντάγματος της Ελλάδος που αποτελεί τον θεμελιώδη νόμο του κράτους και εγγυάται βασικά δικαιώματα όπως το δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή (άρθρο 9,) η προστασία των προσωπικών δεδομένων (άρθρο 9Α) όταν απαιτείται επεξεργασία δεδομένων μελών της πανεπιστημιακής κοινότητας και η ελευθερία της έκφρασης και της διδασκαλίας (άρθρο 16) πρέπει να λαμβάνονται υπ' όψιν κατά την ενσωμάτωση εργαλείων ΤΝ στην ακαδημαϊκή διαδικασία.

Ο Κανονισμός (ΕΕ) 2024/1689 για την ΤΝ (AI Act) θεσπίζει διατάξεις για τη ρύθμιση της ΤΝ στην Ευρώπη. Οι διατάξεις αφορούν στη διαχείριση των κινδύνων που συνδέονται με διαφορετικές κατηγορίες συστημάτων ΤΝ. Ο Κανονισμός ανάλογα με τον πιθανό αντίκτυπο που έχει η εφαρμογή ενός συστήματος στην εκπαίδευση, όπως ένα σύστημα αυτοματοποιημένης αξιολόγησης ή εργαλεία ανίχνευσης λογοκλοπής, δύναται να θέσει υποχρεώσεις διαφάνειας, λογοδοσίας και ανθρώπινης εποπτείας.

Ο ν. 4961/2022 αφορά τις αναδυόμενες τεχνολογίες πληροφορικής και επικοινωνιών, την ενίσχυση της ψηφιακής διακυβέρνησης και άλλες διατάξεις που έχουν έμμεση επίδραση στην εφαρμογή της ΤΝ στα Πανεπιστήμια.

Παράλληλα καθοδήγηση δίνει η γνωμοδότηση της Επιτροπής Υψηλού Επιπέδου για την τεχνητή νοημοσύνη, η οποία αν και δεν είναι νομικά δεσμευτική αναδεικνύει αρχές, όπως η λογοδοσία, η αυτονομία, η διαφάνεια κ.α. που πρέπει να διέπουν τη χρήση της ΤΝ και στην πανεπιστημιακή κοινότητα.

A. Το ευρωπαϊκό νομικό πλαίσιο

I. Άρθρο 2 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ

Σύμφωνα με το άρθρο 2 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ «Ουδείς δύναται να στερηθή του δικαιώματος όπως εκπαιδευθή. Παν Κράτος εν τη ασκήσει των αναλαμβανομένων αυτού καθηκόντων επί του πεδίου της μορφώσεως και της εκπαιδεύσεως θα σέβεται το δικαίωμα των γονέων όπως εξασφαλίζωσι την μόρφωσιν και εκπαίδευσιν ταύτην συμφώνως προς τας ιδίας αυτών θρησκευτικές και φιλοσοφικές πεποιθήσεις.» Η αρνητική διατύπωση (ουδείς δύναται να στερηθεί) αντί της αρχικώς προτεινόμενης (καθένας έχει δικαίωμα στην εκπαίδευση) ερμηνεύεται ως εξής: Πρώτον, το σημαντικότερο είναι η αποτελεσματική πρόσβαση στο εκπαιδευτικό σύστημα που προσφέρει το κράτος.²⁸ Δεύτερον, δεν υφίσταται υποχρέωση του κράτους να προβαίνει είτε στη λήψη αποτελεσματικών μέσων, προκειμένου τα πρόσωπα να λαμβάνουν την εκπαίδευση της επιλογής τους και να διαμορφώνουν εξ ιδίων τα εκπαιδευτικά συστήματα, είτε στην επιχορήγηση της ιδιωτικής εκπαίδευσης.²⁹ Δεν υπάρχει υποχρέωση για το κράτος να παρέχει επιλεκτική εκπαίδευση.³⁰ Εναπόκειται στη διακριτική ευχέρεια του κράτους.³¹ Από τη νομολογία του ΕΔΔΑ προκύπτει η ανάγκη πλουραλισμού³² στην εκπαίδευση, κάτι που συνεπάγεται ότι τα συστήματα ΤΝ στην εκπαίδευση πρέπει να προάγουν τον πλουραλισμό. Ο πλουραλισμός συνδέεται τόσο με τα μέσα διδασκαλίας (π.χ. εργαλεία ΤΝ) όσο και με το αντικείμενο διδασκαλίας (πολυπολιτισμικότητα).³³ Συνεπώς, το κείμενο της ΕΣΔΑ απαιτεί την παροχή μιας πλουραλιστικής εκπαίδευσης.³⁴

²⁸ Βλ. ΕΔΔΑ, Απόφαση *Belgian Linguistic*, αρ. προσφ. 1474/62, 1677/62, 1691/62, 1994/63, 2126/64, 23.07.1968

²⁹ Βλ. Αν. Ταμαρίδη Ερμηνεία άρθρου 2 Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου ΕΣΔΑ, σε: Ι. Σαρμά/Ξ. Κοντιάδη/Χ. Ανθόπουλο (επιμ.), ΕΣΔΑ Κατ' άρθρο ερμηνεία. Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2021, σ. 1094 επ. (1096).

³⁰ Βλ. Μ. Μαργαρίτη, Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ) και των Πρωτοκόλλων υπ' αριθμ. 1, 6, 7 και 13. Μια συνοπτική ερμηνεία, Εκδόσεις Π. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα 2018, σ. 534.

³¹ Βλ. D. Harris/ M. O'Boyle/ Ed. Bates/ C. M. Buckley, *Law of the European Convention on Human Rights*, 4^η έκδοση, σ. 898.

³² Βλ. ΕΔΔΑ, Απόφαση *Hasan and Eylem Zengin v. Turkey*, αρ. προσφ. 1448/2004, 9.10.2007.

³³ Βλ. Φ. Παναγοπούλου, Τεχνητή νοημοσύνη και εκπαίδευση: Προς ένα δικαίωμα στην ψηφιακή παιδεία;, όπ. ανωτ..

³⁴ Βλ. Φ. Παναγοπούλου, Τεχνητή νοημοσύνη και εκπαίδευση: Προς ένα δικαίωμα στην ψηφιακή παιδεία;, όπ. ανωτ..

II. Άρθρο 14 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ

Σύμφωνα με το άρθρο 14 του Χάρτη, όλοι έχουν δικαίωμα στην εκπαίδευση και την πρόσβαση στην επαγγελματική και συνεχή κατάρτιση. Το δικαίωμα αυτό περιλαμβάνει την ευχέρεια δωρεάν παρακολούθησης της υποχρεωτικής εκπαίδευσης. Η διατύπωση του άρθρου 14 επεκτείνει την εμβέλεια του δικαιώματος στην εκπαίδευση από την αντίστοιχη διάταξη της ΕΣΔΑ, κατοχυρώνοντας -μεταξύ άλλων- την πρόσβαση στην επαγγελματική και συνεχή κατάρτιση και την ευχέρεια δωρεάν παρακολούθησης της υποχρεωτικής εκπαίδευσης.³⁵ Ως εκπαίδευση νοούνται «οι πράξεις ή οι διαδικασίες με τις οποίες μεταδίδονται ή αποκτώνται, μεταξύ άλλων, πληροφορίες, γνώσεις, αντιλήψεις, νοοτροπίες, αξίες, δεξιότητες, ικανότητες ή συμπεριφορές».³⁶ Η συνεχής κατάρτιση συμπεριλαμβάνει σε ένα σύγχρονο ψηφιακό κράτος την ψηφιακή εκπαίδευση, καθώς οι προδιαγραφές του σύγχρονου ψηφιακού κράτους προϋποθέτουν την ψηφιακή εκπαίδευση των ατόμων.³⁷ Η προστιθέμενη αξία του εν λόγω κειμένου έγκειται στην πρόβλεψη της κατάρτισης, η οποία έχει ιδιαίτερη σημασία στον χώρο της ΤΝ.

Επιπρόσθετα ο Ειδικός Εισηγητής της UNESCO στην αναφορά του για την επίδραση της τεχνολογίας στο δικαίωμα στην εκπαίδευση θεωρεί ότι η εκπαίδευση ως θεμελιώδες δικαίωμα πρέπει να είναι δωρεάν, ποιοτική και δημόσια και προειδοποιεί ότι εάν η χρήση της τεχνολογίας δεν υπόκειται στις διεθνείς αρχές των ανθρωπίνων δικαιωμάτων μπορεί να οδηγήσει σε αρνητικές εξελίξεις. Επομένως απαιτεί ενεργή και σκόπιμη καθοδήγηση. Οι κυβερνήσεις, οι εκπαιδευτικοί και όλοι οι εμπλεκόμενοι θα πρέπει να αναπτύξουν πολιτικές και πρακτικές που θα διασφαλίζουν τη χρήση της τεχνολογίας με τρόπο που θα σέβεται τα ανθρώπινα δικαιώματα.³⁸

³⁵ Βλ. Δ. Σαρμά, Ερμηνεία Άρθρου 14, σε: Ε. Ρ. Σαχπεκίδου/Χ. Ν. Ταγαρά (επιμ.), Κατ' άρθρο ερμηνεία του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2020, σ. 164 επ. (165).

³⁶ Βλ. ΔΕΕ, Maniero, C-457/17, 15.11.2018.

³⁷ Βλ. Φ. Παναγοπούλου, Τεχνητή νοημοσύνη και εκπαίδευση: Προς ένα δικαίωμα στην ψηφιακή παιδεία;, όπ. ανωτ..

³⁸ Βλ. Β. Β. Koumbou, Impact of the digitalization of education on the right to education: report of the Special Rapporteur on the Right to Education, 2022 διαθέσιμο σε:

<https://digitallibrary.un.org/record/3973358?v=pdf> σ.4

III. Ο Κανονισμός 1689/2024 για την TN (AI Act)

Η σημασία της TN στον τομέα της εκπαίδευσης τονίζεται ήδη στο Προοίμιο του Κανονισμού. Σύμφωνα με την αιτιολογική σκέψη 4, «*Η TN είναι ένα ταχέως εξελισσόμενο σύνολο τεχνολογιών που συμβάλλει στην επίτευξη πολλών και ποικίλων οικονομικών, περιβαλλοντικών και κοινωνικών οφελών σε ολόκληρο το φάσμα των κλάδων της οικονομίας και των κοινωνικών δραστηριοτήτων. Με τη βελτίωση της πρόβλεψης, τη βελτιστοποίηση των λειτουργιών και της κατανομής των πόρων, καθώς και την εξατομίκευση των ψηφιακών λύσεων που διατίθενται σε άτομα και οργανισμούς, η χρήση TN μπορεί να παράσχει βασικά ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα στις επιχειρήσεις και να στηρίξει κοινωνικά και περιβαλλοντικά επωφελή αποτελέσματα, για παράδειγμα όσον αφορά [...] την εκπαίδευση και κατάρτιση.*».

Σύμφωνα με την αιτιολογική σκέψη 56, «*Η εφαρμογή συστημάτων TN στην εκπαίδευση είναι σημαντική για την προαγωγή της ψηφιακής εκπαίδευσης και κατάρτισης υψηλής ποιότητας, καθώς και για να δίνεται σε όλους τους εκπαιδευόμενους και τους εκπαιδευτικούς η δυνατότητα να αποκτούν και να μοιράζονται τις απαραίτητες ψηφιακές δεξιότητες και ικανότητες, συμπεριλαμβανομένου του γραμματισμού στα μέσα επικοινωνίας και της κριτικής σκέψης, ώστε να συμμετέχουν ενεργά στην οικονομία, την κοινωνία και τις δημοκρατικές διαδικασίες.*» Ο Κανονισμός ορίζει ότι τα συστήματα TN που χρησιμοποιούνται στην εκπαίδευση ή την επαγγελματική κατάρτιση είναι υψηλού κινδύνου. Ενδεικτικά αναφέρει ότι τα συστήματα TN που χρησιμοποιούνται για τον καθορισμό της πρόσβασης ή της εισαγωγής, για την τοποθέτηση προσώπων σε ιδρύματα ή προγράμματα εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης όλων των βαθμίδων, για την αξιολόγηση των μαθησιακών αποτελεσμάτων προσώπων, για την εκτίμηση του κατάλληλου επιπέδου εκπαίδευσης για ένα άτομο και για την άσκηση ουσιώδους επιρροής στο επίπεδο εκπαίδευσης και κατάρτισης που θα λάβει ή στο οποίο θα μπορεί να έχει πρόσβαση ένα άτομο ή για την παρακολούθηση και τον εντοπισμό απαγορευμένης συμπεριφοράς σπουδαστών κατά τη διάρκεια εξετάσεων, θα πρέπει να ταξινομούνται ως συστήματα TN υψηλού κινδύνου, δεδομένου ότι μπορούν να καθορίσουν την εκπαιδευτική και επαγγελματική πορεία της ζωής ενός προσώπου και, ως εκ τούτου, να επηρεάσουν την ικανότητά του να εξασφαλίσει τα μέσα βιοπορισμού του. Σύμφωνα με τον Κανονισμό, ο εσφαλμένος σχεδιασμός και η κακή χρήση των συστημάτων δύναται να καταστήσει τα συστήματα ως ιδιαίτερα παρεμβατικά και να παραβιάζουν το δικαίωμα στην εκπαίδευση και στην κατάρτιση, καθώς και το δικαίωμα σε μεταχείριση χωρίς διακρίσεις. Έτσι μπορεί να διαιωνίζουν ιστορικές νοοτροπίες διακρίσεων, για παράδειγμα εις βάρος γυναικών,

ορισμένων ηλικιακών ομάδων, ατόμων με αναπηρία ή ατόμων συγκεκριμένης φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής ή γενετήσιου προσανατολισμού.

Η αιτιολογική σκέψη 96 τονίζει τη σημασία εκπόνησης μελέτης επιπτώσεων της εισαγωγής της ΤΝ στην εκπαίδευση. Στόχος της εκτίμησης επιπτώσεων στα θεμελιώδη δικαιώματα είναι να εντοπίσει ο φορέας εφαρμογής τους συγκεκριμένους κινδύνους για τα δικαιώματα των ατόμων ή των ομάδων ατόμων που ενδέχεται να επηρεαστούν και να προσδιορίσει τα μέτρα που πρέπει να ληφθούν σε περίπτωση επέλευσης των εν λόγω κινδύνων. Η εκτίμηση επιπτώσεων θα πρέπει να πραγματοποιείται πριν από την ανάπτυξη του συστήματος ΤΝ υψηλού κινδύνου και θα πρέπει να επικαιροποιείται όταν ο φορέας εφαρμογής θεωρεί ότι οποιοσδήποτε από τους σχετικούς παράγοντες έχει αλλάξει. Προβληματική αναφέρεται για το ποιος εκτιμά τον κίνδυνο, ποιος δηλαδή εκτιμά τι είναι επικίνδυνο. Η εκτίμηση επιπτώσεων θα πρέπει να προσδιορίζει τις σχετικές διαδικασίες του φορέα εφαρμογής στις οποίες θα χρησιμοποιείται το σύστημα ΤΝ υψηλού κινδύνου σύμφωνα με τον επιδιωκόμενο σκοπό του και θα πρέπει να περιλαμβάνει περιγραφή της χρονικής περιόδου και της συχνότητας με την οποία προορίζεται να χρησιμοποιηθεί το σύστημα, καθώς και συγκεκριμένων κατηγοριών φυσικών προσώπων και ομάδων που είναι πιθανό να επηρεαστούν στο εκάστοτε πλαίσιο χρήσης.

Η εκτίμηση θα πρέπει επίσης να περιλαμβάνει τον προσδιορισμό συγκεκριμένων κινδύνων βλάβης που είναι πιθανό να έχουν αντίκτυπο στα θεμελιώδη δικαιώματα των εν λόγω προσώπων ή ομάδων. Κατά τη διενέργεια της εκτίμησης, ο φορέας εφαρμογής θα πρέπει να λαμβάνει υπ' όψιν πληροφορίες που είναι σημαντικές για την κατάλληλη εκτίμηση των επιπτώσεων, μεταξύ άλλων και πληροφορίες που παρέχονται από τον πάροχο του συστήματος ΤΝ υψηλού κινδύνου στις οδηγίες χρήσης. Υπό το πρίσμα των κινδύνων που εντοπίζονται, οι φορείς εφαρμογής θα πρέπει να καθορίζουν τα μέτρα που πρέπει να λαμβάνονται σε περίπτωση επέλευσης των εν λόγω κινδύνων, στα οποία περιλαμβάνονται, για παράδειγμα, ρυθμίσεις διακυβέρνησης στο εκάστοτε πλαίσιο χρήσης, όπως ρυθμίσεις για ανθρώπινη εποπτεία σύμφωνα με τις οδηγίες χρήσης, ή χειρισμός καταγγελιών και διαδικασίες προσφυγής, καθώς θα μπορούσαν να συμβάλουν καθοριστικά στον μετριασμό των κινδύνων για τα θεμελιώδη δικαιώματα σε συγκεκριμένες περιπτώσεις χρήσης.

Μετά τη διενέργεια της εκτίμησης επιπτώσεων, ο φορέας εφαρμογής θα πρέπει να ενημερώνει τη σχετική αρχή εποπτείας της αγοράς. Κατά περίπτωση, για τη συλλογή σχετικών πληροφοριών που είναι αναγκαίες για τη διενέργεια της εκτίμησης επιπτώσεων, οι φορείς εφαρμογής συστημάτων ΤΝ υψηλού κινδύνου, ιδίως όταν τα συστήματα ΤΝ χρησιμοποιούνται στον δημόσιο τομέα, θα μπορούσαν να εξασφαλίζουν τη συμμετοχή των σχετικών εμπλεκομένων, συμπεριλαμβανομένων των εκπροσώπων ομάδων ατόμων που ενδέχεται να επηρεαστούν από το σύστημα ΤΝ και ανεξάρτητων εμπειρογνομόνων, κατά τη διενέργεια εκτιμήσεων επιπτώσεων

και τον σχεδιασμό μέτρων που πρέπει να ληφθούν σε περίπτωση επέλευσης των κινδύνων. Η Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Τεχνητής Νοημοσύνης (Υπηρεσία TN) θα πρέπει να αναπτύξει υπόδειγμα ερωτηματολογίου προκειμένου να διευκολύνεται η συμμόρφωση και να μειωθεί ο διοικητικός φόρτος για τους φορείς εφαρμογής.

Ο Κανονισμός TN διακρίνει τους κινδύνους σε τέσσερις βασικές κατηγορίες. Η κατηγοριοποίηση των κινδύνων έχει να κάνει ως εξής:

1. Μη αποδεκτός κίνδυνος (άρθρο 5)

Ο Κανονισμός απαγορεύει ορισμένες εφαρμογές τεχνητής νοημοσύνης που απειλούν τα δικαιώματα των πολιτών. Πρόκειται για μια συμφωνία μη αποδοχής επικίνδυνων συστημάτων. Στον χώρο της εκπαίδευσης τέτοιου είδους εφαρμογές έχουν να κάνουν με την εξαγωγή συμπερασμάτων για συναισθήματα σε χώρους εργασίας ή εκπαιδευτικά ιδρύματα, εκτός από ιατρικούς λόγους ή λόγους ασφαλείας (άρθρο 5ζ). Στο πλαίσιο αυτό δεν θα ήταν συμβατή με τον Κανονισμό η εξόρυξη συναισθημάτων των φοιτητών κατά τη διάρκεια της εκπαιδευτικής διαδικασίας.

2. Υψηλός κίνδυνος (άρθρο 6 επ.)

Το μεγαλύτερο μέρος του Κανονισμού αφορά σε συστήματα TN υψηλού κινδύνου, τα οποία υπόκεινται σε ρυθμίσεις. Τα συστήματα αυτά χρήζουν μελέτης εκτίμησης αντικτύπου. Ο Κανονισμός θεσπίζει σαφείς υποχρεώσεις για συστήματα τεχνητής νοημοσύνης υψηλού κινδύνου (λόγω της σημαντικής δυνητικής βλάβης που μπορεί να προκαλέσουν στην υγεία, την ασφάλεια, τα θεμελιώδη δικαιώματα, το περιβάλλον, τη δημοκρατία και το κράτος δικαίου). Τα συστήματα αυτά πρέπει να αξιολογούν και να μειώνουν τους κινδύνους, να τηρούν αρχεία καταγραφής χρήσης, να είναι διαφανή και ακριβή και να εξασφαλίζουν την ανθρώπινη εποπτεία. Οι πολίτες θα έχουν το δικαίωμα να υποβάλλουν καταγγελίες σχετικά με τα συστήματα και να λαμβάνουν εξηγήσεις σχετικά με τις αποφάσεις που βασίζονται σε συστήματα υψηλού κινδύνου και επηρεάζουν τα δικαιώματά τους. Η ρύθμιση του υψηλού κινδύνου έλκει την καταγωγή της από την ασφάλεια των σχετικών προϊόντων.

Τα συστήματα τεχνητής νοημοσύνης υψηλού κινδύνου πρέπει να υποβληθούν σε αξιολόγηση της συμμόρφωσης από τρίτο μέρος εκτός εάν:

- το σύστημα τεχνητής νοημοσύνης εκτελεί μια στενή διαδικαστική εργασία,
- βελτιώνει το αποτέλεσμα μιας προηγούμενως ολοκληρωμένης ανθρώπινης δραστηριότητας,
- ανιχνεύει μοτίβα λήψης αποφάσεων ή αποκλίσεις από προηγούμενα μοτίβα λήψης αποφάσεων και δεν έχει σκοπό να αντικαταστήσει ή να επηρεάσει την προηγούμενη ολοκληρωμένη ανθρώπινη αξιολόγηση χωρίς κατάλληλη ανθρώπινη επανεξέταση- ή

- εκτελεί προπαρασκευαστικό έργο για μια αξιολόγηση σχετική με τους σκοπούς των περιπτώσεων χρήσης για τα κατωτέρω:

Υψηλός κίνδυνος υφίσταται κατά την επεξεργασία δεδομένων στην εκπαίδευση και επαγγελματική κατάρτιση. Αυτός έχει να κάνει με τον καθορισμό πρόσβασης, εισαγωγής ή ανάθεσης εκπαιδευτικής και επαγγελματικής κατάρτισης σε όλα τα επίπεδα, την αξιολόγηση των μαθησιακών αποτελεσμάτων και του κατάλληλου επιπέδου εκπαίδευσης, την παρακολούθηση και τον εντοπισμό απαγορευμένης συμπεριφοράς των φοιτητών κατά τη διάρκεια των εξετάσεων. Είναι γεγονός ότι το μέλλον της αξιολογικής διαδικασίας των φοιτητών συνδέεται άρρηκτα με την τεχνητή νοημοσύνη και οι κίνδυνοι που αυτή ελλοχεύει είναι απαραίτητο να αποσοβηθούν μέσω της μελέτης εκτίμησης αντικτύπου της τεχνολογίας στα δικαιώματα των εξεταζομένων.

3. Περιορισμένος κίνδυνος

Τα εν λόγω συστήματα υπόκεινται σε ελαφρύτερες υποχρεώσεις διαφάνειας: οι προγραμματιστές και οι φορείς ανάπτυξης πρέπει να διασφαλίζουν ότι οι τελικοί χρήστες γνωρίζουν ότι αλληλοεπιδρούν με ΤΝ. Κλασική περίπτωση είναι η συνομιλία με chatbots και η αλληλεπίδραση με deepfakes.

4. Ελάχιστος κίνδυνος

Δεν ρυθμίζεται και αφορά στην πλειονότητα των εφαρμογών τεχνητής νοημοσύνης που διατίθενται σήμερα στην ενιαία αγορά της ΕΕ, όπως τα βιντεοπαιχνίδια με δυνατότητα τεχνητής νοημοσύνης και τα φίλτρα ανεπιθύμητης αλληλογραφίας.

Οι πάροχοι ΤΝ υψηλού κινδύνου υποχρεούνται (άρθρο 16):

- να διαμορφώσουν σύστημα διαχείρισης κινδύνων καθ' όλη τη διάρκεια του κύκλου ζωής του συστήματος ΤΝ υψηλού κινδύνου,
- να διαμορφώσουν σύστημα διαχείρισης δεδομένων, διασφαλίζοντας ότι τα σύνολα δεδομένων κατάρτισης, επικύρωσης και δοκιμών είναι συναφή, επαρκώς αντιπροσωπευτικά και, στο μέγιστο δυνατό βαθμό, απαλλαγμένα από σφάλματα και πλήρη σύμφωνα με τον επιδιωκόμενο σκοπό,
- να συντάσσουν τεχνική τεκμηρίωση για την απόδειξη της συμμόρφωσης και παρέχουν στις αρχές τις πληροφορίες για την αξιολόγηση αυτής της συμμόρφωσης,
- να σχεδιάσουν το σύστημα υψηλού κινδύνου για την τήρηση αρχείων ώστε να μπορεί να καταγράψει αυτόματα γεγονότα που σχετίζονται με τον εντοπισμό κινδύνων σε εθνικό επίπεδο και ουσιαστικές τροποποιήσεις καθ' όλη τη διάρκεια του κύκλου ζωής του συστήματος,
- να παράσχουν οδηγίες χρήσης στους μεταγενέστερους φορείς ανάπτυξης για να καταστεί δυνατή η συμμόρφωση των τελευταίων,

- να σχεδιάσουν το σύστημα τεχνητής νοημοσύνης υψηλού κινδύνου ώστε να επιτρέπουν στους φορείς ανάπτυξης να εφαρμόζουν ανθρώπινη επίβλεψη,
- να σχεδιάσουν το σύστημα τεχνητής νοημοσύνης υψηλού κινδύνου ώστε να επιτύχουν τα κατάλληλα επίπεδα ακρίβειας, ευρωστίας και ασφάλειας στον κυβερνοχώρο, καθιερώσουν συστήματα διαχείρισης ποιότητας για τη διασφάλιση της συμμόρφωσης.

Τα συστήματα ΤΝ που παρουσιάζουν περιορισμένο μόνο κίνδυνο θα υπόκεινται σε πολύ ήπιες υποχρεώσεις διαφάνειας, ενώ τα συστήματα ΤΝ υψηλού κινδύνου θα αδειοδοτούνται, αλλά θα υπόκεινται σε ένα σύνολο απαιτήσεων και υποχρεώσεων για την απόκτηση πρόσβασης στην αγορά της ΕΕ. Συστήματα ΤΝ, όπως για παράδειγμα η γνωσιακή συμπεριφορική χειραγώγηση και η κοινωνική βαθμολόγηση, θα απαγορευθούν από την ΕΕ, επειδή η επικινδυνότητά τους θεωρείται απαράδεκτη. Σύμφωνα με το άρθρο 5, ο Κανονισμός απαγορεύει ορισμένες εφαρμογές τεχνητής νοημοσύνης που απειλούν τα δικαιώματα των ατόμων. Πρόκειται για μια συμφωνία μη αποδοχής επικίνδυνων συστημάτων. Στον χώρο της εκπαίδευσης δεν επιτρέπεται η εξαγωγή συμπερασμάτων για συναισθήματα εκτός από ιατρικούς λόγους ή λόγους ασφαλείας. Αυτό συνεπάγεται ότι δεν επιτρέπεται η μέτρηση των συναισθημάτων των εκπαιδευόμενων κατά τη διάρκεια μιας εκπαιδευτικής διαδικασίας. Όταν λ.χ. οι εκπαιδευόμενοι διαγωνίζονται δεν επιτρέπεται να καταγράφονται τα συναισθήματά τους και να εξάγονται συμπεράσματα για αυτούς.

Υπό αυστηρές προϋποθέσεις επιτρέπονται πράξεις που επισείουν υψηλό κίνδυνο, κατά το άρθρο 6 επ.. Τα συστήματα αυτά χρήζουν μελέτης εκτίμησης αντικτύπου. Ο Κανονισμός θεσπίζει σαφείς υποχρεώσεις για συστήματα τεχνητής νοημοσύνης υψηλού κινδύνου (λόγω της σημαντικής δυνητικής βλάβης που μπορεί να προκαλέσουν στην υγεία, την ασφάλεια, τα θεμελιώδη δικαιώματα, το περιβάλλον, τη δημοκρατία και το κράτος δικαίου). Τα συστήματα αυτά πρέπει να αξιολογούν και να μειώνουν τους κινδύνους, να τηρούν αρχεία καταγραφής χρήσης, να είναι διαφανή και ακριβή και να εξασφαλίζουν την ανθρώπινη εποπτεία. Οι χρήστες θα έχουν το δικαίωμα να υποβάλλουν καταγγελίες σχετικά με τα συστήματα και να λαμβάνουν εξηγήσεις σχετικά με τις αποφάσεις που βασίζονται σε συστήματα υψηλού κινδύνου και επηρεάζουν τα δικαιώματά τους. Η ρύθμιση του υψηλού κινδύνου έλκει την καταγωγή της από την ασφάλεια των σχετικών προϊόντων. Πράξεις υψηλού κινδύνου στον χώρο της εκπαίδευσης είναι σύμφωνα με το άρθρο 6 παρ. γ, ο καθορισμός πρόσβασης, εισαγωγής ή ανάθεσης εκπαιδευτικής και επαγγελματικής κατάρτισης σε όλα τα επίπεδα, αξιολόγηση μαθησιακών αποτελεσμάτων και του κατάλληλου επιπέδου εκπαίδευσης, η παρακολούθηση και ο εντοπισμός απαγορευμένης συμπεριφοράς των μαθητών κατά τη διάρκεια των εξετάσεων. Αυτό δεν συνεπάγεται ότι οι εκπαιδευόμενοι δεν μπορούν να αξιολογούνται και να

εκπαιδεύονται με τεχνικά μέσα, αλλά όταν αυτό συμβαίνει πρέπει να λαμβάνεται μέριμνα για την προστασία των δικαιωμάτων τους.

Σύμφωνα με το Παράρτημα ΙΙΙ, Συστήματα ΤΝ υψηλού κινδύνου που αναφέρονται στο άρθρο 6 παράγραφος 2 είναι τα:

α) συστήματα ΤΝ που προορίζονται να χρησιμοποιηθούν για τον καθορισμό της πρόσβασης ή της εισαγωγής ή για την τοποθέτηση φυσικών προσώπων σε ιδρύματα εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης όλων των βαθμίδων·

β) συστήματα ΤΝ που προορίζονται να χρησιμοποιηθούν για την αξιολόγηση μαθησιακών αποτελεσμάτων, μεταξύ άλλων όταν τα αποτελέσματα αυτά χρησιμοποιούνται για την καθοδήγηση της μαθησιακής διαδικασίας φυσικών προσώπων σε ιδρύματα εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης όλων των βαθμίδων·

γ) συστήματα ΤΝ που προορίζονται να χρησιμοποιηθούν για την αξιολόγηση του κατάλληλου επιπέδου εκπαίδευσης το οποίο θα λάβει ή στο οποίο θα μπορεί να έχει πρόσβαση άτομο, στο πλαίσιο ή εντός ιδρυμάτων εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης όλων των βαθμίδων·

δ) συστήματα ΤΝ που προορίζονται να χρησιμοποιηθούν για την παρακολούθηση και τον εντοπισμό απαγορευμένης συμπεριφοράς σπουδαστών κατά τη διάρκεια εξετάσεων στο πλαίσιο ή εντός ιδρυμάτων εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης όλων των βαθμίδων.

Β. Το ελληνικό νομικό πλαίσιο

Ι. Ο ν. 4961/2022 «Αναδυόμενες τεχνολογίες πληροφορικής και επικοινωνιών, ενίσχυση της ψηφιακής διακυβέρνησης και άλλες διατάξεις».

Στα άρθρα 4 παρ. 1 και 5 παρ. 1 του ν. 4961/2022 αναφέρονται τα εξής: «1. Οι φορείς του δημόσιου τομέα κατά την έννοια της περ. α' της παρ. 1 του άρθρου 14 του ν. 4270/2014 (Α' 143) δύνανται, κατά την άσκηση των αρμοδιοτήτων τους, να χρησιμοποιούν συστήματα τεχνητής νοημοσύνης για τη διαδικασία λήψης ή την υποστήριξη της διαδικασίας λήψης μιας απόφασης ή την έκδοση πράξης, οι οποίες επηρεάζουν τα δικαιώματα ενός φυσικού ή νομικού προσώπου, μόνον εφόσον η χρήση αυτή προβλέπεται ρητά σε ειδική διάταξη νόμου που περιλαμβάνει κατάλληλες εγγυήσεις για την προστασία των δικαιωμάτων αυτών» και «1. Κάθε φορέας του δημόσιου τομέα που χρησιμοποιεί σύστημα τεχνητής νοημοσύνης της παρ. 1 του άρθρου 4, πριν από την έναρξη λειτουργίας του συστήματος, εκπονεί αλγοριθμική εκτίμηση αντικτύπου» είναι ιδιαίτερα σημαντική για την κατανόηση του

πλαισίου χρήσης της ΤΝ από τους φορείς του δημόσιου τομέα, συμπεριλαμβανομένων των πανεπιστημιακών ιδρυμάτων.

Ειδικότερα, στην παρ. 1 του άρθρου 4 τίθεται συγκεκριμένος περιορισμός ως προς τη χρήση συστημάτων ΤΝ λήψης αποφάσεων ή έκδοσης πράξεων που επηρεάζουν τα δικαιώματα φυσικών ή νομικών προσώπων από τους φορείς του δημοσίου. Οι φορείς του δημοσίου δύνανται να χρησιμοποιούν τέτοια συστήματα μόνον εφόσον πληρούνται δύο ουσιαστικές προϋποθέσεις: α) Η χρήση συστήματος ΤΝ για την λήψη απόφασης ή έκδοση πράξης που επηρεάζει τα δικαιώματα πρέπει να προβλέπεται ρητά σε μια ειδική διάταξη νόμου και δεν αρκεί μια γενική αναφορά αλλά ειδική διάταξη που να εξουσιοδοτεί τη χρήση της ΤΝ για τη συγκεκριμένη κατηγορία αποφάσεων ή πράξεων και β) 2· Η ειδική διάταξη οφείλει να περιλαμβάνει κατάλληλες εγγυήσεις για την προστασία των δικαιωμάτων των φυσικών ή νομικών προσώπων που ενδεχομένως θα επηρεαστούν από την απόφαση ή την πράξη που λαμβάνεται ή υποστηρίζεται από το σύστημα ΤΝ και μπορεί να αφορούν στη διαφάνεια του αλγορίθμου, στη δυνατότητα ανθρώπινης εποπτείας και παρέμβασης, στον τρόπο αμφισβήτησης της απόφασης, στην προστασία από ενδεχόμενες διακρίσεις κ.α..

Συνδυαστικά με το άρθρο 4 παρ. 1, το άρθρο 5 παρ. 1 εισάγεται και μια πρόσθετη υποχρέωση των φορέων του δημοσίου που χρησιμοποιούν συστήματα ΤΝ για τους σκοπούς που αναφέρονται στο άρθρο 4 παρ. 1. Αυτή είναι η υποχρέωση του δημοσίου φορέα της εκπόνησης αλγοριθμικής εκτίμησης αντικτύπου πριν από την έναρξη λειτουργίας του συστήματος ΤΝ.

Η αλγοριθμική εκτίμηση αντικτύπου είναι η διαδικασία με την οποία αξιολογούνται οι πιθανές επιπτώσεις της χρήσης του συστήματος ΤΝ στα δικαιώματα των φυσικών ή νομικών προσώπων. Ως σκοπό έχει τον εντοπισμό και την αξιολόγηση των κινδύνων που ενδέχεται να προκύψουν από τη λειτουργία του αλγορίθμου και να προτείνει μέτρα άμβλυνσης αυτών των κινδύνων.

Από τον εν λόγω νόμο συνάγεται ότι τα εκπαιδευτικά ιδρύματα, δύνανται να χρησιμοποιήσουν συστήματα ΤΝ κατά τη διαδικασία λήψης ή έκδοσης αποφάσεων αλλά υπό την απαίτηση των εξής προϋποθέσεων : α) την ύπαρξη ειδικού νόμου που θα επιτρέπει ρητά τη χρήση συστημάτων ΤΝ εντός του πλαισίου λειτουργίας των πανεπιστημίων και θα αφορούν τη λήψη αποφάσεων ή την έκδοση πράξεων που θα επηρεάζουν τα δικαιώματα των μελών της πανεπιστημιακής κοινότητας β) την αναφορά στο νόμο συγκεκριμένων εγγυήσεων για την προστασία των δικαιωμάτων των ατόμων που επηρεάζονται από αυτές τις αποφάσεις και γ) την υποχρέωση του πανεπιστημίου να προβεί στην εκπόνηση αλγοριθμικής εκτίμησης αντικτύπου πριν από την έναρξη συστήματος ΤΝ ώστε να αξιολογηθούν οι πιθανοί κίνδυνοι χρήσης.

II. Η Πρόταση της Ελληνικής Επιτροπής Υψηλού Επιπέδου για την ΤΝ

Η Επιτροπή προτείνει την ανάπτυξη μιας κεντρικής εκπαιδευτικής πλατφόρμας ΤΝ, η οποία θα υποστηρίξει τη διδασκαλία, τη μάθηση και τη διαδικτυακή συνεργασία και θα φιλοξενεί διαγωνισμούς στον τομέα της ΤΝ. Συστήνει την παροχή εκπαιδευτικού υλικού σχετικού με την ΤΝ μέσω μιας κεντρικής διαδικτυακής πλατφόρμας. Η πλατφόρμα θα λειτουργεί ως ένας κοινός εικονικός χώρος, όπου θα μπορεί να αναπτύσσεται εκπαιδευτικό υλικό από ομάδες εξειδικευμένες στην ΤΝ, προερχόμενες από την ακαδημαϊκή κοινότητα και τη βιομηχανία. Οι δημιουργοί περιεχομένου θα προσκαλούνται να παράγουν σχετικό υλικό και θα αμείβονται με βάση τη χρήση του. Σκοπός είναι να προαχθεί η δημιουργία ενός δυναμικού και βιώσιμου οικοσυστήματος για την εκπαίδευση στην ΤΝ, όπου η συνεισφορά ανταμείβεται και η συνεχής βελτίωση ενθαρρύνεται. Το εκπαιδευτικό υλικό θα υποβάλλεται σε αυστηρή διαδικασία αξιολόγησης για να διατηρείται ένα υψηλό επίπεδο ποιότητας και εκπαιδευτικής αξίας. Οι εκπαιδευτικοί θα έχουν τη δυνατότητα να επιλέγουν υλικό που σχετίζεται με τη διδασκαλία τους και το ακροατήριό τους, ενώ κάθε άτομο ξεχωριστά θα μπορεί να παρακολουθεί εξατομικευμένες σπουδές για να κατακτήσει νέες περιοχές γνώσης και να αναζητήσει στήριξη, ώστε να αναπληρώσει τυχόν κενά γνώσης. Η ίδια πλατφόρμα θα μπορεί να φιλοξενεί διαγωνισμούς και hackathons (μαραθωνίους ανάπτυξης εφαρμογών), προσφέροντας έναν εικονικό χώρο συνεργασίας. Αυτές οι δραστηριότητες θα μπορούσαν να δομούνται γύρω από συγκεκριμένα θέματα ή προκλήσεις, ενθαρρύνοντας τους συμμετέχοντες να αναπτύσσουν καινοτόμες λύσεις χρησιμοποιώντας εφαρμογές ΤΝ.

Η πλατφόρμα θα διευκολύνει την υποβολή και αξιολόγηση έργων, θα παρέχει πρόσβαση σε εργαλεία και σχετικά σύνολα δεδομένων και θα επιτρέπει την επικοινωνία μεταξύ των ομάδων και μεντόρων. Με τη φιλοξενία διαγωνισμών και hackathons, η πλατφόρμα θα ενθαρρύνει τη δημιουργία μιας κοινότητας από μαθητές και ερευνητές, θα ενισχύσει την πρακτική μάθηση και θα εμπνεύσει τη δημιουργικότητα και την καινοτομία στο πεδίο της ΤΝ, καθώς και σε άλλους τομείς. Τέλος, η ίδια υποδομή θα μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση, καθώς και για τη διά βίου εκπαίδευση.³⁹

Η επιτροπή προτείνει ακόμα την ίδρυση Κέντρου Αριστείας στις κοινωνικές και ανθρωπιστικές σπουδές υπογραμμίζοντας την ανάγκη για μια ανθρωποκεντρική προσέγγιση της ανάπτυξης και εφαρμογής της ΤΝ. Το Κέντρο έχει ως στόχο να

³⁹ Βλ. Φ. Παναγοπούλου, Τεχνητή νοημοσύνη και εκπαίδευση: Προς ένα δικαίωμα στην ψηφιακή παιδεία;, όπ. ανωτ..

αποτελέσει έναν εθνικό και διεθνή κόμβο για την έρευνα, την εκπαίδευση, την καινοτομία και τους προβληματισμούς που εγείρει η ΤΝ με έμφαση στις ηθικές, νομικές, κοινωνικές της διαστάσεις. Ένας από τους στόχους της ίδρυσης είναι η παραγωγή σημαντικής διεπιστημονικής έρευνας με τη συνεργασία ειδικών από διάφορους επιστημονικούς κλάδους πχ της πληροφορικής, των ανθρωπιστικών και κοινωνικών επιστημών, της νομικής για τα ερωτήματα που εγείρονται γύρω από την χρήση και εφαρμογή της ΤΝ. Επιπλέον στόχοι του κέντρου είναι η δημιουργία μεταπτυχιακών προγραμμάτων που θα εκπαιδεύουν τους νέους επιστήμονες της ΤΝ, η διευκόλυνση της καινοτομίας, η δημιουργία μιας πλατφόρμας διαλόγου και προβληματισμού κ.α..

Μια άλλη πρόταση της επιτροπής αφορά στην ενίσχυση των πολυκλαδικών και διεπιστημονικών προπτυχιακών και μεταπτυχιακών μαθημάτων και των προγραμμάτων σε θέματα σχετικά με την ΤΝ, συμπεριλαμβανομένων των διεθνών προγραμμάτων. Η ΤΝ είναι ένα πολυδιάστατο σύνολο τεχνολογιών που επηρεάζει και επηρεάζεται από πολλές επιστήμες, επομένως η κατανόηση των δυνατοτήτων και των επιπτώσεων της απαιτεί γνώση και άλλων επιστημονικών κλάδων που δεν μπορούν να προσφέρουν τα στενά καθορισμένα προγράμματα σπουδών των σημερινών ακαδημαϊκών τμημάτων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ότι ένας φοιτητής τμήματος πληροφορικής εξειδικεύεται στους αλγορίθμους της ΤΝ αλλά δεν έχει τις γνώσεις για να κατανοήσει σε βάθος τις ηθικές επιπτώσεις, τις νομικές προκλήσεις ή τις κοινωνικές αλλαγές που επιφέρει η χρήση της. Επομένως η δημιουργία πολυκλαδικών και διεπιστημονικών προπτυχιακών και μεταπτυχιακών μαθημάτων θα συνέδεε όλους τους επιστημονικούς κλάδους που σχετίζονται με την ΤΝ και θα συνέτεινε στην καλύτερη προετοιμασία των αποφοίτων ενόψει των προκλήσεων και των ευκαιριών της ενσωμάτωσης της ΤΝ που θα αντιμετωπίσουν. Απαραίτητη για την επίτευξη αυτής της πρότασης είναι η συνεργασία μεταξύ διαφορετικών ακαδημαϊκών τμημάτων καθώς και η συνεργασία με διεθνή πανεπιστήμια και ερευνητικά κέντρα.

Η επιμόρφωση των καθηγητών στην ΤΝ συνιστά ένα κομβικό σημείο για την αποτελεσματική αξιοποίησή της στην εκπαιδευτική διαδικασία και ως εκ τούτου αποτελεί μια σημαντική πρόταση της επιτροπής. Το γεγονός ότι πολλοί καθηγητές δεν είναι εξοικειωμένοι με τη χρήση των νέων τεχνολογιών και ειδικά της ΤΝ δημιουργεί προβλήματα που σχετίζονται με τις ανεκμετάλλετες δυνατότητες των εργαλείων της και έχει ως αποτέλεσμα την αναποτελεσματική ή επιβλαβή χρήση της. Η ραγδαία διείσδυση της ΤΝ σε όλους τους τομείς της ζωής, συμπεριλαμβανομένης και της εκπαίδευσης, απαιτεί ένα εκπαιδευτικό σύστημα που θα είναι σε θέση να αξιοποιήσει τις ευκαιρίες και να αντιμετωπίσει τις προκλήσεις που παρουσιάζονται.

Επίσης, η Επιτροπή προτείνει την ανανέωση των προγραμμάτων σπουδών πολλών επιστημονικών κλάδων με την εισαγωγή μαθημάτων που θα σχετίζονται με γνώσεις

TN αναφορικά με το αντικείμενο των σπουδών π.χ. TN στις ανθρωπιστικές σπουδές με την ανάλυση κειμένων ή TN στην διοίκηση επιχειρήσεων.

Επίσης, η Επιτροπή συστήνει τη δημιουργία μεταπτυχιακών προγραμμάτων για την καλλιέργεια δεξιοτήτων στην TN. Οι στόχοι της δημιουργίας τους είναι πολλαπλοί. Πρώτον, η παραγωγή επιστημόνων εξειδικευμένων στην ανάπτυξη, εφαρμογή και διαχείριση συστημάτων TN. Οι απόφοιτοι αυτών των προγραμμάτων, θα μπορούσαν να αποτελέσουν τα μελλοντικά ηγετικά στελέχη δημόσιων οργανισμών, ερευνητικών κέντρων και εταιρειών. Δεύτερον, η προώθηση της ηθικής και υπεύθυνης χρήσης της TN. Η ένταξη ηθικών και κοινωνικών προβληματισμών σε ένα μεταπτυχιακό πρόγραμμα θα συνέβαλε στην καλλιέργεια των φοιτητών με σκοπό την ανάπτυξη και την εφαρμογή της TN για την αντιμετώπιση των κοινωνικών ζητημάτων που εγείρονται στο χώρο της υγείας, της εκπαίδευσης, της ασφάλειας κ.λπ. με δίκαιο και ηθικό τρόπο. Τρίτον, η προώθηση της έρευνας και της καινοτομίας με τη δημιουργία νέων ερευνητών που θα έχουν λάβει τις απαραίτητες δεξιότητες για να ασχοληθούν με την παραγωγή νέας γνώσης μέσω της έρευνας, η οποία θα μεταφερθεί στην αγορά με νέα καινοτόμα προϊόντα και υπηρεσίες. Τέταρτον, η αναβάθμιση της χώρας στον παγκόσμιο χάρτη της TN.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

ΒΑΣΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΘΕΣΜΙΚΟΥ ΠΛΑΙΣΙΟΥ ΓΙΑ ΤΑ ΑΝΩΤΑΤΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ

A. Η συνταγματική ρύθμιση

Το άρθρο 16 Σ κατοχυρώνει την ελευθερία της τέχνης και της επιστήμης, διακηρύσσοντας στην παράγραφο 1 ότι η τέχνη και η επιστήμη, η έρευνα και η διδασκαλία είναι ελεύθερες και η ανάπτυξη και η προαγωγή τους αποτελεί υποχρέωση του κράτους. Η εν λόγω διάταξη θα μπορούσε να ερμηνευθεί ότι η ελευθερία της έρευνας ενισχύεται μέσω της ορθής χρήσης της τεχνολογίας, η διδασκαλία θα μπορούσε να ενισχυθεί με εργαλεία ΤΝ και η τέχνη θα μπορούσε να εξυψωθεί με σχετικές εφαρμογές, π.χ. αυτές που αναμειγνύουν περισσότερα καλλιτεχνικά ρεύματα σε ένα έργο.⁴⁰

Το άρθρο 16 παρ. 2 Σ διακηρύσσει ότι η παιδεία αποτελεί βασική αποστολή του κράτους. Ο συντακτικός νομοθέτης περιορίζεται σε μια γενική στοχοθέτηση, καταλείποντας στον κοινό νομοθέτη τη διακριτική ευχέρεια επιλογής των μέσων παροχής εκπαίδευσης.⁴¹ Εναπόκειται στη διακριτική ευχέρεια του κοινού νομοθέτη εάν θα ορίσει ως μέθοδο διδασκαλίας αυτήν που παρέχεται με ηλεκτρονικά μέσα και με τη συνδρομή εργαλείων ΤΝ, εάν θα εισαγάγει τεχνολογικά εργαλεία ή εάν θα περιορίσει την εκπαίδευση στη συμβατική εκπαίδευση.⁴²

Το άρθρο 5^Α παρ. 2 Σ κατοχυρώνει τη συμμετοχή στην κοινωνία της πληροφορίας.⁴³ Πρόκειται για μια προσπάθεια του αναθεωρητικού νομοθέτη να αγκαλιάσει την

⁴⁰ Βλ. Φ. Παναγοπούλου, Τεχνητή νοημοσύνη και εκπαίδευση: Προς ένα δικαίωμα στην ψηφιακή παιδεία;, όπ. ανωτ..

⁴¹ Βλ. Κ. Χ. Χρυσόγονο/Σπ. Β. Βλαχόπουλο, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2017, σ. 374.

⁴² Βλ. Φ. Παναγοπούλου, Τεχνητή νοημοσύνη και εκπαίδευση: Προς ένα δικαίωμα στην ψηφιακή παιδεία;, όπ. ανωτ..

⁴³ Για την ερμηνεία του άρθρου 5^Α, ως δικαιώματος συμμετοχής στην κοινωνία της πληροφορίας, βλ. Αικ. Ν. Ηλιάδου, Σύγχρονα ζητήματα ερμηνείας του δικαιώματος συμμετοχής στην Κοινωνία της Πληροφορίας (άρθρο 5Α παρ. 2 Σ.), e-politeia 2025, τ. 13, διαθέσιμο σε: <http://www.epoliteia.gr/wp-content/uploads/2025/01/MELETES-2.13.pdf>, σ. 81 επ. (90), Φ. Παναγοπούλου, Ερμηνεία Άρθρου 5^Α Σ, σε: Ε. Βενιζέλο (επιμ.), Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2025, σ. 410 επ. (414) και Κ. Στρατηλάτη, Ερμηνεία Άρθρου 5^Α Σ, Δικαίωμα στην Πληροφόρηση, σε: Σπ. Βλαχόπουλο/Ξ. Κοντιάδη/Γ.Τασόπουλο (επιμ.), Κατ' άρθρο Ερμηνεία του Συντάγματος, Syntagma Watch, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/my-constitution/arthro-5a/>.

ψηφιακή εποχή διευκολύνοντας την πρόσβαση στις πληροφορίες που διακινούνται ηλεκτρονικά.⁴⁴

Στο σημείο αυτό πρέπει να επισημανθεί το εξής: Στο σύγχρονο ψηφιακό κράτος το δικαίωμα στην παιδεία οφείλει να εμπεριέχει και την ψηφιακή εκπαίδευση. Θα ήταν παράλογο να λαμβάνει χώρα ψηφιοποίηση των υπηρεσιών του κράτους και να μην υπάρχει η απαιτούμενη εκπαίδευση των ατόμων.⁴⁵ Στην περίπτωση αυτή, η ψηφιοποίηση χωρίς την απαιτούμενη εκπαίδευση θα ήταν αντισυνταγματική, καθώς θα οδηγούσε σε ψηφιακό διχασμό, ανάμεσα σε αυτούς που έχουν την δυνατότητα να εκπαιδευτούν με δικά τους μέσα και εκείνους που αδυνατούν, με αποτέλεσμα να τους εμποδίζεται ή να δυσχεραίνεται η πρόσβαση στις κρατικές υπηρεσίες.⁴⁶ Ως εκ τούτου, το δικαίωμα στην ψηφιακή εκπαίδευση διαπλάθεται από το άρθρο 16 παρ. 2 σε συνδυασμό και με το άρθρο 5^Α Σ, αναφορικά με την πρόσβαση στην κοινωνία της πληροφορίας και τη συνεπακόλουθη αποφυγή του «ψηφιακού χάσματος»⁴⁷. Η τεχνολογική ένδεια για λόγους εκπαίδευσης⁴⁸ θα ήταν αντίθετη με το δικαίωμα στην ψηφιακή παιδεία. Αντισυνταγματική θα ήταν, όμως, και η κακή χρήση των εργαλείων ΤΝ στην εκπαίδευση, αν αυτά εμποδίζουν συγκεκριμένες πληθυσμιακές ομάδες από την πρόσβαση σε εκπαιδευτικά ιδρύματα που θα τους οδηγούσε στην πνευματική, επαγγελματική, οικονομική και κοινωνική τους ανέλιξη.⁴⁹

Περαιτέρω, στην ίδια παράγραφο 2 του άρθρου 16 Σ ορίζεται ότι η παιδεία έχει σκοπό την ηθική, πνευματική, επαγγελματική και φυσική αγωγή των Ελλήνων. Από τη διάταξη αυτή θα μπορούσε να συναχθεί ότι η ηθική και πνευματική αγωγή των Ελλήνων θα μπορούσε να επιτευχθεί και μέσω της ηθικής χρήσης της τεχνολογίας.⁵⁰ Ένα από τα σημαντικότερα παραδείγματα ηθικής χρήσης της τεχνολογίας που επηρεάζουν άμεσα την ακαδημαϊκή ακεραιότητα,⁵¹ είναι η απαγόρευση της

⁴⁴ Βλ. Φ. Παναγοπούλου, Ερμηνεία Άρθρου 5Α Σ, όπ. ανωτ., σ. 414.

⁴⁵ Βλ. Φ. Παναγοπούλου, Τεχνητή νοημοσύνη και εκπαίδευση: Προς ένα δικαίωμα στην ψηφιακή παιδεία;, όπ. ανωτ..

⁴⁶ Βλ. Φ. Παναγοπούλου, Τεχνητή νοημοσύνη και εκπαίδευση: Προς ένα δικαίωμα στην ψηφιακή παιδεία;, όπ. ανωτ..

⁴⁷ Βλ. Αικ. Ν. Ηλιάδου, Σύγχρονα ζητήματα ερμηνείας του δικαιώματος συμμετοχής στην Κοινωνία της Πληροφορίας (άρθρο 5Α παρ. 2 Σ.), όπ. ανωτ. σ. 90.

⁴⁸ Βλ. Αικ. Ν. Ηλιάδου, Σύγχρονα ζητήματα ερμηνείας του δικαιώματος συμμετοχής στην Κοινωνία της Πληροφορίας (άρθρο 5Α παρ. 2 Σ.), όπ. ανωτ.

⁴⁹ Βλ. Φ. Παναγοπούλου, Τεχνητή νοημοσύνη και εκπαίδευση: Προς ένα δικαίωμα στην ψηφιακή παιδεία;, όπ. ανωτ..

⁵⁰ Βλ. Φ. Παναγοπούλου, Τεχνητή νοημοσύνη και εκπαίδευση: Προς ένα δικαίωμα στην ψηφιακή παιδεία;, όπ. ανωτ..

⁵¹ Βλ. W. R. Thomas, The ethical implications of using generative chatbots in higher education, 2023 διαθέσιμο σε: <file:///C:/Users/fgrit/Downloads/feduc-08-1331607.pdf>

λογοκλοπής και ο επακριβής έλεγχος ομοιότητας κειμένων μέσω εργαλείων τεχνητής νοημοσύνης. Σύμφωνα με πρόσφατη έρευνα ένας στους τρεις φοιτητές στην Αμερική πιστεύουν ότι ενώ η χρήση των AI chatbots, όπως το ChatGPT στην συγγραφή εργασιών δεν είναι σωστή, εντούτοις συνεχίζουν να τα χρησιμοποιούν, ενώ το 30% πιστεύει ότι οι καθηγητές τους δεν αντιλαμβάνονται ότι έχουν χρησιμοποιήσει αυτά τα τεχνολογικά εργαλεία.⁵² Ηθική χρήση της τεχνολογίας υπάρχει όταν η τεχνολογία είναι σχεδιασμένη κατά τρόπο που προωθεί τους χρήστες της σε ηθικές πράξεις και δεν τους εξωθεί σε εγκληματικές ενέργειες μέσω και του εθισμού στην τεχνολογία.⁵³ Ηθική είναι και η χρήση της τεχνολογίας, η οποία δεν οδηγεί τους χρήστες στον εθισμό.

Επομένως η χρήση της ΤΝ πρέπει να προσεγγίζεται με σκοπό τη διασφάλιση του ρόλου των ανθρώπινων αξιών στον «*τρόπο με τον οποίο αναπτύσσονται, εγκαθίστανται, χρησιμοποιούνται και παρακολουθούνται τα συστήματα ΤΝ*» και την εξασφάλιση του σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων με βάση τα θεμελιώδη δικαιώματα και κυρίως της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, «*που θέλει τον άνθρωπο να απολαμβάνει μια μοναδική και αναπαλλοτρίωτη ηθική υπόσταση*».⁵⁴

Από το άρθρο 16 παρ. 4 Σ προκύπτει το δικαίωμα στη γενική δωρεάν εκπαίδευση. Η υποχρέωση αυτή αντιστοιχεί στο κοινωνικό δικαίωμα των μαθητών και φοιτητών για παροχή δωρεάν εκπαίδευσης, το οποίο συμβαδίζει με το δικαίωμα στην ελευθερία εκπαίδευσης.⁵⁵ Το εν λόγω δικαίωμα αποτελεί το αρχαιότερο κοινωνικό δικαίωμα στο ελληνικό συνταγματικό δίκαιο, καθώς κατοχυρώθηκε για πρώτη φορά στο Σύνταγμα του 1864. Η παροχή ψηφιακής παιδείας φαίνεται εκ πρώτης όψεως να έρχεται σε ένταση με την κρατική υποχρέωση δωρεάν εκπαίδευσης, δεδομένου ότι δεν είναι δυνατόν όλοι οι μαθητές και οι φοιτητές να διαθέτουν σύγχρονα ψηφιακά εργαλεία εκπαίδευσης.⁵⁶ Η κοινωνική πραγματικότητα, ωστόσο, διασκεδάζει σε μεγάλο ποσοστό τις όποιες ανησυχίες, δεδομένου ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των νέων είναι

⁵² Πηγή: <https://www.intelligent.com/nearly-1-in-3-college-students-have-used-chatgpt-on-written-assignments/>

⁵³ Βλ. Φ. Παναγοπούλου, Τεχνητή νοημοσύνη και εκπαίδευση: Προς ένα δικαίωμα στην ψηφιακή παιδεία;, όπ. ανωτ..

⁵⁴ Ομάδα εμπειρογνομόνων υψηλού επιπέδου για την τεχνητή νοημοσύνη, Κατευθυντήριες Γραμμές Δεοντολογίας για Αξιόπιστη Τεχνητή Νοημοσύνη, 2018, διαθέσιμο σε: Downloads/ethics_guidelines_for_trustworthy_ai-el_87FCEA3A-BC42-126F-1D66D4437C34812B_60424.pdf σελ

⁵⁵ Βλ. Δ. Σαραφιανό, Ερμηνεία Άρθρου 16 Σ, σε: Φίλιππο Σπυρόπουλο/Ξενοφώντα Κοντιάδη/Χαράλαμπο Ανθόπουλο/Γιώργο Γεραπετρίτη (επιμ.), Σύνταγμα, Κατ' άρθρο ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα- Θεσσαλονίκη 2017, σ. 380 επ. (389).

⁵⁶ Βλ. Φ. Παναγοπούλου, Τεχνητή νοημοσύνη και εκπαίδευση: Προς ένα δικαίωμα στην ψηφιακή παιδεία;, όπ. ανωτ..

χρήστες ή κάτοχοι κατάλληλων συσκευών⁵⁷ για την εκπαίδευση με εργαλεία ΤΝ.⁵⁸ Συμπληρωματικά μέτρα για την παροχή τέτοιων συσκευών σε ευπαθείς ομάδες και η δωρεάν διάθεση τεχνολογικών εργαλείων εκπαίδευσης αναχαιτίζουν περαιτέρω τον κίνδυνο αποκλεισμού ευπαθών κοινωνικο-οικονομικών στρωμάτων.⁵⁹ Και τούτο, καθώς το δικαίωμα στη δωρεάν παιδεία δεν καταλαμβάνει μόνο την υποχρεωτική κατά το Σύνταγμα δωρεάν παροχής της από τα κρατικά εκπαιδευτήρια, αλλά και το δικαίωμα των εκπαιδευόμενων που έχουν ανάγκη από βοήθεια να ενισχύονται οικονομικά.⁶⁰

B. Το νομοθετικό πλαίσιο

Στην Ετήσια Έκθεση για την Ποιότητα της Ανώτατης Εκπαίδευσης της Εθνικής Αρχής Ανώτατης Εκπαίδευσης⁶¹, το ένα από τα τρία επίκαιρα θέματα, στα οποία εστιάζει, είναι η επίδραση της Τεχνητής Νοημοσύνης στη διασφάλιση ποιότητας στην ανώτατη εκπαίδευση, όπου αναδεικνύεται ο ρόλος της ΤΝ και η συμβολή της στην αποδοτικότερη και αποτελεσματικότερη εκτέλεση των ακαδημαϊκών και διοικητικών διαδικασιών των ΑΕΙ και η ανάγκη ενσωμάτωσή της σε εξειδικευμένα προγράμματα σπουδών.⁶²

Το εύρος της επιρροής της ΤΝ στη διοίκηση της Ανώτατης Εκπαίδευσης συναρτάται με τον αριθμό Πανεπιστημίων και Τμημάτων που λειτουργούν στην Ελλάδα: 25 ΑΕΙ και 423 ακαδημαϊκά Τμήματα, σύμφωνα με τα στοιχεία της ΕΘΑΑΕ.⁶³

⁵⁷ Βλ. Φ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή, Ζητήματα συνταγματικότητας στην εξ αποστάσεως σχολική εκπαίδευση, ΕφημΔΔ 2020, σ. 292 επ. (292).

⁵⁸ Βλ. Φ. Παναγοπούλου, Τεχνητή νοημοσύνη και εκπαίδευση: Προς ένα δικαίωμα στην ψηφιακή παιδεία; , όπ. ανωτ..

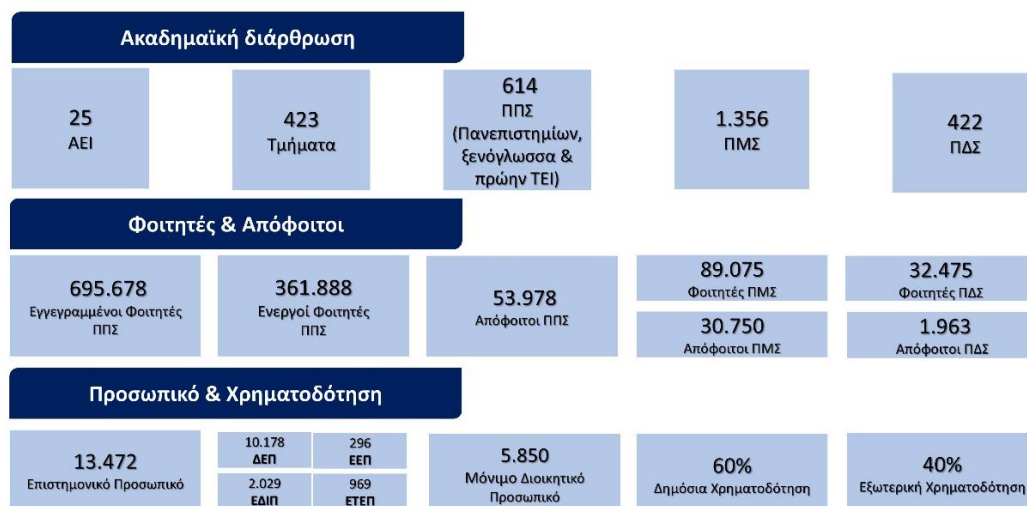
⁵⁹ Βλ. Φ. Παναγοπούλου, Τεχνητή νοημοσύνη και εκπαίδευση: Προς ένα δικαίωμα στην ψηφιακή παιδεία; , όπ. ανωτ..

⁶⁰ Βλ. Λ. Παπαδοπούλου, Ερμηνεία άρθρου 16 Σ, σε: Ευάγγελο Βενιζέλο (επιμ.), Το ελληνικό Σύνταγμα, Κατ' άρθρο ερμηνεία, Τόμος 1, άρθρα 1-25, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2024, σ. 736 επ. (767).

⁶¹ Πηγή: Εθνική Αρχή Ανώτατης Εκπαίδευσης (ΕΘΑΑΕ) διαθέσιμο σε: <https://www.ethaae.gr/el/ethaae/etisies-ektheseis-ethaae>

⁶² Πηγή: Εθνική Αρχή Ανώτατης Εκπαίδευσης (ΕΘΑΑΕ), Ετήσια Έκθεση για την Ποιότητα της Ανώτατης Εκπαίδευσης, 2023, σ.9.

⁶³ Πηγή: Εθνική Αρχή Ανώτατης Εκπαίδευσης (ΕΘΑΑΕ), Ετήσια Έκθεση για την Ποιότητα της Ανώτατης Εκπαίδευσης, 2023, σ.

Εθνική Αρχή
Ανώτατης Εκπαίδευσης
Hellenic Authority
for Higher Education

Πηγή: ΟΠΕΣΠ 2024 (07/2024)

Οι διοικητικές ανάγκες των ΑΕΙ μεγεθύνονται επιπλέον λόγω της διασποράς των Τμημάτων σε διαφορετικές πόλεις. Μόνο έντεκα (11) ΑΕΙ προσφέρουν τα προγράμματά τους μόνο σε μία πόλη. Το Διεθνές Πανεπιστήμιο της Ελλάδος έχει τη μεγαλύτερη γεωγραφική διασπορά (7 πόλεις) και ακολουθούν τα Πανεπιστήμια Πατρών, Αιγαίου και Πελοποννήσου (6 πόλεις). Οκτώ (8) ΑΕΙ προσφέρουν προγράμματα σπουδών σε τουλάχιστον πέντε (5) πόλεις.

Είναι συνεπώς σημαντικό να καταγραφούν οι εξελίξεις στην πανεπιστημιακή νομοθεσία και να καταδειχθεί το περιβάλλον όπου αναπτύσσεται η ΤΝ.

I. Παράγοντες επιρροής επί του θεσμικού πλαισίου

Το νομοθετικό πλαίσιο που ισχύει από τη Μεταπολίτευση, με δεδομένη την μη τροποποίηση της συνταγματικής διάταξης του άρθρου 16 σε όλες τις αναθεωρήσεις μετά το 1975, εκφράζει μία πορεία που επηρεάζεται από παράγοντες εσωτερικούς και εξωτερικούς.

Οι εσωτερικοί παράγοντες σχετίζονται κατ' αρχάς με το περιβάλλον που προέκυψε από την περίοδο της δικτατορίας και συνδέονται α) με τη νομική μορφή των δημόσιων Πανεπιστημίων και β) με το ιδεολογικό και πολιτικό βάρος που έφερε η εξέγερση του Πολυτεχνείου. Κατ' αποτέλεσμα, τα δημόσια πανεπιστήμια αποτέλεσαν την μοναδική και αποκλειστική επιλογή του συντακτικού νομοθέτη, με απαγόρευση ίδρυσης ιδιωτικών ΑΕΙ, και με την μορφή των νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου με πλήρη αυτοδιοίκηση. Όσον αφορά την επιρροή του φοιτητικού

κινήματος αμέσως μετά τη Μεταπολίτευση, χαρακτηριστικό είναι ότι το άρθρο 16 στην παρ.5, εδ.β. προβλέπει διάταξη ειδική για τους φοιτητικούς συλλόγους: «*Ειδικός νόμος ορίζει όσα αφορούν τους φοιτητικούς συλλόγους και τη συμμετοχή των σπουδαστών σ' αυτούς.*»

Κατά την εξέλιξη της νομοθεσίας για τα Πανεπιστήμια, πρώτο σημαντικό χαρακτηριστικό είναι η συσχέτιση της ίδρυσης περιφερειακών Πανεπιστημίων και Τμημάτων τους με την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη αστικών περιοχών με συνέπεια την ίδρυση Πανεπιστημίων και Τμημάτων, συνήθως με την πίεση των οργάνων της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και την αντίστοιχη ανταπόκριση της εκάστοτε κυβερνητικής πλειοψηφίας. Δεύτερο σημαντικό χαρακτηριστικό ήταν η ίδρυση των ΤΕΙ με τριετείς σπουδές, που τελικώς απέκτησαν τετραετή προγράμματα σπουδών και κατέληξαν να καταργηθούν, μετασχηματιζόμενα σε ΑΕΙ. Τρίτο σημαντικό χαρακτηριστικό είναι οι πολύ συχνές αλλαγές στη νομοθεσία, συχνά με προσθήκες και τροποποιήσεις ενταγμένες σε άσχετα νομοσχέδια.

Σε αυτή τη μακρά διαδικασία, οι βασικοί νόμοι είναι οι εξής:

- Ν. 815/1978 «Περί ρυθμίσεως θεμάτων αφορώντων εις την οργάνωσιν και λειτουργίαν των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων» (ΦΕΚ Α' 147/15.9.1978)
- Ν. 1268/1982 «Για τη δομή και λειτουργία των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων» (ΦΕΚ Α' 87/16.7.1982)
- Ν. 2083/1992 «Εκσυγχρονισμός της Ανώτατης Εκπαίδευσης» (ΦΕΚ Α' 159/21.9.1992)
- Ν. 3549/2007 «Μεταρρύθμιση του θεσμικού πλαισίου για τη δομή και λειτουργία των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων» (ΦΕΚ Α' 69/20.3.2007)
- Ν. 4009/2011 «Δομή, λειτουργία, διασφάλιση της ποιότητας των σπουδών και διεθνοποίηση των ανωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων» (ΦΕΚ Α' 195/6.9.2011)
- Ν. 4485/2017 «Οργάνωση και λειτουργία της ανώτατης εκπαίδευσης, ρυθμίσεις για την έρευνα και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ Α' 114/4.8.2017)
- Ν. 4957/2022 «Νέοι Ορίζοντες στα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα: Ενίσχυση της ποιότητας, της λειτουργικότητας και της σύνδεσης των Α.Ε.Ι. με την κοινωνία και λοιπές διατάξεις» (ΦΕΚ Α' 141/21.7.2022)

Οι εξωτερικοί παράγοντες που επηρέασαν τη νομοθεσία για τα Πανεπιστήμια είναι κατά κύριο λόγο οι εξελίξεις στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα (ΕΟΚ) και στην Ευρωπαϊκή Ένωση στη συνέχεια. Ο Ευρωπαϊκός Χώρος Ανώτατης Εκπαίδευσης διαμορφώθηκε από την πολιτική που ξεκίνησε η διαδικασία της Μπολόνια.

II. Ο Ευρωπαϊκός Χώρος Ανώτατης Εκπαίδευσης

Η Μπολόνια είναι μία διαδικασία σταδιακής επικοινωνίας μεταξύ κρατικών και μη φορέων για το περιεχόμενο της πανεπιστημιακής παιδείας, έτσι ώστε να διαμορφωθεί ένας ενιαίος χώρος, ευρύτερος από τα κράτη μέλη της ΕΟΚ αρχικά και της Ευρωπαϊκής Ένωσης στη συνέχεια, που ανάγεται σε προηγούμενο χρόνο.⁶⁴ Σκοπός της δημιουργίας αυτού του χώρου ήταν η μεγιστοποίηση της απόδοσης των συμμετεχόντων σε αυτή τη διαδικασία και τελικά της παιδείας αυτής καθ' εαυτήν.

Η Μπολόνια αποτελεί έναν τύπο διεθνούς καθεστώτος, όπως αυτά εμφανίστηκαν στα μέσα της δεκαετίας του 1970.⁶⁵ Κατά τη δεκαετία του 1990 αναπτύχθηκε η εμπειρική έρευνα για τα διεθνή καθεστώτα, αναδεικνύοντας την γνώση ως σημαντικό παράγοντα για τη δημιουργία και την αποτελεσματική παρέμβασή τους.⁶⁶ Το σύστημα της ανώτατης παιδείας εμφανίζεται να μην περιορίζεται σε συγκεκριμένα εδαφικά σύνορα, αλλά αναπτύσσεται ως δίκτυο που αποτελείται από διεθνείς ειδικούς, δηλαδή από επιστήμονες ή και επαγγελματίες εξειδικευμένους σε ένα επιστημονικό πεδίο είτε και σε περισσότερα.

Η Μπολόνια αποτελεί παράδειγμα μιας ευέλικτης και αποτελεσματικής ενσωμάτωσης, αντίθετης με μία κρατικά σχεδιασμένη διαδικασία στο πεδίο της επιστημονικής - ακαδημαϊκής κοινότητας. Σύμφωνα με την Κοινή Διακήρυξη των Ευρωπαίων Υπουργών Παιδείας που συναντήθηκαν στην Μπολόνια το 1999: «*Η Ευρώπη της Γνώσης αναγνωρίζεται ευρέως σήμερα ως ένας αναγκαίος παράγων για την κοινωνική και την ατομική πρόοδο και ως μία απαραίτητη συνιστώσα για την παγίωση αλλά και τον εμπλουτισμό των αξιών και της ταυτότητας του Ευρωπαίου πολίτη. ... Η ύψιστη σπουδαιότητα της εκπαίδευσης και της εκπαιδευτικής συνεργασίας για την ανάπτυξη και για την ενδυνάμωση σταθερών, ειρηνικών και δημοκρατικών κοινωνιών αναγνωρίζεται σήμερα παγκόσμια. ... Το σφρίγγος και οι δυνατότητες επιρροής κάθε πολιτισμού μπορούν να μετρηθούν από την έλξη που ασκεί στις άλλες χώρες. Στοχεύουμε σε ένα Ευρωπαϊκό σύστημα*

⁶⁴ Βλ. R. IN'T Veld/H.P. Fussel H./Neave G. (eds:), *Relations between State and Higher Education*, Council of Europe, Kluwer Law International, The Hague κ.ά. volume 1, 1996, τις συγκριτικές μελέτες-εκδόσεις του Συμβουλίου της Ευρώπης στο πλαίσιο του ερευνητικού του προγράμματος "Legislative Reform Programme for Higher Education and Research" και J. de Groof / G. Neave/J. Svec:(eds.), *Democracy and Governance in Higher Education*, Council of Europe, Kluwer Law International, The Hague κ.ά. volume 2, 1998.

⁶⁵ Βλ. S.D. Krasner, ed. *International Regimes*, Ithaca, University Press, New York, 1983, και τα κύρια σημεία της ανάλυσής του, Φ. Ασδεράκη: Ο Ευρωπαϊκός Χώρος Ανώτατης Εκπαίδευσης Ευρώπη και Παιδεία, Εκδόσεις Σιδέρη, 2008, σ.30επ.

⁶⁶ Βλ. Φ. Ασδεράκη, Ο Ευρωπαϊκός Χώρος Ανώτατης Εκπαίδευσης Ευρώπη και Παιδεία, Εκδόσεις Σιδέρη, 2008. Για την κατηγοριοποίηση των θεωριών σχετικά με τα διεθνή καθεστώτα, σ.36επ.

ανώτατης εκπαίδευσης που θα ασκεί σε ολόκληρο τον κόσμο έλξη ανάλογη με αυτήν που ασκούν οι εξαιρετες πολιτισμικές και επιστημονικές παραδόσεις μας.»⁶⁷

Είναι σημαντικό ότι δεν υπάρχει νομική δέσμευση για τη συμμετοχή στη διαδικασία της Μπολόνια. Το πνεύμα αυτό αποδίδει στη διαδικασία της Μπολόνια ο κυρίως συμμετέχων τότε (1999) εκ μέρους της Ελλάδας: «Πραγματικά, η Διακήρυξη της Μπολόνιας δεν συνιστά νομική δέσμευση για τις Κυβερνήσεις. Δεν αποτελεί Οδηγία ή Σύσταση από αυτές που συνήθως εκπορεύονται από τις Βρυξέλλες. Δεν αποτελεί διακρατική, ούτε καν διαπανεπιστημιακή, συμφωνία. Κι όμως, στο διάστημα αυτών των 18 μηνών έχει δημιουργήσει μία **πρωτοφανή κινητικότητα** στο εσωτερικό των συστημάτων ανώτατης εκπαίδευσης, και μάλιστα όχι μόνο των 29 χωρών που προσυπέγραψαν τη Διακήρυξη. Πρόκειται για μία κινητικότητα που δεν έχει επιβληθεί από καμία νομική υποχρέωση. Αντίθετα, πρόκειται για μία κινητικότητα που δείχνει ότι οι στόχοι της Διακήρυξης της Μπολόνιας συγκροτούν ένα **πλαίσιο ώριμων αναγκαιοτήτων** για την ευρωπαϊκή ανώτατη εκπαίδευση σήμερα. Ακόμα περισσότερο όμως, πρόκειται για μία κινητικότητα που μοιάζει να απορρέει από τη συνειδητοποίηση της **ιστορικής πρόκλησης**, αλλά και της **ιστορικής ευκαιρίας**, που αντιμετωπίζει σήμερα το ευρωπαϊκό σύστημα ανώτατης εκπαίδευσης.»⁶⁸

Ένα από τα μεγάλα προβλήματα των κρατών του δικτύου είναι η μαζικοποίηση του πανεπιστημίου, δηλ. η άνοδος του αριθμού των εισαγομένων, η με γεωμετρική πρόοδο αυξανόμενη επιστημονική γνώση, το δυσθεώρητο κόστος της επιστημονικής έρευνας βάσει των νέων τεχνολογιών, η περίπλοκη διοίκηση των πανεπιστημιακών μονάδων. Η αποκλειστικά κρατική χρηματοδότηση δεν επαρκεί πλέον ούτε στα πλούσια κράτη της Ευρώπης, με συνέπεια να αναζητούνται μικτές μορφές χρηματοδότησης και διαχείρισης των δημόσιων πανεπιστημίων, κατά τρόπο που να ανταποκρίνονται στις νέες κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες.⁶⁹ Με την προοπτική αυτή, το ζήτημα της διοίκησης του πανεπιστημίου καθίσταται εξαιρετικά περίπλοκο προκειμένου τα ιδρύματα να διατηρήσουν τους παραδοσιακούς τους θεσμούς, αλλά

⁶⁷ Βλ. Δ. Κλάδη, *Η διακήρυξη της Μπολόνιας και η πορεία από την Μπολόνια στην Πράγα, Κείμενα - Σχόλια - Ανάλυση*, Αθήνα, Δεκέμβριος 2000, σ. 4, διαθέσιμο σε:

http://www.ypepth.gr/docs/bolonia_dec_gr.doc όπου υπάρχει το κείμενο του πρώην Ειδικού Γραμματέα Πανεπιστημιακής Εκπαίδευσης του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων και Καθηγητή Εκπαιδευτικής Πολιτικής, Δ. Κλάδη. Η μετάφραση/απόδοση της Διακήρυξης στα ελληνικά έχει γίνει από τον ίδιο.

⁶⁸ Βλ. Δ. Κλάδη, *Η διακήρυξη της Μπολόνιας και η πορεία από την Μπολόνια στην Πράγα, Κείμενα - Σχόλια - Ανάλυση*, Αθήνα, Δεκέμβριος 2000, σημείο 16, σ.20, διαθέσιμο σε:

http://www.ypepth.gr/docs/bolonia_dec_gr.doc, Π. Φουντεδάκη: Τα ελληνικά Πανεπιστήμια στον Ευρωπαϊκό Χώρο Ανώτατης Εκπαίδευσης. Η πορεία Μπολόνια – Μπέργκεν, ΔτΑ 31/2006, σ. 921-947.

⁶⁹ Βλ. Π. Καρατσούλη, Το κράτος σε μετάβαση. Από τη 'διοικητική' μεταρρύθμιση' και το 'νέο δημόσιο μανάτζμεντ' στη 'διακυβέρνηση', Εκδόσεις Σιδέρη, Αθήνα 2004.

και να τους εμπλουτίσουν κατά τρόπο που να ανταποκρίνονται στη σύγχρονη πολύπλοκη λειτουργία τους.

Καίριο χαρακτηριστικό κοινό σε όλες τις χώρες είναι η ύπαρξη μιας ανεξάρτητης αρχής αξιολόγησης και πιστοποίησης των σπουδών σε κάθε ίδρυμα και ακαδημαϊκή μονάδα, με σκοπό να υπάρχει συγκρισιμότητα μεταξύ των χωρών και των πανεπιστημίων, σε όλα τα επίπεδα. Για το ελληνικό θεσμικό περιβάλλον με την κυρίαρχη θέση του Υπουργείου Παιδείας στη λειτουργία των Πανεπιστημίων, η δημιουργία μιας ανεξάρτητης Αρχής που το έργο της προσδιορίζεται από το καθεστώς της Μπολόνια, άρα εκτός του κρατικού εναγκαλισμού των ΑΕΙ, σηματοδοτεί μια πραγματική επανάσταση, η οποία όμως δεν έγινε τότε αντιληπτή.

Όλες οι ανεξάρτητες αρχές των επιμέρους κρατών του ενιαίου Ευρωπαϊκού Χώρου είναι μέλη του Ευρωπαϊκού Συνδέσμου για τη Διασφάλιση της Ποιότητας στην Ανώτατη Εκπαίδευση (European Association for Quality Assurance in Higher Education- ENQA).⁷⁰ Η ENQA αποτελεί το πανευρωπαϊκό συντονιστικό όργανο για την αξιολόγηση, με βασική αποστολή της τον καθορισμό των κριτηρίων, οδηγιών και προτύπων για τη Διασφάλιση της Ποιότητας (European Standards and Guidelines (ESG 2015) στον Ευρωπαϊκό Χώρο Ανώτατης Εκπαίδευσης. Μέλη της είναι Εθνικοί Οργανισμοί Διασφάλισης της Ποιότητας στην Ανώτατη Εκπαίδευση, που δραστηριοποιούνται στον ΕΧΑΕ, ενώ συνεργάζεται επίσης με Ευρωπαϊκούς Φορείς του τομέα της Ανώτατης Εκπαίδευσης. Η ΑΔΙΠ υπήρξε συνεργαζόμενο μέλος της ENQA από το 2007 και αποτελεί πλήρες μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη Διασφάλιση της Ποιότητας στην Ανώτατη Εκπαίδευση από τον Ιούνιο του 2015.

Η ΑΔΙΠ θεσπίστηκε το 2005 με τον νόμο 3374/2005 «Διασφάλιση της ποιότητας στην ανώτατη εκπαίδευση. Σύστημα μεταφοράς και συσσώρευσης πιστωτικών μονάδων Παράρτημα διπλώματος». ⁷¹ Με τον νόμο αυτό, προβλέπονται η αξιολόγηση των ΑΕΙ, οι πιστωτικές μονάδες, που συνιστούν το εργαλείο για τη διευκόλυνση της αναγνώρισης των πτυχίων, το παράρτημα διπλώματος και στην αγγλική γλώσσα που συνοδεύει το πτυχίο για να διευκολύνεται η μετακίνηση των φοιτητών μεταξύ των κρατών του Ενιαίου Ευρωπαϊκού Χώρου. Για την αξιολόγηση των ΑΕΙ το άρθρο 10 του νόμου 3374 προβλέπει ανεξάρτητη διοικητική αρχή με την επωνυμία «Αρχή Διασφάλισης της Ποιότητας στην Ανώτατη Εκπαίδευση» (Α.ΔΙ.Π.) που έχει διοικητική

⁷⁰ Πηγή: The European Association for Quality Assurance in Higher Education, <https://www.enqa.eu/> που αριθμεί σήμερα 61 μέλη.

⁷¹ ΦΕΚ Α' 189/2.8.2005.

αυτοτέλεια και εποπτεύεται από τον Υπουργό Παιδείας για τον έλεγχο νομιμότητας των πράξεών της.⁷²

Σύμφωνα με τη Στρατηγική της, η ΑΔΙΠ, τον Οκτώβριο του 2019, διαπίστωνε ως αδυναμίες τα εξής:

1. Σοβαρά ελλείμματα στη στελέχωση και χρηματοδότηση της ΑΔΙΠ, εξ αιτίας της σχετικής εξάρτησης από την κυβέρνηση ως προς τη στελέχωση και τη χρηματοδότηση.
2. Καθυστερημένη έναρξη πιστοποιήσεων λόγω διετούς καθυστέρησης χρηματοδότησης από το ΕΣΠΑ.
3. Σημαντικά περιθώρια εμπλουτισμού του μητρώου εμπειρογνομόνων και αξιοποίησης αυτών σε ποικιλία δραστηριοτήτων διασφάλισης ποιότητας.
4. Σημαντικά περιθώρια βελτίωσης της θεσμικής κουλτούρας και κουλτούρας ποιότητας της ΑΔΙΠ (εσωτερικός κανονισμός λειτουργίας Συμβουλίου/δεοντολογίας, οργανισμός, κρίσιμες γνώσεις και δεξιότητες προσωπικού).
5. Σημαντικό κενό αξιοποίησης των αποτελεσμάτων Διασφάλισης Ποιότητας στις δράσεις εθνικής στρατηγικής της ΑΔΙΠ λόγω της σχετικής αδράνειας του Υπουργείου και έλλειψη ανάληψης αντίστοιχων πρωτοβουλιών της ΑΔΙΠ (αριστεία, προγραμματικές συμφωνίες).
6. Θεσμικά εμπόδια στην συμμετοχή φοιτητών και την συνακόλουθη αξιοποίησή τους στην ανατροφοδότηση της Διασφάλισης Ποιότητας.
7. Περιορισμένες δυνατότητες κάλυψης της συνολικής δαπάνης των επιτροπών πιστοποίησης και της συμμετοχής των εμπειρογνομόνων.

Τα περισσότερα από αυτά τα σημεία, με κυρίαρχη τη μη συμμετοχή φοιτητών στις επιτροπές εμπειρογνομόνων, αναφέρονται και στην έκθεση της ΕΝQA.⁷³

Η ΑΔΙΠ αντικαταστάθηκε από την Εθνική Αρχή Ανώτατης Εκπαίδευσης (ΕΘΑΑΕ), βάσει του Ν. 4653/2020 «Εθνική Αρχή Ανώτατης Εκπαίδευσης. Ειδικοί Λογαριασμοί Κονδυλίων Έρευνας Ανώτατων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων, Ερευνητικών και Τεχνολογικών Φορέων και άλλες διατάξεις».⁷⁴ Η νέα Αρχή Πιστοποίησης οργανώθηκε πολύ πιο αναλυτικά και με σύνθετη δομή, σε σχέση με την προκάτοχό της, και πέτυχε σε σύντομο διάστημα να καλύψει τεράστιο μέρος των υστερήσεων του παρελθόντος. Όπως και η ΑΔΙΠ, συνιστά ανεξάρτητη αρχή με διοικητική αυτοτέλεια.

⁷² Παρότι ορίζεται ως ανεξάρτητη αρχή, οι πιστώσεις για τη λειτουργία της ΑΔΙΠ εγγράφονται υπό ίδιο φορέα στον προϋπολογισμό του Υπουργείου Παιδείας (άρθρο 10), ενώ τα δεκαπέντε μέλη της διορίζονται με απόφαση του Υπουργού Παιδείας (άρθρο 11).

⁷³ Πηγή: Εθνική Αρχή Ανώτατης Εκπαίδευσης (ΕΘΑΑΕ), Self-Assessment Report, διαθέσιμο σε https://www.ethaae.gr/images/articles/SAR_2021.pdf, σ.72.

⁷⁴ ΦΕΚ Α΄ 12/24.1.2020.

Η νομική μορφή του ΝΠΔΔ, που διαθέτουν κατά το Σύνταγμα τα ελληνικά δημόσια Πανεπιστήμια, εξειδικεύεται από τον κοινό νομοθέτη κατά τρόπο πολύ περιοριστικό στο μέτρο που οι θεσπιζόμενες ρυθμίσεις αφήνουν μικρό περιθώριο ελευθερίας αποφάσεων στα ΑΕΙ. Κατά συνέπεια, οι Εσωτερικοί Κανονισμοί των Πανεπιστημίων, σε όποια υπάρχουν, καταλήγουν να εξειδικεύουν διατάξεις που λίγες δυνατότητες «πλήρους» αυτοδιοίκησης επιτρέπουν.⁷⁵

Όπως θα φανεί στη συνέχεια, η επιρροή του ευρωπαϊκού πλαισίου της ΕΝQA μέσω της ΑΔΙΠ αρχικά και της ΕΘΑΑΕ στη συνέχεια αποτυπώνεται με ενάργεια στην εξέλιξη της ελληνικής νομοθεσίας για τα Πανεπιστήμια. Η νομοθετική πολιτική του Υπουργείου προσαρμόζεται σταδιακά στα ευρωπαϊκά δεδομένα με χαρακτηριστικό παράδειγμα τον ισχύοντα νόμο.

III. Βασικά χαρακτηριστικά των νόμων για τα ΑΕΙ

α. Ο Ν. 815/15.9.1978 «Περί ρυθμίσεως θεμάτων αφορώντων εις την οργάνωσιν και λειτουργίαν των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων»

Ο Ν. 815/1978 περιλαμβάνει τριάντα άρθρα και προβλέπει τη συνέχιση του προδιδακτορικού καθεστώτος της Έδρας στα πανεπιστήμια, με κύριο διδακτικό προσωπικό τους καθηγητές και τους υφηγητές και επικουρικό διδακτικό προσωπικό τους ειδικούς επιστήμονες και τους επιμελητές.

Οι παλαιότεροι βοηθοί καταργούνται ως κατηγορία προσωπικού, ενώ δημιουργείται νέα κατηγορία επικουρικού προσωπικού, οι επιστημονικοί συνεργάτες, που διορίζονται με σύμβαση εργασίας ιδιωτικού δικαίου διάρκειας ενός έως τριών ετών με ανώτατο όριο της σύμβασης τα έξι έτη.

Η βασική ακαδημαϊκή μονάδα είναι η Σχολή σε συνδυασμό με τους τομείς της, ενώ το πρόγραμμα μαθημάτων μπορεί να οργανωθεί με μαθήματα εξαμηνιαία ή ετήσια.

Για τις σχολές που προβλέπουν ετήσιο πρόγραμμα σπουδών προβλέπεται ανώτατο όριο στη φοίτηση, που συνίσταται στον χρόνο φοίτησης κάθε Σχολής προσαυξημένο κατά το ήμισυ. Ειδικά για τους εργαζόμενους φοιτητές, τους τυφλούς και τους κωφάλαλους, ο χρόνος φοίτησης είναι τρία χρόνια επιπλέον της διάρκειας της κανονικής τους φοίτησης. Επίσης προβλέπονται δύο περίοδοι τμηματικών εξετάσεων. Οι φοιτητές που απορρίπτονται σε τρία ή περισσότερα μαθήματα κατά τη δεύτερη τμηματική εξέταση επαναλαμβάνουν τη φοίτηση και τις εξετάσεις του ίδιου έτους εκτός των μαθημάτων στα οποία είχαν επιτύχει. Οι φοιτητές που απορρίπτονται κατά τη δεύτερη εξεταστική περίοδο σε ένα ή δύο μαθήματα

⁷⁵ Βλ. Π. Μαντζούφα, Ακαδημαϊκή ελευθερία, Εκδόσεις Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1997, passim.

εξετάζονται από καθηγητές και αν αποτύχουν επαναλαμβάνουν το έτος. Τέλος, όσοι επαναλαμβάνουν το ίδιο έτος και απορρίπτονται σε δύο ή περισσότερα μαθήματα αποβάλλουν τη φοιτητική ιδιότητα και διαγράφονται. Οι διαγραφέντες μπορούν να εγγράφονται ή να κατατάσσονται στις Ανώτερες Τεχνικές και Επαγγελματικές Σχολές.

Οι ρυθμίσεις του Ν. 815 από την πρώτη στιγμή βρέθηκαν στο στόχαστρο των φοιτητικών παρατάξεων αλλά και του επικουρικού διδακτικού προσωπικού. Η σφοδρή αντιπαράθεση που διήρκεσε επί μακρό χρόνο δεν επέτρεψε την εφαρμογή του νόμου.

β. Ν. 1268/16.7.1982 «Για τη δομή και λειτουργία των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων»

Η κατάθεση, συζήτηση και ψήφιση του Ν. 1268 δημιούργησε πολλές αντιδράσεις, οι οποίες συνεχίστηκαν για αρκετά χρόνια μετά την ψήφισή του. Στην ουσία ήταν ο πρώτος νόμος που επέφερε καινοτόμες αλλαγές στον πανεπιστημιακό χώρο με βασικότερη τη μετάβαση από την έδρα στην μέχρι σήμερα βασική ακαδημαϊκή μονάδα, το Τμήμα.⁷⁶ Όπως αναφέρει και η αιτιολογική έκθεση του μετέπειτα νόμου 4009/2011 για την παιδεία «ο ν.1268/1982 ανταποκρινόταν στις ανάγκες μίας συγκεκριμένης περιόδου της Ιστορίας της Χώρας, με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, και συνέβαλε στην ανάπτυξή της».

Ο Ν. 1268 περιλαμβάνει πενήντα ένα άρθρα. Στο σύνολό του περιέχει ριζοσπαστικές αλλαγές. Το πρώτο κεφάλαιο εκκινεί με τις Γενικές Αρχές, που περιλαμβάνουν τις ακαδημαϊκές ελευθερίες και το πανεπιστημιακό άσυλο. Το δεύτερο κεφάλαιο αφορά την αυτοδιοίκηση των ΑΕΙ, όπου προβλέπονται δύο όργανα, η Εθνική Ακαδημία Γραμμάτων και Επιστημών (ΕΑΓΕ) και το Εθνικό Συμβούλιο Ανώτατης Παιδείας (ΕΣΑΠ). Η ΕΑΓΕ αποτελεί ΝΠΔΔ και είναι ο κεντρικός συμβουλευτικός φορέας των ΑΕΙ για τη διδασκαλία, τις μεταπτυχιακές σπουδές και τις διαδικασίες αξιολόγησης του διδακτικού προσωπικού. Η ΕΑΓΕ είναι σύμβουλος της Κυβέρνησης για τα θέματα της ανώτατης εκπαίδευσης με αρμοδιότητα να σχεδιάζει και να επιβλέπει την έρευνα στα πανεπιστήμια, στο πλαίσιο των αποφάσεων του ΕΣΑΠ. Το ΕΣΑΠ εισηγείται στην κυβέρνηση για θέματα ανώτατης παιδείας, όπως ίδρυση ΑΕΙ, Σχολών και Τμημάτων, για τον αριθμό των εισακτέων, για την κατανομή των πιστώσεων, για την πανεπιστημιακή έρευνα κ.ά. Είναι ένα όργανο τεράστιο σε αριθμό, άρα δυσκίνητο και με ανομοιογενή σύνθεση, αποτελούμενο από:

- Έναν εκπρόσωπο του Υπουργείου Παιδείας, ως Πρόεδρο
- Έναν εκπρόσωπο του Υπουργείου Συντονισμού

⁷⁶Πηγή: <https://www.kathimerini.gr/istoria/563186821/i-metarrythmisi-poy-allaxe-ta-aei/>.

- Έναν εκπρόσωπο του Υπουργείου Οικονομικών
- Τον πρόεδρο της ΕΑΓΕ
- Από έναν εκπρόσωπο του Τεχνικού Επιμελητηρίου, της Συντονιστικής Επιτροπής των Δικηγορικών Συλλόγων και του Πανελλήνιου Ιατρικού Συλλόγου.
- Τους Πρυτάνεις των ελληνικών Πανεπιστημίων
- Πέντε εκπροσώπους της Εθνικής Φοιτητικής Ένωσης Ελλάδας
- Από έναν εκπρόσωπο κάθε κοινοβουλευτικού κόμματος
- Από έναν εκπρόσωπο της Τοπικής Αυτοδιοίκησης από όλες τις περιφέρειες όπου εδρεύει ΑΕΙ
- Από έναν εκπρόσωπο της Ομοσπονδίας Λειτουργών Μέσης Εκπαίδευσης και της Διδασκαλικής Ομοσπονδίας Ελλάδος
- Από έναν εκπρόσωπο της Ελληνικής Μαθηματικής Εταιρείας, της Ένωσης Ελλήνων Φυσικών, της Ένωσης Ελλήνων Χημικών, της Πανελλήνιας Ένωσης Βιολόγων και του Επιμελητηρίου Εικαστικών Τεχνών
- Από έναν εκπρόσωπο της Γενικής Συνομοσπονδίας Εργατών Ελλάδας, της ΠΑΣΕΓΕΣ, του Επαγγελματικού και Βιοτεχνικού Επιμελητηρίου και του Εμπορικού και Βιομηχανικού Επιμελητηρίου Αθηνών

Το τρίτο Κεφάλαιο ρυθμίζει τη Διάρθρωση των ΑΕΙ σε Εργαστήρια, Κλινικές και Βιβλιοθήκες, ενώ το άρθρο 8 προβλέπει τα όργανα της νεοσύστατης ακαδημαϊκής μονάδας, του Τμήματος. Αυτά είναι η Γενική Συνέλευση, το Διοικητικό Συμβούλιο και ο Πρόεδρος. Η Γενική Συνέλευση απαρτίζεται από το Διδακτικό Ερευνητικό Προσωπικό (ΔΕΠ), εκπροσώπους των φοιτητών ίσους προς το 50% του ΔΕΠ και εκπροσώπους των Ειδικών Μεταπτυχιακών Υποτρόφων (ΕΜΥ) ίσους προς το 15% των μελών ΔΕΠ που είναι μέλη της ΓΣ. Το τέταρτο κεφάλαιο αφορά τα πανεπιστημιακά όργανα, τον Τομέα, τη Σχολή, τη Σύγκλητο, το Πρυτανικό Συμβούλιο, τον Πρύτανη και το Διδακτικό Ερευνητικό Προσωπικό. Ο Πρύτανης εκλέγεται από το σύνολο των εκλεκτορικών σωμάτων που αναδεικνύουν τους προέδρους των Τμημάτων και επιπλέον εκπροσώπους του διοικητικού προσωπικού και του Ειδικού Εκπαιδευτικού Προσωπικού (ΕΕΠ), καθένα από τα δύο σε αριθμό που αναλογεί προς το 5% των μελών ΔΕΠ του ΑΕΙ.

Το διδακτικό έργο παρέχεται από το Διδακτικό Ερευνητικό Προσωπικό (ΔΕΠ), οργανωμένο σε ενιαίο φορέα, που αποτελείται από τους Καθηγητές, τους Αναπληρωτές Καθηγητές, τους Επίκουρους Καθηγητές και τους Λέκτορες. Οι Λέκτορες και οι Επίκουροι Καθηγητές είναι κρίνονται για εξέλιξη στην επόμενη βαθμίδα με ανοικτή προκήρυξη, όταν συμπληρώσουν τον ελάχιστο χρόνο υπηρεσίας στη βαθμίδα τους. Αν εκλεγεί άλλος υποψήφιος στη θέση τους λήγει η θητεία τους. Η ελάχιστη υπηρεσία στη βαθμίδα του Λέκτορα είναι δύο έτη, του Επίκουρου Καθηγητή τρία έτη και του Αναπληρωτή Καθηγητή τρία έτη. Οι Αναπληρωτές Καθηγητές

κρίνονται για εξέλιξη χωρίς ανοικτή προκήρυξη μετά τη συμπλήρωση του ελάχιστου χρόνου υπηρεσίας και αν δεν εκλεγούν μπορούν να επαναλάβουν την κρίση μέχρι την εξάντληση του μέγιστου χρόνου των έξι ετών παραμονής στη βαθμίδα. Εάν αποτύχουν παραμένουν σε προσωποπαγή θέση Αναπληρωτή Καθηγητή.

Ειδική κατηγορία βοηθητικού διδακτικού προσωπικού συνιστούν οι Ειδικοί Μεταπτυχιακοί Υπότροφοι, στους οποίους χορηγούνται ετήσιες υποτροφίες με σκοπό να επικουρούν τα μέλη ΔΕΠ στα φροντιστήρια, στις ασκήσεις, στη διόρθωση ασκήσεων και στις εξετάσεις. Νέα κατηγορία συνιστά το Ειδικό Διοικητικό-Τεχνικό Προσωπικό (ΕΔΤΠ) για να παρέχουν εξειδικευμένες διοικητικές και τεχνικές υπηρεσίες. Επίσης νέα κατηγορία συνιστά το Ειδικό Εκπαιδευτικό Προσωπικό (ΕΕΠ), που έχει ως έργο αφενός τη διδασκαλία ξένων γλωσσών και της ελληνικής γλώσσας ως ξένης, αφετέρου τη διδασκαλία σχεδίου, μουσικής και γυμναστικής.

Οι προπτυχιακές σπουδές κατανέμονται σε εξάμηνα και το πρόγραμμα σπουδών περιλαμβάνει τουλάχιστον οκτώ εξάμηνα. Με ΠΔ ορίζεται ο ελάχιστος απαιτούμενος αριθμός εξαμήνων για τη λήψη πτυχίου μετά από γνώμη του ΕΣΑΠ και των Σχολών. Κάθε εξαμηνιαίο μάθημα περιλαμβάνει ένα αριθμό διδακτικών μονάδων που αντιστοιχεί σε μία εβδομαδιαία ώρα διδασκαλίας επί ένα εξάμηνο. Δεν προβλέπεται ανώτατο όριο φοίτησης, ούτε επανάληψη διδακτικού έτους, αντίστοιχου με τα προβλεπόμενα στον Ν. 815/1978. Οι εσωτερικοί κανονισμοί των πανεπιστημίων μπορούν να οργανώνουν θερινά εξάμηνα για ταχύρρυθμη διδασκαλία ή συμπλήρωση της ύλης εξαμήνου.

Ειδικό κεφάλαιο αφιερώνεται στις μεταπτυχιακές σπουδές. Αυτές οργανώνονται στο πλαίσιο των Μεταπτυχιακών Σχολών και διαρθρώνονται σε Μεταπτυχιακούς Κύκλους Σπουδών που καθένας αντιστοιχεί σε ένα Τμήμα. Ο Κοσμήτορας της Μεταπτυχιακής Σχολής συντονίζει τις μεταπτυχιακές σπουδές στο ΑΕΙ και συγκαλεί το Μεταπτυχιακό Συμβούλιο και τη Μεταπτυχιακή Κοσμητεία. Οι μεταπτυχιακές σπουδές οδηγούν στη λήψη α) του Μεταπτυχιακού Διπλώματος και β) του Διδακτορικού Διπλώματος, που απονέμεται από τη Μεταπτυχιακή Σχολή. Τα κριτήρια για η διαδικασία επιλογής των μεταπτυχιακών φοιτητών ορίζονται κατά τρόπο ενιαίο με ΠΔ μετά από γνώμη της ΕΑΓΕ. Το πρόγραμμα σπουδών κάθε ΠΜΣ υποβάλλεται στην ΕΑΓΕ για διατύπωση γνώμης, εγκρίνεται από τον Υπουργό Παιδείας και δημοσιεύεται σχετική ΥΑ. Η ΥΑ περιλαμβάνει το πρόγραμμα σπουδών με τα υποχρεωτικά μαθήματα, τα 'εξειδικευμένα' μαθήματα και τις διδακτικές μονάδες. Κάθε αλλαγή του προγράμματος σπουδών απαιτεί αντίστοιχη τροποποίηση της ΥΑ, με τη διαδικασία που προβλέπει η ίδρυση, δηλ. αποφάσεις της Μεταπτυχιακής Επιτροπής και της Μεταπτυχιακής Κοσμητείας και γνώμη της ΕΑΓΕ.

Η φοιτητικά μέριμνα προβλέπεται ως εξής:

- Οι φοιτητές έχουν πλήρη ιατροφαρμακευτική και νοσοκομειακή περίθαλψη, βάσει ΠΔ.
- Στους προπτυχιακούς και μεταπτυχιακούς φοιτητές παρέχονται υποτροφίες άτοκα δάνεια και οικονομικές ενισχύσεις για την κάλυψη ειδικών εκπαιδευτικών αναγκών τους, αναλόγως της οικονομικής τους κατάστασης και της επίδοσής τους, βάσει ΠΔ.
- Οι φοιτητές έχουν δωρεάν σίτιση βάσει της οικονομικής τους κατάστασης, βάσει ΠΔ.
- Στους προπτυχιακούς και μεταπτυχιακούς φοιτητές παρέχονται διευκολύνσεις για τις μετακινήσεις τους και τα αναγκαία μέσα για την πολιτιστική τους καλλιέργεια και ψυχαγωγία, βάσει ΠΔ.
- Σε κάθε ΑΕΙ λειτουργεί υπηρεσία πληροφοριών για τις σπουδές στο ίδρυμα, για εξεύρεση εργασίας, για επαγγελματικό προσανατολισμό και για παροχή κοινωνικής μέριμνας.
- Για τους εργαζόμενους φοιτητές προβλέπεται η υποχρεωτική χορήγηση αδειών κατά την περίοδο των εξετάσεων, βάσει ΠΔ.

Ο νόμος περιλαμβάνει σωρεία μεταβατικών διατάξεων για τη ρύθμιση εντάξεων σε βαθμίδες και το καθεστώς των κατηγοριών εργαζομένων που καταργούνται.

γ. Ν. 2083/21.9.1992 «Εκσυγχρονισμός της Ανώτατης Εκπαίδευσης»

Ο νόμος 2083 περιλαμβάνει τριάντα τρία άρθρα και λειτουργεί παράλληλα με τον Ν. 1268, τροποποιώντας πολλές διατάξεις του. Εκκινεί από προβλέψεις για τους προϋπολογισμούς των ΑΕΙ προκειμένου να συμβαδίζουν με το κοινοτικό πλαίσιο και να διευκολύνονται δαπάνες στο πλαίσιο του δημόσιου λογιστικού. Επιφέρει αλλαγές στη σύνθεση και τις αρμοδιότητες της Συγκλήτου και του Πρυτανικού Συμβουλίου, μειώνοντας τη συμμετοχή των φοιτητών, ενώ τροποποιεί την εκλογή του Πρύτανη και των δύο Αντιπρυτάνεων, ορίζοντας ξεχωριστό ψηφοδέλτιο για Αντιπρυτάνεις, σε αντίθεση με τον Ν. 1268 που προέβλεπε την από κοινού εκλογή Πρύτανη και Αντιπρυτάνεων. Τροποποιεί τις διατάξεις για τη Γενική Συνέλευση του Τμήματος και την εκλογή του Προέδρου του.

Για πρώτη φορά εξειδικεύεται λεπτομερώς διάταξη για τον Εσωτερικό Κανονισμό κάθε Πανεπιστημίου, στο δεύτερο Κεφάλαιο «Οργάνωση και Διοίκηση». Ο Κανονισμός περιλαμβάνει έντεκα υποχρεωτικά προς ρύθμιση θέματα, όπως τους κανόνες λειτουργίας των συμβουλίων και των επιτροπών, κανονισμούς σπουδών για όλους τους κύκλους σπουδών, διατάξεις για τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των μελών ΔΕΠ και των φοιτητών, πειθαρχική διαδικασία για την επιβολή κυρώσεων σε περιπτώσεις παράβασης κανόνων. Κάθε Πανεπιστήμιο υποβάλλει τον Κανονισμό του

στον Υπουργό Παιδείας έως 31.12.1993, που εντός δύο μηνών ελέγχει τη νομιμότητα και πληρότητα του κανονισμού κάθε ΑΕΙ.⁷⁷ Το άρθρο 5 «κλείνει» με την πρόβλεψη κυρώσεων σε περίπτωση μη κατάθεσης ή μη έγκρισης εσωτερικού κανονισμού:

«Σε αντίθετη περίπτωση (δηλ. μη έγκρισης), μετά την παρέλευση και της προθεσμίας αυτής, δεν θα εκδίδεται καμία διοικητική πράξη για προκήρυξη θέσεων μελών ΔΕΠ, διορισμό κάθε είδους προσωπικού ή άλλες αποφάσεις ή προεδρικά διατάγματα ζωτικού ενδιαφέροντος, που αφορούν το συγκεκριμένο ΑΕΙ, μέχρι να ανταποκριθεί στη θεσμική αυτήν υποχρέωσή του για τη σύνταξη εσωτερικού κανονισμού.»

Το τρίτο κεφάλαιο είναι αφιερωμένο στην εκλογή των μελών ΔΕΠ. Ο νόμος οργανώνει ένα πλαίσιο τετραετούς προγραμματισμού προκήρυξης και πλήρωσης θέσεων ΔΕΠ ανά Τμήμα, Τομέα και βαθμίδα, που συντάσσει κάθε ΑΕΙ και υποβάλλει προς έγκριση στο Υπουργείο Παιδείας. Επιπλέον, ο προγραμματισμός λαμβάνει υπόψη τη σύμμετρη κατανομή κατά βαθμίδα και γνωστικό αντικείμενο. Η λεπτομερής διαδικασία του άρθρου 6 που περιλαμβάνει έξι μέρη: Α. Προγραμματισμός, Β. Διαδικασία Προγραμματισμού, Γ. Προκήρυξη, Δ. Εκλογή μελών ΔΕΠ, Ε. Εισηγητικές Επιτροπές, ΣΤ. Εκλέκτορες-Ψηφοφορία, δεν διακρίνει μεταξύ εξελίξεων των υπηρετούντων μελών ΔΕΠ και των νέων θέσεων, κατ' αποτέλεσμα δεν προβλέπει αίτηση εξέλιξης των μελών ΔΕΠ, ανεξαρτήτως του αριθμού των νέων θέσεων.

Το εκλεκτορικό σώμα έχουν όλα τα μέλη ΔΕΠ του Τμήματος της βαθμίδας για την οποία γίνεται η κρίση και των ανώτερων από αυτήν, εφόσον ο αριθμός τους δεν υπερβαίνει τους τριάντα. Αν τα μέλη ΔΕΠ του Τμήματος με δικαίωμα ψήφου είναι λιγότερα από έντεκα, το εκλεκτορικό συμπληρώνεται με κλήρωση από διπλάσιο τουλάχιστον αριθμό μελών των βαθμίδων του καθηγητή και του αναπληρωτή καθηγητή του ίδιου γνωστικού αντικειμένου από ομοειδή Τμήματα του ίδιου ή άλλου ΑΕΙ. Όταν και αυτοί δεν επαρκούν, τότε συμμετέχουν και εκλέκτορες των δύο ανωτέρω βαθμίδων του «συγγενέστερου» γνωστικού αντικειμένου. Αν τα μέλη ΔΕΠ με δικαίωμα ψήφου υπερβαίνουν τους τριάντα, τα δεκαπέντε μέλη ορίζονται από τον Τομέα, εφόσον υπάρχουν, όπου προηγούνται οι έχοντες ίδιο γνωστικό αντικείμενο. Στη συνέχεια, οι λοιποί εκλέκτορες μέχρι να συμπληρωθεί ο αριθμός των τριάντα ορίζονται διαδοχικά από τη βαθμίδα του καθηγητή σε ποσοστό 50% του ελλείποντος, του αναπληρωτή καθηγητή σε ποσοστό 30%, και του επίκουρου καθηγητή σε ποσοστό 20%.

Στο ίδιο κεφάλαιο για πρώτη φορά ορίζεται το καθεστώς απασχόλησης των μελών ΔΕΠ διακρινόμενο σε τρεις κατηγορίες:

- α. πλήρους και αποκλειστικής απασχόλησης,

⁷⁷ Βάσει της δημοσίευσης του σχετικού ΦΕΚ στις 21.9.1992, η προθεσμία των 15 μηνών δεν θα φανεί επαρκής, όπως αποδείχθηκε στην πράξη.

- β. πλήρους απασχόλησης
- γ. μερικής απασχόλησης, για τα ΑΕΙ με έδρα εκτός Αττικής και Θεσσαλονίκης.

Στις προπτυχιακές σπουδές επέρχονται τροποποιήσεις στον Ν. 1268. Το πρόγραμμα σπουδών διαρθρώνεται σε δύο κύκλους, όπου ο πρώτος κύκλος (με μαθήματα εισαγωγικού χαρακτήρα) διαρκεί 4 ή 6 εξάμηνα, αναλόγως του χρόνου λήψης του πτυχίου, αντιστοίχως και ο δεύτερος κύκλος. Ο φοιτητής οφείλει να έχει εξετασθεί επιτυχώς σε όλα τα μαθήματα του πρώτου κύκλου για να ακολουθήσει τον δεύτερο κύκλο. Η πρόβλεψη αυτή δεν συνοδεύεται από καθορισμό ορίου ανώτατης φοίτησης.

Το πέμπτο κεφάλαιο είναι αφιερωμένο στις μεταπτυχιακές σπουδές. Η ίδρυση ΠΜΣ προτείνεται από ομάδες μελών ΔΕΠ, από τομείς και από τη Γενική Συνέλευση Ειδικής Σύγκλησης (ΓΣΕΣ) όργανο νέο, αρμόδιο για τις μεταπτυχιακές σπουδές και τις εκλογές των μελών ΔΕΠ. Αντιστοίχως προβλέπεται και Σύγκλητος Ειδικής Σύγκλησης, με τη συμμετοχή δύο εκπροσώπων μεταπτυχιακών φοιτητών, που εγκρίνει τα ΠΜΣ και τα υποβάλλει προς το Υπουργείο Παιδείας. Τα ΠΜΣ ιδρύονται με ΥΑ που προβλέπει, μεταξύ άλλων, τη διάρκεια (τουλάχιστον τεσσάρων εξαμήνων), τους τίτλους των μαθημάτων που διδάσκονται, τις κατηγορίες των πτυχιούχων που εγγράφονται, τις ακαδημαϊκές δραστηριότητες του ΠΜΣ, τον αριθμό των φοιτητών, το κόστος λειτουργίας και τις πηγές χρηματοδότησης.

Το έκτο κεφάλαιο είναι αφιερωμένο στην πανεπιστημιακή έρευνα. Το Υπουργείο Παιδείας καταρτίζει και χρηματοδοτεί πρόγραμμα ερευνών με ερευνητικά προγράμματα που καλύπτουν συγκεκριμένους τομείς της επιστήμης και της τεχνολογίας με σαφώς διατυπωμένους στόχους. Τα προγράμματα αυτά εκτελούνται από μέλη ΔΕΠ ή μέλη των ερευνητικών πανεπιστημιακών ινστιτούτων, ΝΠΙΔ που ιδρύονται στα ΑΕΙ με ΠΔ και δεν ανήκουν στον δημόσιο τομέα, ενώ συνεργάζονται με ερευνητικά κέντρα της Ελλάδας και της αλλοδαπής, με φορείς του δημόσιου τομέα, με ΝΠΙΔ, με μονάδες παραγωγής ή και με φυσικά πρόσωπα.

Για την έρευνα στα ΑΕΙ συνιστάται το εννεαμελές Διαπανεπιστημιακό Συμβούλιο Έρευνας (ΔΣΕ), που αποτελεί επιστημονικό σύμβουλο του Υπουργού Παιδείας. Σε αυτό συμμετέχουν πέντε επιστήμονες ερευνητές διεθνούς κύρους που προτείνουν οι πρυτάνεις και τέσσερα μέλη που ορίζει ο Υπουργός Παιδείας.

Προβλέπεται αξιολόγηση των πανεπιστημίων που μπορεί να οδηγήσει σε επιπλέον χρηματοδότηση των ΑΕΙ που διακρίνονται. Συνιστάται Έπιτροπή αξιολόγησης του έργου των ΑΕΙ με απόφαση του Υπουργού Παιδείας. Τα κριτήρια αξιολόγησης, οι δείκτες, ο χρόνος απόδοσης και η όλη διαδικασία ορίζονται με ΠΔ, ενώ για τη μελέτη των ανωτέρω και την αποτίμησή τους συγκροτούνται επιτροπές ειδικών επιστημόνων με υπουργικές αποφάσεις.

Ανταποκρινόμενος ο νόμος στο πρόγραμμα ανταλλαγής φοιτητών στην Ευρώπη, ρυθμίζει στο άρθρο 25 τη διακίνηση φοιτητών μεταξύ ελληνικών και ομοταγών αλλοδαπών φοιτητών.

δ. Ν. 3549/20.3.2007 Μεταρρύθμιση του θεσμικού πλαισίου για τη δομή και λειτουργία των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων

Ο νόμος αυτός περιλαμβάνει είκοσι εννέα άρθρα και λειτουργεί παράλληλα με τον Ν. 1268/1982 και 2083/1992, τους οποίους τροποποιεί σε ορισμένα άρθρα. Μετά την ίδρυση των Τεχνολογικών Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων (ΤΕΙ), με τον Ν. 1404/1983, το άρθρο 2 του Ν. 3549 για τη διάρθρωση των ΑΕΙ προβλέπει δύο παράλληλους τομείς στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, δηλ. τα ΑΕΙ κατά το άρθρο 16 Σ., α) τον πανεπιστημιακό τομέα, που περιλαμβάνει τα Πανεπιστήμια, τα Πολυτεχνεία και την Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών και β) τον τεχνολογικό τομέα, που περιλαμβάνει τα Τεχνολογικά Εκπαιδευτικά Ιδρύματα και την Ανώτατη Σχολή Παιδαγωγικής και Τεχνολογικής Εκπαίδευσης.

Στο άρθρο 3 «Ακαδημαϊκές ελευθερίες και ακαδημαϊκό άσυλο» αναγνωρίζεται το άσυλο, περιοριζόμενο όμως μόνο τους χώρους στους οποίους γίνεται εκπαίδευση και έρευνα, όπως αυτοί καθορίζονται με απόφαση και ευθύνη της Συγκλήτου για τα Πανεπιστήμια.

Επαναλαμβάνει προβλέψεις για την κατάρτιση ή την προσαρμογή των Εσωτερικών Κανονισμών Λειτουργίας των ΑΕΙ εντός ενός έτους από την έναρξη ισχύος του νόμου (ΦΕΚ Α' 69/20.3.2007), αλλά διαφοροποιείται από την αντίστοιχη ρύθμιση του Ν. 2083. Πράγματι, το άρθρο 4 παρ.2 προβλέπει: *«Με προεδρικό διάταγμα που εκδίδεται με πρόταση του Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, ύστερα από γνώμη του Ε.Σ.Υ.Π., εντός έξι (6) μηνών από την έναρξη ισχύος του παρόντος νόμου, καταρτίζεται πρότυπος Γενικός Εσωτερικός Κανονισμός λειτουργίας των Α.Ε.Ι., ο οποίος ισχύει, εν όλω ή συμπληρωματικά, μέχρι την προσαρμογή των υπαρχόντων ή την κατάρτιση νέων Εσωτερικών Κανονισμών λειτουργίας των Α.Ε.Ι.. Μετά την ισχύ του πρότυπου Γενικού Εσωτερικού Κανονισμού, εάν κάποιο Α.Ε.Ι. δεν τον τηρήσει ή δεν καταρτίσει οικείο Εσωτερικό Κανονισμό, απαγορεύεται η έκδοση κάθε διοικητικής πράξης για προκήρυξη θέσεων μελών Δ.Ε.Π. ή Ε.Π., διορισμό κάθε κατηγορίας προσωπικού ή άλλες κανονιστικές πράξεις ή αποφάσεις ζωτικού ενδιαφέροντος που αφορούν το συγκεκριμένο Α.Ε.Ι., μέχρι αυτό να ανταποκριθεί στις ανωτέρω υποχρεώσεις του.»* Το σχετικό ΠΔ 160/2008 «Πρότυπος Γενικός Εσωτερικός Κανονισμός Λειτουργίας των Α.Ε.Ι.» με εβδομήντα άρθρα και αναλυτικές ρυθμίσεις ετέθη σε ισχύ με το ΦΕΚ Α' 220/3.11.2008. Στον εσωτερικό κανονισμό των ΑΕΙ προστίθενται άλλα δεκατέσσερα σημεία προς ρύθμιση, μεταξύ των οποίων και τα προσόντα, τις διαδικασίες επιλογής και τις αρμοδιότητες του Γραμματέα του

Ιδρύματος, για τον οποίον συνιστάται οργανική θέση στο άρθρο 6. Το τετραετές πρόγραμμα των ΑΕΙ προβλέπεται σε περισσότερο σύνθετη μορφή ακαδημαϊκών και οικονομικών δραστηριοτήτων εν σχέσει με τον αντίστοιχο του Ν. 2083, ενώ εξαιρούνται από αυτόν οι διαδικασίες εξέλιξης των μελών ΔΕΠ. Τροποποιείται μέρος των διατάξεων του Ν. 2083 όσον αφορά την εκλογή Πρύτανη, Αντιπρυτάνεων και Προέδρου Τμήματος και προβλέπεται η ίδρυση Επιτροπής Δεοντολογίας σε κάθε Πανεπιστήμιο.

Όσον αφορά τις προπτυχιακές σπουδές, για τους φοιτητές προβλέπεται η δυνατότητα παροχής ανταποδοτικών υποτροφιών με υποχρέωση να προσφέρουν εργασία με μερική απασχόληση, μέχρι σαράντα (40) ώρες μηνιαίως σε υπηρεσίες του Πανεπιστημίου. Προβλέπεται η σύσταση υπηρεσίας υποβοήθησης των φοιτητών για την ομαλή μετάβαση από τη δευτεροβάθμια στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και την υποστήριξη φοιτητών με αναπηρία ή φοιτητών που αντιμετωπίζουν δυσκολίες στην επιτυχή περάτωση των σπουδών τους. Επίσης για την υποβοήθηση των φοιτητών, σε κάθε ακαδημαϊκό Τμήμα ανατίθενται καθήκοντα Συμβούλων σπουδών σε μέλη ΔΕΠ για ένα ακαδημαϊκό έτος.

Τα μέτρα αυτά συνδυάζονται με δύο προβλέψεις:

- α. Για τους φοιτητές που θα εισαχθούν το ακαδ. έτος 2008-9 θα ισχύσει η πρόβλεψη της υποχρεωτικής επιτυχούς εξέτασης των υποχρεωτικών μαθημάτων στα κατώτερα εξάμηνα, ως απαραίτητης προϋπόθεσης για την εξέταση υποχρεωτικών μαθημάτων στα ανώτερα εξάμηνα, βάσει σχετικών αποφάσεων των Γενικών Συνελεύσεων των Τμημάτων.
- β. Για όλους τους φοιτητές προβλέπεται ανώτατη διάρκεια φοίτησης, που συνίσταται στον ελάχιστο αριθμό εξαμήνων που απαιτούνται για τη λήψη του πτυχίου, σύμφωνα με το ενδεικτικό πρόγραμμα σπουδών του τμήματος, προσαυξανόμενο κατά 100%. Είναι δυνατή η επέκταση σπουδών για δύο εξάμηνα, σε εξαιρετικές περιπτώσεις, με απόφαση Συγκλήτου. Για τη διευκόλυνση της αποφοίτησης, παρέχεται το δικαίωμα διακοπής της φοίτησης που δεν προσμετρώνται στην ανώτατη διάρκεια φοίτησης.

Με το άρθρο 17 προβλέπεται για πρώτη φορά η διοργάνωση σπουδών σε ξένη γλώσσα. Με απόφαση της Συγκλήτου μετά από πρόταση της Γενικής Συνέλευσης Ειδικής Σύθεσης του Τμήματος είναι δυνατή η εκπόνηση διδακτορικής διατριβής και η διοργάνωση, συνολικά ή εν μέρει, του προπτυχιακού ή μεταπτυχιακού προγράμματος σπουδών σε ξένη γλώσσα.

Νέες διατάξεις εισάγονται για τη διαφάνεια – δημοσιότητα και την κοινωνική λογοδοσία των ΑΕΙ.

Ειδικότερα, τα ΑΕΙ οφείλουν να παρέχουν στον δικτυακό τους τόπο πληροφόρηση σχετικά με τα διοικητικά τους όργανα και τις αποφάσεις τους, τις πηγές και τη διαχείριση των πόρων, την οργάνωση σπουδών, τον αριθμό εγγεγραμμένων φοιτητών, την υλικοτεχνική υποδομή και το σύνολο των παρεχόμενων από αυτά υπηρεσιών. Αντίστοιχες πληροφορίες παρέχουν τα Τμήματα και επιπλέον τα προγράμματα σπουδών (προπτυχιακά και μεταπτυχιακά) και τον κατάλογο των υπηρετούντων μελών ΔΕΠ με το ερευνητικό και διδακτικό τους έργο. Κάθε διδάσκων διαθέτει τη δική του ιστοσελίδα με τις ώρες ακρόασης, τα μαθήματα που διδάσκει και το περιεχόμενό τους και το πρόγραμμα διδασκαλίας του. Οι σχετικές ιστοσελίδες «οφείλουν να τηρούνται τουλάχιστον στην ελληνική και αγγλική γλώσσα».

Η κοινωνική λογοδοσία των ΑΕΙ στηρίζεται σε μία διαδικασία που ορίζει τρεις φάσεις:

- α. Τα ΑΕΙ υποβάλλουν στο Υπουργείο Παιδείας τους προγραμματισμούς και απολογισμούς τους.
- β. Ο Υπουργός Παιδείας καταθέτει κάθε χρόνο, στο τέλος Απριλίου, ετήσια έκθεση για την κατάσταση της Ανώτατης Εκπαίδευσης στη χώρα που περιλαμβάνει ιδίως:
 - ανάπτυξη και σχολιασμό των προγραμματισμών και απολογισμών των Α.Ε.Ι.,
 - συνολική αποτίμηση της κατάστασης της Ανώτατης Εκπαίδευσης, εκτίμηση των περαιτέρω προοπτικών της και σχετικές προτάσεις,
 - αποτίμηση της αποδοτικότητας της κρατικής χρηματοδότησης της ανώτατης εκπαίδευσης, λαμβάνοντας υπόψη τους στόχους και τις προοπτικές της.
- γ. Διεξάγεται συζήτηση στη Βουλή, όπου μπορούν να καλούνται σε ακρόαση εκπρόσωποι των ΑΕΙ και άλλων φορέων της ακαδημαϊκής κοινότητας.

Ο νόμος τροποποιεί την ανάδειξη των φοιτητών στα Τμήματα, που θέσπισε ο Ν. 1268/1982, εξειδικεύοντας την πολύ γενική αρχική πρόβλεψη. Με λεπτομέρειες αναλύεται η διαδικασία εκλογής των εκπροσώπων των φοιτητών στη Γενική Συνέλευση κάθε Τμήματος, ορίζοντας ότι αυτοί εκλέγονται από τον νόμιμο φοιτητικό σύλλογο κάθε Τμήματος που έχει οργανωθεί σε ΝΠΙΔ.

Ως προς την εκλογή των μελών ΔΕΠ, ο νόμος διατηρεί τη δομή του άρθρου 2083/1992 αλλά τροποποιεί τη σύνθεση των εκλεκτορικών σωμάτων και των εισηγητικών επιτροπών. Στο άρθρο 24 προβλέπεται ότι τα εκλεκτορικά συγκροτούνται κατά τα 2/3 από μέλη του Τμήματος και κατά το 1/3 από εξωτερικούς εκλέκτορες. Νέα προσθήκη συνιστούν δύο ρυθμίσεις που επιχειρούν να αντιμετωπίσουν αφενός τις υπέρμετρες καθυστερήσεις στη διαδικασία συγκρότησης των εκλεκτορικών σωμάτων, αφετέρου τα ασυμβίβαστα των εκλεκτόρων. Η πρώτη προβλέπει ότι εάν ο Πρόεδρος του

Τμήματος δεν συγκαλεί το εκλεκτορικό σώμα για την εκλογή, εξέλιξη ή μονιμοποίηση μέλους ΔΕΠ, το εκλεκτορικό σώμα συγκαλείται υποχρεωτικά από τον Πρύτανη, μέσα σε σαράντα ημέρες από την ημερομηνία κατά την οποία ο Πρόεδρος του Τμήματος όφειλε να το συγκαλέσει. Στην περίπτωση αυτή ο Πρύτανης προεδρεύει, χωρίς δικαίωμα ψήφου, στη συνεδρίαση του εκλεκτορικού σώματος. Η δεύτερη προβλέπει ότι δεν επιτρέπεται να μετέχουν στην ίδια συνεδρίαση συλλογικού οργάνου κρίσης μέλη ΔΕΠ, τα οποία είναι σύζυγοι ή συνδέονται μεταξύ τους με συγγένεια έως και τέταρτου βαθμού εξ αίματος ή αγχιστείας, όταν κρίνεται ένα από τα δύο.

Όσον αφορά τις υποχρεώσεις των μελών ΔΕΠ, ο νόμος προβλέπει την επιβολή κύρωσης από τον Πρύτανη, ειδικότερα την περικοπή μέχρι το ήμισυ του μισθού του συγκεκριμένου μέλους ΔΕΠ, όταν αυτό επανειλημμένα παραμελεί τα καθήκοντα του, μη προσερχόμενο σε μαθήματα ή σε Γενικές Συνελεύσεις του Τμήματος ή σε εκλεκτορικά σώματα ή σε άλλα συλλογικά όργανα του Ιδρύματος. Σε περίπτωση συνέχισης της πλημμελούς συμπεριφοράς, ο Πρύτανης μπορεί, κατόπιν γνώμης του Πρυτανικού Συμβουλίου, να διακόψει τη μισθοδοσία του και να προβεί στην παραπομπή του στο αρμόδιο Πειθαρχικό Συμβούλιο.

Για πρώτη φορά, στις τελικές διατάξεις προβλέπεται άρθρο με τίτλο «Κωδικοποίηση νομοθεσίας ΑΕΙ» σύμφωνα με το οποίο ο Υπουργός Παιδείας με απόφασή του ορίζει ειδική επιτροπή για την κωδικοποίηση, τροποποίηση και αναθεώρηση των διατάξεων της νομοθεσίας για τα ΑΕΙ περιλαμβανομένων και των πειθαρχικών διατάξεων για τα μέλη των ΑΕΙ εντός έξι μηνών από τη σύστασή της.

Ο νόμος 3549/2007 «συμπληρώθηκε», 16 μήνες μετά από την επόμενη κυβέρνηση του ίδιου κόμματος, με τον Ν. 3685/2008 «Θεσμικό πλαίσιο για τις μεταπτυχιακές σπουδές» ΦΕΚ Α' 148/16.7.2008, το πρώτο αναλυτικό νομοθέτημα δεκαεσσάρων άρθρων για την οργάνωση των μεταπτυχιακών σπουδών, με τρία χαρακτηριστικά α) περιορίζει την παρέμβαση του Υπουργείου παιδείας στην οργάνωση των ΠΜΣ, β) προβλέπει ΠΜΣ ελληνικών ΑΕΙ στην αλλοδαπή και κοινά ΠΜΣ μεταξύ ημεδαπών και αλλοδαπών ΑΕΙ, γ) μπορεί το ΑΕΙ να θεσπίζει διδάκτρα για ορισμένα ΠΜΣ. Απαραίτητη προϋπόθεση για την υποβολή αιτήματος έγκρισης ΠΜΣ προς το Υπουργείο Παιδείας είναι η συνυποβολή της έκθεσης αξιολόγησης του Τμήματος.

ε. Ν. 4009/6.9.2011 Δομή, λειτουργία, διασφάλιση της ποιότητας των σπουδών και διεθνοποίηση των ανωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων

Ο Ν. 4009/2011 περιλαμβάνει ογδόντα δύο άρθρα και επιφέρει σημαντικές αλλαγές στην οργάνωση και λειτουργία των ΑΕΙ. Στα έντεκα κεφάλαια του νόμου εντάσσεται κεφάλαιο για το κανονιστικό πλαίσιο αυτοδιοίκησης των ΑΕΙ, όπου ρυθμίζονται ο Οργανισμός και ο Εσωτερικός Κανονισμός, όπως επίσης κεφάλαιο για την ίδρυση, οργάνωση και λειτουργία της Αρχής Διασφάλισης και Πιστοποίησης της Ποιότητας

στην Ανώτατη Εκπαίδευση, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο σύστημα του ενιαίου Ευρωπαϊκού Χώρου. Συνολικά, αρκετές προβλέψεις του νόμου δημιουργούν νέα δεδομένα.

Το άρθρο 3 περί ακαδημαϊκής ελευθερίας ορίζει την εφαρμογή της κοινής νομοθεσίας για αξιόποινες πράξεις εντός των χώρων των ΑΕΙ και την κατάργηση των διατάξεων περί ασύλου. Η αυτοδιοίκηση των Πανεπιστημίων συνδέεται με τον Οργανισμό και τον Κανονισμό τους. Ο Οργανισμός (άρθρο 5) απαιτεί πρόταση του πρύτανη, γνώμη της Συγκλήτου, έγκριση από το Συμβούλιο, πρόταση τριών Υπουργών και έκδοση προεδρικού διατάγματος. Το περιεχόμενό του προσδιορίζεται από τριάντα πέντε υποχρεωτικά θέματα ρύθμισης, τόσο διοικητικής/οικονομικής όσο και ακαδημαϊκής φύσης. Προβλέπεται το ενδεχόμενο έκδοσης πρότυπου Οργανισμού από το Υπουργείο Παιδείας. Ο Εσωτερικός Κανονισμός (άρθρο 6) απαιτεί εισήγηση του πρύτανη, σύμφωνη γνώμη της Συγκλήτου, απόφαση του Συμβουλίου και δημοσίευση στο ΦΕΚ. Τα ζητήματα εσωτερικής οργάνωσης, απολύτως αναγκαία προς ρύθμιση, είναι δεκατέσσερα. Προβλέπεται το ενδεχόμενο να εκδοθεί ΠΔ με έναν πρότυπο Εσωτερικό Κανονισμό, κατά την αντίστοιχη πρόβλεψη του Ν. 3549 και του ΠΔ 160/2008.

Τα όργανα του ιδρύματος διαφοροποιούνται, καταργείται το Πρυτανικό Συμβούλιο και ιδρύεται το 'Συμβούλιο' αποτελούμενο από έντεκα ή δεκαπέντε μέλη, αναλόγως του αριθμού των καθηγητών πρώτης βαθμίδας του ιδρύματος. Τα εννέα ή επτά μέλη, αντιστοίχως, είναι εσωτερικά μέλη (καθηγητές και αναπληρωτές καθηγητές) και ένα μέλος είναι εκπρόσωπος των φοιτητών του ιδρύματος. Τα υπόλοιπα έξι ή τέσσερα μέλη είναι εξωτερικά. Με το μακροσκελές άρθρο 8 ορίζονται τα σχετικά με την ανάδειξη και τις αρμοδιότητες του νέου οργάνου διοίκησης.

Η εκλογή του πρύτανη δημιουργεί ρήξη με τα έως τότε ισχύοντα, στο μέτρο που Πρύτανης ενός ΑΕΙ δεν απαιτείται να είναι μέλος ΔΕΠ στο ίδιο ΑΕΙ, αλλά μπορεί να εκλεγεί καθηγητής ελληνικού ή αλλοδαπού πανεπιστημίου, αρκεί να έχει ελληνική ιθαγένεια, άριστη γνώση της ελληνικής γλώσσας, αναγνωρισμένο κύρος και σημαντική διοικητική εμπειρία. Οι αντιπρυτάνεις δεν εκλέγονται, αλλά ορίζονται από τον ίδιο για την υποβοήθηση του έργου του, ως αναπληρωτές πρύτανη, σε αριθμό που καθορίζεται στον Οργανισμό του ιδρύματος. Ο πρύτανης, εκλέγεται από τους καθηγητές του ιδρύματος, ύστερα από διεθνή πρόσκληση εκδήλωσης ενδιαφέροντος, η οποία εκδίδεται από τον πρόεδρο του Συμβουλίου. Έχει πενταετή θητεία και δεν μπορεί να εκλεγεί δεύτερη συνεχόμενη φορά.

Στις προβλέψεις για τις Σχολές υπάρχουν δύο αλλαγές: α) ορίζει τη Σχολή, αποτελούμενη από τον Κοσμήτορα, την Κοσμητεία και τη Γενική Συνέλευση, ως την κύρια ακαδημαϊκή μονάδα (άρθρο 9) και προβλέπει το Τμήμα μόνο ως μονάδα εφαρμογής ενός προγράμματος σπουδών (άρθρο 10) που έχει χρονικό ορίζοντα

λήξης. β) ιδρύει δύο νέα ακαδημαϊκά όργανα, τη Σχολή Μεταπτυχιακών Σπουδών και τη Σχολή δια βίου μάθησης. Η οργάνωση της Σχολής Μεταπτυχιακών Σπουδών περιγράφεται στο μακροσκελές άρθρο 11 με την υπαγωγή όλων των προγραμμάτων μεταπτυχιακών σπουδών του ΑΕΙ (αλλά και των προγραμμάτων διδακτορικών σπουδών που πρωτοεισάγονται με το άρθρο ...) σε αυτήν.

Στο κεφάλαιο «Αξιολόγηση - Διαφάνεια» ορίζεται ρητά (άρθρο 14) η ευθύνη των ΑΕΙ *«για τη διασφάλιση και συνεχή βελτίωση της ποιότητας του εκπαιδευτικού και ερευνητικού έργου του, καθώς και για την αποτελεσματική λειτουργία και απόδοση των υπηρεσιών του, σύμφωνα με τις διεθνείς πρακτικές, ιδίως εκείνες του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης, και τις αρχές και κατευθύνσεις της ΑΔΙΠ»*. Για τον σκοπό αυτό ιδρύεται σε κάθε ΑΕΙ, με απόφαση του Συμβουλίου του, η Μονάδα Διασφάλισης της Ποιότητας (ΜΟΔΙΠ) με τον πρότανη επικεφαλής, ως εσωτερικό σύστημα διασφάλισης της ποιότητας.

Στο κεφάλαιο για το προσωπικό των ΑΕΙ οι ρυθμίσεις είναι λεπτομερέστερες μακράν σε σχέση με τους προηγούμενους νόμους. Ειδικά για τα μέλη ΔΕΠ εισάγονται διατάξεις αναλυτικές πέραν αυτών για τα προσόντα και την εκλογή τους, διατάξεις για την αξιολόγηση των καθηγητών και των αναπληρωτών καθηγητών ανεξαρτήτως διαδικασίας εκλογής (άρθρο 21), Επιβραβεύσεις και Διευκολύνσεις (άρθρο 22), Ένταξη καθηγητών σε κατηγορίες (άρθρο 23), Ασυμβίβαστα - Αναστολή καθηκόντων (άρθρο 24), Αποδοχές καθηγητών (άρθρο 25), Παράλληλη απασχόληση καθηγητών σε ξένα και ελληνικά ΑΕΙ (άρθρο 26).

Η εκλογή των μελών ΔΕΠ τροποποιείται εκ νέου, κατά τρόπο πολύ διαφορετικό σε σχέση με τα έως τότε ισχύσαντα. Κατά πρώτον, οργανώνονται από τις κοσμητείες των ΑΕΙ μητρώα εσωτερικών και εξωτερικών μελών ΔΕΠ του ιδρύματος, ανά γνωστικό αντικείμενο, που εγκρίνονται από τη Σύγκλητο. Στα μητρώα εσωτερικών μελών εγγράφονται καθηγητές ή αναπληρωτές καθηγητές της σχολής και του ΑΕΙ. Στα μητρώα εξωτερικών μελών εγγράφονται καθηγητές άλλων ΑΕΙ της ημεδαπής και ομοταγών ΑΕΙ της αλλοδαπής, καθώς και αντίστοιχης βαθμίδας ερευνητές ερευνητικών ιδρυμάτων της ημεδαπής και της αλλοδαπής. Κατά δεύτερον, η επιλογή των νέων μελών ΔΕΠ και η εξέλιξη των υπηρετούντων γίνεται από ειδικές επταμελείς επιτροπές, οι οποίες απαρτίζονται κατά προτεραιότητα από καθηγητές ή ερευνητές πρώτης βαθμίδας με ίδιο ή συναφές γνωστικό αντικείμενο. Τρία τουλάχιστον από τα μέλη της επιτροπής εκλογής μέλους ΔΕΠ προέρχονται από το μητρώο εξωτερικών μελών (και τουλάχιστον ένα μέλος από ομοταγές ΑΕΙ της αλλοδαπής). Τα υπόλοιπα μπορεί να προέρχονται είτε από το μητρώο εσωτερικών μελών είτε από το μητρώο εξωτερικών μελών. Τα τακτικά και αναπληρωματικά μέλη της επιτροπής ορίζονται και δημοσιοποιούνται μαζί με τα βιογραφικά τους σημειώματα με αιτιολογημένη απόφαση του κοσμήτορα, ύστερα από γνώμη της Κοσμητείας, βάσει του επιστημονικού τους έργου. Για την κρίση του υποψηφίου, η επιτροπή επιλογής ή

εξέλιξης υποχρεούται να ζητήσει γραπτή αξιολόγηση, για κάθε υποψήφιο, από δύο καθηγητές ή ερευνητές της αλλοδαπής που ανήκουν στο μητρώο των εξωτερικών μελών και επίσης από δύο καθηγητές ή ερευνητές με υπόδειξη από τον υποψήφιο, οι οποίοι δεν ανήκουν υποχρεωτικά στα μητρώα του ιδρύματος.

Ο Γραμματέας του Ιδρύματος που προέβλεπε ο Ν. 3549/2007 ενισχύθηκε και επιλέγεται από το Συμβούλιο του ιδρύματος, ύστερα από εισήγηση του πρύτανη, για τετραετή θητεία, η οποία μπορεί να ανανεωθεί για μία ακόμα τετραετία.

Στο έβδομο κεφάλαιο «Σπουδές», προβλέπεται η γνωστή διάρθρωση σε τρεις κύκλους με λεπτομερή όμως αναφορά στις απαιτούμενες πιστωτικές μονάδες για κάθε κύκλο. Σε συνάρτηση με τα προβλεπόμενα στον Ενιαίο Ευρωπαϊκό Χώρο, όπου μπορούν να λειτουργούν τριετή προγράμματα προπτυχιακών σπουδών (με 180 πιστωτικές μονάδες), ορίζεται αντίστοιχη πρόβλεψη στο άρθρο 30. Επίσης προβλέπονται προγράμματα σύντομου κύκλου σπουδών, με μαθήματα που αντιστοιχούν κατά μέγιστο σε 120 πιστωτικές μονάδες απονέμοντας πιστοποιητικό κατάρτισης σύντομου κύκλου, βάσει του Οργανισμού του ιδρύματος. Νέα ρύθμιση είναι η οργάνωση τρίτου κύκλος σπουδών ως προγράμματος διδακτορικών σπουδών, με πιστωτικές μονάδες. Δίδεται η δυνατότητα στα ΑΕΙ να προβλέπουν στον Οργανισμό τους, πέραν των λοιπών θεμάτων σπουδών, και τους όρους εφαρμογής μεθόδων εξ αποστάσεως εκπαίδευσης.

Μεγάλη αλλαγή επέρχεται στις προπτυχιακές σπουδές που οργανώνονται πλέον από την Κοσμητεία, εφόσον δεν υφίσταται ακαδημαϊκό Τμήμα ως αυτοτελής μονάδα (κατά τους προηγούμενους νόμους -από τον Ν. 1268/1982- ισχύσαντα). Το πρόγραμμα σπουδών καταρτίζεται από μία ειδική επιτροπή, από τουλάχιστον πέντε καθηγητές της Σχολής και από την κοσμητεία για τις πιστωτικές μονάδες των μαθημάτων. Το πρόγραμμα περιλαμβάνει επίσης τα μαθησιακά αποτελέσματα και τα προσόντα που αποκτώνται από το σύνολο του προγράμματος σπουδών, καθώς και από κάθε επί μέρους μάθημα ή εκπαιδευτική δραστηριότητα ή πρακτική άσκηση (στον δημόσιο ή ιδιωτικό τομέα της ημεδαπής ή της αλλοδαπής), σύμφωνα με το Εθνικό Πλαίσιο Προσόντων της Ανώτατης Εκπαίδευσης, καθώς και το επίπεδο των προσόντων σε αντιστοίχισή του με εκείνα του Εθνικού Πλαισίου Προσόντων, του Ευρωπαϊκού Πλαισίου Προσόντων Δια Βίου Μάθησης και του Πλαισίου Προσόντων του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης. Όσον αφορά τη χρονική διάρκεια των σπουδών, ο νόμος εξουσιοδοτεί το αρμόδιο όργανο του πανεπιστημίου να προβλέψει στον Οργανισμό του τον μέγιστο αριθμό επαναλήψεων της εξέτασης σε ένα μάθημα. Οι εργαζόμενοι φοιτητές μπορούν να εγγράφονται ως φοιτητές μερικής φοίτησης με απόφαση της κοσμητείας, βάσει όσων ορίζει ο Οργανισμός κάθε Ιδρύματος. Προβλέπεται, επίσης η διακοπή της φοίτησης και εδώ βάσει του Οργανισμού του ΑΕΙ. Οι διευκολύνσεις αυτές συνδυάζονται με την πρόβλεψη του νόμου (άρθρο 33 παρ.11.εδ.α) να ορίζει ο Οργανισμός κάθε ΑΕΙ εάν οι φοιτητές

δικαιούνται τη συνέχιση της φοίτησής τους μετά την παρέλευση του ελάχιστου αριθμού των αναγκαίων για την απονομή του τίτλου σπουδών εξαμήνων προσαυξημένο κατά τέσσερα εξάμηνα. Προβλέπονται επιπλέον προγράμματα σπουδών με ομοταγή ιδρύματα της αλλοδαπής, που οδηγούν στην απονομή αντίστοιχων τίτλων σπουδών, προγράμματα σπουδών δια βίου μάθησης, που οδηγούν στην απονομή αντίστοιχων πιστοποιητικών μη τυπικής εκπαίδευσης, καθώς και προγράμματα σπουδών σε ξένη γλώσσα.

Σε κάθε ΑΕΙ επιβάλλεται η λειτουργία ενιαίας κεντρικής βιβλιοθήκης ως αυτοτελούς και αποκεντρωμένης μονάδας σε επίπεδο διεύθυνσης.

Η εκπροσώπηση των φοιτητών σε κάθε κύκλο σπουδών προϋποθέτει την εκλογή εκπροσώπων από τους ενεργούς φοιτητές με ενιαίο ψηφοδέλτιο και άμεση, καθολική και μυστική ψηφοφορία. Υποψήφιοι μπορούν να είναι οι προπτυχιακοί φοιτητές που έχουν διανύσει το πρώτο έτος σπουδών και βρίσκονται εντός του ενδεικτικού προγράμματος σπουδών, καθώς και οι μεταπτυχιακοί φοιτητές κατά το πρώτο έτος φοίτησής τους και οι υποψήφιοι διδάκτορες που διανύουν τα τρία πρώτα έτη από την εγγραφή τους ως υποψήφιοι διδάκτορες. Η ψηφοφορία μπορεί να διεξάγεται και ηλεκτρονικά.

Για ζητήματα αιτημάτων και παραπόνων των φοιτητών, που δεν αφορούν τη βαθμολογία, κάθε ίδρυμα συνιστά με τον Οργανισμό του αυτοτελές γραφείο με την επωνυμία «Συνήγορος του φοιτητή», με σκοπό τη διαμεσολάβηση μεταξύ φοιτητών και καθηγητών ή διοικητικών υπηρεσιών του ιδρύματος.

Για την αξιοποίηση των πόρων του ΑΕΙ, πλην της κρατικής χρηματοδότησης, μπορεί να συνιστάται σε κάθε ΑΕΙ νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου με τη μορφή ανώνυμης εταιρείας, βάσει ΠΔ ύστερα από σύμφωνη γνώμη του Συμβουλίου. Το σχετικό μακροσκελές άρθρο 58 και το άρθρο 59 προβλέπει όλες τις σχετικές λεπτομέρειες της ίδρυσης και λειτουργίας του ΝΠΙΔ και των πόρων του. Σε κάθε τέτοιο ΝΠΙΔ λειτουργεί γραφείο καινοτομίας και διασύνδεσης με αρμοδιότητες που αφορούν τη διανοητική ιδιοκτησία του ΑΕΙ και των μελών του, την πρακτική άσκηση των φοιτητών, τις συνεργασίες για έρευνα, την επαγγελματική αποκατάσταση των αποφοίτων, την προώθηση της καινοτομίας και επιχειρηματικότητας.

Με τα άρθρα 61, 62 και 63 προβλέπεται η σύνταξη προγράμματος εθνικής στρατηγικής για την ανώτατη εκπαίδευση από το Υπουργείο Παιδείας, με γνώμη της Αρχής Πιστοποίησης, και οι συμφωνίες προγραμματικού σχεδιασμού πολιτείας και ιδρυμάτων, ώστε να κατανέμεται η χρηματοδότηση των ΑΕΙ βάσει αντικειμενικών κριτηρίων και δεικτών.

Η «Αρχή Διασφάλισης της Ποιότητας στην Ανώτατη Εκπαίδευση» (Α.ΔΙ.Π.), που είχε συσταθεί με τον ν. 3374/2005, μετονομάζεται σε «Αρχή Διασφάλισης και

Πιστοποίησης της Ποιότητας στην Ανώτατη Εκπαίδευση» (ΑΔΙΠ), προκειμένου να πιστοποιεί τα εσωτερικά συστήματα διασφάλισης της ποιότητας των ΑΕΙ και προγράμματα σπουδών, νέα και ήδη λειτουργούντα. Όλο το σχετικό δέκατο κεφάλαιο είναι αφιερωμένο στη σύνθεση της νέας Αρχής, στο Συμβούλιο και στον Πρόεδρο, στις αρμοδιότητες εκάστου, στις υπηρεσίες που το υποστηρίζουν, στις αποφάσεις και στα κριτήρια πιστοποίησης, στην επεξεργασία κριτηρίων και δεικτών για την κρατική χρηματοδότηση των ΑΕΙ, στην αξιολόγηση και χρηματοδότηση της Αρχής.

Θεσμοθετείται η ανάδειξη Κέντρων Αριστείας στα ΑΕΙ με κριτήρια την εξαιρετική ποιότητα και αποτελεσματικότητα του διδακτικού και ερευνητικού έργου, την αποτελεσματική δομή και οργάνωση του προγράμματος σπουδών, τη σύνδεση διδασκαλίας και έρευνας και την υψηλή ποιότητα των υποστηρικτικών υπηρεσιών.

Ο ν. 4009 συμπληρώνεται με σωρεία μεταβατικών διατάξεων και με κατάλογο των καταργούμενων νόμων και πδ.

στ. Ν. 4485/2017 «Οργάνωση και λειτουργία της ανώτατης εκπαίδευσης, ρυθμίσεις για την έρευνα και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ Α' 114/4.8.2017)

Ο Ν. 4485/2017 περιλαμβάνει εκατόν δεκαπέντε άρθρα από τα οποία μόνο τα πρώτα εξήντα οκτώ άρθρα (Πρώτο Μέρος) και άλλα πέντε (που περιλαμβάνουν μεταβατικές και καταργούμενες διατάξεις) αναφέρονται στα πανεπιστήμια. Τα υπόλοιπα αφορούν λοιπά θέματα του Υπουργείου Παιδείας, αλλά και άλλων μη σχετικών με αυτό διατάξεων. Το σχετικό με τα ΑΕΙ Πρώτο Μέρος δομείται σε οκτώ κεφάλαια.

Το άρθρο 3 αναφέρεται στις ακαδημαϊκές ελευθερίες, στις οποίες εντάσσει εκ νέου το πανεπιστημιακό άσυλο χωρίς διάκριση των χωρών διδασκαλίας και έρευνας από τους λοιπούς. Στο άρθρο 5 προβλέπεται η ίδρυση, συγχώνευση, κατάτμηση, μετονομασία, κατάργηση και μεταβολή έδρας των πανεπιστημίων, καθώς και η δημιουργία παραρτημάτων ΑΕΙ για λόγους ορθής διαχείρισης που καταγράφονται. Επίσης, προβλέπεται η δυνατότητα ίδρυσης παραρτημάτων των ελληνικών ΑΕΙ στο εξωτερικό. Στο δεύτερο Κεφάλαιο περί Κανονιστικού πλαισίου αυτοδιοίκησης των ΑΕΙ ακολουθεί τη δομή του Ν. 4009 και ρυθμίζει τον Οργανισμό και τον Εσωτερικό Κανονισμό των πανεπιστημίων, καθορίζοντας διαφορετικά τις προβλεπόμενες ρυθμίσεις καθενός, σε σύγκριση με τον Ν. 4009. Κατ' αποτέλεσμα, ο μεν Οργανισμός περιορίζεται να ρυθμίζει τα σχετικά με την οργανωτική δομή και διοικητική λειτουργία του ΑΕΙ, με δεκατρία θέματα, ο δε Εσωτερικός Κανονισμός αφορά θέματα εσωτερικής, κυρίως ακαδημαϊκής λειτουργίας, με είκοσι ένα θέματα.

Το τρίτο Κεφάλαιο αφορά τη διάρθρωση των πανεπιστημίων και ρυθμίζει συνοπτικά τις Σχολές τα Τμήματα και τους τομείς, την ίδρυση και μεταβολή των ανωτέρω μονάδων και την αυτοδυναμία των Τμημάτων και των Σχολών.

Στο τέταρτο Κεφάλαιο για τα όργανα των ΑΕΙ ρυθμίζονται αρχικά τα όργανα της πανεπιστημιακής διοίκησης, η Σύγκλητος, το Πρυτανικό Συμβούλιο και ο Πρύτανης με τους Αντιπρυτάνεις. Στη Σύγκλητο συμμετέχουν οι εκπρόσωποι των φοιτητών σε ποσοστό 10% του συνολικού αριθμού του πρύτανη, των Αντιπρυτάνεων, των Κοσμητόρων και των Προέδρων Τμημάτων που συμμετέχουν επίσης. Εκπροσωπούνται επίσης, με έναν εκπρόσωπο ανά κατηγορία, τα μέλη ΕΕΠ, ΕΔΙΠ, ΕΤΕΠ και το διοικητικό προσωπικό. Στο Πρυτανικό Συμβούλιο μετέχουν ο Πρύτανης, οι Αντιπρυτάνεις, ένας εκπρόσωπος των φοιτητών και ο εκπρόσωπος των διοικητικών υπαλλήλων που μετέχει στη Σύγκλητο. Ο Πρύτανης και οι τέσσερις (ή τρεις) Αντιπρυτάνεις είναι καθηγητές του ΑΕΙ και εκλέγονται για θητεία τεσσάρων ετών σε ξεχωριστά ψηφοδέλτια. Οι εκλέκτορες είναι το σύνολο των μελών ΔΕΠ και ποσοστό των μελών ΕΕΠ, ΕΔΙΠ, ΕΤΕΠ και διοικητικών υπαλλήλων, που υπολογίζεται βάσει των έγκυρων ψήφων των μελών ΔΕΠ.

Όσον αφορά τα λοιπά πανεπιστημιακά όργανα, η Σχολή διαθέτει τη Γενική Συνέλευση της Σχολής, την Κοσμητεία και τον Κοσμήτορα με τριετή θητεία, ενώ το Τμήμα διαθέτει τη Συνέλευση του Τμήματος, το Διοικητικό Συμβούλιο (εφόσον έχει τομείς) και τον Πρόεδρο.

Ο νόμος αναφέρεται αποκλειστικά στον δεύτερο και τρίτο κύκλο σπουδών. Τα προγράμματα μεταπτυχιακών σπουδών ανήκουν πλέον στην αρμοδιότητα των ΑΕΙ, *«ιδρύονται με απόφαση της Συγκλήτου, που εκδίδεται ύστερα από εισήγηση της Συνέλευσης του Τμήματος και δημοσιεύεται στο ΦΕΚ. Με την απόφαση ίδρυσης καθορίζονται ο τίτλος του προγράμματος και του απονεμόμενου διπλώματος, οι ειδικεύσεις, το Τμήμα που το οργανώνει, το γνωστικό αντικείμενο, η γλώσσα διεξαγωγής του προγράμματος, η διάρκεια φοίτησης, οι πιστωτικές μονάδες, η διάρκεια της λειτουργίας του, καθώς και τα τυχόν τέλη φοίτησης.»* Το έκτο κεφάλαιο αναφέρει λεπτομέρειες για την εφαρμογή των τελών φοίτησης στα ΠΜΣ και την πρόβλεψη υποτροφιών και δωρεάν φοίτησης στα ΠΜΣ με οικονομικά κριτήρια.

Το έβδομο κεφάλαιο περιλαμβάνει διάφορες ρυθμίσεις, ειδικότερα τα integrated masters (ενιαίος και αδιάσπαστος τίτλος σπουδών μεταπτυχιακού επιπέδου), τα επαγγελματικά προσόντα αποφοίτων ΤΕΙ, την Επιτροπή Δεοντολογίας, τα Κέντρα Επιμόρφωσης και Δια Βίου Μάθησης, τα Κέντρα επαγγελματικής εκπαίδευσης, τα Ακαδημαϊκά Συμβούλια Ανώτατης Εκπαίδευσης και Έρευνας. Τα τελευταία συνιστούν ένα συμβουλευτικό όργανο δεκαενέα μελών σε κάθε διοικητική Περιφέρεια της Χώρας, που χαράσσει προτάσεις στρατηγικής για την ανάπτυξη και υποβάλλει σχέδιο για την υλοποίησή του στο Υπουργείο παιδείας, προωθεί τη συνεργασία μεταξύ ΑΕΙ

και φορείς της περιφέρειας, αναζητεί πόρους και εισηγείται σχετικά στην Περιφέρεια.

Το όγδοο κεφάλαιο (άρθρα 50-68) περιλαμβάνει διατάξεις αποκλειστικά για τους Ειδικούς Λογαριασμούς Κονδυλίων Έρευνας (ΕΛΚΕ), προβλέποντας ένα περιοριστικό-επεμβατικό πλαίσιο στη λειτουργία τους.

IV. Ο ισχύων νόμος 4957/21.7.2022 «Νέοι Ορίζοντες στα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα: Ενίσχυση της ποιότητας, της λειτουργικότητας και της σύνδεσης των Α.Ε.Ι. με την κοινωνία και λοιπές διατάξεις»

Ο ισχύων νόμος είναι πραγματικά ογκώδης, περιλαμβάνει 9 Μέρη, 51 Κεφάλαια και 489 άρθρα. Από αυτά, μόνο το Πρώτο Μέρος «Οργάνωση και Λειτουργία Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων», με 32 Κεφάλαια και 296 άρθρα αφορούν τα ΑΕΙ, συμπληρωμένα με τις αντίστοιχες μεταβατικές, εξουσιοδοτικές και καταργούμενες διατάξεις. Όπως δηλώνει και ο τίτλος, οι λοιπές διατάξεις αφορούν την ακαδημαϊκή αναγνώριση τίτλων σπουδών της αλλοδαπής, ζητήματα του Οικουμενικού Πατριαρχείου και της Εκκλησίας της Ελλάδας, άλλες ρυθμίσεις του Υπουργείου Παιδείας και ρυθμίσεις αφορώσες το Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού.

Ο Ν. 4957 συνιστά το πρώτο νομοθέτημα που καταγράφει λεπτομερώς το σύνολο σχεδόν των πτυχών της ακαδημαϊκής ζωής, χωρίς να ανατρέχει σε άλλα νομοθετήματα, όπως συνέβαινε με όλους τους παλαιότερους νόμους, ακόμη και με τον εμβληματικό, κατ' ουσίαν αρχικό για τα ΑΕΙ, μεταπολιτευτικό νόμο 1268/1982.

Ακόμη και η απλή 'ακτινογραφία' των διατάξεων είναι ατελέσφορη για την παρούσα μελέτη, η αναφορά όμως των επιμέρους κεφαλαίων και των καίριων θεματικών είναι εξαιρετικά χρήσιμη για την κατανόηση της πολυπλοκότητας και τη συνθετότητας των θεμάτων που καλείται να διαχειρισθεί το σημερινό πανεπιστήμιο στην Ελλάδα. Συνεπώς θα γίνει αναφορά μόνο στα σημεία όπου είτε υπάρχει μείζων αλλαγή σε σχέση με τον προηγούμενο νόμο, είτε θεσμοθετείται κάτι για πρώτη φορά.

Ο νόμος εφαρμόζεται σε ένα περιβάλλον όπου έχουν καταργηθεί τα ΤΕΙ με τον Ν. 4610/2019 «Συνέργειες Πανεπιστημίων και Τ.Ε.Ι., πρόσβαση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, πειραματικά σχολεία, Γενικά Αρχεία του Κράτους και λοιπές διατάξεις» (ΦΕΚ Α' 70/7.5.2019). Πράγματι, το 2019

α) στο Διεθνές Πανεπιστήμιο (ΔΙΠΑΕ) εντάχθηκαν τα ΤΕΙ Κεντρικής Μακεδονίας, Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης και ΑΤΕΙ Θεσσαλονίκης,

β) στο Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας ιδρύονται τέσσερις Σχολές και είκοσι δύο νέα Τμήματα σε τέσσερις πόλεις (Κοζάνη, Καστοριά, Φλώρινα, Πτολεμαΐδα) και σε αυτό εντάσσεται το ΤΕΙ Δυτικής Μακεδονίας,

γ) ιδρύεται το Ελληνικό Μεσογειακό Πανεπιστήμιο με έξι Σχολές και δεκαεπτά Τμήματα σε τρεις πόλεις (Ηράκλειο, Άγιο Νικόλαο, Ρέθυμνο) και σε αυτό εντάσσεται το ΤΕΙ Κρήτης,

δ) στο Πανεπιστήμιο Πατρών ιδρύονται τέσσερις Σχολές και δεκαπέντε νέα Τμήματα σε έξι πόλεις (Πάτρα, Αίγιο, Πύργο, Μεσολόγγι, Αμαλιάδα, Αγρίνιο) και σε αυτό εντάσσεται το ΤΕΙ Δυτικής Ελλάδας με εξαίρεση κάποια Τμήματα του ΤΕΙ που εντάσσονται στο Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου,

ε) στο Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου ιδρύονται τέσσερις Σχολές και δεκαέξι Τμήματα σε τρεις πόλεις (Καλαμάτα, Τρίπολη, Πάτρα, Ναύπλιο, Σπάρτη, Άργος) και σε αυτό εντάσσεται το ΤΕΙ Πελοποννήσου,

στ) ιδρύεται Σχολή Δημόσιας Υγείας στο Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής όπου εντάσσεται η Εθνική Σχολή Δημόσιας Υγείας.

Κατ' αποτέλεσμα ο Ν. 4957 ρυθμίζει το σύνολο των ιδρυμάτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Στο άρθρο 4 για τις ακαδημαϊκές ελευθερίες καταργείται η έννοια και το περιεχόμενο του πανεπιστημιακού ασύλου. Στο κεφάλαιο αυτό με τις Γενικές Αρχές Οργάνωσης και Λειτουργίας των ΑΕΙ δεν περιλαμβάνονται ο Οργανισμός και ο Εσωτερικός Κανονισμός, που εντάσσονται στο Κεφάλαιο για τις Μονάδες των ΑΕΙ (άρθρο 206), και στο Κεφάλαιο για τα Θεσμικά Εργαλεία (άρθρο 223), αντιστοίχως. Αναλυτικά ορίζονται οι προϋποθέσεις για την ίδρυση παραρτημάτων των ελληνικών ΑΕΙ στο εξωτερικό.

Τα όργανα διοίκησης (άρθρα 7-19) διαφοροποιούνται ριζικά από τα προηγούμενα μοντέλα. Ιδρύεται Συμβούλιο Διοίκησης (ΣΔ) με πρόεδρο τον Πρύτανη και αρμοδιότητες διοικητικές και οικονομικές. Υπό την έννοια αυτή διακρίνεται από το «Συμβούλιο» του Ν. 4009/2011, που προέβλεπε πρόεδρο του Συμβουλίου άλλον από τον Πρύτανη και πολύ λιγότερες αρμοδιότητες. Το ΣΔ αποτελείται από έντεκα μέλη, έξι εσωτερικά που εκλέγονται αποκλειστικά από τα μέλη ΔΕΠ και πέντε εξωτερικά που εκλέγονται από τα εσωτερικά μέλη. Το ΣΔ επιλέγει Εκτελεστικό Διευθυντή με θητεία τεσσάρων ετών παράλληλη με αυτή του Πρύτανη και του ΣΔ. Καταργείται το Πρυτανικό Συμβούλιο ενώ οι Αντιπρυτάνεις ορίζονται με πρόταση του Πρύτανη και έγκριση από το Συμβούλιο Διοίκησης και δεν έχουν δικαίωμα ψήφου στα όργανα διοίκησης. Η Σύγκλητος έχει ακαδημαϊκές αρμοδιότητες και σε αυτή συμμετέχουν ο Πρύτανης (Πρόεδρος), οι Κοσμήτορες, οριζόμενοι από το Συμβούλιο, οι Πρόεδροι των Τμημάτων, από έναν εκπρόσωπο του ΕΕΠ, ΕΔΙΠ και ΕΤΕΠ και τους εκπροσώπους των φοιτητών σε ποσοστό δέκα τοις εκατό (10%) των μελών της Συγκλήτου μελών ΔΕΠ από ένα σώμα φοιτητών, το Συμβούλιο των φοιτητών, που δεν σχετίζεται με τα ΝΠΙΔ των φοιτητικών συλλόγων.

Όσον αφορά τα λοιπά όργανα (άρθρα 20-40), οι Σχολές διαθέτουν Κοσμήτορα και Κοσμητεία, με ενισχυμένο τον ρόλο του Κοσμήτορα και τριετή θητεία αντίστοιχη με αυτή των Προέδρων των Τμημάτων. Όργανα του τμήματος είναι η Συνέλευση, το Διοικητικό Συμβούλιο, ο Πρόεδρος και ο Αντιπρόεδρος. Οι τομείς διαθέτουν Γενική Συνέλευση και Διευθυντή με θητεία δύο ετών και η περιγραφή των αρμοδιοτήτων τους είναι λεπτομερής. Οι εκπρόσωποι των φοιτητών στη Συνέλευση του Τμήματος αναδεικνύονται από το σύνολο των φοιτητών των προγραμμάτων σπουδών πρώτου, δεύτερου και τρίτου κύκλου του Τμήματος.

Το έκτο κεφάλαιο (άρθρα 46-62) αφορά τις ερευνητικές δομές των ακαδημαϊκών μονάδων στις οποίες λογίζονται τα Πανεπιστημιακά εργαστήρια, οι Πανεπιστημιακές κλινικές και τα Πανεπιστημιακά Μουσεία. Στις ερευνητικές μονάδες θα πρέπει να συνυπολογισθούν τα Πανεπιστημιακά Κέντρα Έρευνας και Καινοτομίας (κεφάλαιο ΙΣΤ') και τα Ερευνητικά Πανεπιστημιακά Ινστιτούτα (κεφάλαιο ΚΘ'). Για την έρευνα εν συνόλω εφαρμόζεται το νέο θεσμικό πλαίσιο με την Επιτροπή Ηθικής και Δεοντολογίας της Έρευνας (ΕΗΔΕ) που εφαρμόζεται και κατά τη λειτουργία των ΕΛΚΕ (κεφάλαιο Λ').

Οι διατάξεις περί σπουδών (κεφάλαια Ζ', Η', Θ', ΙΑ', άρθρα 63-111) ορίζεται το πλαίσιο των προπτυχιακών σπουδών, με όριο ανώτατης φοίτησης και λεπτομερείς προβλέψεις για τους κανόνες και τις εξαιρέσεις του, θεσπίζονται Διεπιστημονικά και Διπλά προγράμματα προπτυχιακών σπουδών, ορίζεται το πλαίσιο των μεταπτυχιακών και των διδακτορικών σπουδών, το τελευταίο ως αυτόνομος κύκλος με πρόγραμμα μαθημάτων και πιστωτικές μονάδες. Προβλέπεται υποχρεωτικό πρόγραμμα εσωτερικής κινητικότητας των προπτυχιακών φοιτητών βάσει γενικής πλατφόρμας του Υπουργείου Παιδείας. Νέες μορφές προγραμμάτων είναι τα Επαγγελματικά Προγράμματα Μεταπτυχιακών Σπουδών και τα Βιομηχανικά Διδακτορικά. Θεσπίζονται, επίσης Προγράμματα σπουδών σύντομης διάρκειας και ξενόγλωσσα προγράμματα σπουδών με συμμετοχή ευρωπαϊκών πανεπιστημίων. Για όλα τα προγράμματα σπουδών ρυθμίζεται σύγχρονη εξ αποστάσεως εκπαίδευση και πλατφόρμα ασύγχρονης εξ αποστάσεως εκπαίδευσης.

Ιδρύεται Κέντρο Επιμόρφωσης και Δια Βίου Μάθησης (ΚΕΔΙΒΙΜ) που παρέχει επιμορφωτικά και εκπαιδευτικά προγράμματα με δίδακτρα και εσωτερική δομή ανεξάρτητη (κεφάλαιο ΙΒ').

Ιδρύονται στα ΑΕΙ Κέντρα Υποστήριξης του προσωπικού και των φοιτητών (κεφάλαιο ΙΔ') που περιλαμβάνει Κέντρο Ψυχολογικής και Συμβουλευτικής Υποστήριξης, Κέντρο υποστήριξης διδασκαλίας και μάθησης και τον Συνήγορο του φοιτητή.

Το κεφάλαιο ΙΖ' αφορά τη διαδικασία εκλογής και εξέλιξης των μελών ΔΕΠ, ορίζοντας ως προϋπόθεση της διαδικασίας τη συγκρότηση σε κάθε Τμήμα Μητρώου Γνωστικών Αντικειμένων (άρθρο 144) και Μητρώου Εσωτερικών και Εξωτερικών εκλεκτόρων

(άρθρο 145), με περίπλοκες διαδικασίες που στηρίζονται στη συσχέτιση καθορισμού γενικών γνωστικών περιοχών κάθε επιστήμης με το γνωστικό αντικείμενο των υπηρετούντων μελών ΔΕΠ και όσων το Τμήμα θα ήθελε να συμπεριλάβει στο μέλλον.

Προβλέπονται νέες κατηγορίες διδακτικού και ερευνητικού προσωπικού με συμβάσεις, όπως ερευνητές, επιστήμονες που χρηματοδοτούνται από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Έρευνας, καθηγητές σε Επώνυμες έδρες, συνεργαζόμενους καθηγητές, επισκέπτες καθηγητές και ερευνητές, εντεταλμένους διδάσκοντες, μεταδιδακτορικούς ερευνητές, επικουρικό διδακτικό προσωπικό.

Οργανώνεται αναλυτικά το πειθαρχικό δίκαιο των μελών ΔΕΠ, ΕΕΠ, ΕΔΙΠ και ΕΤΕΠ (κεφάλαιο ΚΑ') και το πειθαρχικό δίκαιο των φοιτητών (κεφάλαιο ΚΒ')

Στην οργανωτική διάρθρωση των ΑΕΙ (κεφάλαιο ΚΓ') εντάσσονται επτά νέες μονάδες, για τις οποίες ο Οργανισμός κάθε ΑΕΙ επιλέγει για καθεμία τον τύπο της διοικητικής μονάδας (Γραφείο, Τμήμα, Υποδιεύθυνση ή Διεύθυνση). Οι μονάδες αυτές είναι η Μονάδα Ασφάλειας και Προστασίας, η Μονάδα Υποστήριξης Φοιτητών, η Μονάδα Ισότιμης Πρόσβασης Ατόμων με Αναπηρία και ατόμων με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες, η Μονάδα Ψηφιακής Διακυβέρνησης, η Μονάδα Μεταφοράς Τεχνολογίας και Καινοτομίας, η Μονάδα Υποστήριξης Αλλοδαπών Φοιτητών και η Μονάδα Εσωτερικού Ελέγχου. Κατ' αντιστοιχία ορίζονται (κεφάλαιο ΚΕ') η Επιτροπή Ασφάλειας και Προστασίας του Ανώτατου Εκπαιδευτικού Ιδρύματος, η Επιτροπή Ισότιμης Πρόσβασης Ατόμων με Αναπηρία και ατόμων με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες, η Επιτροπή Ψηφιακής Διακυβέρνησης και η Επιτροπή Μεταφοράς Τεχνολογίας, Καινοτομίας και Νεοφυούς Επιχειρηματικότητας. Δύο νέες μονάδες για τη διασφάλιση ποιότητας (κεφάλαιο ΚΔ') είναι η Μονάδα Διασφάλισης Ποιότητας και η Μονάδα Στρατηγικού Σχεδιασμού.

Με τον τίτλο «Θεσμικά Εργαλεία», στο κεφάλαιο ΚΣΤ' εντάσσονται ο Εσωτερικός Κανονισμός Λειτουργίας του ΑΕΙ, όπως ήδη αναφέρθηκε, το Στρατηγικό Σχέδιο Ιδρύματος, το Σχέδιο ασφάλειας και προστασίας, το Σχέδιο για την Ισότιμη Πρόσβαση των ατόμων με αναπηρία και των ατόμων με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες, το Σχέδιο ψηφιακού μετασχηματισμού, το Σχέδιο αειφόρου ανάπτυξης, σε συνάρτηση με τις προβλεπόμενες Μονάδες και Επιτροπές.

Το κεφάλαιο ΚΖ' με τριάντα ένα άρθρα (229-259) αφιερώνεται στην οργάνωση και λειτουργία των Ειδικών Λογαριασμών Κονδυλίων Έρευνας, όπου επιχειρείται η σχετική ευελιξία στη λειτουργία τους.

Οι Εταιρείες Αξιοποίησης και Διαχείρισης Περιουσίας των Ανώτατων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων επανακαθορίζονται (κεφάλαιο ΚΗ') με σκοπό να καταστούν περισσότερο λειτουργικές σε σχέση με το παρελθόν.

Ο Ν. 4957/2022 έχει τροποποιηθεί μέχρι τώρα με τους εξής νόμους:

1. Ν. 4964/2022 «Διατάξεις για την απλοποίηση της περιβαλλοντικής αδειοδότησης, θέσπιση πλαισίου για την ανάπτυξη των Υπεράκτιων Αιολικών Πάρκων, την αντιμετώπιση της ενεργειακής κρίσης, την προστασία του περιβάλλοντος και λοιπές διατάξεις» (ΦΕΚ Α' 150/30.07.2022)
2. Ν. 4975/2022 «Σύσταση και οργάνωση νομικού προσώπου δημοσίου δικαίου με την επωνυμία 'ΕΝΩΣΗ ΤΕΧΝΟΛΟΓΩΝ ΑΚΤΙΝΟΛΟΓΙΑΣ ΑΚΤΙΝΟΘΕΡΑΠΕΙΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ' (Ε.Τ.Α.Α.Ε.), ρυθμίσεις για την αντιμετώπιση της πανδημίας του κορωνοϊού COVID-19 και την προστασία της δημόσιας υγείας και λοιπές διατάξεις» (ΦΕΚ Α' 187/30.9.2022)
3. Ν. 4982/2022 «Ίδρυση, ανάπτυξη, διαχείριση και λειτουργία των Επιχειρηματικών Πάρκων Ενιαίο πλαίσιο ρύθμισης για τους φορείς Οργανωμένων Υποδοχέων Μεταποιητικών και Επιχειρηματικών Δραστηριοτήτων και άλλες διατάξεις για την ενίσχυση της ανάπτυξης» (ΦΕΚ Α' 195/15.10.2022)
4. Ν. 4986/2022 «Ενσωμάτωση της Οδηγίας (ΕΕ) 2019/944 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 5ης Ιουνίου 2019 σχετικά με τους κοινούς κανόνες για την εσωτερική αγορά ηλεκτρικής ενέργειας και την τροποποίηση της Οδηγίας 2012/27/ΕΕ και άλλες επείγουσες διατάξεις» (ΦΕΚ Α' 204/28.10.2022)
5. Ν. 5021/2023 «Εκσυγχρονισμός της μουσειακής πολιτικής και ζητημάτων διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς: ίδρυση μουσείων Ν.Π.Δ.Δ., κρατική ασφάλιση της κινητικότητας των πολιτιστικών αγαθών, δράσεις του Ο.Δ.Α.Π. και του Μουσείου Ακρόπολης, ρυθμίσεις ποινικής προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς, Συμβούλια του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού, Μητρώο Προσωπικού Αρχαιολογικών Εργασιών, λοιπές διατάξεις σχετικά με το προσωπικό του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού και την αντιμετώπιση των συνεπειών της πανδημίας στον πολιτισμό και άλλες επείγουσες ρυθμίσεις» (ΦΕΚ Α' 31/16.2.2023)
6. Ν. 5026/2023 «Υποβολή των δηλώσεων περιουσιακής κατάστασης (πόθεν έσχες) και οικονομικών συμφερόντων Ρυθμίσεις για την ενίσχυση της Ευρωπαϊκής Εισαγγελίας Λοιπές επείγουσες ρυθμίσεις» (ΦΕΚ Α' 45/28.2.2023)
7. Ν. 5029/2023 «Ζούμε Αρμονικά Μαζί – Σπάμε τη Σιωπή»: Ρυθμίσεις για την πρόληψη και αντιμετώπιση της βίας και του εκφοβισμού στα σχολεία και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ Α' 55/10.3.2023)
8. Ν. 5043/2023 «Ρυθμίσεις σχετικά με τους Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης α' και β' βαθμού - Διατάξεις για την ευζωία των ζώων συντροφιάς - Διατάξεις για το ανθρώπινο δυναμικό του δημοσίου τομέα - Λοιπές ρυθμίσεις του Υπουργείου Εσωτερικών και άλλες επείγουσες διατάξεις» (ΦΕΚ Α' 91/13.4.2023)

9. Ν. 5047/2023 «Ενσωμάτωση της Οδηγίας (ΕΕ) 2021/514 του Συμβουλίου της 22ας Μαρτίου 2021 για την τροποποίηση της Οδηγίας 2011/16/ΕΕ σχετικά με τη διοικητική συνεργασία στον τομέα της φορολογίας, διατάξεις για τη φορολογική διαδικασία, την κατάρτιση του κρατικού προϋπολογισμού, το Ταμείο Αξιοποίησης Ιδιωτικής Περιουσίας του Δημοσίου και άλλες επείγουσες ρυθμίσεις» (ΦΕΚ Α' 147/7.9.2023)
10. Ν. 5057/2023 «Ρυθμίσεις για την αντιμετώπιση της πανδημίας του κορωνοϊού COVID-19, την ενίσχυση της προστασίας της δημόσιας υγείας και των υπηρεσιών υγείας, το ηλεκτρονικό σύστημα παρακολούθησης της διακίνησης φαρμάκων, την Ενιαία Λίστα Χειρουργείων και άλλες επείγουσες διατάξεις» (ΦΕΚ Α' 164/06.10.2023)
11. Ν. 5094/2024 «Ενίσχυση του Δημόσιου Πανεπιστημίου Πλαίσιο λειτουργίας μη κερδοσκοπικών παραρτημάτων ξένων πανεπιστημίων και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ Α' 39/13.03.2024)
12. Ν. 5099/2024 «Λήψη μέτρων για την εφαρμογή του Κανονισμού (ΕΕ) 2022/2065 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 19ης Οκτωβρίου 2022 σχετικά με την ενιαία αγορά ψηφιακών υπηρεσιών και την τροποποίηση της Οδηγίας 2000/31/ΕΚ (΄Πράξη για τις ψηφιακές υπηρεσίες΄) και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ Α' 48/5.4.2024)
13. Ν. 5110/2024 «Ίδρυση Ελληνικού Κέντρου Αμυντικής Καινοτομίας, εκσυγχρονισμός θεσμικού πλαισίου των Ανωτάτων Στρατιωτικών Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων, σύσταση Κοινού Σώματος Πληροφορικής στις Ένοπλες Δυνάμεις και λοιπές διατάξεις» (ΦΕΚ Α' 75/24.5.2024)
14. Ν. 5128/2024 «Ρυθμίσεις για την Ψηφιακή Εκπαιδευτική Πύλη και το Ψηφιακό Φροντιστήριο, επαγγελματικός προσανατολισμός στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, μέτρα στήριξης του εκπαιδευτικού συστήματος στις απομακρυσμένες περιοχές και λοιπές ρυθμίσεις του Υπουργείου Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού» (ΦΕΚ Α' 118/30.7.2024)

V. Διαπιστώσεις από τις νομοθετικές προβλέψεις για τη διοίκηση των ΑΕΙ

Η καταγραφή των βασικών σημείων των ρυθμίσεων στους σημαντικότερους νόμους για την οργάνωση και λειτουργία των ΑΕΙ αποτυπώνουν ένα μέρος μόνο του θεσμικού πλαισίου που ισχύει κάθε φορά. Υπό την έννοια αυτή, συνιστά την αποτύπωση κάθε νόμου όπως αυτό ψηφίστηκε αρχικά. Το σημαντικότερο στοιχείο της νομοθεσίας υπό το ισχύον Σύνταγμα είναι η συνεχής τροποποίηση των αρχικών νόμων.

Όσον αφορά τους προϊσχύσαντες νόμους, σημειώνεται ότι από τον Ν. 2083/1992 και στη συνέχεια, παρατηρείται η παράλληλη ισχύς διατάξεων προηγούμενων νόμων σε συνδυασμό με την τροποποίηση διατάξεων στον κάθε φορά ισχύοντα βασικό νόμο. Οι τροποποιήσεις αυτές ενσωματώνονταν με προσθήκες και τροπολογίες σε

νομοσχέδια του Υπουργείου παιδείας αλλά και άλλων Υπουργείων. Το φαινόμενο των συνεχών αλλαγών έχει οδηγήσει σε δυσλειτουργίες στη διοίκηση των Πανεπιστημίων, που ως ΝΠΔΔ οφείλουν να εφαρμόζουν απαρέγκλιτα τον νόμο και να αιτιολογούν κάθε πράξη τους βάσει της σχετικής νομοθεσίας. Το πρόβλημα αυτό επιτάχθηκε από δύο παράγοντες: *κατά πρώτον*, στους τυπικούς νόμους προστίθεντο, όπως είναι φυσικό, προεδρικά διατάγματα, υπουργικές αποφάσεις και εγκύκλιοι, και *κατά δεύτερον*, δεν υπήρχε κωδικοποίηση των αλλαγών ευχερώς προσβάσιμη στους συμμετέχοντες στην ακαδημαϊκή κοινότητα, το διδακτικό προσωπικό, τους φοιτητές και το διοικητικό προσωπικό.

Ειδικότερα, ο Ν. 1268/1982 τροποποιήθηκε με οκτώ νόμους, ο Ν. 2083/1992 τροποποιήθηκε με είκοσι τέσσερις νόμους, ο Ν. 3549/2007 τροποποιήθηκε με τέσσερις νόμους, ο Ν. 4009/2011 τροποποιήθηκε με είκοσι εννέα νόμους, ο Ν. 4485/2017 τροποποιήθηκε με εννέα νόμους. Και οι πέντε αυτοί βασικοί νόμοι ισχύουν σε πολλές διατάξεις παράλληλα με τους προϊσχύσαντες νόμους, είτε ως συμπληρωματικές, είτε ως μεταβατικές διατάξεις.

Η μελέτη του περιεχομένου των ανωτέρω νόμων για τα ΑΕΙ δείχνει ορισμένα σταθερά χαρακτηριστικά:

α) Κάθε νόμος είναι περισσότερο σύνθετος και αναλυτικός από τον προηγούμενο προσθέτοντας σε κάθε φάση νέες δράσεις των πανεπιστημίων, άρα και νέες αρμοδιότητες των οργάνων διοίκησης. Οι νέες αυτές δράσεις έχουν στόχο α) την όλο και μεγαλύτερη εμπλοκή στο ευρωπαϊκό και στο διεθνές περιβάλλον β) την προσπάθεια αυτοχρηματοδότησης του πανεπιστημίου μέσω της έρευνας και των τελών φοίτησης των ΠΜΣ αρχικά, των ΚΕΔΙΒΙΜ στη συνέχεια, και λοιπών προγραμμάτων όλων των κύκλων σπουδών, αλλά και παραρτημάτων των ελληνικών ΑΕΙ στο εξωτερικό. Παράλληλα, η ίδρυση ξένων μη κερδοσκοπικών πανεπιστημίων ως ΝΠΙΔ, με τον Ν. 5094/2024, επί του οποίου εκκρεμεί η δημοσίευση της απόφασης του Συμβουλίου της Επικρατείας όσον αφορά τη συνταγματικότητα της ίδρυσής τους, σηματοδοτεί μια θεμελιώδη αλλαγή στο περιβάλλον της ανώτατης εκπαίδευσης.

Μία ερμηνεία για την εξέλιξη αυτή στηρίζεται σε δύο φαινόμενα που αφορούν την πορεία συνολικά της Ευρώπης και αυτονοήτως επηρεάζουν καθοριστικά και την Ελλάδα:

«Το πρώτο συνίσταται στην αδυναμία των πανεπιστημίων, με την παράδοση της κρατικής τους χρηματοδότησης, να ανταπεξέλθουν στην συνεχή αύξηση των αναγκών τους και λόγω συνεχούς σώρευσης νέας τεχνολογίας και λόγω της μαζικότητας των πανεπιστημίων, όσον αφορά τον υψηλό αριθμό των εισακτέων. Το παράδειγμα των αμερικανικών και βρετανικών πανεπιστημίων άρχιζε να φαντάζει ελκυστικό, ως προς το σκέλος των διδάκτρων και της ιδιωτικής χρηματοδότησης.

Το δεύτερο συνίσταται στην δημιουργία μιας παγκόσμιας αγοράς πανεπιστημιακής εκπαίδευσης, συνδυασμένης με τις δυνατότητες του διαδικτύου και των ηλεκτρονικών βιβλιοθηκών. Η Ινδία, η Κίνα, τα αραβικά εμιράτα, αποκτούν παραρτήματα αμερικανικών και βρετανικών πανεπιστημίων. Ταυτοχρόνως, η εισροή αλλοδαπών φοιτητών με υψηλά δίδακτρα επιτυγχάνει να συντηρεί ένα πολύ υψηλό επίπεδο σπουδών και μία εύκολη συγκρισιμότητα μέσω των διεθνώς αναγνωρισμένων rankings.»⁷⁸

β) Όλοι οι νόμοι για τα ΑΕΙ καταλήγουν να είναι εξαιρετικά λεπτομερειακοί, ρυθμίζοντας κατά τρόπο ομοιόμορφο τις βασικές λειτουργίες των πανεπιστημίων, όπως την εισαγωγή των φοιτητών, την εκλογή και λειτουργία των οργάνων διοίκησης, τη διαδικασία διαμόρφωσης των προγραμμάτων σπουδών, την ίδρυση ακαδημαϊκών μονάδων, την εκλογή των μελών ΔΕΠ, τις κατηγορίες του διδακτικού προσωπικού, την πρόσληψη και εν γένει υπηρεσιακή κατάσταση των διοικητικών υπαλλήλων. Κατά συνέπεια, η πολυπλοκότητα της δράσης των Πανεπιστημίων και η ιδιαιτερότητα της λειτουργίας τους βάσει της έννοιας της αυτοδιοίκησης, οφείλουν να αντιμετωπισθούν στο περιβάλλον της νομικής τους φύσης ως νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου. Βάσει των ανωτέρω είναι εξαιρετικά δυσχερές να θεσμοθετηθούν και να εφαρμοσθούν οι τέσσερις μορφές αυτονομίας των πανεπιστημίων σύμφωνα με την ευρωπαϊκή αντίληψη:

- η οργανωτική αυτονομία, κατά τα την οποία τα ΑΕΙ αποφασίζουν ελεύθερα για την εσωτερική τους οργάνωση (όργανα διοίκησης)
- η οικονομική αυτονομία, κατά την οποία τα ΑΕΙ αποφασίζουν ελεύθερα για τις εσωτερικές οικονομικές υποθέσεις του (έσοδα και διαχείριση κονδυλίων αναλόγως των στόχων τους)
- η αυτονομία στη στελέχωση, κατά τα την οποία τα ΑΕΙ αποφασίζουν ελεύθερα τις προσλήψεις και το καθεστώς ακαδημαϊκού και διοικητικού προσωπικού
- η ακαδημαϊκή αυτονομία κατά την οποία τα ΑΕΙ αποφασίζουν ελεύθερα τον αριθμό και τον τρόπο εισαγωγής των φοιτητών, την εξέλιξη του διδακτικού προσωπικού και τα κριτήρια για την πρόσληψη νέου, την οργάνωση προγραμμάτων σπουδών.⁷⁹

⁷⁸ Βλ. Π. Φουντεδάκη, «Τα ευρωπαϊκά Πανεπιστήμια μεταξύ εναρμόνισης και διαφορετικότητας», Λ. Παπαδοπούλου/Κ. Γώγος/ Μ. Πικραμένος (επιμ.), Η Ελλάδα στην Ευρώπη. Πρακτικά Συνεδρίου στη μνήμη των καθηγητών Συνταγματικού Δικαίου Δ. Θ. Τσάτσου και Γ. Παπαδημητρίου, Αθήνα, Εκδόσεις Ευρασία 2019, σ.261-276, σ. 266, και τις εκεί παραπομπές.

⁷⁹ Π. Φουντεδάκη, «Τα ευρωπαϊκά Πανεπιστήμια μεταξύ εναρμόνισης και διαφορετικότητας», Λ. Παπαδοπούλου/Κ. Γώγος/ Μ. Πικραμένος (επιμ.), Η Ελλάδα στην Ευρώπη. Πρακτικά Συνεδρίου στη μνήμη των καθηγητών Συνταγματικού Δικαίου Δ. Θ. Τσάτσου και Γ. Παπαδημητρίου, Αθήνα, Εκδόσεις Ευρασία 2019, σ.261-276, σ. 274.

VI. Η μεταβολή του τοπίου μέσω της TN

Ερώτημα ανακύπτει αναφορικά με τη μεταβολή του τοπίου λόγω της συνδρομής της TN. Η απάντηση είναι σύνθετη.

Πρώτον, η TN θα μπορούσε να κωδικοποιήσει και να ομογενοποιήσει το ακανθώδες νομοθετικό πλαίσιο.

Δεύτερον, οι σύνθετες διαδικασίες, θα μπορούν πλέον να ελέγχονται διαδικτυακά. Για παράδειγμα, το σύστημα θα ελέγχει διαδικτυακά αν έχει πληρωθεί μια συγκεκριμένη προθεσμία.

Τρίτον, οι κληρώσεις των μελών των εκλεκτορικών θα γίνονται απαραίτητως μέσω εφαρμογών TN.

Τέταρτον, η προεπιλογή και κατάταξη των υποψηφίων μελών ΔΕΠ και του διοικητικού προσωπικού μπορεί να γίνεται μέσω εφαρμογών TN.

Πέμπτον, οι εξετάσεις μπορούν να διεξάγονται μέσω εφαρμογών TN.

Έκτον, η είσοδος στα ΑΕΙ θα μπορούσε να είναι ελεγχόμενη μέσω εφαρμογών TN, που θα είναι εναρμονισμένες με το δικαίωμα προστασίας προσωπικών δεδομένων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

Η ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΤΝ ΣΤΟΝ ΧΩΡΟ ΤΗΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Α. Ενδεικτικές περιπτώσεις δυνάμενης εφαρμογής της ΤΝ στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση

I. Διεξαγωγή Εξετάσεων

Το μέλλον της εξεταστικής διαδικασίας προδιαγράφεται αυτοματοποιημένο.⁸⁰ Προβλέπεται ότι σε λίγα χρόνια οι φοιτητές και οι υποψήφιοι φοιτητές θα προσέρχονται στα πανεπιστήμια ή σε εξεταστικά κέντρα, θα εξετάζονται σε ειδικούς υπολογιστές, θα απαντούν σε τυποποιημένες ερωτήσεις που δεν θα απαιτούν την ανάπτυξη κειμένου και με το τέλος της εξεταστικής διαδικασίας θα λαμβάνουν τον βαθμό τους. Σε ένα επόμενο στάδιο η εξέταση θα είναι εξ αποστάσεως από το σπίτι του εξεταζόμενου,⁸¹ ο οποίος θα πρέπει να εγκαταστήσει ειδικό λογισμικό παρακολούθησης στον υπολογιστή του ή στον υπολογιστή που θα του χορηγεί-δανείζει ο φορέας εξέτασης για τη συμμετοχή του στις εξετάσεις. Το σχετικό λογισμικό θα ελέγχει τον χώρο της εξέτασης, θα διασφαλίζει την απουσία τρίτου στον χώρο της εξέτασης, θα σκανάρει τον υπολογιστή του εξεταζόμενου, θα απενεργοποιεί κάθε ύποπτο λογισμικό και κάθε μέσο επικοινωνίας και θα παρακολουθεί τις κινήσεις. Με τον τρόπο αυτό διεξάγονται οι εξετάσεις στο Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου.

II. Αξιολόγηση υποψηφιοτήτων φοιτητών

Η εισαγωγή στα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα είναι ευκαίιο να απαιτεί την αξιολόγηση των υποψηφιοτήτων σφαιρικά.⁸² Το μέλλον της εργασίας απαιτεί την καλλιέργεια πολλών δεξιοτήτων πλην των γνωστικών. Η εισαγωγή συστήνεται να μην διεξάγεται μόνο βάσει του βαθμού εισαγωγής στις εισαγωγικές εξετάσεις, αλλά θα

⁸⁰ Βλ. Φ. Παναγοπούλου, Τεχνητή νοημοσύνη και εκπαίδευση: Προς ένα δικαίωμα στην ψηφιακή παιδεία;, όπ. ανωτ..

⁸¹ Ήδη αυτό συνέβη κατά τις εξετάσεις για την επιλογή επιτελικών στελεχών της δημόσιας διοίκησης διαθέσιμο σε: <https://www.ekdd.gr>

⁸² Βλ. Φ. Παναγοπούλου, Τεχνητή νοημοσύνη και εκπαίδευση: Προς ένα δικαίωμα στην ψηφιακή παιδεία;, όπ. ανωτ..

ήταν καλό να συνυπολογίζονται και άλλες παράμετροι, όπως λ.χ., η κοινωνική δράση, οι δεξιότητες, η προσωπικότητα του υποψηφίου κ.λπ..⁸³ Ο αυτοματοποιημένος υπολογισμός όλων αυτών των παραμέτρων περιορίζει τον κίνδυνο να υπεισέλθουν κριτήρια ρουσφετολογίας και νεποτισμού και εξασφαλίζει το αδιάβλητο της εξεταστικής διαδικασίας. Ωστόσο, δεν είναι πάντοτε εύκολο να αξιολογήσει ο αλγόριθμος τις δεξιότητες του υποψηφίου. Πώς θα αξιολογηθεί η ομαδικότητα, η ειλικρίνεια, η διάθεση συνεργασίας κ.οκ.; Μπορεί ο αλγόριθμος να σκανάρει τον υποψήφιο; Να αποφασίσει αν ψεύδεται όταν δηλώνει ότι διακατέχεται από ομαδικό πνεύμα;

Πολύ ενδιαφέρον παρουσιάζει η γαλλική πλατφόρμα Parcoursup.⁸⁴ Πρόκειται για την εθνική πλατφόρμα προεγγραφής για το πρώτο έτος της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στη Γαλλία. Κάθε χρόνο, περίπου 900.000 υποψήφιοι υποβάλλουν αίτηση για την πρώτη χρονιά της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στη Γαλλία μέσω του Parcoursup. Η εν λόγω πλατφόρμα επιτρέπει τη διαβίβαση των αιτημάτων στα πανεπιστημιακά ιδρύματα, τα οποία προσφέρουν τα συγκεκριμένα επιστημονικά πεδία, στο πλαίσιο των οποίων μπορούν να έχουν πρόσβαση στα σχετικά δεδομένα του υποψηφίου.⁸⁵ Αν οι αιτήσεις ξεπερνούν τις υποβληθείσες θέσεις, οι εγγραφές γίνονται από τον πρόεδρο ή τον διευθυντή του ιδρύματος κατά το μέτρο της δυνατότητας υποδοχής λαμβανομένων υπόψη διαφόρων κριτηρίων. Η πλατφόρμα χρησιμοποιεί αλγόριθμους καθιστώντας τη διαδικασία αξιολόγησης μερικώς αυτοματοποιημένη, καθώς προβλέπεται η δυνατότητα παρέμβασης του Πρύτανη υπό ορισμένες προϋποθέσεις.⁸⁶

III. Προαξιολόγηση υποψηφιοτήτων μελών ΔΕΠ

Η προαξιολόγηση των υποψηφίων μελών ΔΕΠ προβλέπεται ότι στο μέλλον θα διεξάγεται κατά τρόπο αυτοματοποιημένο.⁸⁷ Ο αλγόριθμος θα επεξεργάζεται την υποψηφιότητα, θα ελέγχει αν πληρούνται τα απαιτούμενα τυπικά προσόντα, π.χ. αν ο υποψήφιος έχει πραγματοποιήσει την στρατιωτική του θητεία, αν έχει καταθέσει το διδακτορικό του δίπλωμα, την απαιτούμενη αναγνώριση για τους τίτλους σπουδών της αλλοδαπής, τα πιστοποιητικά απόδειξης διδασκαλίας, εργασιακής

⁸³ Βλ. Φ. Παναγοπούλου, Τεχνητή νοημοσύνη και εκπαίδευση: Προς ένα δικαίωμα στην ψηφιακή παιδεία;, όπ. ανωτ..

⁸⁴ Πηγή: <https://www.parcoursup.gouv.fr/decouvrir-parcoursup/parcoursup-c-est-quoi-1061>.

⁸⁵ Βλ. Χ. Μουκίου, Αλγόριθμοι και Διοικητικό Δίκαιο, όπ. ανωτ., σ. 143.

⁸⁶ Βλ. Χ. Μουκίου, Αλγόριθμοι και Διοικητικό Δίκαιο, όπ. ανωτ., σ. 144.

⁸⁷ Βλ. Φ. Παναγοπούλου, Τεχνητή νοημοσύνη και εκπαίδευση: Προς ένα δικαίωμα στην ψηφιακή παιδεία;, όπ. ανωτ..

εμπειρίας σε συναφές αντικείμενο με αυτό της προκηρυχθείσας θέσεως κ.λπ.. Στη συνέχεια θα υπολογίζεται ο αριθμός των δημοσιεύσεων, οι οποίες θα μοριοδοτούνται βάσει της αξιολόγησης του επιστημονικού περιοδικού, στο οποίο δημοσιεύονται. Η αξιολόγηση αυτή δεν είναι πάντοτε ευχερής για τις κοινωνικές επιστήμες, στις οποίες απουσιάζουν κριτήρια σπουδαιότητας των περιοδικών. Διαφορετική βαρύτητα έχει η δημοσίευση στα επιστημονικά περιοδικά με κριτές και διαφορετική βαρύτητα στα περιοδικά που δημοσιεύουν χωρίς να προηγείται η τυφλή αξιολόγηση. Στην Ελλάδα, ωστόσο, δεν απουσιάζουν οι περιπτώσεις στις οποίες λαμβάνει χώρα εικονική τυφλή αξιολόγηση. Ως εκ του λόγου τούτου, η αυτοματοποιημένη προεργασία των υποψηφιοτήτων δεν συνιστάται και σε κάθε περίπτωση ο υποψήφιος έχει το δικαίωμα στην ανθρώπινη παρέμβαση, βάσει του άρθρου 22 του ΓΚΠΔ.⁸⁸ Ο έλεγχος της υποψηφιότητας από τον αλγόριθμο θα μπορούσε να λάβει χώρα μόνο στο αρχικό στάδιο ελέγχου των τυπικών προσόντων.

IV. Δημιουργία κειμένου μέσω της παραγωγικής ΤΝ

Η παραγωγική ΤΝ συντάσσει σύνθετες επιστημονικές απαντήσεις σε υποβληθείσα ερώτηση. Η παραγωγική τεχνητή νοημοσύνη έχει οδηγήσει σε εφαρμογές που μπορούν να δίδουν αυτοματοποιημένες απαντήσεις σε ερωτήματα μέσω της χρήσης Μεγάλων Γλωσσικών Μοντέλων. Τα Μοντέλα αυτά αποτελούν ένα είδος αλγορίθμου τεχνητής νοημοσύνης που χρησιμοποιεί τεχνικές βαθιάς μάθησης (deep learning) και πληθώρα δεδομένων (big data), προκειμένου να παραχθεί κείμενο με τρόπο που να μοιάζει στην ανθρώπινη ομιλία. Εκπαιδεύονται με χρήση τεράστιων όγκων κειμένων, προκειμένου να εξαγάγουν πιθανές συμπληρώσεις κειμένων. Το περιεχόμενο και ο τρόπος της απάντησης αποκτούν καθοριστική σημασία σε πολλούς τομείς της ζωής μας. Η δημιουργία κειμένου αλλάζει άρδην το τοπίο στην πανεπιστημιακή έρευνα. Οι φοιτητές αλλά και οι ερευνητές θα έχουν την ευκαιρία να υποβάλουν προς κρίση ένα κείμενο για το οποίο δεν κοπίασαν και τίθεται το ζήτημα εάν μπορούν να οικειοποιηθούν αυτό το κείμενο, εάν δηλαδή έχουν την πνευματική ιδιοκτησία του κειμένου. Περαιτέρω, δεν είναι ανάξιο προσοχής το ζήτημα της ευθύνης για τυχόν λάθη ή ανακρίβειες του κειμένου. Στο σημείο αυτό θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι η ηθική χρήση της ΤΝ επιτάσσει τον έλεγχο του κειμένου πριν από την υποβολή του και την επισήμανση ότι έχει συνταχθεί με τη συνδρομή της ΤΝ.

⁸⁸ Βλ. Φ. Παναγοπούλου, Τεχνητή νοημοσύνη και εκπαίδευση: Προς ένα δικαίωμα στην ψηφιακή παιδεία;, όπ. ανωτ..

V. Υποβοήθηση της εκπαιδευτικής διαδικασίας

Ειδικά εργαλεία δύνανται να υποβοηθούν την εκπαιδευτική διαδικασία. Κάποια από αυτά δημιουργούν παρουσιάσεις, επινοούν ενδεχόμενες ερωτήσεις με τον επιθυμητό βαθμό δυσκολίας, συντάσσουν περίληψη του μαθήματος, αξιολογούν τις απαντήσεις των εκπαιδευόμενων, εστιάζουν στον κάθε εκπαιδευόμενο χωριστά, δίνουν προσωποποιημένες συμβουλές στον κάθε εκπαιδευόμενο, συστήνουν επανάληψη στα αδύναμα σημεία του, προβαίνουν σε στατιστική αποτίμηση των επιδόσεων, εντοπίζουν κενά και αδυναμίες, ελέγχουν την ομοιότητα των κειμένων και αποφορτίζουν τον εκπαιδευτή από διοικητικά βάρη.⁸⁹ Αυτά τα εργαλεία υποβοηθούν τους εμπλεκόμενους στην εκπαιδευτική διαδικασία και είναι πολύ χρήσιμα υπό την προϋπόθεση ότι δεν θα υποκαταστήσουν τον εκπαιδευτικό. Μερικά από αυτά τα εργαλεία είναι τα εξής:

α. Εικονικός σύμβουλος εκπαίδευσης

Μια διαδεδομένη εφαρμογή ΤΝ στον χώρο της εκπαίδευσης είναι ο εικονικός σύμβουλος εκπαίδευσης. Ο εικονικός σύμβουλος μπορεί να παρέχει ανατροφοδότηση σχετικά με τις φοιτητικές δραστηριότητες και τις ερωτήσεις εξάσκησης των φοιτητών.⁹⁰ Το εργαλείο μπορεί να παρέχει ανατροφοδότηση σχετικά με τις φοιτητικές δραστηριότητες και τις ερωτήσεις εξάσκησης των φοιτητών, να απευθύνει συστάσεις για το υλικό που πρέπει να μελετηθεί εκ νέου, όπως πράττει ένας καθηγητής. Αυτό το σύστημα ΤΝ θα συνεχίσει να μαθαίνει και να ενημερώνει τις πληροφορίες με βάση τις ανάγκες και τους περιορισμούς που αντιμετωπίζουν οι μαθητές.⁹¹ Επίσης, μπορεί να εντοπίσει τους λόγους που κρύβονται πίσω από τις παρανοήσεις των φοιτητών και μπορεί να προσφέρει λύσεις αντιμετώπισης δυσκολιών.

β. Φωνητικός βοηθός

Ο φωνητικός βοηθός είναι μία από τις πιο ευρέως αναγνωρισμένες και χρησιμοποιούμενες τεχνολογίες ΤΝ (ο βοηθός δεν είναι απαραίτητο ότι χρησιμοποιεί ΤΝ) σε διάφορους τομείς, συμπεριλαμβανομένης της εκπαίδευσης. Παραδείγματα

⁸⁹ Βλ. Φ. Παναγοπούλου, Τεχνητή νοημοσύνη και εκπαίδευση: Προς ένα δικαίωμα στην ψηφιακή παιδεία;, όπ. ανωτ..

⁹⁰ T.N. Fitria, Artificial Intelligence (AI) in Education: Using AI tools for teaching and learning process, Senin, 20.12.2021, διαθέσιμο σε: https://www.researchgate.net/profile/Tira-Nur-Fitria/publication/357447234_Artificial_Intelligence_AI_In_Education_Using_AI_Tools_for_Teaching_and_Learning_Process/links/61ce7029e669ee0f5c76b2ba/Artificial-Intelligence-AI-In-Education-Using-AI-Tools-for-Teaching-and-Learning-Process.pdf, σ. 134 επ. (136).

⁹¹ T. N. Fitria, Artificial Intelligence (AI) in Education: Using AI tools for teaching and learning process, όπ. ανωτ..

ευρέως γνωστών φωνητικών βοηθών είναι ο Google Assistant (Google), η Siri (Apple), η Cortana (Microsoft) και άλλοι. Ο Φωνητικός Βοηθός επιτρέπει στους εκπαιδευόμενους να αναζητούν υλικό, ερωτήσεις αναφοράς, άρθρα και βιβλία, μιλώντας ή αναφέροντας λέξεις-κλειδιά.⁹²

γ. Αυτόματη διαδικτυακή αξιολόγηση

Η ΤΝ χρησιμοποιείται ευρέως για σκοπούς αυτόματης διαδικτυακής αξιολόγησης και διόρθωσης ερωτήσεων. Η χρήση τέτοιων χαρακτηριστικών διευκολύνει εκπαιδευτικούς να προετοιμάζουν και να διεξάγουν διαγωνίσματα εύκολα και πρακτικά. Οι εκπαιδευτικοί δεν χρειάζεται πλέον να συντάσσουν ερωτήσεις και να διορθώνουν τις απαντήσεις χειροκίνητα. Οι εκπαιδευτικοί χρειάζεται μόνο να επιλέξουν τον τύπο του θέματος, το επίπεδο, τον αριθμό των ερωτήσεων, τον βαθμό δυσκολίας και διάφορες άλλες επιλογές. Μετά από αυτό, ο εκπαιδευτικός χρειάζεται μόνο να μοιραστεί τον σύνδεσμο της εξέτασης με τους φοιτητές για να το συμπληρώσουν απευθείας διαδικτυακά. Αυτή η λειτουργία επιτρέπει στους εκπαιδευτικούς να δημιουργούν εύκολα και πρακτικά ερωτηματολόγια αξιολόγησης (κουίζ). Τα αποτελέσματα των εξετάσεων των φοιτητών μπορούν να γίνουν άμεσα αποδεκτά αυτόματα στο λογαριασμό του εκπαιδευτικού. Υπάρχει μια βαθμολογία, ένας κατάλογος λανθασμένων ερωτήσεων, σωστών ερωτήσεων και συζήτηση. Τα πάντα έχουν γίνει από το προγραμματισμένο σύστημα τεχνητής νοημοσύνης. Η τεχνολογία ΤΝ μπορεί να διευκολύνει τους εκπαιδευτικούς στη διεκπεραίωση επαναλαμβανόμενων διοικητικών εργασιών, όπως η προετοιμασία σχεδίων μαθήματος, η αξιολόγηση εξετάσεων, ο έλεγχος των εργασιών των μαθητών στο σπίτι και άλλα. Η αυτοματοποίηση αυτών των διαδικασιών θα δώσει στους εκπαιδευτικούς περισσότερο χρόνο για να παρακολουθούν την πρόοδο των φοιτητών και να επικεντρώνονται στη βελτίωση των τεχνικών διδασκαλίας.⁹³

Το εργαλείο αυτό θα λειτουργεί ανεξάρτητα σύμφωνα με προγραμματισμένες οδηγίες και θα μπορεί να μαθαίνει ανάλογα με τις συνήθειες του χρήστη ή του μαθητή. Περαιτέρω, η τεχνητή νοημοσύνη θα παρέχει συστάσεις για στοχευμένο υλικό που πρέπει να μελετηθεί ξανά και άλλα με βάση τα αποτελέσματα που έχουν σημειωθεί.

δ. Εξατομικευμένη μάθηση

Η εξατομικευμένη μάθηση επιτρέπει στους εκπαιδευόμενους ή τους χρήστες να λαμβάνουν υπηρεσίες όπως οι προσωπικοί βοηθοί. Η εφαρμογή αυτής της τεχνολογίας είναι αρκετά συνηθισμένη. Η τεχνολογία ΤΝ επιτρέπει στους

⁹² Βλ. Φ. Παναγοπούλου, Τεχνητή νοημοσύνη και εκπαίδευση: Προς ένα δικαίωμα στην ψηφιακή παιδεία;, όπ. ανωτ..

⁹³ Βλ. Φ. Παναγοπούλου, Τεχνητή νοημοσύνη και εκπαίδευση: Προς ένα δικαίωμα στην ψηφιακή παιδεία;, όπ. ανωτ..

εκπαιδευόμενους ή τους χρήστες να λαμβάνουν υπηρεσίες όπως οι προσωπικοί βοηθοί. Η τεχνητή νοημοσύνη θα συλλέγει δεδομένα από φοιτητικές δραστηριότητες που έχουν πραγματοποιηθεί από τους χρήστες και στη συνέχεια θα παρέχει εναλλακτικές λύσεις μάθησης ανάλογα με τις ανάγκες του χρήστη. Η εξατομικευμένη μάθηση επιτρέπει σε κάθε φοιτητή να προοδεύει και να αναπτύσσεται ανάλογα με την ταχύτητα και την ικανότητα κάθε φοιτητή να κατακτά την ύλη και να μαθαίνει σύμφωνα με τις επιθυμίες και τις ικανότητές του. Η τεχνητή νοημοσύνη θα παρέχει επίσης συστάσεις περιεχομένου, θα προτείνει στον χρήστη χρονοδιάγραμμα για τη μελέτη του και διάφορες άλλες σημαντικές λειτουργίες. Η τεχνητή νοημοσύνη θα μάθει να βελτιστοποιεί τον τρόπο με τον οποίο οι χρήστες μαθαίνουν, ώστε η διαδικασία μάθησης να είναι καλύτερη και αποτελεσματικότερη. Από την ανάλυση της ΤΝ των δεδομένων των μαθητών, οι εκπαιδευτικοί και τα εκπαιδευτικά ιδρύματα μπορούν να προσδιορίσουν την ταχύτητα μάθησης και τις ανάγκες κάθε φοιτητή.⁹⁴

ε. Αυτόματη μετάφραση κειμένων

Εργαλεία αυτόματης μετάφρασης κειμένων υποβοηθούν τους εμπλεκόμενους στην εκπαιδευτική διαδικασία να κατανοήσουν τις θέσεις διαπρεπών αλλόγλωσσων εκπροσώπων της επιστήμης, των γραμμάτων και των τεχνών αναιρώντας τα γλωσσικά εμπόδια.⁹⁵ Οι θέσεις ξένων επιστημόνων γίνονται πιο γνωστές καθώς προσπερνούνται τα γλωσσικά εμπόδια.

στ. Εργαλεία εικονικής πραγματικότητας

Εργαλεία εικονικής πραγματικότητας δύνανται να εξοικειώσουν τους εκπαιδευόμενους με ξένους πολιτισμούς και να τους εισαγάγουν κατά τρόπο διαδραστικό σε άλλες εποχές. Στην κατεύθυνση αυτή οι εκπαιδευόμενοι μπορούν να συνομιλήσουν με τα άβυσσους αρχαίων φιλοσόφων και να ανταλλάξουν απόψεις μαζί τους. Η αξιοποίηση τεχνικών ΤΝ επιτρέπει στην πλατφόρμα και στις έξυπνες εφαρμογές της να έχουν την δυνατότητα για προσωποποίηση και εξατομίκευση βιωματική περιήγηση, καθώς και για αυτοματοποιημένη και εγγενή βελτίωση και προσαρμογή των προσφερόμενων υπηρεσιών σύμφωνα με τις προτιμήσεις, τα χαρακτηριστικά και τα μοτίβα συμπεριφοράς των χρηστών.⁹⁶ Ο χρήστης αλληλοεπιδρά με το περιβάλλον και οπτικοποιεί την παρεχόμενη πληροφορία, με

⁹⁴ Βλ. Φ. Παναγοπούλου, Τεχνητή νοημοσύνη και εκπαίδευση: Προς ένα δικαίωμα στην ψηφιακή παιδεία;, όπ. ανωτ..

⁹⁵ Βλ. Φ. Παναγοπούλου, Τεχνητή νοημοσύνη και εκπαίδευση: Προς ένα δικαίωμα στην ψηφιακή παιδεία;, όπ. ανωτ..

⁹⁶ Αν. Αυγερινού/ Φ. Γώγουλος/ Αχ. Κλεισούρας/ Ε. Δ. Πρωτοπαπαδάκης/ Δ. Τσάμης/ Γ. Χαραλαμπίκη, Φιλοσοφία, Εκπαίδευση, και Επαυξημένη Πραγματικότητα μέσω της ψηφιακής πλατφόρμας «Traces of Philosophy: Connect, Reflect, Experience» Παιδαγωγικός Λόγος, Τόμ. 30, Αρ. 1 (2024), σ. 11 επ. (σ. 20), doi: 10.12681/plogos.39663.

αποτέλεσμα την ενισχυμένη κατανόηση και αφομοίωση σύνθετων ιδεών και εννοιών.⁹⁷ Εγγενές χαρακτηριστικό της εικονικής πραγματικότητας είναι η δυνατότητα για εξατομικευμένη καθοδήγηση, με τους χρήστες να έχουν την ευχέρεια να επικοινωνούν άμεσα με ειδικούς, αποκτώντας πληροφορίες που ταιριάζουν στις προτιμήσεις και τις ανάγκες τους σε πραγματικό χρόνο.⁹⁸

ζ. Εργαλεία εξ αποστάσεως εκπαίδευσης

Την περίοδο της πανδημίας το πανεπιστήμιο έμεινε ζωντανό με τη συνδρομή της εξ αποστάσεως διδασκαλίας.⁹⁹ Εργαλεία εξ αποστάσεως εκπαίδευσης ξεπερνούν τους σκοπέλους μη διεξαγωγής μαθημάτων σε εποχές πανδημίας, κακοκαιρίας, απεργίας, καταλήψεων κ.ο.κ.. Διευκολύνουν τους εκπαιδευόμενους να μην αποξενωθούν από την εκπαιδευτική διαδικασία, δεν θα πρέπει όμως να λάβουν τον μανδύα της κανονικότητας, καθώς υφάρπει ο κίνδυνος να αποκοινωνικοποιήσουν τη σχέση εκπαιδευτή και εκπαιδευομένου.

η. Εργαλεία διόρθωσης κειμένου

Εργαλεία διόρθωσης κειμένου υποβοηθούν στην γραμματική, συντακτική και λεξιλογική διόρθωση και αναβάθμιση του κειμένου. Αφενός βελτιώνουν το κείμενο, αφετέρου, όμως, η κακή χρήση τους μπορεί να οδηγήσει στην μη καλλιέργεια της γραφικής δεξιότητας από τους εκπαιδευόμενους, αφού πάντοτε θα υπάρχει κάποιος αυτόματος διορθωτής και δεν θα απαιτείται ο εκπαιδευόμενος να κοπιάζει.¹⁰⁰ Μια μέθοδος αντιμετώπισης του προβλήματος θα ήταν να εντοπίζεται το λάθος και να δίδεται η δυνατότητα στον εκπαιδευόμενο να το διορθώσει ο ίδιος προτού γίνει η αυτόματη διόρθωση.¹⁰¹ Με τον τρόπο αυτό επέρχεται η αυτοβελτίωση.

⁹⁷ Αν. Αυγερινού/ Φ. Γώγουλος/ Αχ. Κλεισούρας/ Ε. Δ. Πρωτοπαπαδάκης/ Δ. Τσάμης/Γ. Χαραλαμπάκη, Φιλοσοφία, Εκπαίδευση, και Επαυξημένη Πραγματικότητα μέσω της ψηφιακής πλατφόρμας «Traces of Philosophy: Connect, Reflect, Experience» Παιδαγωγικός Λόγος, Τόμ. 30, Αρ. 1 (2024) όπ. ανωτ..

⁹⁸ Αν. Αυγερινού/ Φ. Γώγουλος/ Αχ. Κλεισούρας/ Ε. Δ. Πρωτοπαπαδάκης/ Δ. Τσάμης/Γ. Χαραλαμπάκη, Φιλοσοφία, Εκπαίδευση, και Επαυξημένη Πραγματικότητα μέσω της ψηφιακής πλατφόρμας «Traces of Philosophy: Connect, Reflect, Experience» Παιδαγωγικός Λόγος, Τόμ. 30, Αρ. 1 (2024) όπ. ανωτ..

⁹⁹ Βλ. Φ. Παναγοπούλου, Τεχνητή νοημοσύνη και εκπαίδευση: Προς ένα δικαίωμα στην ψηφιακή παιδεία;, όπ. ανωτ..

¹⁰⁰ Βλ. Φ. Παναγοπούλου, Τεχνητή νοημοσύνη και εκπαίδευση: Προς ένα δικαίωμα στην ψηφιακή παιδεία;, όπ. ανωτ..

¹⁰¹ Βλ. Φ. Παναγοπούλου, Τεχνητή νοημοσύνη και εκπαίδευση: Προς ένα δικαίωμα στην ψηφιακή παιδεία;, όπ. ανωτ..

B. Η αξιολόγηση του διοικητικού προσωπικού μέσω της χρήσης της ΤΝ

Σε εφαρμογή του ν.4940/2022 «Σύστημα στοχοθεσίας, αξιολόγησης και ανταμοιβής για την ενίσχυση της αποτελεσματικότητας της δημόσιας διοίκησης και άλλες διατάξεις για το ανθρώπινο δυναμικό του δημόσιου τομέα» (ΦΕΚ Α' 112) το Υπουργείο Εσωτερικών τον Μάρτιο του 2024 έθεσε σε λειτουργία το σύστημα SMART για την αξιολόγηση των μονίμων και με σχέση εργασίας ιδιωτικού δικαίου αορίστου χρόνου πολιτικών υπαλλήλων του δημοσίου των ΟΤΑ α' και β' βαθμού των ΝΠΔΔ, των ανεξαρτήτων αρχών και ορισμένων ακόμη υπηρεσιών. Πρόκειται για έναν ψηφιακό βοηθό που παρέχει αντικειμενικά δεδομένα για τον καθορισμό SMART στόχων, προσαρμοσμένων στις ανάγκες κάθε δημόσιας υπηρεσίας.¹⁰²

Όπως αναφέρει και το σχετικό ενημερωτικό φυλλάδιο, «Το νέο σύστημα Στοχοθεσίας και Αξιολόγησης» που εξέδωσε το Υπουργείο Εσωτερικών «για να διευκολυνθεί και να επιταχυνθεί η ανάλυση του μεγάλου όγκου δεδομένων, αξιοποιήθηκαν για πρώτη φορά προηγμένες τεχνολογίες στον τομέα της αυτοματοποίησης διαδικασιών: Robotic Process Automation (RPA) και Τεχνητή Νοημοσύνη (AI) και με σκοπό την καλύτερη και ταχύτερη ολοκλήρωση της δουλειάς των αξιολογητών.¹⁰³

Γ. Προβληματική

Η εισβολή της ΤΝ στον χώρο της εκπαίδευσης δεν πρέπει να παρορά τον θεμελιώδη πυρήνα της κοινωνικής λειτουργίας της εκπαίδευσης που είναι η μετάδοση της ικανότητας κριτικής επεξεργασίας γνώσεων και γενικότερα η διδασκαλία της κριτικής σκέψης.¹⁰⁴ Η υποκατάσταση αυτής της ανθρώπινης ικανότητας μπορεί να οδηγήσει σε ετεροκαθορισμό του εκπαιδευόμενου και υπονόμευση της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητάς του.¹⁰⁵ Περαιτέρω, δεν πρέπει να παραγνωρίσουμε ότι η εκπαίδευση είναι κάτι πολύ παραπάνω από τη στείρα διάδοση γνώσεων. Σκοπός της εκπαίδευσης είναι και η καλλιέργεια κοινωνικών δεξιοτήτων, η δημιουργία υπεύθυνων και συνειδητοποιημένων πολιτών. Η εν λόγω καλλιέργεια αποκτάται μέσω της διάδρασης και της διαπροσωπικής αλληλεπίδρασης μεταξύ διδασκόντων και διδασκομένων. Συνεπώς, η όποια αξιολόγηση των εφαρμογών πρέπει να ξεκινήσει υπό την προϋπόθεση ότι αυτή έχει υποβοηθητικό χαρακτήρα και δεν στοχεύει στην υποκατάσταση του διδάσκοντος.

¹⁰² Πηγή :<https://www.ot.gr/2024/03/24/tecnologia/dimosio-meso-texnitis-noimosynis-i-aksiologisi>

¹⁰³ Πηγή: https://apografi.gov.gr/evaluation/stox/stox_iliko.html

¹⁰⁴ Εθνική Επιτροπή Βιοηθικής και Τεχνοηθικής, Γνώμη για τις εφαρμογές Τεχνητής Νοημοσύνης στο ελληνικό σχολείο, Μάρτιος 2025, διαθέσιμη σε <https://bioethics.gr/announcements-26/nea-gnwmh-gia-tis-efarmoges-texnhths-nohmosynhs-sto-ellhniko-sxoleio-18-martioy-2025-3219>, σ. 4.

¹⁰⁵ οπ. ανωτ..

I. Πλεονεκτήματα της χρήσης ΤΝ στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση

Τα πλεονεκτήματα της χρήσης της ΤΝ στον πανεπιστημιακό χώρο επικεντρώνονται στα εξής σημεία:

Πρώτον, το διοικητικό και διδακτικό προσωπικό αποφορτίζεται από έντονα διοικητικά βάρη και έχει περισσότερο χρόνο για την επιτέλεση των ουσιαστικών καθηκόντων του. Η βαθμολόγηση γίνεται αυτοματοποιημένα, οι εξετάσεις δημιουργούνται από τον αλγόριθμο, οι παρουσιάσεις και τα σχεδιαγράμματα καταστρώνονται αυτόματα. Οι γραφειοκρατικές εργασίες επιταχύνονται προς όφελος των ουσιαστικών εκπαιδευτικών.

Δεύτερον, περιορίζεται αισθητά η μάστιγα της λογοκλοπής, μέσω ειδικών εργαλείων ανεύρεσης της ομοιότητας των κειμένων. Χαρακτηριστικά είναι τα λογισμικά Turnitin, emaze, Kipper Advanced AI Detector and Humanizer, Deepfake Detection. Αυτά μάλιστα υποδεικνύουν στους φοιτητές τον ορθό τρόπο παραπομπής στις πηγές.

Τρίτον, ιδιαίτερης βαρύτητας είναι η υποβοήθηση της διδασκαλίας και η διαμόρφωσή της κατά τρόπο θελκτικό για τους φοιτητές. Η υποβοήθηση αυτή μπορεί να σημειωθεί με τη χρήση εργαλείων σχεδιασμού της διδασκαλίας (Magic School AI, Lesson Plan Generator, Vocabulary based text και πολλά άλλα.

Τέταρτον, ιδιαίτερης βαρύτητας είναι η παιδαγωγική αξιοποίηση της ΤΝ στην διδασκαλία μαθημάτων, μέσω της δημιουργίας εικόνας από κείμενο και επεξεργασίας εικόνων με τα εργαλεία της πλατφόρμας Clipdrop, Animated Drawings, Photomath.

Πέμπτον, είναι πολύ σημαντική η διόρθωση και βελτιστοποίηση των κειμένων με εργαλεία ΤΝ που προτείνουν γραμματικές και λεξιλογικές βελτιώσεις.

Έκτον, μεγάλη προσφορά επιτελούν τα μεταφραστικά εργαλεία ΤΝ, τα οποία επιτρέπουν στους διδάσκοντες και διδασκόμενους να κατανοούν ξενόγλωσσα κείμενα, αλλά και να συμμετέχουν στη διεθνή βιβλιογραφία με διεθνές έργο. Εν ολίγοις, η ΤΝ μπορεί να συνδράμει στη διεθνοποίηση του ελληνικού έργου.

Έβδομον, η δημιουργία κειμένου μέσω εργαλείων παραγωγικής ΤΝ δύναται να ενισχύσει το συγγραφικό έργο και να ανυψώσει την επιστημονική παραγωγή.

Ένατον, η επικοινωνία μέσω chatbots θα βελτιώσει την εμπειρία εκπαίδευσης. Οι φοιτητές λ.χ. θα έχουν τη δυνατότητα συνομιλίας με τον Σωκράτη, τον Αριστοτέλη κ.ο.κ..

Δέκατον, εργαλεία εικονικής πραγματικότητας θα καταστήσουν την εκπαίδευση πιο διαδραστική. Είναι άλλο να μαθαίνεις για τον Λαβύρινθο της Κνωσού από το βιβλίο και άλλο να προσπαθείς εικονικά να διέλθεις από αυτόν. Μέσα από τη δημιουργία διαδραστικών μαθησιακών εμπειριών, τα chatbots AI μπορούν να ενισχύσουν τη

διδασκαλία, βοηθώντας τους φοιτητές να κατανοήσουν το διδακτικό υλικό και προσφέροντας άμεση ανατροφοδότηση, καθώς και υποστήριξη στους ερευνητές στη διαδικασία συλλογής και ανάλυσης δεδομένων. Τέλος μπορούν να εμπλουτίσουν τη φοιτητική ζωή, προσφέροντας εξατομικευμένη στήριξη για εκδηλώσεις και δραστηριότητες, καθώς και συμβουλές για την καθημερινή ζωή των φοιτητών και την κοινωνική τους αλληλεπίδραση.¹⁰⁶

Ενδέκατον, τα εργαλεία ΤΝ μπορούν αν εστιάσουν στις ανάγκες κάθε εκπαιδευόμενου ξεχωριστά, να προτείνουν τρόπους αυτοβελτίωσής του, υλικό για επανάληψη σε εστιασμένα σημεία κ.ο.κ..¹⁰⁷

Δωδέκατον, εργαλεία ΤΝ βελτιστοποιούν τις δυνατότητες διεξαγωγής επιστημονικής έρευνας.¹⁰⁸

II. Πλεονεκτήματα στη δημόσια διοίκηση

Τα κύρια πλεονεκτήματα της εφαρμογής της τεχνητής νοημοσύνης στη δημόσια διοίκηση περιλαμβάνουν κυρίως την αύξηση της αποτελεσματικότητας στην παροχή δημόσιων υπηρεσιών. Αυτό επιτυγχάνεται μέσω της αυτοματοποίησης και απλοποίησης διαδικασιών που περιλαμβάνουν επαναλαμβανόμενες εργασίες, αξιοποιώντας τη μηχανική μάθηση για την απελευθέρωση επιχειρησιακών πόρων.¹⁰⁹

Η χρήση αλγοριθμικών συστημάτων όπως το Chatbot AI ήδη εφαρμόζεται και στην Ελλάδα στην Ενιαία Ψηφιακή Πύλη της δημόσιας διοίκησης (γον.gr) με σκοπό τη βελτίωση της ποιότητας, της ταχύτητας και της προσβασιμότητας των δημόσιων υπηρεσιών που παρέχονται στους πολίτες. Μια άλλη χρήση ψηφιακού βοηθού είναι το mAIgreece που δημιούργησε το Υπουργείο Τουρισμού και το Υπουργείο Ψηφιακής Διακυβέρνησης με σκοπό την εξυπηρέτηση των πολιτών και την πρόσβαση σε πληροφορίες για νοσοκομεία, κέντρα υγείας, αστυνομικά τμήματα μουσεία κ.α.¹¹⁰

¹⁰⁶ Βλ. J. Dempere / K. Modugu/Al. Hesham/L. K. Ramasamy, The impact of ChatGPT on higher education, 10.3389/feduc.2023.1206936 Frontiers in Education 07 frontiersin.org. διαθέσιμο σε: <https://www.frontiersin.org/journals/education/articles/10.3389/feduc.2023.1206936/full>

¹⁰⁷ M. B. E. Saaida, AI-Driven transformations in higher education: opportunities and challenges, International Journal of Educational Research and Studies, σ. 29 επ. (29).

¹⁰⁸ M. B. E. Saaida, AI-Driven transformations in higher education: opportunities and challenges, International Journal of Educational Research and Studies, σ. 29 επ. (29).

¹⁰⁹Βλ. Ch. Alexopoulos/Z. Lachana/ Ag. Androutsopoulou/ V. Diamantopoulou/ Y. Charalabidis / M.A. Loutsanis, How machine learning is changing e-government, ACM DL, 03.04.2019, διαθέσιμο σε: <https://dl.acm.org/doi/10.1145/3326365.3326412#abstract>

¹¹⁰ Πηγή: <https://mintour.gov.gr/maigreece/>.

Τα Chatbots και τα εργαλεία δημιουργίας εικόνας υποστηρίζονται από περίπλοκα λογισμικά γνωστά ως μεγάλα γλωσσικά μοντέλα (LLM) των οποίων η εκπαίδευση απαιτεί τεράστιους υπολογιστικούς πόρους.

Το Chatbot AI έχει τη δυνατότητα επεξεργασίας του προφορικού λόγου και με τον τρόπο αυτό να καθοδηγεί τους πολίτες στη λήψη υπηρεσιών που παρέχονται από δημόσιες υπηρεσίες όπως π.χ. απαντήσεις σε συχνές ερωτήσεις, προγραμματισμός συναντήσεων, δρομολόγηση αιτημάτων στην κατάλληλη δημόσια υπηρεσία, συμπλήρωση εγγράφων κ.λπ. Ήδη το ηλεκτρονικό σύστημα Chatbot AI, χρησιμοποιείται σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες μεταξύ των οποίων και η Φιλανδία για να υποστηρίξει και να καθοδηγεί τους πολίτες στην διεκπεραίωση των φορολογικών τους υποχρεώσεων.¹¹¹ Το συμπέρασμα ήταν η σημαντική αύξηση στην αποτελεσματικότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών ενώ ταυτόχρονα, εμφανίστηκε σημαντική μείωση στο διοικητικό και λειτουργικό κόστος του δημοσίου χωρίς παράλληλη έλλειψη διοικητικού προσωπικού.

Επιπρόσθετα, με τη χρήση μηχανικής μάθησης, ο δημόσιος τομέας δύναται να βελτιώσει την ικανότητα του στη λήψη αποφάσεων. Πιο συγκεκριμένα, οι κυβερνήσεις για πρώτη φορά στην ιστορία έχουν πρόσβαση σε τεράστιο όγκο δεδομένων των πολιτών και συνάμα ευφυή συστήματα υποστήριξης λήψης αποφάσεων με ακριβή αποτελέσματα. Με τη βοήθεια αυτών των συστημάτων μπορούν να επεξεργαστούν τα δεδομένα αυτά και να εξαγουν μοτίβα, να προβλέψουν κινδύνους και να παρέχουν στοχευμένες υπηρεσίες σε ομάδες ή και στο σύνολο των πολιτών, είτε σε πραγματικό χρόνο, ή σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα.

III. Μειονεκτήματα της κακής χρήσης της ΤΝ στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση

Η κακή χρήση της ΤΝ στον χώρο της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης μπορεί να απροσωποποιήσει την εκπαιδευτική διαδικασία, να επιφέρει λάθη στην αξιολόγηση, να καταστήσει παθητικούς τους φοιτητές που θα φέρουν έτοιμες εργασίες και δεν θα ασχολούνται με τη συγγραφή τους, να προβαίνει σε λανθασμένες δυσμενείς εκτιμήσεις αναφορικά με τη λογοκλοπή¹¹² και να μην εστιάζει στις ανάγκες συγκεκριμένων εκπαιδευόμενων που χρήζουν ιδιαίτερης προσοχής. Ιδιαίτερης σημασίας είναι η μείωση της αποτελεσματικότητας των φοιτητών, μέσω της παροχής

¹¹¹ Βλ. D. Susar / V. Aquaro, Artificial Intelligence: Opportunities and Challenges for the Public Sector 2019 διαθέσιμο σε: <https://dl.acm.org/doi/pdf/10.1145/3326365.3326420> σ.421.

¹¹² Βλ. C. K. Y. Chan, A comprehensive AI policy education framework for university teaching and learning, International Journal in Educational Technology in Higher Education, 2023, 20:38.

έτοιμης γνώσης¹¹³ και εν τέλει η μείωση της αυτονομίας τους.¹¹⁴ Παράλληλα η εισαγωγή προμελετημένης γνώσης μπορεί να απειλήσει τις βάσεις του φιλελεύθερου χαρακτήρα του δημοκρατικού μας πολιτεύματος. Επίσης μεγάλο κίνδυνο επισείει η εσκεμμένη παραπληροφόρηση.¹¹⁵

Περαιτέρω, η χρήση της ΤΝ στον χώρο της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης μπορεί να οδηγήσει στην υποκατάσταση του διδάσκοντα από ένα ρομπότ.¹¹⁶ Αυτού του είδους η υποκατάσταση πέραν των ηθικών διλημμάτων επισείει και νομικά προβλήματα ελλείψει πρόβλεψης ευθύνης για προκληθείσα βλάβη.¹¹⁷

Τέλος, δεν πρέπει να παραβλεφθεί το γεγονός ότι η χρήση συστημάτων ΤΝ στον χώρο της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης δύναται να θέσει υπό διακινδύνευση τα δεδομένα των φοιτητών.¹¹⁸

IV. Μειονεκτήματα της κακής χρήσης της ΤΝ στη δημόσια διοίκηση

Το διοικητικό προσωπικό των πανεπιστημίων επιτελεί ένα πολυδιάστατο και καθοριστικό ρόλο στην λειτουργία τους. Οι αρμοδιότητές του περιλαμβάνουν τη διαχείριση του ανθρώπινου δυναμικού και τη διασφάλιση της συμμόρφωσης με το κανονιστικό πλαίσιο, την παροχή υποστήριξης στους φοιτητές και το διδακτικό προσωπικό, τη βελτίωση της αποτελεσματικότητας των διοικητικών διαδικασιών και την προώθηση της συνεργασίας και επικοινωνίας εντός της πανεπιστημιακής κοινότητας. Η κακή χρήση της ΤΝ στη δημόσια διοίκηση κρίνεται ότι θα δημιουργήσει δυσμενείς επιπτώσεις σε ζητήματα καίριας σημασίας τόσο σε διοικητικό όσο και σε διαχειριστικό επίπεδο.¹¹⁹ Η εισαγωγή της ΤΝ χωρίς την προηγούμενη ψηφιοποίηση των διαδικασιών θα δημιουργήσει περισσότερα προβλήματα από αυτά που ενδεχομένως λύσει. Η μη σχεδιασμένη εισαγωγή της ΤΝ μπορεί να προκαλέσει σύγχυση στις διαδικασίες, να οδηγήσει σε λάθη και λανθασμένες αξιολογήσεις, να

¹¹³ Βλ. Th. Williams, The ethical implication of using generative chatbots in higher education, *Frontiers in Education*, 8:1331607, σ. 2.

¹¹⁴ Βλ. R. Rodrigues, Legal and human rights issues of AI: Gaps, challenges and vulnerabilities, *Journal of Responsible Technology*, 4-2020.

¹¹⁵ Βλ. Th. Williams, The ethical implication of using generative chatbots in higher education, *Frontiers in Education*, 8:1331607, σ. 5.

¹¹⁶ Βλ. Y. Ma/ K. L. Siau, Artificial Intelligence Impacts on Higher Education, *AIS ELECTRONIC Library, MWAIS 2018 Proceedings*, 5-2018, σ. 2.

¹¹⁷ Βλ. R. Rodrigues, Legal and human rights issues of AI: Gaps, challenges and vulnerabilities, *Journal of Responsible Technology*, 4-2020.

¹¹⁸ Βλ. Th. Williams, The ethical implication of using generative chatbots in higher education, *Frontiers in Education*, 8:1331607, σ. 1.

¹¹⁹ Πηγή: https://foresight.gov.gr/wp-content/uploads/2024/11/Sxedio_gia_tin_metavasi_TN_Gr.pdf

πολλαπλασιάσει τις προκαταλήψεις, να εντείνει την ανισότητα.¹²⁰ Επιπλέον όσον αφορά τη λήψη μιας διοικητικής απόφασης είναι δύσκολα διαχειρίσιμη από την ΤΝ η αλληλεπίδραση ζητημάτων διαφάνειας, αιτιολογίας, ελέγχου, λογοδοσίας και προστασίας του διοικουμένου.¹²¹

Η διαφάνεια στην επεξεργασία και στο λογισμικό που χρησιμοποιείται θα μπορούσαν να μετριάσουν την πιθανότητα λήψης ανεπιθύμητων αποφάσεων με τη χρήση της .

V. Συζήτηση

Προκειμένου να εισαχθεί η εφαρμογή των τεχνολογιών ΤΝ είναι απαραίτητη μια εκ βαθέων επαναξιολόγηση-επικαιροποίηση των υφιστάμενων διαδικασιών και δομών και η ανάγκη δημιουργίας νέου πλαισίου ή τροποποίησης του παλαιού, ώστε να επιτευχθεί η καλύτερη δυνατή διαχείριση των νέων αυτών τεχνολογιών. Η διαχείριση των κινδύνων που πιθανόν να προκύψουν από αυτό το εγχείρημα απαιτεί αποτελεσματική στρατηγική σχεδίαση, ώστε η ενσωμάτωσή της ΤΝ να γίνει χωρίς εμπόδια και οι κίνδυνοι να μειωθούν.

Στο ζήτημα της διαχείρισης των αλλαγών με την εισαγωγή των νέων τεχνολογιών και της σημασίας τους για την μελλοντική πορεία των Πανεπιστημίων απαιτείται κοινή συναίνεση όλων των εμπλεκόμενων με τους οποίους θα υπάρχει συχνή επικοινωνία και συνεχής εποπτεία ώστε να υπάρχει η διασφάλιση για απρόσκοπτη και προς όφελος όλων εφαρμογή των νέων τεχνολογιών ΤΝ. Οι διοικήσεις των Πανεπιστημίων που θα έχουν τον καίριο και σημαντικό ρόλο της ενσωμάτωσης των αλλαγών αυτών στους εργαζόμενους στον πανεπιστημιακό χώρο απαιτείται να προχωρήσουν σε ενέργειες που θα έχουν ως κύριο στόχο την εκπαίδευση και προσαρμογή των εργαζομένων στα νέα συστήματα ώστε να ανταποκριθούν στις νέες συνθήκες που θα προκύψουν.

Τέλος, το σημαντικότερο ζήτημα στρατηγικής που θα μας απασχολήσει και απαιτεί αλλαγή είναι ο εκ νέου προσδιορισμός των βασικών λειτουργιών της εκπαίδευσης και της λειτουργίας των μελών του διδακτικού και διοικητικού προσωπικού. Θα πρέπει να ληφθούν σοβαρά υπ' όψιν όψη οι μεροληπτικές γνώμες και οι προβληματισμοί σε θέματα ηθικής που εγείρουν οι νέες τεχνολογίες. Η στρατηγική θα πρέπει επίσης να λαμβάνει υπ' όψιν της τις πιθανές προκαταλήψεις και τους ηθικούς προβληματισμούς που ενυπάρχουν στις τεχνολογίες ΤΝ και να διασφαλίσει τι εφαρμοστούν με σκοπό την προώθηση της δικαιοσύνης και της συμμετοχικότητας.¹²²

¹²⁰ Βλ. Μ. Β. Ε. Saaida, AI-Driven transformations in higher education: opportunities and challenges, *International Journal of Educational Research and Studies*, σ. 29 επ. (29).

¹²¹ Βλ. Α. Μήτρου, Μπορεί ο αλγόριθμος να διοικεί; όπ. ανωτ., σ.280.

¹²² Βλ. Β.Β. George/ Ο. Wooden, Managing the Strategic Transformation of Higher Education through Artificial Intelligence, 2023, διαθέσιμο σε: <https://www.mdpi.com/2076-3387/13/9/196>

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

Η ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΔΙΟΙΚΟΥΜΕΝΟΥ

A. Γενικά

Ο διοικούμενος προστατεύεται από ένα πλέγμα διατάξεων που έχει θεσπίσει ο συντακτικός και ο απλός νομοθέτης αλλά και ο εφαρμοστής του δικαίου. Οι εν λόγω διατάξεις συνθέτουν ένα πολύπλοκο πλαίσιο προστασίας, οι βασικοί άξονες του οποίου θα αναλυθούν κατωτέρω. Η νομική βάση για την προστασία του διοικουμένου εδράζεται στην έννοια του κράτους δικαίου, που είναι καθορισμένη συνταγματικά και νομικά. Όλες οι κρατικές εξουσίες προέρχονται από τον λαό, ο οποίος εκπροσωπείται μέσω της Βουλής. Αυτή η εκπροσώπηση προσδιορίζει τις αρμοδιότητες των κρατικών οργάνων, επιτρέποντας έτσι στη Διοίκηση να αυτοπεριορίζεται στην άσκηση της εξουσίας της.¹²³ Γι' αυτό τον λόγο, ο διοικούμενος δεν είναι πλέον υποκείμενο εκμετάλλευσης από την κρατική εξουσία, καθώς δημιουργείται ένα προστατευτικό δίκτυο εντός του οποίου μπορεί να αναπτύξει ελεύθερα την προσωπικότητά του.¹²⁴

Σε ένα κράτος δικαίου η εκτελεστική λειτουργία που ασκείται από τα αρμόδια όργανα της διοίκησης καλείται να εκτελέσει τους νόμους, ενώ παράλληλα η δράση της οφείλει να διέπεται από την αρχή της νομιμότητας, σύμφωνα με την οποία καμία πράξη της διοίκησης δεν ισχύει ούτε εκτελείται αν δεν στηρίζεται σε νόμο. Επομένως, η διοίκηση είναι υποχρεωμένη να τηρεί διαδικασίες που εγγυώνται το σεβασμό των δικαιωμάτων των πολιτών στις μεταξύ τους σχέσεις.¹²⁵ Το κράτος δικαίου χαρακτηρίζεται και από ένα ακόμα στοιχείο, αυτό της παροχής ένδικων βοηθημάτων για την προστασία του διοικουμένου από παραβιάσεις των συνταγματικών και νομικών κανόνων κατά τη λειτουργία των διοικητικών οργάνων.¹²⁶ Εκτός από την εκτελεστική εξουσία δεσμεύει και τα νομοθετικά όργανα, ώστε να δημιουργούν τους κατάλληλους μηχανισμούς πρόνοιας για να απολαμβάνουν οι διοικούμενοι τα αναγκαία για μια αξιοπρεπή διαβίωση.¹²⁷

¹²³ Π. Δ. Δαγτόγλου, Γενικό Διοικητικό Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2014, σ. 141.

¹²⁴ Βλ. Χρ. Δετσαρίδη, Το δικαίωμα γνώσης των διοικητικών εγγράφων, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2006, σ. 11.

¹²⁵ Βλ. Ανδρ. Γ. Μαρκαντωνάτου – Σκαλτσά, Εγχειρίδιο Διοικητικού Δικαίου Γ' Έκδοση Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα – Θεσσαλονίκη 2016, σ. 80.

¹²⁶ Βλ. Ανδρ. Γ. Μαρκαντωνάτου – Σκαλτσά, Η προστασία του διοικουμένου Βασική αρχή της διοικητικής δράσης, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη 2000, σ. 35.

¹²⁷ Βλ. Χ. Χρυσανθάκη, Εισηγήσεις συνταγματικού δικαίου, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2007, σ. 64-65.

Η προστασία του διοικουμένου αφορά στην κατοχύρωση των συμφερόντων και δικαιωμάτων του έναντι της δράσης των οργάνων της διοίκησης και έχει δυο χαρακτηριστικά: Την αδυναμία των οργάνων να ενεργούν με σκοπό να βλάψουν τα συμφέροντα και τα δικαιώματά του και τη δυνατότητα να προχωρούν σε νομικές πράξεις ή ενέργειες που εξυπηρετούν συγκεκριμένο έννομο συμφέρον ή την ικανοποίηση δημόσιου δικαιώματος του διοικούμενου.¹²⁸

Όταν οι ενέργειες της δημόσιας διοίκησης θίγουν άμεσα τα συμφέροντα των διοικουμένων, είναι ιδιαίτερα σημαντική η ενίσχυση της νομιμοποίησης των εν λόγω ενεργειών μέσω της προαγωγής της φιλοσοφίας του ανοικτού πνεύματος και της διαφάνειας.

Με το άρθρο 67 του ν. 4961/2022 (ΦΕΚ Α' 146) δημιουργείται η Εθνική Πολιτική Διοικητικών Διαδικασιών (Ε.Π.Δ.Δ.), το πλαίσιο δηλαδή εντός του οποίου όλες οι διοικητικές διαδικασίες του δημόσιου τομέα καταγράφονται, αξιολογούνται, απλουστεύονται και εν γένει βελτιώνονται, με στόχο τη διαρκή αναβάθμιση της λειτουργίας της δημόσιας διοίκησης και των υπηρεσιών που παρέχονται προς όλα τα φυσικά και νομικά πρόσωπα και οντότητες. Οι τρεις πυλώνες του πλαισίου είναι: α) το Εθνικό Μητρώο Διοικητικών Διαδικασιών «Μίτος»¹²⁹, στο οποίο καταγράφονται όλες οι διοικητικές διαδικασίες του δημόσιου τομέα σύμφωνα με το άρθρο 90 του ν. 4727/2020 (Α' 184), β) το Εθνικό Πρόγραμμα Απλούστευσης Διαδικασιών (Ε.Π.Α.Δ.), του άρθρου 45 του ν. 4635/2019 (Α' 167) βάσει του οποίου επιλέγονται προς αξιολόγηση, απλούστευση και ψηφιοποίηση οι διοικητικές διαδικασίες του δημόσιου τομέα και γ) το Παρατηρητήριο Γραφειοκρατίας του άρθρου 47 του ν. 4635/2019 (Α' 167), το οποίο καταγράφει και παρακολουθεί τη μεσοπρόθεσμη και μακροπρόθεσμη εξέλιξη της γραφειοκρατίας στην Ελλάδα με ποσοτικούς και ποιοτικούς όρους, εκπονεί μελέτες βελτίωσης των διοικητικών υπηρεσιών, διενεργεί έρευνες αποτύπωσης της κοινής γνώμης και υποστηρίζει τους φορείς του δημόσιου τομέα για τη βελτίωση των διαδικασιών τους μέσα από την παροχή στοιχείων και τεκμηρίωσης

Το άρθρο 68 του ίδιου νόμου αναφέρει ότι βασικοί στόχοι του Εθνικού Μητρώου Διοικητικών Διαδικασιών «Μίτος» είναι η τυποποίηση των διοικητικών διαδικασιών, η ενίσχυση της διαφάνειας και της ασφάλειας δικαίου και η έγκυρη και αξιόπιστη πληροφόρηση από φυσικά και νομικά πρόσωπα και νομικές οντότητες, καθώς και από δημοσίους υπαλλήλους και λειτουργούς σχετικά με τη λειτουργία της δημόσιας διοίκησης, όπως αυτή εκφράζεται μέσα από τη θεσμοθέτηση και εφαρμογή των διοικητικών διαδικασιών.

¹²⁸ Βλ. Ανδρ. Γ. Μαρκαντωνάτου – Σκαλτσά, Η προστασία του διοικουμένου. Βασική αρχή της διοικητικής δράσης, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη 2000, σ. 35.

¹²⁹ Πηγή: <https://mitos.gov.gr>.

Εισάγεται με το νομοθέτημα αυτό στην πρακτική της διοίκησης η δυνατότητα χρήσης τεχνητής νοημοσύνης ως σύγχρονη μέθοδος ψηφιακής διακυβέρνησης και εντός του πλαισίου της απλούστευσης των διοικητικών διαδικασιών.

Σύμφωνα με την ΔΙΑΔΙΠΥΔ/ΤΣΠΕΑΔ/Φ.18/οικ.9462/01.04.2016 του Υπουργείου Εσωτερικών, απλούστευση διαδικασιών είναι η συνεχής και συστηματική αναθεώρηση των νομοθετικών και γενικότερα των κανονιστικών ρυθμίσεων και διοικητικών πρακτικών που καθορίζουν τις διοικητικές διαδικασίες, ώστε να είναι συμβατές με τις αρχές της καλής νομοθέτησης και της αποτελεσματικής λειτουργίας των δημοσίων υπηρεσιών προς εξυπηρέτηση του πολίτη και της επιχείρησης.¹³⁰

¹³⁰ Πηγή: <https://www.ypes.gr/dimosia-dioikisi/category--aploysteysi-diadikasion>.

B. Οι κύριες αρχές προστασίας του διοικουμένου

I. Η αρχή της νομιμότητας

α. Γενικά

Πρωταρχικός σκοπός των αρχών του διοικητικού δικαίου είναι η προστασία του διοικουμένου από τυχόν αυθαίρετες αλλαγές ή αιφνίδιες επιλογές της διοίκησης και η διασφάλιση των δικαιωμάτων του από τις επεμβάσεις της διοίκησης.¹³¹

Η βέλτιστη προστασία του διοικουμένου πραγματώνεται όταν η διοίκηση ενεργεί συμμορφούμενη στην αρχή της νομιμότητας. Αυτό σημαίνει ότι οφείλει κατά την άσκηση της εξουσίας της να τηρεί τις γενικές αρχές του διοικητικού δικαίου εκ των οποίων, άλλες είναι ρητά διατυπωμένες στο Σύνταγμα, όπως η αρχή της προηγούμενης ακροάσεως του ενδιαφερομένου, άλλες συνάγονται εκ του Συντάγματος, όπως η αρχή της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης, άλλες κατοχυρώνονται ρητά στον ΚΔΔιαδ (ν.2690/1999), όπως η αρχή της αιτιολογίας των διοικητικών πράξεων, και άλλες συνάγονται από τη νομολογία των δικαστηρίων, όπως η αρχή της χρηστής διοίκησης.¹³²

Πριν από την κατοχύρωση των ατομικών δικαιωμάτων στο Σύνταγμα, η έννοια της εκτελεστικής λειτουργίας είχε αρνητικό χαρακτήρα, διότι το δίκαιο, ως σύνολο υποχρεωτικών κανόνων, έθετε τα όρια της διοικητικής δραστηριότητας.¹³³ Απέκτησε θετικό χαρακτήρα μετά από την κατοχύρωση των ατομικών δικαιωμάτων και πλέον τα ατομικά δικαιώματα περιορίζονται μόνο σύμφωνα με το νόμο.

Η εν λόγω αρχή συνάγεται από τις διατάξεις των άρθρων 1 παρ. 3 και 50 Σ και από τις διατάξεις των άρθρων 94 παρ.1 και 95 παρ.1 Σ. που κατοχυρώνουν την άσκηση δικαστικού ελέγχου της νομιμότητας των διοικητικών πράξεων.

Ο διοικούμενος προστατεύεται, όταν η διοίκηση πράττει με βάση τον νόμο, χωρίς να αυθαίρετεί. Υπό αυτή την έννοια φωτοδότης της διοίκησης είναι ο νόμος. Αυτό σημαίνει ότι κάθε πράξη της δημόσιας διοίκησης πρέπει να βρίσκει έρεισμα στον νόμο και να μην είναι αυθαίρετη.¹³⁴ Έχουμε να κάνουμε με την απαγόρευση

¹³¹ Βλ. Μ. Στασινόπουλο, «Αι γενικαί αρχαί του διοικητικού δικαίου, η καταγωγή των και η νομική αξία των, ΕΔΔΔ 1973, σ. 123.

¹³² Βλ. Δ. Κόρσο, Διοικητικό Δίκαιο, Γενικό Μέρος, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2013, σ. 175.

¹³³ Βλ. Δ. Κόρσο, Διοικητικό Δίκαιο, Γενικό Μέρος, όπ. ανωτ., σελ 142.

¹³⁴ Βλ. Δ. Κόρσο, Διοικητικό Δίκαιο, Γενικό Μέρος, όπ. ανωτ., σ. 175.

δέσμευσης της διοίκησης χωρίς προηγούμενη νομοθετική εξειδίκευση.¹³⁵ Η αρχή της νομιμότητας θεμελιώνεται στην αρχή του κράτους δικαίου,¹³⁶ υπό την έννοια ότι η σχέση κράτους -πολίτη πρέπει να στηρίζεται σε ρητούς κανόνες δικαίου.¹³⁷

Η δράση της Διοίκησης πρέπει να γίνεται βάσει διατάξεως νόμου, όπως επιτάσσει η δημοκρατική αρχή και χρειάζεται ρητή παραχώρηση εξουσίας για να λειτουργήσει, εφόσον υφίσταται περιορισμός των δικαιωμάτων των διοικουμένων και παρέμβαση στον χώρο της ελευθερίας τους. Υπ' αυτήν την έννοια η αρχή της νομιμότητας νοείται εν στενή έννοια, δηλαδή η Διοίκηση επιτρέπεται να προβαίνει σε ενέργειες που προβλέπονται ρητώς από τον νόμο.¹³⁸ Συνεπώς, οι κανόνες δικαίου ρυθμίζουν τη δράση της Διοίκησης σε όλη της την έκταση.¹³⁹ Η αρχή της νομιμότητας προστατεύει τους διοικούμενους από αυθαιρεσίες της διοίκησης αλλά και τη Διοίκηση, καθώς η δράση της δεν επαφίεται στην εφευρετικότητα των οργάνων της, αλλά ευθυγραμμίζεται¹⁴⁰ και συντονίζεται στην επίτευξη συγκεκριμένων σκοπών.¹⁴¹

Η αξία της αρχής της νομιμότητας έχει αρχίσει υποχωρεί, αφού τα τελευταία χρόνια έχει επικρατήσει η έννοια του διοικούμενου ως πελάτη – καταναλωτή με απώτερο σκοπό του την αναζήτηση μιας Διοίκησης, η λειτουργία της οποίας θα του αποφέρει το μέγιστο ατομικό όφελος και με τον τρόπο αυτό περιορίζονται οι αξίες του δημοκρατικού πολιτεύματος, εάν βλάπτεται το γενικό όφελος.¹⁴²

β. Η εφαρμογή στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση

Η αρχή της νομιμότητας βρίσκει εφαρμογή στον χώρο της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης. Κλασικό παράδειγμα αποτελεί το πειθαρχικό δίκαιο των φοιτητών. Εν προκειμένω δεν μπορεί να επιβληθεί κύρωση χωρίς αυτή να προβλέπεται από ειδική διάταξη νόμου. Αντιστοίχως, δεν μπορούν να αναλάβουν αυτόνομη διδασκαλία φοιτητές, καθώς κάτι τέτοιο δεν προβλέπεται ρητά στον νόμο.

¹³⁵ Βλ. Π. Δ. Δαγτόγλου, Γενικό Διοικητικό Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2014, σ. 156.

¹³⁶ Βλ. Επ. Σπηλιωτόπουλο, Εγχειρίδιο Διοικητικού Δικαίου, Τόμος 1, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2017, σ. 77, αρ. περιθ. 74.

¹³⁷ Βλ. Γ. Παπαχατζή, Σύστημα του ισχύοντος στην Ελλάδα Διοικητικού Δικαίου, Αθήναι 1991, σ. 102.

¹³⁸ Βλ. Στ. Κτιστάκη, Εισαγωγή στη δημόσια διοίκηση, δεύτερη έκδοση, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2020, σ. 45-46.

¹³⁹ Βλ. Στ. Κτιστάκη, Εισαγωγή στη δημόσια διοίκηση, όπ. ανωτ., σ. 46.

¹⁴⁰ Βλ. Ανδρ. Γ. Μαρκαντωνάτου-Σκαλτσά, Εγχειρίδιο Διοικητικού Δικαίου, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2016, σ. 185.

¹⁴¹ Βλ. Γ. Παπαχατζή, Σύστημα του ισχύοντος στην Ελλάδα Διοικητικού Δικαίου, όπ. ανωτ., σ. 383.

¹⁴² Βλ. Στ. Κτιστάκη, Εισαγωγή στη Διοικητική Επιστήμη, εκδόσεις Παπαζήση, 2009, σ. 191.

γ. Η χρήση ΤΝ

Η χρήση της ΤΝ στον χώρο της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης δύναται να συνδράμει την αρχή της νομιμότητας, καθώς ο αλγόριθμος θα ανευρίσκει αυτοματοποιημένα ποια διάταξη χαίρει εφαρμογής. Εάν όμως οι διατάξεις δεν είναι κωδικοποιημένες, αλλά βρίσκονται διάσπαρτες, το σύστημα μπορεί να οδηγήσει σε αστοχίες, που οφείλουν να ελεγχθούν μέσω της ανθρώπινης εποπτείας.

II. Η αρχή της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης

α. Γενικά

Η αρχή της δικαιολογημένης ή προστατευόμενης εμπιστοσύνης θεμελιώνεται στο σύγχρονο δίκαιο άλλοτε στα άρθρα 2 παρ. 1 και 5 παρ. 1 Συντάγματος, όπως αναφέρει η νομολογία του ΣτΕ,¹⁴³ και άλλοτε επί των αρχών της ασφάλειας δικαίου, της συνέπειας της διοίκησης,¹⁴⁴ της καλής πίστεως και άλλων αρχών.

Αρχικά η εν λόγω αρχή τηρείτο εθιμικά και μετέπειτα άρχισε να εφαρμόζεται τόσο στον χώρο του ιδιωτικού όσο και του δημοσίου δικαίου σε μια προσπάθεια εξορθολογισμού της οργάνωσης της κοινωνικής ζωής, σταθερότητας των εννόμων σχέσεων και ενίσχυσης του αισθήματος της ασφάλειας δικαίου.¹⁴⁵ Μια από τις κυριότερες εκδηλώσεις της αρχής συνιστά η απαγόρευση της αντιφατικής συμπεριφοράς της διοίκησης και η αναγνώριση της προστασίας της εμπιστοσύνης που δικαιολογημένα έχει ο διοικούμενος όταν ακολουθεί μια συγκεκριμένη διοικητική διαδικασία. Στη σημερινή παρεμβατική διοίκηση η αρχή της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης συνιστά την αναγκαία και στέρεη βάση για τη προαγωγή της συνεργασίας μεταξύ διοικουμένων και Διοίκησης.¹⁴⁶

Σε ένα κράτος δικαίου, οι πολίτες αξιώνουν την απόλαυση μιας ελάχιστης εμπιστοσύνης έναντι της κρατικής δράσης. Αυτό συνεπάγεται ότι αυτή δεν πρέπει να είναι απρόβλεπτη, αλλά οφείλει να ικανοποιεί ένα ελάχιστο εμπιστοσύνης των διοικουμένων,¹⁴⁷ δηλαδή τη δικαιολογημένη εμπιστοσύνη των πολιτών έναντι του κράτους. Συγκεκριμένα, «η διοίκηση δεν δικαιούται να εκμεταλλεύεται ή να

¹⁴³ Βλ. Ανδρ. Γ. Μαρκαντωνάτου-Σκαλτσά, Εγχειρίδιο Διοικητικού Δικαίου, όπ. ανωτ., σ. 201.

¹⁴⁴ Βλ. Α. Μαλλιαροπούλου, Η αρχή της προστατευόμενης εμπιστοσύνης στην πρόσφατη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας, Νομική Βιβλιοθήκη, 2014, σ. 6.

¹⁴⁵ Βλ. Χρ. Δετσαρίδη, Οι αρχές της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης και της καλής πίστης στο διοικητικό δίκαιο, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη 2003, σ. 35-36.

¹⁴⁶ Βλ. Χρ. Δετσαρίδη, Οι αρχές της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης και της καλής πίστης στο διοικητικό δίκαιο, όπ. ανωτ. σ. 35-36.

¹⁴⁷ Βλ. Π.Δ. Δαγτόγλου, Γενικό Διοικητικό Δίκαιο Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2014, σ. 312.

δημιουργεί καταστάσεις πλάνης, απάτης, κλπ., ούτε επικαλούμενη τις δικές της παραλείψεις, στις οποίες δεν συνέπραξε ο διοικούμενος, να αγνοεί υπέρ αυτού ή κατά αυτού, πραγματική κατάσταση που δημιουργήθηκε από δική της συμπεριφορά και έτσι έρχεται σε αντίθεση προς τις δικές της ενέργειες...».¹⁴⁸

Προκειμένου να κριθεί αν είναι άξια προστασίας η εμπιστοσύνη του διοικούμενου, θα πρέπει αυτός να είναι καλόπιστος ως προς τη νομιμότητα της πράξης. Η διοικητική πράξη που θα αποτελέσει τη βάση της εμπιστοσύνης του διοικούμενου πρέπει να έχει όλα τα εξωτερικά γνωρίσματα μιας νομίμως εκδοθείσας διοικητικής πράξης (νομιμοφανής πράξη). Επομένως άμεσα συνδέεται με την ύπαρξη καλής πίστης στο πρόσωπο του διοικούμενου ως αποδέκτη της πράξης.

Η προϋπόθεση της ύπαρξης καλοπιστίας στο πρόσωπο του αποδέκτη της διοικητικής πράξης δεν συντρέχει, όταν ο διοικούμενος γνωρίζει εξ αρχής την παρανομία της πράξης, η δε γνώση του αυτή τεκμαίρεται όταν ο ίδιος με μη νόμιμες ενέργειες, είτε μέσω ρητής δήλωσης του με προσκόμιση ψευδών ή ελλιπών στοιχείων, είτε μέσω απόκρυψης της αλήθειας, εξαπάτησε /παραπλάνησε το αποφασίζον κρατικό όργανο και προκάλεσε τη διαμόρφωση μιας ευνοϊκής για αυτόν νομικής κατάστασης. Στην περίπτωση αυτή ο διοικούμενος έχει παραβιάσει την αρχή της νομιμότητας, η οποία συνιστά θεμελιώδη αρχή. Απαιτούνται τρεις προϋποθέσεις για την προστασία αυτής της αρχής. Η πρώτη είναι στο διοικούμενο να έχει δημιουργηθεί με μια πράξη η σχέση εμπιστοσύνης διοίκησης. Η δεύτερη να απαιτείται η προστασία της εμπιστοσύνης και η τρίτη να μην υφίσταται λόγος δημοσίου συμφέροντος.¹⁴⁹

Η εμπιστοσύνη του κρίνεται ως άξια προστασίας, επειδή το κρατικό όργανο που εξέδωσε την διοικητική πράξη του δημιούργησε την πεποίθηση ότι η διαμορφωθείσα πραγματική ή νομική κατάσταση που τον αφορά «*σχετίζεται με συγκεκριμένη κρατική δραστηριότητα και νομική διαδικασία, η οποία λαμβάνει υπ' όψιν όλα τα σύγχρονα και κοινωνικώς αποδεκτά ήθη, έθιμα και αξίες*»¹⁵⁰ και θα εξακολουθήσει να υφίσταται στο μέλλον με τον ίδιο ακριβώς τρόπο.

Η νομολογία των ελληνικών διοικητικών δικαστηρίων απαιτεί «*σταθερή και δικαιολογημένη πεποίθηση*», δηλαδή μια «*ενδιάθετη κατάσταση που μπορεί να δημιουργηθεί στον μέσο, καλοπροαίρετο και εχέφρονα άνθρωπο και πηγάζει από την ύπαρξη ακριβώς της πραγματικής συμπεριφοράς του ενεχόμενου κρατικού*

¹⁴⁸ Βλ. ΔΕΦΑΘ 1146/2000.

¹⁴⁹ Βλ. Ανδρ. Γ. Μαρκαντωνάτου-Σκαλτσά, Εγχειρίδιο Διοικητικού Δικαίου, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2016, σ. 198.

¹⁵⁰ Βλ. Δ. Παλλήκαρη, Η αρχή της προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης στο σύγχρονο κοινωνικό κράτος και η ερμηνεία της μέσα από τη νομολογία του ΣτΕ, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, 2014, σ. 15.

οργάνου...»¹⁵¹. Το κρίσιμο, λοιπόν, στοιχείο που εξετάζεται είναι αν οι υπό κρίση πράξεις των διοικητικών αρχών «δημιούργησαν στο πνεύμα ενός σώφρονος και ενημερωμένου επιχειρηματία τη δικαιολογημένη εμπιστοσύνη και αν η απάντηση είναι καταφατική, πρέπει στη συνέχεια να αποδειχθεί ο δικαιολογητικός χαρακτήρας αυτής της εμπιστοσύνης».

Η αρχή της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης δεν είναι μια ξεκάθαρα προσδιορισμένη αρχή του δικαίου,¹⁵² αλλά μια γενική αρχή που διαμορφώνεται συχνά από τις αποφάσεις των δικαστηρίων και ειδικά στη νομολογία του ΣτΕ και πολλές φορές ταυτίζεται με την αρχή της χρηστής διοίκησης,¹⁵³ της καλής πίστης και την αρχή της αναλογικότητας. Περαιτέρω, συνδέεται με την αρχή της νομιμότητας, αφορά στις νόμιμες ή παράνομες πράξεις της διοίκησης, οι οποίες είναι βασισμένες σε κανόνες δικαίου και επηρεάζουν άμεσα τις σχέσεις του κράτους με τους διοικούμενους.¹⁵⁴

Σύμφωνα με τη νομολογία των ελληνικών διοικητικών δικαστηρίων, απαιτείται «σταθερή και δικαιολογημένη πεποίθηση», δηλαδή μια «ενδιάθετη κατάσταση που μπορεί να δημιουργηθεί στον μέσο, καλοπροαίρετο και εχέφρονα άνθρωπο και πηγάζει από την ύπαρξη ακριβώς της πραγματικής συμπεριφοράς του ενεχόμενου κρατικού οργάνου...»¹⁵⁵. Το κρίσιμο, λοιπόν, στοιχείο που εξετάζεται είναι αν οι υπό κρίση πράξεις των διοικητικών αρχών «δημιούργησαν στο πνεύμα ενός σώφρονος και ενημερωμένου επιχειρηματία τη δικαιολογημένη εμπιστοσύνη και αν η απάντηση είναι καταφατική, πρέπει στη συνέχεια να αποδειχθεί ο δικαιολογητικός χαρακτήρας αυτής της εμπιστοσύνης».

Το περιεχόμενο της αρχής αυτής έγκειται στην προστασία μιας νομικά και πραγματικά διαμορφωμένης κατάστασης, η οποία δημιουργείται από την έκδοση μιας διοικητικής πράξης επι τη βάση ενός νέου νόμου ή μιας ανάκλησης διοικητικής πράξης ή μιας θετικής συμπεριφοράς της διοίκησης ή ακόμα και μιας μεταβολής διοικητικής

¹⁵¹ Βλ. Α. Μακαρούνη, Η αρχή της προστατευόμενης εμπιστοσύνης του πολίτη: όψεις του ευρωπαϊκού κοινοτικού και του ελληνικού δικαίου, ΔΔ 1997, σ.12.

¹⁵² Βλ. Χρ. Δετσαρίδη, Οι αρχές της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης και της καλής πίστης στο διοικητικό δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2003 σ.15.

¹⁵³ Βλ. Π.Δ. Δαγτόγλου, Γενικό Διοικητικό Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2014, σ. 175.

¹⁵⁴ Βλ. Χρ. Δετσαρίδη, Οι αρχές της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης και της καλής πίστης στο διοικητικό δίκαιο, όπ. ανωτ., σ.11.

¹⁵⁵ Βλ. Α. Μακαρούνη, Η αρχή της προστατευόμενης εμπιστοσύνης του πολίτη: όψεις του ευρωπαϊκού κοινοτικού και του ελληνικού δικαίου, ΔΔ 1997, σ.12 .

πρακτικής.¹⁵⁶ Θεμελιώνεται δε όχι μόνο μετά την έκδοση της διοικητικής πράξης αλλά και κατά το στάδιο έκδοσής της.¹⁵⁷

Αυτό που προστατεύεται βάσει της ανωτέρω αρχής είναι η πεποίθηση που δημιουργείται στον πολίτη ότι ορισμένη νομική κατάσταση ή συμπεριφορά της διοίκησης που τον αφορά θα συνεχίσει να ισχύει, ώστε να προβαίνει σε επιλογές με μακροπρόθεσμες συνέπειες για τον ίδιο, την οικογένειά του και το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο.¹⁵⁸ Ο διοικούμενος εμπιστεύεται τη διοίκηση όταν η συμπεριφορά της ακολουθεί τη λογική σχέση «αιτίου-αποτελέσματος», προβαίνει δηλαδή σε μια ενέργεια που οδηγεί σε μια άλλη με τα επακόλουθα αποτελέσματα της.¹⁵⁹ Για να ισχύσει η προστασία της πρέπει να τηρούνται τρεις προϋποθέσεις: α) να έχει δημιουργηθεί εμπιστοσύνη στον διοικούμενο β) η εμπιστοσύνη να είναι άξια προστασίας και γ) να μην υπάρχει λόγος δημοσίου συμφέροντος.¹⁶⁰

Στην αρχή της προστατευόμενης εμπιστοσύνης συνυπάρχουν το ψυχολογικό και το υλικό στοιχείο. Το πρώτο σημαίνει ότι ο διοικούμενος εμπιστεύεται τη διοίκηση όσον αφορά στα νομικά δεδομένα στα οποία στηρίχθηκε η έκδοση της διοικητικής πράξης. Το υλικό στοιχείο συνίσταται στην ευμενή παροχή από τη διοικητική πράξη που ακολουθεί. Όσο λιγότερο ικανοποιούνται τα δυο στοιχεία τόσο αυξάνει η ανακλητική δυνατότητα της διοίκησης.¹⁶¹

Η εν λόγω αρχή συνδέεται άμεσα με την αρχή της νομιμότητας και του κράτους δικαίου, αφού προστατεύει τον διοικούμενο από την κρατική αυθαιρεσία, αποτελεί δε θεμελιώδη αρχή και του δικαίου της Ένωσης σύμφωνα με αποφάσεις του Διεθνούς Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου,¹⁶² και η επίκληση του δικαιώματος της προστασίας της προϋποθέτει τη συνδρομή τριών σωρευτικών προϋποθέσεων: Πρώτον, πρέπει να έχουν δοθεί από τη διοίκηση στον ενδιαφερόμενο συγκεκριμένες,

¹⁵⁶ Βλ. Χ. Μουκίου, Η «Σιωπή» τη Διοίκησης, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα –Κομοτηνή 2000, σ. 77.

¹⁵⁷ Βλ. Π. Λαζαράτο, Μελέτες, Προς μια ενιαία δογματική αντιμετώπιση της νομιμότητας ανακλητικών πράξεων και της συνταγματικότητας αναδρομικών νόμων-Με αφορμή την ΣτΕ 1508/2022 (Στ' Τμήμα) Εκδ. Αντ. Σάκκουλα, 2013, σ. 129.

¹⁵⁸ Βλ. Δ. Τσάτσο, Συνταγματικό Δίκαιο Α', 1994, 22 V 5, σελ 10 επ., Αρτ. Μαλλιαροπούλου, Η αρχή της προστατευόμενης εμπιστοσύνης στην πρόσφατη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας, Νομική Βιβλιοθήκη, 2014, σ.5.

¹⁵⁹ Βλ. Ανδρ. Μαρκαντωνάτου –Σκαλτσά, Η προστασία του διοικουμένου βασική αρχή της διοικητικής δράσεως, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα –Κομοτηνή 2000, σ. 24.

¹⁶⁰ Βλ. Ανδρ. Μαρκαντωνάτου –Σκαλτσά, Η προστασία του διοικουμένου βασική αρχή της διοικητικής δράσεως, όπ. ανωτ., σ. 188.

¹⁶¹ Βλ. Π. Λαζαράτο, Ανάκληση νόμιμων διοικητικών πράξεων I Οι λόγοι ανάκλησης. Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1996, σ. 267-269.

¹⁶² Βλ. Απόφαση της 14ης Οκτωβρίου 1999, Atlanta κατά Ευρωπαϊκής Κοινότητας C-104/97 P, Συλλογή, EU:C:1999:498, σκέψη 52.

ανεπιφύλακτες και συγκλίνουσες διαβεβαιώσεις, προερχόμενες από αρμόδιες και αξιόπιστες πηγές. Δεύτερον, οι διαβεβαιώσεις αυτές πρέπει να μπορούν να δημιουργήσουν θεμιτή προσδοκία σ' αυτόν προς τον οποίο απευθύνονται. Τρίτον, οι δοθείσες διαβεβαιώσεις πρέπει να είναι σύμφωνες προς τους εφαρμοστέους κανόνες.¹⁶³

Από τα ανωτέρω συνάγεται ότι η αρχή δεν μπορεί να εφαρμοστεί στην περίπτωση που ο διοικούμενος συμμετέχει στη διοικητική διαδικασία παραπλανητικά και με δόλο, προκειμένου να διαμορφώσει την ως άνω πραγματική κατάσταση, της ευμενούς παροχής.¹⁶⁴ Η προϋπόθεση αυτή δεν οφείλεται απλώς σε λόγους ηθικής, αλλά στο ότι με τη δόλια συμπεριφορά του διοικούμενου αναιρείται η ίδια η ουσία της αρχής, η οποία συνδέεται με το κράτος δικαίου: ο ενεργών με δόλο πολίτης παραβιάζει άμεσα τη βασικότερη κρατοδικαική συνιστώσα, τη νομιμότητα, και έχει επομένως αδρανοποιήσει, ως προς τον εαυτό του, την εφαρμογή της αρχής.¹⁶⁵

Η προστασία της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης δεν εφαρμόζεται απόλυτα και τούτο, διότι το κράτος έχει τη δυνατότητα να αλλάζει την πολιτική που ακολουθεί ανάλογα με τις επικρατούσες κοινωνικοοικονομικές συνθήκες. Βασική προϋπόθεση είναι να τηρούνται όλες οι απαραίτητες θεσμικές εγγυήσεις για την προστασία του διοικουμένου.¹⁶⁶ Εν προκειμένω, παραβίαση της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης υφίσταται στις περιπτώσεις που οι διοικητικές πράξεις καταργούν υφιστάμενα δικαιώματα ή δυσχεραίνουν σε μεγάλο βαθμό τον τρόπο άσκησής τους και η διοίκηση δεν αιτιολογεί τις πράξεις αυτές με την αιτιολογία του δημοσίου συμφέροντος.¹⁶⁷

Το Συμβούλιο της Επικρατείας αναγνώρισε την αρχή ως συνταγματική αρχή με την απόφαση του 1508/2002, η οποία θεμελιώνεται μέσω μιας αιτιολογημένης στάθμισης με το αντίθετο κατά περίπτωση συνταγματικό αγαθό.¹⁶⁸ Ο ερμηνευτής και ο εφαρμοστής του κανόνα δικαίου οφείλει να προβεί σε στάθμιση αρχών που ενδεχομένως να συγκρούονται ιδίως σε ενδεχομένη υπαιτιότητα ή μη του

¹⁶³ Βλ. Απόφαση *Producteurs de légumes de France* κατά Επιτροπής, προπαρατεθείσα, ΕΥ:Τ:2012:498, σκέψη 19 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

¹⁶⁴ Βλ. Βλ. Π.Δ. Δαγτόγλου, *Γενικό Διοικητικό Δίκαιο*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2014, σ. 176.

¹⁶⁵ Βλ. Σ. Δεληκωστόπουλο «Η προστασία της εμπιστοσύνης εν τω διοικητικώ δικαίω,» 1969.

¹⁶⁶ Βλ. Χρ. Ακριβοπούλου/ Χ. Ανθόπουλο, *Εισαγωγή στο Γενικό Διοικητικό Δίκαιο*, Ανοικτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις Κάλλιπος, <http://hdl.handle.net/11419/2532> (e-book), 2015, σ. 2.

¹⁶⁷ Βλ. Απ. Γέροντα, *Επιτομή Γενικού Διοικητικού Δικαίου*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2020, σελ. 119-121, Π. Μουζουράκη, *Η αρχή της προστατευόμενης εμπιστοσύνης στην πρόσφατη νομολογία του ΣτΕ*, σε Τιμ. Τομ. του Συμβουλίου της Επικρατείας 75 χρόνια, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη 2004.

¹⁶⁸ Βλ. Α. Μαλλιαροπούλου, *Η αρχή της προστατευόμενης εμπιστοσύνης στην πρόσφατη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2014, σ.580.

διοικούμενου αναφορικά με την εκπλήρωση παράνομου όρου.¹⁶⁹ Σε πολλές περιπτώσεις, πάντως παρατηρείται μια απροθυμία του δικαστή να στεγάσει την αρχή υπό τη σκέπη συγκεκριμένης συνταγματικής διάταξης.¹⁷⁰ Στην κατεύθυνση αυτή κινούνται οι αποφάσεις 2753/1988 και 911/1991 του ΣτΕ, σύμφωνα με τις οποίες «...η αρχή αυτή δεν καθιερώνεται ευθέως από το Σύνταγμα, ούτε βρίσκει έρεισμα στην συνταγματικά κατοχυρωμένη αρχή του κράτους δικαίου και επομένως δεν μπορεί να κατισχύσει του νόμου ή να καταλύσει συγκεκριμένη διάταξη νόμου με σαφή έννοια...» και «...η εφαρμογή των γενικών αυτών αρχών του δικαίου δεν δύναται πάντως να κατισχύσει των ρητών ορισμών των προαναφερόμενων διατάξεων...». Ομοίως κρίνει και η ΣτΕ 2753/1988, βάσει της οποίας «η αρχή αυτή δεν καθιερώνεται ευθέως από το Σύνταγμα, ούτε βρίσκει έρεισμα στην συνταγματικά κατοχυρωμένη αρχή του κράτους δικαίου και επομένως δεν μπορεί να κατισχύσει του νόμου ή να καταλύσει συγκεκριμένη διάταξη νόμου με σαφή έννοια...» (ΤοΣ 1989, σελ 149, σελ. 151). Αντίστοιχη είναι και η ΣτΕ 911/1991, σύμφωνα με την οποία, «ο λόγος ακυρώσεως, με τον οποίο προβάλλεται ότι οι προσβαλλόμενες πράξεις, εφαρμόζοντας τις παραπάνω νεότερες και δυσμενέστερες για τον αιτούντα διατάξεις, παραβίασαν τις αρχές της προστατευόμενης εμπιστοσύνης και της χρηστής διοίκησης, είναι απορριπτέος ως αβάσιμος, γιατί η εφαρμογή των γενικών αυτών αρχών του δικαίου δεν δύναται πάντως να κατισχύσει των ρητών ορισμών των προαναφερόμενων διατάξεων».

β. Η εφαρμογή στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση

Η αρχή της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης χαίρει εφαρμογής στον πανεπιστημιακό χώρο. Χαρακτηριστική είναι η απόφαση του ΣτΕ 2624/2015. Στην εν λόγω απόφαση, η οποία πραγματευόταν την εύλογη πεποίθηση της διοικουμένης ότι το Πανεπιστήμιο θα δεχτεί λόγω πάγιας πρακτικής του εκπρόθεσμη αίτηση υποψηφιότητας απεφάνθη ότι: «Παρέκκλιση από την ανωτέρω ανατρεπτική προθεσμία συγχωρείται όμως στην περίπτωση που, λόγω πάγιας διοικητικής πρακτικής του οικείου Α.Ε.Ι., η προθεσμία αυτή παρατείνεται για ορισμένο χρονικό διάστημα, με αποτέλεσμα να έχει δημιουργηθεί ευλόγως στους υποψηφίους η δικαιολογημένη πεποίθηση περί του ότι είναι εμπρόθεσμη η υποβολή της αιτήσεώς τους εντός της άτυπης αυτής παρατάσεως της προθεσμίας. Και τούτο, διότι το οικείο Α.Ε.Ι., που τηρεί από πολλών ετών την πρακτική αυτή και μάλιστα έχει ενημερώσει τον ενδιαφερόμενο για την παράταση της προθεσμίας, δεν μπορεί, εν όψει και των αρχών της χρηστής

¹⁶⁹ Βλ. Π. Λαζαράτο, Η αρχή της προστατευόμενης εμπιστοσύνης του ιδιώτη εναντι της διοικήσεως και του νομοθέτη, ΔτΑ ΤΕΣ1/2003, σ.129 επ..

¹⁷⁰ Βλ. Α. Μαλλιαροπούλου, Η αρχή της προστατευόμενης εμπιστοσύνης στην πρόσφατη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας, όπ. ανωτ. σ. 581.

διοικήσεως, ακολούθως, να μεταβάλει άποψη ως προς τη νομιμότητα της συμπεριφοράς που έχει το ίδιο υποδείξει και να θεωρήσει ως εκπροθέσμως υποβληθείσα την αίτηση του υποψηφίου (πρβλ. ΣτΕ 3173/2014, 2655/2011, 2717/2007, 290/2004, 1551/2002, 625/1996, 3278/1992 Ολομ. κ.ά.).»

Στην εν λόγω απόφαση η διοικουμένη προσέφυγε στο Συμβούλιο της Επικρατείας το οποίο έκρινε, ότι σύμφωνα με την αρχή της προστατευόμενης εμπιστοσύνης έχρηζε προστασίας η πεποίθηση που είχε δημιουργηθεί στον διοικούμενο ότι πάγια πρακτική της διοίκησης θα συνέχιζε να ισχύει. Στην πεποίθηση συμπεριλαμβάνονται δυο στοιχεία το ψυχολογικό, η πάγια πρακτική (ορισμένη συμπεριφορά) της διοίκησης και το ηθικό που είναι η παροχή προς τον διοικούμενο, η αποδοχή της υποψηφιότητας.

Πολύ χρήσιμη είναι η νομολογία του ΣτΕ αναφορικά με την πρόσληψη προσωπικού στον δημόσιο τομέα. Η εν λόγω νομολογία θα μπορούσε να εφαρμοσθεί και στις περιπτώσεις εκλογής μελών ΔΕΠ. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση που τα υποψήφια μέλη ΔΕΠ δεν έχουν υποβάλει εμπροθέσμως κάποιο δικαιολογητικό που προβλέπει η νομοθεσία περί εκλογής μελών ΔΕΠ, όπως π.χ. το πιστοποιητικό διδακτικής εμπειρίας. Ο υποψήφιος θα έθετε αξίωση εφαρμογής της αρχής της προστατευόμενης εμπιστοσύνης εάν συνέτρεχαν τρεις προϋποθέσεις : α) καλοπιστία του ιδίου ως προς την πληρότητα των δικαιολογητικών β) παρουσία σφαλμάτων ή ελλείψεων των εμπρόθεσμων δικαιολογητικών που είχε υποβάλλει σύμφωνα με την νομοθεσία και γ) αυτά να οφείλονται σε σφάλμα της διοίκησης.¹⁷¹

Αντίθετα δεν θα ετίθετο θέμα αξίωσης εφαρμογής της εν λόγω αρχής εκ μέρους του υποψηφίου στην περίπτωση που υφίσταται μεταβολή του νόμου για τις προκηρύξεις μελών ΔΕΠ και ο νέος νόμος: α) εξυπηρετεί συγκεκριμένο σκοπό δημοσίου συμφέροντος, β) περιέχει μεταβατικές διατάξεις, γ) ο προβλεπόμενος χρόνος προσαρμογής θεωρείται εύλογος, δ) ο νόμος έχει ισχύ υπέρτερη της προκήρυξης και ε) άγνοια νόμου δεν δικαιολογείται με την επίκληση πλημμελούς ενημέρωσής του από το αρμόδιο διοικητικό όργανο και ο χρόνος που έχει παρέλθει από την ισχύ του νέου νόμου είναι αρκετός.¹⁷²

Ζήτημα τίθεται αν η ανάκληση του διδακτορικού τίτλου σπουδών λόγω λογοκλοπής μπορεί να βρει όριο στην αρχή της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης. Επί του θέματος σημειώνεται ότι η πράξη Γενικής Συνελεύσεως Τμήματος ΑΕΙ για την ανακήρυξη

¹⁷¹ Βλ. Αρτ. Μαλλιαροπούλου, Η αρχή της προστατευόμενης εμπιστοσύνης. Στην πρόσφατη (2000-2013) νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας, όπ. ανωτ., σ. 164.

¹⁷² Βλ. Αρτ. Μαλλιαροπούλου, Η αρχή της προστατευόμενης εμπιστοσύνης. Στην πρόσφατη (2000-2013) νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας, όπ. ανωτ., σ. 164-165.

κάποιου σε διδάκτορα έχει χαρακτήρα ατομικής διοικητικής πράξεως, ευμενούς για τον ανακηρυσσόμενο. Εφόσον κριθεί ότι η εν λόγω πράξη είναι παράνομη, ήτοι ότι επιφυλάσσει πλημμέλεια, η οποία θεμελιώνει λόγο ακυρώσεως της εφόσον προσβληθεί, ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων, με αίτηση ακυρώσεως ή προσφυγή, βάσει της αρχής της νομιμότητας, η ανάκληση των παράνομων ατομικών διοικητικών πράξεων (ή των ατομικών γενικού περιεχομένου) γίνεται ελεύθερα από τη διοίκηση (ΣτΕ 4026/2008), ανεξάρτητα από το εάν από τις πράξεις αυτές έχουν απορρεύσει δικαιώματα των διοικουμένων, εφόσον πραγματοποιηθεί εντός ευλόγου χρονικού διαστήματος από την έκδοση της πράξεως και άρα από την απόκτηση των δικαιωμάτων από πλευράς διοικουμένων.

Σύμφωνα με τη διατύπωση του άρθρου μόνου, παράγραφος 1 του α.ν. 261/1968:

«Ατομικαί διοικητικάί πράξεις, εκδοθείσαι κατά παράβασιν νόμου, ανακαλούνται υπό της Διοικήσεως ελευθέως και άνευ οιασδήποτε δια το Δημόσιον συνεπείας, εντός ευλόγου από της εκδόσεως αυτών χρόνου.» Στο δεύτερο εδάφιο, σχετικά με τον εύλογο χρόνο ανακλήσεως ορίζεται ότι: *«Επιφυλασσομένων των ειδικώς, άλλως οριζουσών, διατάξεων της κειμένης νομοθεσίας, χρόνος, ήσων της 5ετίας τουλάχιστον από της εκδόσεως των κατά τα άνω ανακλητέων πράξεων, εν ουδεμιά περιπτώσει δύναται να θεωρηθή ως μη εύλογος προς ανάκλησιν, ανεξαρτήτως τυχόν κτήσεως υπό τρίτων βάσει αυτών οιοσδήποτε δικαιώματος.»*

Ως εκ τούτου, ο κανόνας που εφαρμόζεται όσον αφορά την ανάκληση των παράνομων ευμενών διοικητικών πράξεων επιτρέπει την ανάκληση τους εντός ευλόγου χρονικού διαστήματος, που προσδιορίζεται στην πενταετία, ακόμη και αν οι εν λόγω πράξεις χαρακτηρίζονται από τις σχετικές διατάξεις ως οριστικές ή ανέκκλητες (ΣτΕ Ολ 2403/1997). Κατά την έννοια της διατάξεως αυτής, η Διοίκηση δεν κωλύεται να ανακαλέσει παράνομη πράξη εντός πενταετίας από την έκδοσή της από την ύπαρξη καλής πίστεως του διοικουμένου, υπέρ του οποίου έχει εκδοθεί η εν λόγω πράξη, και ανάγκης προστασίας της δημιουργηθείσας σ' αυτόν εμπιστοσύνης ή για τον λόγο ότι η βλάβη που επέρχεται σ' αυτόν από την ανάκληση είναι δυσαναλόγως μεγαλύτερη από το όφελος για το δημόσιο συμφέρον ούτε υποχρεούται να συνεκτιμήσει τα στοιχεία αυτά πριν αποφασίσει αν θα ανακαλέσει ή όχι την πράξη (ΣτΕ 2814/2011, 1501/2008). Προϋπόθεση για την εφαρμογή του σχετικού χρονικού περιορισμού είναι ο διοικούμενος, υπέρ του οποίου έχει εκδοθεί η πράξη, να μην «παρέσυρε» το διοικητικό όργανο στην έκδοσή της με απατηλές ενέργειες. Και αντίστροφα: ο χρονικός περιορισμός του ανακλητού των παράνομων ευμενών πράξεων δεν ισχύει όταν το διοικητικό όργανο παρασύρθηκε στην έκδοση της πράξεως από απατηλή ενέργεια του διοικουμένου που επωφελείται από την πράξη. Ο χρονικός αυτός περιορισμός παύει να ισχύει σε δύο ακόμη περιπτώσεις: α) όταν υπάρχουν λόγοι δημοσίου συμφέροντος που επιβάλλουν την ανάκληση της πράξης και β) όταν η ανάκληση γίνεται για λόγους συμμόρφωσης προς το περιεχόμενο

ακυρωτικής απόφασης του ΣτΕ (ή άλλου διοικητικού δικαστηρίου), που ακύρωσε την κανονιστική (συνηθέστερα) ή την ατομική πράξη στο πλαίσιο της οποίας εκδόθηκε η προς ανάκληση διοικητική πράξη. Εάν έχουν δηλαδή μεσολαβήσει τριάντα έτη από τη χορήγηση του διδακτορικού τίτλου η ανάκληση της ευμενούς διοικητικής πράξεως έρχεται σε αντίθεση με την αρχή της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης του διοικούμενου, η οποία αποτελεί ειδικότερη εκδήλωση της συνταγματικής αρχής της ασφάλειας δικαίου, που απορρέει από την αρχή του κράτους δικαίου, και ιδίως από τις διατάξεις των άρθρων 2 παρ. 1 και 5 παρ. 1 του Συντάγματος, επιβάλλει δε τη διατήρηση της ισχύος της ευμενούς για τον καλόπιστο διοικούμενο πράξεως (βλ. ΟΛΣτΕ 2035/2011). Να σημειωθεί συναφώς ότι δεν υφίσταται εν προκειμένω περίπτωση ανάκλησης για λόγους συμμορφώσεως προς το περιεχόμενο ακυρωτικής αποφάσεως του ΣτΕ ή άλλου διοικητικού δικαστηρίου. Πέρα από τις ως άνω διαπιστώσεις, κρίσιμο είναι να εξεταστεί εν προκειμένω αν τυγχάνουν εφαρμογής οι προαναφερόμενοι περιορισμοί, αν δηλαδή ο διοικούμενος «παρέσυρε» το αρμόδιο διοικητικό όργανο στην έκδοση της για εκείνον ευμενούς διοικητής πράξης με απατηλές ενέργειες, και δεύτερον αν υφίστανται λόγοι δημοσίου συμφέροντος που επιβάλλουν την ανάκληση της συγκεκριμένης διοικητής πράξης, τούτο δε παρά την παρέλευση της τριακονταετίας, δημιουργώντας έτσι ένα θεμιτό «ρήγμα» στην αρχή της προαναφερθείσας δικαιολογημένης εμπιστοσύνης. Θα πρέπει να διερευνηθεί αν ο διοικούμενος χρησιμοποίησε στοιχεία που αναφέρονται σε άλλες εκδόσεις παραθέτοντας τις εκδόσεις αυτές τόσο στη γενική βιβλιογραφία όσο και στο ίδιο το κείμενο της διατριβής, παρέχοντας με τον τρόπο αυτό τη δυνατότητα στα μέλη, αρχικά της συμβουλευτικής και μετέπειτα της εξεταστικής επιτροπής, να διαγιγνώσκουν εγκαίρως την αυθεντικότητα όλων όσα αναπτύσσει στην διατριβή και υπό το πρίσμα αυτό να αξιολογήσουν την πρωτοτυπία της, αλλά και την προσωπική του εισφορά στην επιστήμη. Στη θέση αυτή αντιτάσσεται ότι η παρανομία συντελέσθηκε προδήλως εν γνώσει του και με δική του απατηλή ενέργεια και, ως εκ τούτου, είναι δυνατή η ανάκληση της επωφελούς αυτής διοικητικής πράξεως ανεξαρτήτως παρελεύσεως του ευλόγου χρόνου. Η κρίση περί της ύπαρξης λόγων δημοσίου συμφέροντος που επιβάλλουν την ανάκληση της ευμενούς διοικητικής πράξης, εν προκειμένω της χορήγησης διατριβής, αποτελεί ζήτημα διφορούμενο, καθώς σύμφωνα με μια πρώτη άποψη, η πράξη ανακηρύξεως σε διδάκτορα αποτελεί επιστημονικό τίτλο που ναι μεν έχει χαρακτήρα τυπικού προσόντος, δεν παρέχει όμως κατ' αρχήν τη δυνατότητα ασκήσεως ορισμένης επαγγελματικής ή άλλης δραστηριότητας, η οποία συνδέεται με την ικανοποίηση του δημοσίου συμφέροντος. Ως εκ τούτου, δεν νοείται κατ' αρχήν ανάκληση της πράξεως αυτής για λόγους δημοσίου συμφέροντος. Κατά μια δεύτερη άποψη, το Πανεπιστήμιο έχει τη δυνατότητα να ανακαλέσει την πράξη απονομής διδακτορικού τίτλου οποτεδήποτε και ανεξαρτήτως του χρόνου που έχει παρέλθει από την έκδοση της πράξεως απονομής μέχρι τη διαπίστωση της ως άνω παρανομίας λόγω προστασίας του

δημοσίου συμφέροντος, που έγκειται στη νομοθετική επιταγή περί κατοχής διδακτορικού τίτλου ως προαπαιτούμενου για να γίνει κάποιος μέλος ΔΕΠ σε ΑΕΙ και να διδάσκει σε φοιτητές.

Μολονότι οι ως άνω αντικρουόμενες θέσεις εστιάζουν σε ένα προφανώς κρίσιμο ζήτημα, όπως είναι εκείνο της δυνατότητας απόκτησης δημοσίας θέσεως ή αξιώματος μέσω της απόκτησης διδακτορικού τίτλου και της ύπαρξης (ή μη) δημοσίου συμφέροντος σε σχέση με την κατάληψη δημόσιας θέσης, εντούτοις πρέπει να ληφθούν υπ' όψιν και μια σειρά από περαιτέρω κρίσιμα δεδομένα που πρέπει να (συν)αξιολογηθούν υπό το πρίσμα της αρχής της αναλογικότητας. Ειδικότερα, πρέπει να ληφθούν υπ' όψιν αφενός μεν οι αρνητικές συνέπειες που θα έχει ο διοικούμενος σε κοινωνικό, οικονομικό και επαγγελματικό επίπεδο από τη στέρηση / ανάκληση του χορηγηθέντος διδακτορικού τίτλου, τούτο δε τριάντα έτη μετά από την απόκτησή του, αφετέρου δε να διαπιστωθεί η ένταση και το βάρος της προσβολής που προκύπτει εκ της ισχυριζόμενης λογοκλοπής για την επιστημονική κοινότητα γενικά και ειδικά. Γενικά ως προς τις απαιτήσεις που τίθενται σε σχέση με την ανεξαρτησία της επιστημονικής εργασίας, την επιταγή της επιστημονικής ειλικρίνειας και τις θεμιτές μεθόδους επεξεργασίας κειμένων άλλων συγγραφέων, αλλά και ειδικά ως προς την αρνητική φήμη που δημιουργείται για κάθε Ανώτατο Εκπαιδευτικό Ίδρυμα από τη χορήγηση διατριβών που αποτελούν αντικείμενο λογοκλοπής και εδράζονται σε τέτοιου είδους αθέμιτες πρακτικές.

γ. Η χρήση της ΤΝ

Στο σημείο αυτό αξίζει να διερευνηθεί η συνεισφορά της ΤΝ στη διαφύλαξη της προστασίας της εν λόγω αρχής στις διοικητικές διαδικασίες. Η ανάγκη της προστασίας της εμπιστοσύνης του διοικουμένου αποτυπώνεται κυρίως στο άρθρο 3 παρ. 1 Ν.4727/2020 (ΦΕΚ Α' 184) «Ψηφιακή Διακυβέρνηση (Ενσωμάτωση στην Ελληνική Νομοθεσία της Οδηγίας (ΕΕ) 2016/2102 και της Οδηγίας (ΕΕ) 2019/1024) Ηλεκτρονικές Επικοινωνίες (Ενσωμάτωση στο Ελληνικό Δίκαιο της Οδηγίας (ΕΕ) 2018/1972) και άλλες διατάξεις» όπου παρουσιάζονται οι γενικές αρχές της ψηφιακής διακυβέρνησης: «Ο σχεδιασμός και η εφαρμογή πολιτικών ψηφιακής διακυβέρνησης διέπεται από τις ακόλουθες αρχές: α) την αρχή της νομιμότητας και ιδίως την τήρηση των διατάξεων για την προστασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, β) την αρχή της διαφάνειας, γ) την αρχή της ισότητας και ιδίως της προσβασιμότητας, δ) την αρχή της χρηστής διοίκησης και ιδίως της αποδοτικότητας και της αρχής «μόνον άπαξ» μέσω της διαλειτουργικότητας, της ακρίβειας και της πληρότητας των ψηφιακών υπηρεσιών, των διαδικασιών και των δεδομένων και ε) την αρχή της ακεραιότητας, ασφάλειας και εμπιστευτικότητας», αλλά και στην παρ. 2 του ίδιου νόμου αναφέρονται τα εξής: «Η ψηφιακή διακυβέρνηση οφείλει να προστατεύει τα ατομικά δικαιώματα όπως αυτά προκύπτουν από το Σύνταγμα και την

εθνική, ενωσιακή και διεθνή νομοθεσία, ιδίως ως προς την προστασία των προσωπικών δεδομένων, και να ενισχύει την ασφάλεια δικαίου».

Το ζητούμενο είναι η δημιουργία ενός μοντέλου διαχείρισης και λειτουργίας των διοικητικών διαδικασιών με προτεραιότητα στη δίκαιη και χωρίς αποκλεισμούς κατανομή των πλεονεκτημάτων σε όλους. Εν προκειμένω ο κατασκευαστής του αλγορίθμου οφείλει να χρησιμοποιήσει το απαραίτητο ρυθμιστικό και κανονιστικό πλαίσιο, που θα σέβεται την αρχή της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης, αποκλείοντας ενδεχόμενη αυθαιρεσία του αλγορίθμου. Η συνεχής άντληση στοιχείων φαίνεται εκ πρώτης όψεως να αποτελεί τροχοπέδη στην ομοιόμορφη απάντηση του αλγορίθμου. Ωστόσο, πρέπει να σημειωθεί ότι η διαρκής τροφοδότηση του αλγορίθμου με νέα δεδομένα σηματοδοτεί την αλλαγή των περιστάσεων και συνεπώς οποιαδήποτε παρέκκλιση από προηγούμενη απόφαση δεν συνεπάγεται απαραίτητα προσβολή της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης του διοικουμένου.

III. Δημόσιο συμφέρον

α. Γενικά

Η διοικητική δράση αποσκοπεί πάντοτε στην άμεση ή έμμεση ικανοποίηση του δημοσίου συμφέροντος, δηλαδή στην εξασφάλιση της ωφέλειας για τον λαό.¹⁷³ Αυτό συνεπάγεται ότι το δημόσιο συμφέρον υπερτερεί του ατομικού. Η έννοια του δημοσίου συμφέροντος αποτελεί αόριστη νομική έννοια με μεγάλη ελαστικότητα κατά την οριοθέτησή της.¹⁷⁴ Δεν υπάρχει κάποιος επακριβής ορισμός της έννοιας. Συνίσταται στο συμφέρον των μελών της κοινωνίας είτε συνολικά (γενικό δημόσιο συμφέρον) είτε εν μέρει που προσδιορίζεται με γενικά ή αφηρημένα κριτήρια και συμπίπτει με την ικανοποίηση βασικών αναγκών, όπως η δημόσια τάξη, η εθνική άμυνα και ασφάλεια, η υγεία, η παιδεία, η προστασία του περιβάλλοντος κ.ο.κ..¹⁷⁵ Πρόκειται για το όφελος μιας ευρύτερης ομάδας ατόμων και όχι ενός μεμονωμένου.¹⁷⁶ Γενικός και ενιαίος ορισμός της έννοιας του δημοσίου συμφέροντος είναι αδύνατον να διατυπωθεί.¹⁷⁷ Σημειώνεται ότι το δημόσιο συμφέρον «δεν βρίσκεται ούτε πέραν ούτε υπεράνω της νομιμότητας, αποτελεί στοιχείο εσωτερικό της και εντάσσεται σε αυτήν».¹⁷⁸ Περαιτέρω, το δημόσιο συμφέρον λαμβάνεται υπ' όψιν για την επιβολή περιορισμών στο πεδίο προστασίας των ατομικών δικαιωμάτων ή για την αναγνώριση συγκεκριμένων υποχρεώσεων προστασίας στο πλαίσιο λειτουργίας των κοινωνικών ιδίως δικαιωμάτων.¹⁷⁹ Το εύρος της έννοιας του δημοσίου συμφέροντος διευρύνεται από την ολοένα και περισσότερο χρησιμοποίηση της τόσο από το νομοθέτη όσο και αυτοτελώς από το δικαστή.¹⁸⁰ Ειδική έκφανση του δημοσίου

¹⁷³ Βλ. Στ. Ν. Κτιστάκη, Εισαγωγή στη δημόσια διοίκηση, όπ. ανωτ., σ. 47.

¹⁷⁴ Βλ. Στ. Κτιστάκη, Δημόσια επιχείρηση και δημόσιο συμφέρον, ΤοΣ 1991, σ. 297 επ. (303).

¹⁷⁵ Βλ. Επ. Π. Σπηλιωτόπουλο, Εγχειρίδιο Διοικητικού Δικαίου – Τόμος 1, όπ. ανωτ., σ. 9· Ε. Βενιζέλο, Γενικό συμφέρον και περιορισμοί των συνταγματικών δικαιωμάτων, Κριτική προσέγγιση των τάσεων της νομολογίας, Εκδόσεις Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1990, σ. 45, όπ. περαιτ. παραπ. σ. 45· Αικ. Ν. Ηλιάδου, Δημόσιες Επιχειρήσεις, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2016, σ. 83.

¹⁷⁶ Βλ. Δ. Γ. Σουλιώτη, Έλεγχος και Ελεγκτές, Ο έλεγχος υπέρ του δημοσίου συμφέροντος ως εργαλείο της Δημοκρατίας και του Κράτους Δικαίου, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2003, σ. 38 επ..

¹⁷⁷ Βλ. Αντ. Μανιτάκη, Κράτος δικαίου και δικαστικός έλεγχος της συνταγματικότητας, Εκδόσεις Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη 1994, σ. 435.

¹⁷⁸ Βλ. Αντ. Μανιτάκη, Κράτος δικαίου και δικαστικός έλεγχος της συνταγματικότητας, σ. 131, όπ. περαιτ. παραπ.

¹⁷⁹ Βλ. Αικ. Ν. Ηλιάδου, Δημόσιες Επιχειρήσεις, όπ. ανωτ., σ. 83.

¹⁸⁰ Βλ. Ε. Βενιζέλο, Γενικό συμφέρον και περιορισμοί των συνταγματικών δικαιωμάτων, Κριτική προσέγγιση των τάσεων της νομολογίας, όπ. ανωτ. σ. 378, 381, όπ. περαιτ. παραπ.

συμφέροντος είναι η αρχή της διοικητικής αποτελεσματικότητας,¹⁸¹ η οποία ενίοτε επιδέχεται καταχρηστικές αναφορές και δύναται να κλονίσει τις θεμελιώδεις διασφαλίσεις του κράτους δικαίου.¹⁸²

Ως έννοια αναφέρεται στα διάφορα άρθρα του Συντάγματος και συγκεκριμένα στο άρθρο 4 παρ.3, άρθρο 17 παρ 1, άρθρο 33 παρ.2, άρθρο 103 παρ. 1 και άρθρο 106 παρ. 1.¹⁸³ Ειδικά στο άρθρ. 17 παρ.1 το Σύνταγμα ρυθμίζει τυχόν ένταση μεταξύ δημοσίου συμφέροντος και ατομικού δικαιώματος ιδιοκτησίας, αναγνωρίζοντας την προτεραιότητα του δημοσίου συμφέροντος, επί της ουσίας της δημόσιας ωφέλειας, ενώ παράλληλα παρέχει αυξημένες εγγυήσεις στον ιδιοκτήτη, ώστε να διατηρείται μια δίκαιη ισορροπία, που είναι προαπαιτούμενο της αρχής του κοινωνικού κράτους δικαίου.¹⁸⁴ Επομένως το δημόσιο συμφέρον νομιμοποιεί και οριοθετεί μεν την δράση της δημόσιας εξουσίας με την τήρηση της αρχής της νομιμότητας αλλά παράλληλα οι γενικές αρχές του Συντάγματος οριοθετούν και εγγυώνται την προστασία του διοικουμένου.

Ο τρόπος εκτιμήσεως του εάν συντρέχει λόγος δημοσίου συμφέροντος ή όχι, ανήκει στην αρμοδιότητα του νομοθέτη ή της δημόσιας λειτουργίας και ο δικαστικός έλεγχος είναι οριακός, αλλά ουσιαστικός.¹⁸⁵ Η διοίκηση δεν απαλλάσσεται από την τήρηση της αρχής της νομιμότητας χρησιμοποιώντας την έννοια του δημοσίου συμφέροντος, αλλά αντίθετα δημόσιο συμφέρον είναι ό,τι ορίζουν τα ορισμένα από το Σύνταγμα όργανα και μόνο εφόσον έχουν λάβει εξουσιοδότηση.¹⁸⁶ Το δημόσιο συμφέρον είναι η συνισταμένη δυο συνιστωσών: της αρχής της νομιμότητας και της προστασίας των ατομικών δικαιωμάτων¹⁸⁷ και περιορίζεται από τα δικαιώματα που προκύπτουν από τις γενικές αρχές του διοικητικού δικαίου. Τα όρια της προστασίας προκύπτουν σταθμίζοντας διάφορες παραμέτρους δημοσίου συμφέροντος, όπως ενδεικτικά η προστασία της δημόσιας υγείας ή ασφάλειας και η ολοένα και πιο επιτακτική προστασία του περιβάλλοντος.¹⁸⁸ Αναφέρεται στο σύνολο των συμφερόντων μιας

¹⁸¹ Για την έννοια της αποτελεσματικότητας βλ. *Panagiotis Lazaratos*, *Rechtliche Auswirkungen der Verwaltungsautomation auf das Verwaltungsverfahren*, όπ. ανωτ., σ. 72 επ..

¹⁸² Βλ. Π. Λαζαράτο, *Αποτελεσματικότητα της διοίκησης: Ένα νομικό επιχείρημα με συνταγματική θεμελίωση*, ΤοΣ 1991, σ. 509 επ. (511, όπ. περαιτ. παραπ., 521).

¹⁸³ Βλ. Ανδρ. Γ. Μαρκαντωνάτου-Σκαλτσά, *Εγχειρίδιο Διοικητικού Δικαίου*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2016, σ. 187.

¹⁸⁴ Βλ. Απ. Παπακωνσταντίνου, *Σύνταγμα Ερμηνεία κατ' άρθρο Άρθρο 17*, Syntagma Watch, 21.7.2023, διαθέσιμο σε <https://www.syntagmawatch.gr/my-constitution/arthro-17/>.

¹⁸⁵ Βλ. Ανδρ. Γ. Μαρκαντωνάτου-Σκαλτσά, *Εγχειρίδιο Διοικητικού Δικαίου*, όπ.ανωτ., σελ.189.

¹⁸⁶ Βλ. Ανδρ. Γ. Μαρκαντωνάτου-Σκαλτσά, *Εγχειρίδιο Διοικητικού Δικαίου* όπ. ανωτ., σελ.190.

¹⁸⁷ Βλ. Χ. Μουκίου, *Η «Σιωπή» τη Διοίκησης*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα –Κομοτηνή 2000, σ. 95.

¹⁸⁸ Βλ. Ευαγ. Κουτούπα-Ρεγκάκου, *Η αρχή της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης του διοικουμένου*, Αρμ 1995, τεύχος II, σ. 1380.

οργανωμένης κοινωνίας και ουσιαστικά ικανοποιεί της βασικές ανάγκες των μελών της που σχετίζονται πέρα από την δημόσια τάξη και ασφάλεια, την υγεία, την οικονομία και την παιδεία.¹⁸⁹

Οι διοικητικές πράξεις που αποβλέπουν στην προστασία της δημόσιας τάξης ή της δημόσιας υγείας έχουν χαρακτήρα προσωρινότητας και είναι κατά κανόνα ανακλητές. Το δημόσιο συμφέρον δύναται να εντοπιστεί ως ανεξάρτητος λόγος ανάκλησης σε έννομα αγαθά που αφορούν το γενικότερο κοινωνικό συμφέρον και δε συνδέονται με χρηματικές έννομες σχέσεις (δημόσια υγεία, ασφάλεια, αιδώς, προστασία περιβάλλοντος και προστασία πολιτιστικών αγαθών).¹⁹⁰ Παραδείγματος χάριν, μπορεί να ανακληθεί ή να απορριφθεί αίτημα χορήγησης άδειας διαμονής σε πολίτη τρίτη χώρας για λόγους που αφορούν τη δημόσια τάξη και ασφάλεια ή λόγους δημόσιας υγείας (αρ.6,ν.4251/2014) και μάλιστα χωρίς την υποχρέωση της Διοίκησης για κλήση προηγούμενης ακρόασης όπως προβλέπεται ως δικαίωμα προηγούμενης ακρόασης του διοικούμενου στο άρθρο 6 του ΚΔΔιαδ (Ν.2690/1999).

Σε ορισμένες περιπτώσεις το δημόσιο συμφέρον είναι αντίθετο προς συγκεκριμένα άμεσα συμφέροντα ορισμένων μελών της κρατικής κοινωνίας, ανεξάρτητα αν εξυπηρετεί ή όχι συγκεκριμένα συμφέροντα άλλων μελών της κοινωνίας. Έτσι, π.χ. στην περίπτωση αναγκαστικής απαλλοτρίωσης, όταν αυτή επιβάλλεται για λόγους εθνικής άμυνας, είναι δυνατόν να βλάπτονται τα συμφέροντα των ιδιοκτητών των εκτάσεων χωρίς να εξυπηρετούνται τα συμφέροντα άλλων προσώπων.¹⁹¹

Κατά πάγια νομολογία του ΣτΕ δεν αποτελεί λόγο δημοσίου συμφέροντος η απλή μεταβολή των αντιλήψεων της αρχής ως προς τα πραγματικά περιστατικά και τους όρους της πράξης και γενικότερα δεν μπορεί να αποτελέσει αυτοτελώς λόγο ανάκλησης.¹⁹² Σε κάθε περίπτωση η κρίση της διοίκησης ότι συντρέχουν λόγοι δημοσίου συμφέροντος θα πρέπει να είναι επαρκώς και ειδικώς αιτιολογημένη και υποκείμενη στον έλεγχο νομιμότητας του ΣτΕ εάν δηλαδή τα περιστατικά που επικαλείται η διοίκηση θεμελιώνουν την έννοια του δημοσίου συμφέροντος,¹⁹³ ειδάλλως ακυρώνεται η ενέργειά της αφού λείπει το στοιχείο της νόμιμης αιτιολογίας.

¹⁸⁹ Βλ. Ανδρ. Μαρκαντωνάτου-Σκαλτσά Εγχειρίδιο Διοικητικού Δικαίου, Εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2016 σ. 188.

¹⁹⁰ Βλ. Π. Λαζαράτο, Η αρχή της προστατευόμενης εμπιστοσύνης του ιδιώτη έναντι της διοικήσεως και του νομοθέτη, ΔτΑ Ι/2003, σ.134.

¹⁹¹ Βλ. Επ. Π. Σπηλιωτόπουλο, Εγχειρίδιο Διοικητικού Δικαίου,, 15^η Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2017, σ. 80.

¹⁹² Βλ. Αντ. Μανιτάκη, Ανάκληση διοικητικής άδειας και αρχή της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης του διοικουμένου, Αρμ 1984, σ. 185.

¹⁹³ Βλ. Αντ. Μανιτάκη, Ανάκληση διοικητικής άδειας και αρχή της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης του διοικουμένου, όπ. ανωτ., σ. 185, επ..

Στη γνωμοδότηση 57/2023 του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους η οποία έγινε δεκτή και αφορά σε ερώτημα της Διεύθυνσης Διοικητικού του Γεωπονικού Πανεπιστημίου Αθηνών αναφέρονται τα εξής: «Κατά γενική αρχή του διοικητικού δικαίου, όπως αυτή γίνεται δεκτή τόσο στη νομική θεωρία, όσο και στη νομολογία, οι νόμιμες ατομικές διοικητικές πράξεις από τις οποίες οι διοικούμενοι απέκτησαν δικαιώματα δεν ανακαλούνται. Για την εφαρμογή του κανόνα αυτού η έννοια του δικαιώματος δεν περιορίζεται στα δικαιώματα που αναγνωρίζονται από το ιδιωτικό ή το διοικητικό δίκαιο και παρέχουν αξίωση κατά της διοίκησης ή των ιδιωτών για παροχή ή παράλειψη, αλλά είναι ευρύτερη και περιλαμβάνει την ωφέλεια, την οποία ο διοικούμενος αντλεί από νομικές ή πραγματικές καταστάσεις, η ανατροπή των οποίων είναι αντίθετη προς τις αρχές της εύρυθμης και χρηστής διοίκησης και της προστατευόμενης εμπιστοσύνης του διοικούμενου. Περαιτέρω, σύμφωνα με τη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας, κατ' εξαίρεση από τον παραπάνω κανόνα, επιτρέπεται η ανάκληση των νόμιμων επωφελών ατομικών διοικητικών πράξεων: (α) αν συντρέχουν λόγοι δημοσίου συμφέροντος προς ανάκληση της πράξης (β) αν ο διοικούμενος δεν συμμορφώνεται προς τους όρους από τους οποίους εξαρτάται η ισχύς της πράξης (γ) αν δεν συντρέχουν, πλέον, οι προϋποθέσεις, βάσει των οποίων εκδόθηκε η πράξη, (δ) αν παρήλθε άπρακτη η προθεσμία, την οποία έθετε η πράξη στον διοικούμενο για ορισμένη ενέργεια, (ε) αν δεν τηρηθούν οι προϋποθέσεις που θεσπίζονται από σχετικές διατάξεις και αποβλέπουν στην εξυπηρέτηση του δημοσίου συμφέροντος.... Ως αναφέρθηκε, μεταξύ των λόγων ανάκλησης περιλαμβάνεται και εκείνος που αφορά στην ύπαρξη και ικανοποίηση (επιτακτικού) δημοσίου συμφέροντος. Για την κρίση περί συνδρομής ή μη λόγου δημοσίου, εν γένει, συμφέροντος επιτρέπεται και η επανεκτίμηση των κατά τη έκδοση της πράξης υφισταμένων πραγματικών περιστατικών, τα οποία δεν είχαν αξιολογηθεί ή είχαν αξιολογηθεί διαφορετικά. Περαιτέρω, επιτρέπεται η ανάκληση λόγω μεταβολής των νομικών και πραγματικών περιστατικών, που αποτέλεσαν τη βάση έκδοσης της πράξης. Μάλιστα με μεγάλο αριθμό ειδικών νομοθετικών διατάξεων αντιμετωπίζεται η μεταγενέστερη της εκδόσεως της πράξεως μεταβολής των πραγματικών δεδομένων ως αυτοτελή λόγο ανακλήσεως..... Ως εκ τούτου είναι ευχερής η συναγωγή και διαμόρφωση σχετικής γενικής αρχής του διοικητικού δικαίου. Επειδή η έννοια του “δημοσίου συμφέροντος” και μάλιστα του επιτακτικού ως λόγου ανάκλησης των νόμιμων ευμενών διοικητικών πράξεων είναι γενική και αποτελεί εξαίρεση από τους γενικούς κανόνες που διέπουν έναν θεσμό, δημιουργείται η υποχρέωση της ειδικής και σαφούς αιτιολογίας της ανακλητικής πράξης. Η ανάκληση πρέπει να είναι ειδικώς αιτιολογημένη, μιας και συνιστά επαχθές μέτρο για τον διοικούμενο, με συγκεκριμένη αναφορά των λόγων γενικότερου δημοσίου συμφέροντος που την δικαιολογούν. Η αιτιολογία τούτου μπορεί να προκύπτει και από τα στοιχεία του φακέλου και είναι επιδεκτική δικαστικού ελέγχου.»

Η εμπιστοσύνη, η καλή πίστη, η ειλικρίνεια και η συνέπεια της διοίκησης είναι απαραίτητα συστατικά που θα πρέπει να συνυπάρχουν σε κάθε δημοκρατική πολιτεία.¹⁹⁴ Εφόσον ο διοικούμενος διαμορφώνει τις βιοτικές του ανάγκες και την οικονομική του δραστηριότητα βάσει της κρατικής συμπεριφοράς απέναντί του, έχει κάθε δικαίωμα να προσδοκά, υπό το πρίσμα του κράτους δικαίου, μια σταθερή και κυρίως όχι αντιφατική συμπεριφορά από την πλευρά της διοίκησης, που δε θα διαψεύσει τις προσδοκίες που εύλογα έχει δημιουργήσει. Αυτό, όμως, προϋποθέτει πως ο διοικούμενος τελεί σε καλή πίστη στη σχέση του με τη διοίκηση και πως δεν συντρέχει υπέρτερο δημόσιο συμφέρον, το οποίο δικαιολογημένα να μπορεί να μεταβάλλει την κατάσταση που έχει δημιουργηθεί. Η συμφιλίωση της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης από τη μια και του δημοσίου συμφέροντος από την άλλη, που γίνεται μέσω της στάθμισης των δυο αυτών αρχών, γίνεται ακόμα πιο επιτακτική σήμερα που η διοίκηση δρα σε ένα συνεχώς μεταβαλλόμενο τοπίο, στο οποίο ο διοικούμενος είναι διαρκώς εκτεθειμένος σε κρατικές και ευρωπαϊκές παρεμβάσεις ιδιαίτερα στην οικονομική ζωή αλλά και στην εν γένει κοινωνική ζωή των πολιτών στη χώρα μας και στην Ε.Ε. επηρεάζοντας αισθητά τις έννομες σχέσεις. Θα μπορούσε να διατυπωθεί η ένσταση πως η αναγνώριση της αρχής της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης, και μάλιστα με αυξημένη τυπική ισχύ, ενδεχομένως να μπορούσε να αποβεί επικίνδυνη λόγω της ενδεχόμενης κατάχρησής της αναφορικά με την καταστράτηγηση της αρχής της νομιμότητας.¹⁹⁵

Κανείς μπορεί να αναγνωρίσει το επιχείρημα της διοικητικής αποτελεσματικότητας πίσω από την επίκληση της αυτοματοποίησης της διαδικασίας.¹⁹⁶ Συνεπώς, ο βασικός λόγος της αυτοματοποίησης έγκειται στην αποτελεσματικότητα της διοικητικής διαδικασίας: η διοίκηση μπορεί να εκδίδει ταχύτερα και αποτελεσματικότερα συντάξεις, να καταλογίζει φόρους, να ελέγχει τυχόν φοροδιαφυγή κ.ο.κ..

Ωστόσο, η αοριστία και η εν γένει πολυπλοκότητα¹⁹⁷ της έννοιας του δημοσίου συμφέροντος εγείρει πολλά ζητήματα στην τυποποίηση της για την αλγοριθμική λήψη απόφασης.¹⁹⁸ Είναι γεγονός ότι η έννοια του δημοσίου συμφέροντος είναι μια ιδιόμορφη νομική έννοια. Η κρίση περί δημοσίου συμφέροντος δεν

¹⁹⁴ Πηγή: Ευρωπαϊός Διαμεσολαβητής. Ο Ευρωπαϊκός Κώδικας Ορθής Διοικητικής Συμπεριφοράς, 2015 (http://195.167.92.241/documents/europeos_diam.pdf).

¹⁹⁵ Βλ. Γ. Κατρούγκαλο, Η προστασία της εμπιστοσύνης του πολίτη προς το Κράτος, ΔιΔικ 199.

¹⁹⁶ Βλ. Π. Λαζαράτο, Το δικαίωμα ακρόασης του άρθρου 20 παρ. 2 Συντ. κατά την έκδοση διοικητικών πράξεων με τη βοήθεια ηλεκτρονικών υπολογιστών, ΝοΒ 1990, σ. 427 επ. (432-433).

¹⁹⁷ Βλ. Peter Häberle, Öffentliches Interesse als juristisches Problem, Eine Analyse von Gesetzgebung und Rechtsprechung, 2., um einen Nachtrag ergänzte Auflage, Berliner Wissenschafts-Verlag, Berlin 2006, σ. 21, όπ. περαιτ. παραπ..

¹⁹⁸ Βλ. Α. Μήτρου, Μπορεί ο αλγόριθμος να διοικεί;, όπ. ανωτ., σ. 263-264.

αυτοματοποιείται, γιατί είναι δυσχερής, καθώς προϋποθέτει πολιτικές σταθμίσεις και πολιτική ερμηνεία, τουτ' έστιν σταθμίσεις κατανομής των πεπερασμένων πόρων. Αυτού του είδους η στάθμιση δεν μπορεί να λάβει χώρα από τον αλγόριθμο, τουλάχιστον μέχρι τώρα. Ο αλγόριθμος όμως μπορεί να επεξεργαστεί δεδομένα και να προσφέρει στοιχεία κρίσιμα για την αιτιολογία μιας διοικητικής πράξεως, δεν δύναται, όμως, να σταθμίσει το δημόσιο συμφέρον. Τα δεδομένα που διαθέτει η τεχνητή νοημοσύνη, η επεξεργασία τους και η προβλεψιμότητα τους δύναται να συνπροσδιορίσουν αλλά όχι να προσδιορίσουν εξ ολοκλήρου το δημόσιο συμφέρον.¹⁹⁹

β. Η εφαρμογή στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση

Στο χώρο της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης δημόσιο συμφέρον είναι η εύρυθμη λειτουργία του πανεπιστημίου, ο μη βανδαλισμός των αιθουσών και των εγκαταστάσεων, η συνέχιση της εκπαίδευσης σε περίοδο πανδημίας χωρίς να διακινδυνεύει η δημόσια υγεία. Επομένως, οι όποιες διαδικασίες συνέδραμαν στην τηλεεκπαίδευση εξυπηρετούν το δημόσιο συμφέρον.

γ. Η χρήση της ΤΝ

Η χρήση της ΤΝ στον χώρο της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης υπηρετεί το δημόσιο συμφέρον της εύρυθμης λειτουργίας του πανεπιστημίου. Για παράδειγμα με εφαρμογές ΤΝ μπορεί να ανευρεθεί άμεσα κάποιος ύποπτος που βανδαλίζει τις εγκαταστάσεις.

IV. Η αρχή της καλής πίστης

α. Γενικά

Ως καλή πίστη νοείται η ευθύτητα και η εντιμότητα που απαιτείται σε μια συναλλαγή, επομένως η καλόπιστη συμπεριφορά απαιτεί συναλλακτικά ήθη, δηλαδή συνήθειες που έχουν γίνει δεκτές από την κοινωνική ηθική και έχουν επικρατήσει στις συναλλαγές.²⁰⁰

Η έννοια της καλής πίστης αρχικά εμφανίζεται στο χώρο του ιδιωτικού δικαίου έχουσα απαραίτητο ρόλο στη σωστή λειτουργία των συναλλακτικών σχέσεων. Ειδικά στον ΑΚ η έννοια της καλής πίστης αναφέρεται ρητά στις διατάξεις 197 (στο στάδιο των διαπραγματεύσεων), 200 (στην ερμηνεία των συμβάσεων), 281 (στην άσκηση των δικαιωμάτων) και 288 στην εκπλήρωση της ενοχής. Αυτές οι

¹⁹⁹ Βλ. Χ. Μουκίου, Αλγόριθμοι και Διοικητικό Δίκαιο, όπ. ανωτ., σ. 38, η οποία όμως κάνει λόγο για πλήρη προσδιορισμό.

²⁰⁰ Βλ. Μ. Σταθόπουλο, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη 2004, σ.103.

διατάξεις που συμπληρώνουν η μια την άλλη περιέχουν την αντικειμενική πίστη, που στηρίζεται σε συνταγματικές διατάξεις όπως ο σεβασμός της αξίας του ανθρώπου (Συντ 2) και η ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας (Συντ 5 §2) ²⁰¹. Ειδικά το άρθρο 288 θέτει το βασικό κανονιστικό πλαίσιο της καλής πίστης και περιλαμβάνει τις αντιλήψεις για την ηθική που είναι απαραίτητες για τις συναλλαγές και στις οποίες στηρίζεται η εκπλήρωσή τους²⁰². Διέπει δε και άλλες διατάξεις όπως οι 142, 144, 197, 207, 303, 304 325 επ., 371 επ., 376, 388, 409, 519, 659, 662, 685, 706, 1880.

Στη νομολογία και συγκεκριμένα στην απόφαση 1116/2019 του Αρείου Πάγου γίνεται ρητή αναφορά στην έννοια της καλής πίστης ως εξής: «Περαιτέρω, καλή πίστη, υπό την αντικειμενική έννοια που απαντάται στα άρθρα 200, 281 και 288 Α.Κ, είναι η συναλλακτική ευθύτητα, την οποία επιδεικνύει ο χρηστός και εχέφρων συναλλασσόμενος. Υπό την έννοια συνεπώς αυτή, η καλή πίστη συνιστά κριτήριο συμπεριφοράς και, άρα, κανόνα δικαίου».

Στη νομολογία η ΑΠ 471/2023 αναφέρει τα εξής: «Ειδικότερα, συμπεριφορά των μερών σύμφωνη με την καλή πίστη και τα συναλλακτικά ήθη είναι η επιβαλλόμενη στα μέρη συναλλακτική ευθύτητα κατά την αντίληψη του έμφρονος συναλλασσόμενου, η τήρηση δηλαδή από τα μέρη των τρόπων ενέργειας που γενικώς ακολουθούνται στις εντίμως διεξαγόμενες συναλλαγές...».

Τόσο η αρχή της καλής πίστης όπως όσο και η αρχή της προστατευόμενης εμπιστοσύνης εντάσσονται στην «διοικητική ηθική», διότι συνάγονται από το Σύνταγμα αλλά δεν κατοχυρώνονται ρητά με αποτέλεσμα να μην υπερισχύουν του νόμου. Σταδιακά η νομολογία των δικαστηρίων σε συνδυασμό με την αρχή της ασφάλειας δικαίου, της σταθερότητας δηλαδή των διοικητικών καταστάσεων²⁰³ εντάσσει πλέον την αρχή της καλής πίστης στις συνταγματικές αρχές. ²⁰⁴

Οι διατάξεις αυτές των εν λόγω άρθρων ίσχυαν ως προς τις συναλλαγές μεταξύ ιδιωτών αρχικά και δεν είχαν άμεση εφαρμογή στις σχέσεις μεταξύ διοίκησης και διοικουμένων.

²⁰¹ Βλ. Κ. Παντελίδου, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2019, σ.8.

²⁰² Βλ. Χρ. Δετσαρίδη, Οι αρχές της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης και της καλής πίστης στο διοικητικό δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη 2003, σ.158.

²⁰³ Βλ. Αν. Τάχο, Ελληνικό Διοικητικό Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη 2003, σ.82.

²⁰⁴ Βλ. Αν. Τάχο, Ελληνικό Διοικητικό Δίκαιο, όπ. ανωτ., σ.75.

Η καλή πίστη εντάσσεται στα στοιχεία που συντελούν στην εφαρμογή της αρχής της νομιμότητας και στην τήρηση του Συντάγματος κατά την άσκηση της διοικητικής δράσης.²⁰⁵

β. Η εφαρμογή στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση

Η καλή πίστη στον χώρο της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης επιτάσσει ότι όταν ο διοικούμενος θεωρεί καλόπιστα ότι έχει υποβάλει εγκύρως υποψηφιότητα για μια θέση μέλους ΔΕΠ, η υποψηφιότητα αυτή δεν έχει αποσυρθεί κατά τρόπο πολύπλοκο χωρίς τη συγκατάθεση του υποψηφίου. Αντιστοίχως, αν ο υποψήφιος εξεταζόμενος είναι ενημερωμένος για συγκεκριμένη ημέρα και ώρα διεξαγωγής μια εξέτασης, η εξέταση αυτή δεν μπορεί να μετατοπιστεί χωρίς την επιβεβαιωμένη ενημέρωσή του.

γ. Η χρήση της ΤΝ

Η καλή πίστη μπορεί να σχετίζεται με την ηθική χρήση των αλγορίθμων και των δεδομένων. Αυτό περιλαμβάνει τη διαφάνεια στις διαδικασίες ανάπτυξης, τη δίκαιη μεταχείριση των χρηστών και την αποφυγή προκαταλήψεων και διακρίσεων στα αποτελέσματα που παράγονται από συστήματα ΤΝ. Εάν οι χρήστες πιστεύουν ότι οι αλγόριθμοι λειτουργούν με καλή πίστη και ηθική, είναι πιο πιθανό να τους αποδεχτούν και να τους εμπιστεύονται.

Η ΤΝ μπορεί να ενσωματωθεί με τρόπο που προάγει την καλή πίστη στον χώρο της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης. Συγκεκριμένα, η καλή πίστη μπορεί να προαχθεί με τη δημιουργία και την εφαρμογή ηθικών κατευθυντήριων γραμμών για την ανάπτυξη και χρήση της ΤΝ που θα πρέπει να περιλαμβάνουν την αποφυγή προκαταλήψεων και διακρίσεων. Σημαντική είναι η εγκαθίδρυση μηχανισμών ελέγχου και επιτήρησης για τη χρήση της ώστε να διασφαλίζεται ότι οι εφαρμογές της λειτουργούν με καλή πίστη και σύμφωνα με τους νόμους και τις κανονιστικές ρυθμίσεις.

Ιδιαίτερη σημασία πρέπει να δοθεί στη συμμετοχή των ενδιαφερόμενων μερών στη διαδικασία σχεδιασμού και ανάπτυξης της ΤΝ ώστε να διασφαλίζεται ότι οι ανάγκες και οι ανησυχίες τους ληφθούν υπόψη. Παράλληλα δεν πρέπει να υποτιμάται η εκπαίδευση των χρηστών και των προγραμματιστών σχετικά με τις ηθικές πτυχές της ώστε να προάγει τη συνείδηση της καλής πίστης και της υπευθυνότητας στην ανάπτυξη και χρήση της τεχνολογίας. Στην κατεύθυνση αυτή σημαντική είναι η δημιουργία μηχανισμών λογοδοσίας για τις αποφάσεις που λαμβάνονται από την ΤΝ ώστε να ενισχύσει την καλή πίστη, διασφαλίζοντας ότι οι υπεύθυνοι είναι υπόλογοι για τις επιπτώσεις των ενεργειών τους. Επίσης ιδιαίτερα σημαντική είναι η υπεύθυνη

²⁰⁵ Βλ. Ανδρ. Μαρκαντωνάτου -Σκαλτσά Η προστασία του διοικουμένου Βασική αρχή της διοικητικής δράσεως, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα -Κομοτηνή 2000, σ. 53 επ..

διαχείριση των δεδομένων, συμπεριλαμβανομένης της προστασίας της ιδιωτικότητας και της ασφάλειας των πληροφοριών.

V. Η αρχή της χρηστής διοίκησης

α. Γενικά

Χρηστή διοίκηση είναι η διοίκηση που οφείλει να δρα με γνώμονα τη διαφύλαξη των εννόμων συμφερόντων του διοικουμένου και τη διευκόλυνσή του στην άσκηση των δικαιωμάτων του.²⁰⁶ Σύμφωνα με την απόφαση του ΣτΕ 1/2020 ορίζεται ως «η αρχή που επιβάλλει στα διοικητικά όργανα να ασκούν τις αρμοδιότητές τους σύμφωνα με το αίσθημα δικαίου που επικρατεί, ώστε κατά την εφαρμογή των σχετικών διατάξεων να αποφεύγονται οι ανεπιεικείς και απλώς δογματικές ερμηνευτικές εκδοχές και να επιδιώκεται η προσαρμογή των κανόνων δικαίου προς τις επικρατούσες κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες και απαιτήσεις, καθώς και οι αρχές της αναλογικότητας, της φανεράς Διοίκησης και της προστατευόμενης δικαιολογημένης εμπιστοσύνης του διοικουμένου».²⁰⁷

Χρηστή διοίκηση είναι η διοίκηση που κατά την έκδοση των διοικητικών πράξεων δεν παραβαίνει τους αποδεκτούς σε κάθε κοινωνία και εποχή κανόνες συμπεριφοράς, επομένως το ισχύον δίκαιο πρέπει να βρίσκεται σε επαφή με τις υφιστάμενες κοινωνικές συνθήκες και να τις λαμβάνει υπόψη κατά τη μεταβολή του.²⁰⁸

Η αρχή αυτή συνδέεται με τις υπάρχουσες κοινωνικές συνθήκες και συγχέεται πολλές φορές με άλλες αρχές όπως αυτή της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης εφόσον και οι δυο εστιάζουν στην ορθή συμπεριφορά των διοικητικών οργάνων.²⁰⁹ Επομένως σχετίζεται με την αρχή της διαφάνειας των πράξεων των οργάνων της Διοίκησης και υποχρεώνει τη διοίκηση να επιτρέπει την πρόσβαση των διοικουμένων στα στοιχεία των φακέλων τους αφού διαφάνεια σημαίνει φανερά γνώση του τρόπου λειτουργίας των διοικητικών οργάνων κατά την έκδοση των διοικητικών πράξεων.

Η αρχή της χρηστής διοίκησης συμπεριλαμβάνει αρχές όπως της νομιμότητας, της αποτελεσματικότητας, της ορθότητας, της επιείκειας και της ποιότητας των υπηρεσιών που παρέχονται στους πολίτες. Η Διοίκηση πρωταρχικά πρέπει να

²⁰⁶ Βλ. Π.Δ. Δαγτόγλου, Γενικό Διοικητικό Δίκαιο, Εβδόμη Αναθεωρημένη Έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2014, σ. 173.

²⁰⁷ Βλ. Επ. Σπηλιωτόπουλο, Εγχειρίδιο Διοικητικού Δικαίου, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2017, σ.84.

²⁰⁸ Βλ. Χρήστου «Η αρχή της καλής διοίκησης στο ευρωπαϊκό διοικητικό δίκαιο», 2008 2 ΕφημΔΔ 279.

²⁰⁹ Βλ. Χρ. Δετσαρίδη, Οι αρχές της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης και της καλής πίστης στο διοικητικό δίκαιο: Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη 2003, σ. 47.

ακολουθεί την αρχή της νομιμότητας και της υποχρέωσης αιτιολόγησης των διοικητικών πράξεων, στη συνέχεια πρέπει να επιδεικνύει σεβασμό και να συνεργάζεται κατά τις συναλλαγές της μαζί τους, να μην δημιουργεί προβλήματα και καθυστερήσεις που οδηγούν σε υπέρβαση της απαιτούμενης εύλογης προθεσμίας για τη διεκπεραίωση των υποθέσεων των πολιτών και τελευταία να έχει ως βασικό εργαλείο τη διαφάνεια στη δράση της.

Η αρχή της χρηστής διοίκησης θεμελιώνεται με διαφορετική έννοια στο άρθρο 41 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Δικαίωμα χρηστής διοίκησης) που ορίζει ότι κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα πρόσβασης στον φάκελό του, τηρουμένων των νόμιμων συμφερόντων της εμπιστευτικότητας και του επαγγελματικού και επιχειρηματικού απορρήτου.

Η θέσπιση δικαιώματος σημαίνει ότι τα ευρωπαϊκά διοικητικά όργανα έχουν υποχρέωση να σέβονται τις διαδικαστικές εγγυήσεις που προβλέπει η διάταξη με την εισαγωγή υποχρεωτικής υπακοής τους στην αρχή αυτή και τήρησης της ανωτέρω διάταξης. Επομένως η χρηστή διοίκηση δεν συνδέεται πλέον με την διακριτική ευχέρεια της διοίκησης, και άρα με την ελεύθερη κρίση των οργάνων, αλλά ως διαδικασία μεταξύ του διοικούμενου και των διοικητικών οργάνων να προβλέπεται από κανόνες δικαίου και να μην εναπόκειται στις επιλογές των τελευταίων. Υπό την έννοια του δικαιώματος συνεπάγεται πως δεν υφίστανται νομοθετικά κενά ή εναλλακτικές που θα κληθεί να καλύψει ή να επιλέξει αντίστοιχα το αρμόδιο διοικητικό όργανο, χρησιμοποιώντας ως ερμηνευτικό εργαλείο την αρχή της χρηστής διοίκησης. Η Διοίκηση εφαρμόζει την αρχή προκειμένου να σεβαστεί τα δικαιώματα των διοικουμένων και όχι για να πετύχει την ορθή ερμηνεία ενός κανόνα δικαίου. Σύμφωνα με την έκθεση του Ευρωπαϊκού Διαμεσολαβητή: Η αρχή της χρηστής διοίκησης απαιτεί από τη διοίκηση να αναγνωρίζει τα σφάλματά της και να εξετάζει τρόπους επανόρθωσής τους. Ένα πρώτο βήμα είναι η έκφραση συγγνώμης. Δεν αρκεί η απλή έκφραση της λύπης της διοίκησης για τα σφάλματά της χωρίς αυτή να συνοδεύεται από την ανάληψη της ευθύνης για τις επιπτώσεις τους. Η συγγνώμη πρέπει να περιλαμβάνει την αποδοχή της ευθύνης για το εκάστοτε σφάλμα.²¹⁰ Η μη τήρηση των αρχών της χρηστής διοίκησης, όπως η απάντηση στην αλληλογραφία ή η απάντηση στη γλώσσα που χρησιμοποιούν οι πολίτες όταν απευθύνονται στη διοίκηση της ΕΕ, πρέπει να επανορθώνεται με την έκφραση συγγνώμης και, κατά περίπτωση, με τις δέουσες εξηγήσεις.

Η εν λόγω αρχή επιτάσσει να διεξάγεται με προσοχή, αμεροληψία και αντικειμενικότητα η ουσιαστική αξιολόγηση των πληροφοριών που κοινοποιούνται προς τους διοικούμενους, η δε απόφαση της αρχής στην οποία κοινολογεί τις

²¹⁰ Πηγή: file:///C:/Users/fgrit/Downloads/GoodAdministrationInPractice2013_EL_final-1.pdf σ. 23.

πληροφορίες ο καταγγέλλων πρέπει να αιτιολογεί τα συμπεράσματά της ανεξάρτητα από την έκβαση της υπόθεσης. Ο εν λόγω χειρισμός των καταγγελιών παρατυπιών διασκεδάζει τις εύλογες υποψίες του καταγγέλλοντος ότι η καταγγελία του δεν έτυχε της δέουσας αντιμετώπισης ή ότι δεν εξετάστηκε καν. Συμπεριλαμβάνει αρχές όπως της νομιμότητας, της αποτελεσματικότητας, της ορθότητας, της επιείκειας και της ποιότητας των υπηρεσιών που παρέχονται στους πολίτες. Οι επιμέρους παράμετροι που συγκροτούν την έννοια της χρηστής διοίκησης συνίστανται στις ακόλουθες υποχρεώσεις της Διοίκησης: να τηρείται η αρχή της νομιμότητας και η υποχρέωση αιτιολόγησης των διοικητικών πράξεων, ο σεβασμός προς τους πολίτες κατά τις συναλλαγές της μαζί τους, η συνεργασία της Διοίκησης με τους διοικουμένους να μην προσκόπτει σε φαινόμενα τυπολατρίας και υπέρμετρης καθυστέρησης που οδηγούν σε υπέρβαση της απαιτούμενης εύλογης προθεσμίας για τη διεκπεραίωση των υποθέσεων των πολιτών, και η διαφάνεια στη δράση της Διοίκησης.

β. Η εφαρμογή στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση

Με την πρόσφατη απόφαση 497/2021 του Γ' Τμήματος του ΣτΕ κρίθηκε ότι οι διατάξεις του ΚΔΔιαδ εφαρμόζονται συμπληρωματικά, ελλείψει ρητής αντίθετης ρύθμισης, τόσο προς τις διατάξεις του Ν 3979/2011, με τον οποίο τίθεται το γενικότερο πλαίσιο ως προς την επικοινωνία και συναλλαγή του πολίτη με το κράτος με τη χρήση τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνιών (ΤΠΕ), όσο και ειδικότερα προς τις διατάξεις του Ν 4009/2011 και τις κατ' εξουσιοδότηση αυτού κανονιστικές πράξεις που προβλέπουν την υποχρεωτική χρήση του πληροφοριακού συστήματος "ΑΠΕΛΛΑ" για την υποβολή υποψηφιοτήτων στη διαδικασία εκλογής και εξέλιξης καθηγητών Α.Ε.Ι. και Τ.Ε.Ι..

Με την παραπάνω απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας παρουσιάζονται οι θέσεις του Δικαστηρίου επί των κρίσιμων ζητημάτων που εγείρονται από την επικράτηση της ηλεκτρονικής διακυβέρνησης και των πληροφοριακών συστημάτων στις σχέσεις των πολιτών με τις δημόσιες υπηρεσίες. Σύμφωνα με την αρχή της νομιμότητας που διαπνέει το σύνολο της έννομης τάξης του δημοσίου δικαίου, ιδιαιτέρως σεβαστή πρέπει να γίνεται από τα κρατικά όργανα η αρχή της χρηστής διοίκησης, σύμφωνα και με την οποία οι διοικούμενοι κατά την συνδιαλλαγή τους με το Δημόσιο δικαιούνται να αισθάνονται ασφαλείς ως προς την τήρηση των δικαιωμάτων τους και την προστατευόμενη δικαιολογημένη εμπιστοσύνη τους.

Ειδικότερα, κρίθηκε ότι η υποβολή υποψηφιοτήτων με τη χρήση του πληροφοριακού αυτού συστήματος εμπεριέχει τη σχετική δήλωση βούλησης του υποψηφίου, η δε τυχόν απόσυρση της υποψηφιοτήτάς του διά του συστήματος αυτού συνιστά παραίτηση από αίτηση κατά την έννοια του άρθρου 3 παρ. 2 του Κώδικα Διοικητικής Διαδικασίας. Κατά την υποβολή των ηλεκτρονικών αυτών δηλώσεων οι υποψήφιοι οφείλουν να επιδεικνύουν ιδιαίτερη προσοχή και επιμέλεια, διότι ενδέχεται να

εμφιλοχωρήσει - ευχερέστερα από ό,τι στις έγγραφες δηλώσεις που υποβάλλονται ενώπιον των δημοσίων αρχών - διάσταση ανάμεσα στο περιεχόμενο της εξωτερικευμένης μέσω του πληροφοριακού συστήματος δήλωσης βούλησης προς την αληθινή βούλησή τους, η οποία μπορεί να οφείλεται σε λόγους που ανάγονται στην προσωπική κατάστασή τους, όπως λ.χ. σπουδή, απροσεξία ή ανεπαρκή εξοικειώσή τους στη χρήση του συστήματος αυτού ή/και σε ικανές προς δημιουργία παραπλάνησης παραστάσεις ή σε μη επαρκή δεδομένα του ίδιου του συστήματος, ιδίως στις περιπτώσεις που η Διοίκηση παραλείπει ουσιώδεις υποχρεώσεις της, απορρέουσες από την αρχή της χρηστής διοίκησης, στον τομέα της ηλεκτρονικής διακυβέρνησης. Οι υποχρεώσεις αυτές συνίστανται κατ' αρχήν στην πρόσδοση στα πληροφοριακά αυτά συστήματα της μεγαλύτερης, κατά το δυνατόν, "αντιληπτικότητας, χρηστικότητας, κατανοησιμότητας και στιβαρότητας" (πρβλ. και τη μεταγενέστερη οδηγία 2016/2102 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για την προσβασιμότητα των ιστότοπων και των εφαρμογών για φορητές συσκευές των οργανισμών του δημόσιου τομέα – L 327)· πρέπει ιδίως να εξασφαλίζεται ότι οι χρήστες έχουν πρόσβαση σε επαρκείς οδηγίες χρήσης των συστημάτων αυτών, ότι καθίσταται σαφής και αναγνωρίσιμη προς αυτούς η νομική δεσμευτικότητα των ηλεκτρονικών δηλώσεών τους και ότι τους παρέχεται ευκρινώς η δυνατότητα επιβεβαίωσης οποιασδήποτε επιλογής που συνεπάγεται έννομες συνέπειες. Ενόψει των ανωτέρω, εφόσον η διάσταση της εξωτερικευμένης, μέσω του πληροφοριακού συστήματος, δήλωσης βούλησης προς την αληθινή βούληση του υποψηφίου οφείλεται σε πλάνη, παρέχεται, υπό τις προϋποθέσεις εφαρμογής του άρθρου 3 παρ. 2 του Κώδικα Διοικητικής Διαδικασίας η δυνατότητα του προσώπου να ανακαλέσει την ηλεκτρονική δήλωσή του.

Ακολούθως, το δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η κρίση του δικάσαντος διοικητικού εφετείου ότι δεν ήταν δυνατή, σύμφωνα με το άρθρο 3 παρ. 2 του Κώδικα Διοικητικής Διαδικασίας, η εκ μέρους του εκκαλούντος ανάκληση της απόσυρσης της υποψηφιότητάς του, και μάλιστα, μετά τη λήξη της ταχθείσας σχετικώς αποκλειστικής προθεσμίας για την υποβολή υποψηφιοτήτων δεν είναι ορθή. Και τούτο διότι η υποβολή της ανάκλησης αυτής δεν προσέκρουε, στη διάταξη του άρθρου 3 παρ. 2 του Κώδικα Διοικητικής Διαδικασίας ούτε ισοδυναμούσε με εξ υπαρχής υποβολή νέας αίτησης υποψηφιότητας που θα έπρεπε να έχει υποβληθεί πριν τη λήξη της προθεσμίας για την υποβολή υποψηφιοτήτων, δεδομένου ότι, όπως προκύπτει από την εκκαλούμενη απόφαση και τα λοιπά στοιχεία φακέλου, η ανάκληση αυτή έγινε κατ' επίκληση πλάνης εκ μέρους του εκκαλούντος που εμφιλοχώρησε κατά την υποβολή ηλεκτρονικής δήλωσης βούλησής του μέσω του πληροφοριακού συστήματος "ΑΠΕΛΛΑ", η οποία κρίθηκε από τη Διοίκηση ότι ήταν συγγνωστή, διότι οφειλόταν στη μη εξοικειώσή του με το σύστημα αυτό, το οποίο εχρησιμοποιείτο για πρώτη φορά από το ΤΕΙ Κεντρικής Μακεδονίας και στην ύπαρξη λειτουργικού κενού

του συστήματος σε επίπεδο ευχρηστίας. Επί του ζητήματος δε αυτού, εάν δηλαδή, υπό τις ειδικές περιστάσεις της συγκεκριμένης υπόθεσης, υπήρξε, πράγματι, πλάνη του εκκαλούντος και αν αυτή ορθώς κρίθηκε συγγνωστή από τη Διοίκηση, το δικάσαν διοικητικό εφετείο δεν σχημάτισε, όπως όφειλε, πλήρη δικανική πεποίθηση, αλλά αρκέστηκε μόνο πιθανολόγηση (αντλούμενη από τα αναφερόμενα στον “Οδηγό Εγγραφής και Χρήσης Εφαρμογής” του πληροφοριακού συστήματος “ΑΠΕΛΛΑ”, χωρίς μάλιστα να προκύπτει αν ο οδηγός αυτός ίσχυε κατά τον κρίσιμο χρόνο ανάκλησης της υποψηφιότητας του εκκαλούντος) να μην οφείλεται η απόσυρση της υποψηφιότητας του εκκαλούντος σε λανθασμένη και εκ παραδρομής επιλογή της σχετικής ένδειξης (πρβλ. ΣτΕ 2655-6/2014, 3304/1995).

γ. Η χρήση της ΤΝ

Η χρήση εργαλείων ΤΝ στον χώρο της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης δεν πρέπει να παραβιάζει την αρχή της χρηστής διοίκησης. Αυτό συνεπάγεται ότι τα σχετικά εργαλεία πρέπει να υποβοηθούν τον διοικούμενο και όχι να τον ταλαιπωρούν ή να του δημιουργούν την πεπλανημένη πεποίθηση ότι υπέβαλε υποψηφιότητα για μια θέση μέλους ΔΕΠ, ενώ η υποψηφιότητα του έχει διαγραφεί χωρίς να το καταλάβει.

VI. Δικαίωμα προηγούμενης ακρόασης

α. Γενικά

Το δικαίωμα αυτό αρχικά το οποίο ανάγεται στη Βίβλο,²¹¹ όπου ο Θεός πρώτα ρώτησε τον Αδάμ για τον απαγορευμένο καρπό και μετά τον εκδίωξε από τον παράδεισο, διαπλάθεται στην Ελλάδα από την ιστορική νομολογία του ΣτΕ²¹² και στη συνέχεια κατοχυρώνεται ως απάντηση στο δικτατορικό καθεστώς στο άρθρο 20 παρ. 2 Σ και εξειδικεύεται μετέπειτα στο άρθρο 6 παρ. 1 και 2 του ΚΔΔιαδ.

Συνίσταται στη άκουσμα της γνώμης του διοικούμενου και στην πρόταση λύσεων προς τη διοίκηση πριν από την επιβολή δυσμενών μέτρων για αυτόν.²¹³ Το δικαίωμα αυτό απαιτεί α) διοικητική δράση η οποία να βλάπτει δικαιώματα ή συμφέροντα του ενδιαφερομένου, β) βλάβη η οποία να προέρχεται από τις διοικητικές αρχές, γ) διοικητική δράση η οποία συνάγεται από την άσκηση αρμοδιότητας κατά διακριτική ευχέρεια και όχι δεσμευμένης και δ) αυτή η διοικητική δράση και κατά συνέπεια η ακρόαση του ενδιαφερομένου να είναι άμεσα συνδεδεμένη με υπαιτιότητα του και

²¹¹ Βλ. Μ. Στασινόπουλο, Δικαίωμα υπερασπίσεως των πολιτών κατά το άρθρο 20 του Συντάγματος, Πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών, 1^η Μαρτίου 1979, διαθέσιμο σε: <https://digitallibrary.academyofathens.gr/archive/item/18967?lang=en>.

²¹² ΣτΕ 1811-1831/1969.

²¹³ Βλ. Δ. Κόρσο, Διοικητικό Δίκαιο, Γενικό Μέρος, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2013, σ. 200-201.

όχι με βάση αντικειμενικά δεδομένα.²¹⁴ Δεν απαιτείται η προηγούμενη ακρόαση α) σε περίπτωση κανονιστικών πράξεων, β) όταν συντρέχει λόγος ικανοποίησης γενικότερου δημοσίου συμφέροντος και γ) σε μέτρα διοικητικού καταναγκασμού και γενικότερα υλικής εκτελέσεως διοικητικής πράξεως.²¹⁵

Αποβλέπει δε πρώτα στην δυνατότητα του διοικουμένου να υπερασπιστεί τον εαυτό του εκθέτοντας στη διοίκηση τις απόψεις του και πιθανόν προτείνοντας εύλογες λύσεις και δεύτερον την απαραίτητη πληροφόρηση στη διοίκηση ώστε να ρυθμίσει με τρόπο αποτελεσματικό το θέμα που έχει προκύψει.²¹⁶

Προκειμένου να ενεργοποιηθεί η διαδικασία του δικαιώματος αυτού το άρθρο 6 του παρ. 2 του ΚΔΔιαδ αναφέρει τα εξής: «2. Η κλήση προς ακρόαση είναι έγγραφη, αναφέρει τον τόπο, την ημέρα και την ώρα της ακρόασης, προσδιορίζει δε το αντικείμενο του μέτρου ή της ενέργειας. Η κλήση κοινοποιείται στον ενδιαφερόμενο τουλάχιστον πέντε (5) πλήρεις ημέρες πριν από την ημέρα της ακρόασης. Ο ενδιαφερόμενος έχει το δικαίωμα να λάβει γνώση των σχετικών αποδεικτικών στοιχείων και να προβεί σε ανταπόδειξη. Η τήρηση της προαναφερόμενης διαδικασίας, καθώς και η λήψη υπόψη των απόψεων του ενδιαφερομένου, πρέπει να προκύπτουν από την Αιτιολογία της διοικητικής πράξης. Το υιοθετούμενο μέτρο πρέπει να λαμβάνεται μέσα σε εύλογο χρονικό διάστημα από την ακρόαση του ενδιαφερομένου». Σύμφωνα με το ΣτΕ 346/2003 στην περίπτωση που διοικούμενος δεν έχει κληθεί από τη διοίκηση να εκφράσει τις απόψεις του και αυτό προκύπτει από τα στοιχεία του φακέλου τότε η πράξη κρίνεται ακυρωτέα.

β. Η εφαρμογή στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση

Η επιβολή πειθαρχικών κυρώσεων στον χώρο της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης επιβάλλει την προηγούμενη ακρόαση των εμπλεκομένων μερών. Π.χ. ένας φοιτητής προτού τιμωρηθεί για λογοκλοπή θα πρέπει να έχει το δικαίωμα να εκφράσει τις απόψεις του. Το αυτό συμβαίνει για την πειθαρχική δίωξη σε περίπτωση αντιγραφής κατά τις εξετάσεις. Ερώτημα προκαλείται τότε μια πράξη είναι δυσμενής ή ευμενής. Η βαθμολόγηση ενός γραπτού με τον βαθμό 5/10 είναι για κάποιους ευμενής πράξη και για άριστους φοιτητές δυσμενής.

²¹⁴ Βλ. Δ. Κόρσο, Διοικητικό Δίκαιο, Γενικό Μέρος, όπ. ανωτ., σ. 201.

²¹⁵ Βλ. Δ. Κόρσο, Διοικητικό Δίκαιο, Γενικό Μέρος, όπ. ανωτ., σ. 202.

²¹⁶ Βλ. Απ. Γερόντα/ Σ. Λύτρα/ Πρ. Παυλόπουλο/ Γλ. Σιούτη/ Σ. Φλογαΐτη, Διοικητικό Δίκαιο, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα 2004, σ. 238.

γ. Η χρήση της ΤΝ

Ένα ερώτημα που δημιουργείται είναι πώς το δικαίωμα προηγούμενης ακρόασης ικανοποιείται σε περιπτώσεις αυτοματοποιημένων πράξεων της διοίκησης όπως οι διαπιστωθείσες αντιγραφές με τη χρήση εφαρμογών ΤΝ.

Η ύπαρξη τέτοιων εφαρμογών χρησιμοποιείται πλέον ευρέως για την ανίχνευση αντιγραφής και λογοκλοπής ακαδημαϊκών εργασιών. Αυτές οι εφαρμογές παρέχουν τη δυνατότητα στους διδάσκοντες να επαληθεύουν την πρωτοτυπία προπτυχιακών, πτυχιακών και μεταπτυχιακών εργασιών και διδακτορικών διατριβών. Σε πολλά Πανεπιστήμια ο έλεγχος των μεταπτυχιακών εργασιών και διδακτορικών διατριβών έχει κριθεί ως υποχρεωτικός μέσω των Κανονισμών Λειτουργίας τους, δεν έχει όμως συμπεριληφθεί σε αυτές ένας πρόσθετος ορισμός μιας αναβλητικής προθεσμίας, η οποία θα αναγράφεται στον Κανονισμό, εντός του οποίου ο φοιτητής έχει τη δυνατότητα να προσέλθει στη γραμματεία του και να εκφράσει τα επιχειρήματά του, προκειμένου να ασκήσει το δικαίωμά του στην προηγούμενη ακρόαση. Η έλλειψη αυτή θεραπεύεται μέσω του άρθρου 22 του Γενικού Κανονισμού Προστασίας Δεδομένων που επιτάσσει το δικαίωμα στην ανθρώπινη παρέμβαση, εάν ληφθεί κάποιο δυσμενές μέτρο για κάποιον επί τη βάση αυτοματοποιημένης επεξεργασίας. Π.χ. αν το λογισμικό λογοκλοπής συνάγει μεγάλο ποσοστό ομοιότητας κειμένου, ο διοικούμενος έχει το δικαίωμα να αντιτάξει ότι το ποσοστό αυτό είναι επίπλαστο λόγω του ότι στην εργασία του έχει παραβάλει αυτούσιο το κείμενο της νομοθεσίας, το οποίο αυξάνει το ποσοστό ομοιότητας, χωρίς όμως να τίθεται ζήτημα λογοκλοπής.

Στην ίδια κατεύθυνση θα μπορούσε να λάβει χώρα μια αυτόματα εκδιδόμενη και επιδιδόμενη ειδοποίηση του διοικουμένου ότι έχει εκκινήσει σε βάρος του αυτοματοποιημένη διοικητική διαδικασία.²¹⁷ Με τον τρόπο αυτό καθίσταται σαφές ότι η αυτοματοποίηση της διαδικασίας δεν λαμβάνει χώρα για να κάνει τη διοίκηση ανελαστική, δύσκαμπτη και απρόσωπη, αλλά περισσότερο αποτελεσματική, δικαιοκρατική και ανθρώπινη. Η σύμφωνη με το άρθρο 20 παρ. 2 Σ ερμηνεία του Κώδικα Διοικητικής Διαδικασίας επιβάλλει την ακρόαση για κάθε πράξη που εκδόθηκε με αυτοματοποιημένη διαδικασία είτε πλήρως είτε επί τη βάση αυτής.²¹⁸ Στο πλαίσιο αυτό, το σύστημα αφού ψηφιοποιήσει όλα τα δεδομένα θα ζητεί από τον διοικούμενο ένα είδος ψηφιακής επιβεβαίωσης.²¹⁹

²¹⁷ Βλ. Π. Λαζαράτο, Το δικαίωμα ακρόασης στη διοικητική διαδικασία, όπ. ανωτ., σ. 622-623.

²¹⁸ Βλ. Χ. Μουκίου, Αλγόριθμοι και Διοικητικό Δίκαιο, όπ. ανωτ., σ. 33.

²¹⁹ Βλ. Χ. Μουκίου, Αλγόριθμοι και Διοικητικό Δίκαιο, όπ. ανωτ., σ. 33.

VII. Δικαίωμα της αναφοράς

α. Γενικά

Το δικαίωμα της αναφοράς είναι κλασικό ατομικό δικαίωμα το οποίο κατοχυρώνεται σε όλα τα ελληνικά Συντάγματα μέχρι και το ισχύον Σύνταγμα του 1975 και τις αναθεωρήσεις του.²²⁰ Στο ισχύον Σύνταγμα το δικαίωμα τίθεται υπό τη σκέπη του άρθρου 10: «1.Καθένας ή πολλοί μαζί έχουν το δικαίωμα, τηρώντας τους νόμους του Κράτους, να αναφέρονται εγγράφως στις αρχές, οι οποίες είναι υποχρεωμένες να ενεργούν σύντομα κατά τις κείμενες διατάξεις και να απαντούν αιτιολογημένα σε εκείνον που υπέβαλε την αναφορά, σύμφωνα με το νόμο». 2. Μόνο μετά την κοινοποίηση της τελικής απόφασης της αρχής στην οποία απευθύνεται η αναφορά, και με την άδειά της, επιτρέπεται η δίωξη εκείνου που την υπέβαλε για παραβάσεις που τυχόν υπάρχουν σ' αυτή. 3. Η αρμόδια υπηρεσία ή αρχή υποχρεούται να απαντά στα αιτήματα για παροχή πληροφοριών και χορήγηση εγγράφων, ιδίως πιστοποιητικών, δικαιολογητικών και βεβαιώσεων μέσα σε ορισμένη προθεσμία, όχι μεγαλύτερη των 60 ημερών, όπως νόμος ορίζει. Σε περίπτωση παρόδου άπρακτης της προθεσμίας αυτής ή παράνομης άρνησης, πέραν των άλλων τυχόν κυρώσεων και ένομων συνεπειών, καταβάλλεται και ειδική χρηματική ικανοποίηση στον αιτούντα, όπως νόμος ορίζει.».

Αναφέρει ότι κατόπιν της υποβολής της έγγραφης αναφοράς του διοικουμένου στην αρμόδια διοικητική αρχή, αυτή έχει την υποχρέωση να απαντά σύντομα και αιτιολογημένα σύμφωνα με τις κείμενες διατάξεις και το νόμο. Η αρμόδια υπηρεσία ή αρχή υποχρεούται να απαντά στα αιτήματα για παροχή πληροφοριών και χορήγηση εγγράφων, ιδίως πιστοποιητικών, δικαιολογητικών και βεβαιώσεων μέσα σε ορισμένη προθεσμία, όχι μεγαλύτερη των 60 ημερών, όπως νόμος ορίζει. Σε περίπτωση παρόδου άπρακτης της προθεσμίας αυτής ή παράνομης άρνησης, πέραν των άλλων τυχόν κυρώσεων και ένομων συνεπειών, καταβάλλεται και ειδική χρηματική ικανοποίηση στον αιτούντα, όπως νόμος ορίζει.

Εννοιολογικά συνδέεται με το δικαίωμα στην πληροφόρηση το οποίο κατοχυρώνεται στο άρθρο 5^Α του Συντάγματος²²¹ ως συνέχεια και συνέπεια της § 3 του άρθρου 10 για

²²⁰ Βλ. Σπ. Βλαχόπουλο, Το δικαίωμα της αναφοράς κατά το Ελληνικό και Ευρωπαϊκό Κοινοτικό Δίκαιο, Εκδ. Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1998, σελ. 2.

²²¹ «1.Καθένας έχει δικαίωμα στην πληροφόρηση, όπως νόμος ορίζει. Περιορισμοί στο δικαίωμα αυτό είναι δυνατόν να επιβληθούν με νόμο μόνο εφόσον είναι απολύτως αναγκαίοι και δικαιολογούνται για λόγους εθνικής ασφάλειας, καταπολέμησης του εγκλήματος ή προστασίας δικαιωμάτων και συμφερόντων τρίτων. 2. Καθένας έχει δικαίωμα συμμετοχής στην Κοινωνία της Πληροφορίας. Η διευκόλυνση της πρόσβασης στις πληροφορίες που διακινούνται ηλεκτρονικά, καθώς και της παραγωγής, ανταλλαγής και διάδοσής τους αποτελεί υποχρέωση του Κράτους τηρουμένων πάντοτε των εγγυήσεων των άρθρων 9, 9^Α και 19».

την πληροφόρηση του διοικουμένου από την κρατική εξουσία.²²² Επίσης συνδέεται με το άρθρο 20²²³, δικαίωμα της δικαστικής προστασίας και δικαίωμα της προηγούμενης ακρόασης εφόσον ο διοικούμενος θα πρέπει να έχει την απαραίτητη πληροφόρηση σχετικά με τις ενέργειες της διοίκησης ώστε να υπερασπιστεί τα συμφέροντά του.²²⁴

Περιορισμούς στην άσκηση του δικαιώματος θέτουν τα άρθρα 25 § 3²²⁵ και 29 § 3.²²⁶ Το άρθρο 25 απαγορεύει την καταχρηστική άσκηση των δικαιωμάτων της αναφοράς και της πρόσβασης στα έγγραφα και τα άρθρα 25 § 3 και 29 § 3 θέτουν ειδικούς περιορισμούς στους δικαστικούς λειτουργούς, σε όσους υπηρετούν στις ένοπλες δυνάμεις, στα σώματα ασφαλείας και στους δημοσίους υπαλλήλους ως προς την άσκηση του δικαιώματος αναφοράς προς τη διοίκηση μέσω των οποιασδήποτε μορφής εκδηλώσεων.

Σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης η Συνθήκη της Λισαβώνας περιλαμβάνει ρυθμιστικές διατάξεις για το δικαίωμα της αναφοράς που απορρέουν από την ιδιότητα του πολίτη της Ένωσης. Περιλαμβάνεται στο άρθρο 20 ΣυνθΛΕΕ²²⁷ και στο άρθρο 227 ΣυνθΛΕΕ.

Στο άρθρο 44²²⁸ του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης αναγνωρίζεται ρητά το δικαίωμα αναφοράς στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο.

²²² Βλ. Κ. Χρυσόγονο/Σπ. Βλαχόπουλο, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, 4^η αναθεωρημένη έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2017, σ. 454.

²²³ «1. Καθένας έχει δικαίωμα στην παροχή έννομης προστασίας από τα δικαστήρια και μπορεί να αναπτύξει σ' αυτά τις απόψεις του για τα δικαιώματα ή συμφέροντα του, όπως νόμος ορίζει. 2. Το δικαίωμα της προηγούμενης ακρόασης του ενδιαφερομένου ισχύει και για κάθε διοικητική ενέργεια ή μέτρο που λαμβάνεται σε βάρος των δικαιωμάτων ή συμφερόντων του».

²²⁴ Κ. Χρυσόγονο/Σπ. Βλαχόπουλο, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, όπ. ανωτ., σ. 454.

²²⁵ «Η καταχρηστική άσκηση δικαιώματος δεν επιτρέπεται».

²²⁶ «Απαγορεύονται απολύτως οι οποιασδήποτε μορφής εκδηλώσεις υπέρ ή κατά πολιτικούς κόμματος στους δικαστικούς λειτουργούς και σε όσους υπηρετούν στις ένοπλες δυνάμεις και στα σώματα ασφαλείας. Απαγορεύονται απολύτως οι οποιασδήποτε μορφής εκδηλώσεις υπέρ ή κατά πολιτικού κόμματος κατά την άσκηση των καθηκόντων τους στους υπαλλήλους του Δημοσίου, οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης άλλων νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου ή δημοσίων επιχειρήσεων ή επιχειρήσεων οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης ή επιχειρήσεων η διοίκηση των οποίων ορίζεται άμεσα ή έμμεσα από το Δημόσιο με διοικητική πράξη ή ως μέτοχο».

²²⁷ Άρθρο 20 § 2δ ΣυνθΛΕΕ: Οι πολίτες (...) έχουν δικαίωμα να αναφέρονται στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το δικαίωμα να απευθύνονται στον Ευρωπαϊκό Διαμεσολαβητή, καθώς και το δικαίωμα να απευθύνονται στα θεσμικά και στα συμβουλευτικά όργανα της Ένωσης σε μια από τις γλώσσες των Συνθηκών και να λαμβάνουν απάντηση στην ίδια γλώσσα.

²²⁸ «Κάθε πολίτης της Ένωσης καθώς και κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο που κατοικεί ή έχει την καταστατική έδρα του σε ένα κράτος μέλος, έχει δικαίωμα αναφοράς προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο».

Στο εθνικό κοινό δίκαιο το δικαίωμα ρυθμίζεται με τους εκτελεστικούς νόμους: Ν.Δ. 796/1971 (ΦΕΚ Α΄ 1) «Περί ασκήσεως του κατά το άρθρον 20 του Συντάγματος δικαιώματος του αναφέρεσθαι», Ν. 1599/1986 ΦΕΚ Α΄ 75) άρθρο 16 «Δικαίωμα γνώσης των διοικητικών εγγράφων» και σε διάφορες διατάξεις του Νόμου 2690/1999 (ΦΕΚ Α΄ 459) Κώδικας Διοικητικής Διαδικασίας (άρθρο 4 «Διεκπεραίωση υποθέσεων από τη Διοίκηση», άρθρο 5 (Πρόσβαση σε έγγραφα) και άρθρο 27 «Αναφορά».

Φορείς του δικαιώματος της αναφοράς είναι σύμφωνα με το άρθρο 1 του ΠΔ 796/1971 όλα τα φυσικά πρόσωπα και νομικά πρόσωπα ανεξαρτήτως ιθαγένειας και αποδέκτες οι Αρχές.

Ο διοικούμενος, εφόσον κρίνει ότι θίγεται από ενέργειες της διοίκησης και προκειμένου να διεκδικήσει επιτυχώς δικαίωμα ή συμφέρον του που πλήττεται, προσφεύγει προς τη διοίκηση. Η άσκηση του εν λόγω δικαιώματος εκ μέρους του διοικουμένου γίνεται με την υποβολή είτε αναφοράς είτε προσφυγής απλής (αίτηση θεραπείας) η ιεραρχικής.²²⁹ Με τον τρόπο αυτόν συμμετέχει και διαμορφώνει έστω και ελάχιστα τη λήψη αποφάσεων της διοίκησης.²³⁰

Απαραίτητη προϋπόθεση για την προσφυγή του διοικουμένου είναι η ύπαρξη έννομου συμφέροντος όπου έννομο συμφέρον σύμφωνα με την 772/2014 του Αρείου Πάγου: «νοείται κάθε υλικό ή ηθικό όφελος, ... εφόσον επιπλέον είναι άμεσο και παρόν. Άμεσο έννομο συμφέρον υπάρχει όταν από την ύπαρξη κάποιας έννομης σχέσης (άκυρη δικαιοπραξία κλπ.) προκαλείται αβεβαιότητα ως προ ορισμένη έννομη σχέση του ενάγοντος με τρίτο πρόσωπο και συνακόλουθος κίνδυνος για τα συμφέροντα αυτού (άμεσος και επικείμενος ή και εξαρτώμενος από πρόσθετα μελλοντικά περιστατικά), για την αποτροπή του οποίου ζητείται, ως πρόσφορη και αναγκαία δικαιοδοτική πράξη, η έκδοση δικαστικής απόφασης. Ενώ παρόν είναι το έννομο συμφέρον όταν αφορά έννομες σχέσεις υπαρκτές και παρούσες, και όχι υποθετικές και μελλοντικές ή ενδεχόμενες».

Σύμφωνα με την 1681/2011 Απόφαση του Αρείου Πάγου «αναφορά ... θεωρείται το έγγραφο που διαλαμβάνει αιτιάσεις κατά ενέργειας ή παραλείψεως κάποιας αρχής ή οργάνου της, εκτός από εκείνες που αφορούν κυβερνητικές πράξεις, και το οποίο περιέχει εμμέσως αίτηση για επανόρθωση ή αποτροπή ηθικής ή υλικής βλάβης». Επίσης στην ίδια απόφαση «δεν θεωρείται οπωσδήποτε αναφορά α) αίτηση για παροχή απλών πληροφοριών β) ένδικο μέσο ή δικαστική πράξη ενώπιον κάθε δικαστηρίου και γ) ενδικοφανής προσφυγή προβλεπόμενη από το νόμο. Τέλος «η

²²⁹ Βλ. Ανδρ. Γ. Μαρκαντωνάτου-Σκαλτσά, Η προστασία του διοικουμένου, Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2000, σ. 122.

²³⁰ Βλ. Ανδρ. Γ. Μαρκαντωνάτου-Σκαλτσά, Η προστασία του διοικουμένου, όπ. ανωτ., σ. 123.

αναφορά απευθύνεται στην αρμόδια αρχή ή στην προϊσταμένη της αρχή ή σ' αυτήν που την εποπτεύει».

Τα έννομα αποτελέσματα των ατομικών διοικητικών πράξεων των οποίων απαιτείται η κοινοποίηση (και όχι η δημοσίευση), αρχίζουν να υφίστανται από την κοινοποίηση στο πρόσωπο στο οποίο απευθύνονται.²³¹

Οι απλές προσφυγές (αίτηση θεραπείας και ιεραρχική προσφυγή είναι αυτές που κατοχυρώνει το άρθρο 10 του Συντάγματος και περιέχονται στο άρθρο 24 του Κώδικα Διοικητικής Διαδικασίας, οι οποίες δεν προβλέπονται από κάποια ειδική διάταξη).²³²

Η διαφορά μεταξύ αιτήσεως θεραπείας και ιεραρχικής προσφυγής είναι ότι στην μεν πρώτη ο διοικούμενος απευθύνεται στο διοικητικό όργανο που εξέδωσε την διοικητική πράξη ενώ στην δεύτερη απευθύνεται στο ιεραρχικό προϊστάμενο όργανο αυτού που εξέδωσε την πράξη.²³³

Η διοίκηση δύναται να επανεξετάσει τη νομιμότητα της προσβαλλόμενης διοικητικής πράξης και είτε να εμείνει στην ίδια πράξη, είτε να προβεί σε διόρθωση ή τροποποίησή της. Εφόσον ο διοικούμενος επιτύχει την ικανοποίηση του αιτήματος του, δεν θα προχωρήσει στην δαπανηρή και χρονοβόρα άσκηση ένδικων μέσων και θα επιτευχθεί η δημιουργία ενός θετικού κλίματος στις σχέσεις κράτους και διοικουμένων.²³⁴

Η προθεσμία της αιτήσεως ακύρωσης διοικητικής πράξης προβλέπεται στη διάταξη της παρ. 1 του άρθρου 4 του Ν. 2690/1999 "Κύρωση Κώδικα Διοικητικής Διαδικασίας και άλλες διατάξεις" ΦΕΚ 45 Α' 19.3. 1999 όπως τροποποιήθηκε και ισχύει σύμφωνα με άρθρο 11 του Ν.3230/2004 «Διεκπεραίωση υποθέσεων από τη Διοίκηση»: "Οι διοικητικές αρχές, όταν υποβάλλονται αιτήσεις, οφείλουν να διεκπεραιώνουν τις υποθέσεις των ενδιαφερομένων και να αποφαινούνται για τα αιτήματά τους μέσα στην προθεσμία που τυχόν καθορίζεται από τις σχετικές διατάξεις, αλλιώς μέσα σε προθεσμία πενήντα (50) ημερών. Η προθεσμία αρχίζει από την υποβολή της αίτησης στην αρμόδια υπηρεσία. Αν η αίτηση υποβληθεί σε αναρμόδια υπηρεσία, η υπηρεσία αυτή οφείλει, μέσα σε τρεις (3) ημέρες, να τη διαβιβάσει στην αρμόδια υπηρεσία και να γνωστοποιήσει τούτο στον ενδιαφερόμενο. Στην περίπτωση αυτή η προθεσμία

²³¹ Βλ. Επ. Σπηλιωτόπουλο, Εγχειρίδιο Διοικητικού Δικαίου, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2017, σελ. 183-184.

²³² Βλ. Απ. Γερόντα / Σ. Λύτρα/ Πρ. Παυλόπουλο/ Γλ. Σιούτη/ Σ. Φλογαΐτη, Διοικητικό Δίκαιο, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα 2004, σ. 249.

²³³ Απ. Γερόντα / Σ. Λύτρα/ Πρ. Παυλόπουλο/ Γλ. Σιούτη/ Σ. Φλογαΐτη, Διοικητικό Δίκαιο, όπ. ανωτ., σ.250.

²³⁴ Βλ. Ανδρ. Γ. Μαρκαντωνάτου-Σκαλτσά, Η προστασία του διοικουμένου, Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2000, σ. 126.

αρχίζει από τότε που περιήλθε η αίτηση στην αρμόδια υπηρεσία. Για υποθέσεις αρμοδιότητας περισσότερων υπηρεσιών, η προθεσμία του πρώτου εδαφίου παρατείνεται κατά δέκα (10) ακόμη ημέρες.

Η διοίκηση σύμφωνα με τη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας υποχρεούται να προβεί σε κάθε νόμιμη ενέργεια ορισμένη εκ του νόμου μετά την υποβολή σχετικής αίτησης του διοικούμενου ενώπιον του αρμοδίου διοικητικού οργάνου, σε περιπτώσεις όμως υποβληθεισών αναφορών δεν προκύπτει υποχρέωση της διοίκησης να εκδίδει διοικητικές πράξεις που υπόκεινται σε αίτηση ακυρώσεως. Επομένως η έγγραφη απάντηση αρμόδιας αρχής ή η παράλειψη της αρχής αυτής για την έκδοση έγγραφης απάντησης δεν αποτελεί πράξη που υπόκειται σε αίτηση ακυρώσεως, ανεξάρτητα από τις άλλες συνέπειες που τυχόν θα προκύψουν για το αρμόδιο όργανο από αυτήν την παράλειψη.²³⁵

Η παρέλευση της προθεσμίας ενέργειας του οργάνου ή του τριμήνου έχει ως μόνη συνέπεια τη συντέλεση της παραλείψεως και δεν καθιστά το όργανο αναρμόδιο κατά χρόνο να επιληφθεί της υπόθεσης και να εκδώσει, οποτεδήποτε, ρητή πράξη (ΣτΕ 404/1999, 1772/1986).

Το δικαίωμα της αναφοράς συνδέεται με την καθιέρωση του θεσμού του Συνηγόρου του Πολίτη, σύμφωνα με τα άρθρα 1-5 του Ν.2477/1997, όπως αντικαταστάθηκαν με τον Ν.094 3094/2003, ο οποίος έχει ως αρμοδιότητα θέματα που ανάγονται στις υπηρεσίες του Δημοσίου, τους οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης, των λοιπών νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου κ.λπ. και «επιλαμβάνεται κάθε θέματος που εμπίπτει στην αρμοδιότητά του, ύστερα από ενυπόγραφη αναφορά κάθε άμεσα ενδιαφερόμενου φυσικού ή νομικού προσώπου ή ενώσεως προσώπων», με σκοπό τον έλεγχο της λειτουργίας των δημοσίων υπηρεσιών²³⁶ με τη διαμεσολάβηση του μεταξύ του διοικουμένου και της διοίκησης με γνώμονα την εξυπηρέτηση των συμφερόντων των διοικουμένων από πράξεις ή παραλείψεις της διοίκησης και την προστασία της νομιμότητας.

Η ενεργοποίηση της διαδικασίας ελέγχου από τον Συνήγορο του Πολίτη εκκινεί με την κατάθεση ενυπόγραφης αναφοράς διοικουμένου για πράξεις ή παραλείψεις της διοίκησης που παραβιάζουν δικαιώματα του ή προσβάλλουν νόμιμα συμφέροντά του.

²³⁵ Βλ. ΣτΕ 3310/2012, 1673/2009, 1242, 333/2007, 1214/2000, 1778/1988.

²³⁶ Βλ. Αιτιολογική έκθεση στο Σχέδιο Νόμου «Ο Συνήγορος του Πολίτη και το Σώμα Επιθεωρητών - Ελεγκτών Δημόσιας Διοίκησης» σ. 1.

β. Η εφαρμογή στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση

Αναφορά μπορεί να υποβάλει ο φοιτητής στην περίπτωση που έχει εξεταστεί και έχει αποτύχει τρεις φορές στο ίδιο μάθημα από τον ίδιο Καθηγητή, αιτείται την εξέτασή του από τριμελή επιτροπή σύμφωνα με το άρθρο 65 «Αξιολόγηση φοιτητών Εξετάσεις» του Ν.4957/2022. Στην διοικητική πράξη η οποία του κοινοποιείται διαπιστώνει ότι έχει οριστεί ως μέλος και ο Καθηγητής στο μάθημα του οποίου έχει αποτύχει και ζητεί με αίτησή του την τροποποίηση της πράξης και την αντικατάσταση του Καθηγητή.

γ. Η χρήση της ΤΝ

Στο ανωτέρω παράδειγμα ένα σύστημα ΤΝ θα μπορούσε να εξετάσει την αίτηση και να διαπιστώσει τα εξής:

- 1.Τη συνεχόμενη αποτυχία του φοιτητή σε τρεις διαφορετικές εξεταστικές περιόδους
2. Το γεγονός ότι και στις τρεις εξεταστικές περιόδους εξεταστής ήταν ο ίδιος Καθηγητής

Αφού διαπιστώσει τα παραπάνω αποφασίζει ότι η αναφορά είναι εύλογη και απαιτείται η τροποποίησή της διοικητικής πράξεως.

Στη συνέχεια εξετάζοντας μια βάση δεδομένων που περιλαμβάνει τους Καθηγητές ίδιου ή συναφούς γνωστικού αντικείμενου μπορεί να προτείνει πιθανούς αντικαταστάτες του Καθηγητή, βάσει διαφόρων κριτηρίων. Από το ανωτέρω παράδειγμα συνάγεται ότι η τεχνητή νοημοσύνη δεν στέκεται τροχοπέδη στην άσκηση του δικαιώματος αναφοράς. Αντιθέτως, η ορθή χρήση της τεχνητής νοημοσύνης μπορεί να οδηγήσει στην ουδετερότητα του συστήματος και στην αντικειμενική επίλυση του όποιου ζητήματος αναφύεται.

VIII. Η αρχή της διαφάνειας

α. Γενικά

Η αρχή της διαφάνειας έγκειται στη φανερή δράση όλων των συντεταγμένων οργάνων του κράτους.²³⁷ Με διαφορετική διατύπωση, η διαφάνεια συνίσταται στη δημοσιότητα της διοικητικής δράσεως,²³⁸ δηλαδή στη δημοσιοποίηση των ενεργειών

²³⁷ Βλ. Σπ. Β. Βλαχόπουλο, Διαφάνεια της κρατικής δράσης & Προστασία προσωπικών δεδομένων. Τα όρια μεταξύ αποκάλυψης και απόκρυψης στην εκτελεστική εξουσία, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2007, σ. 27 επ..

²³⁸ Βλ. Β. Ι. Καραγεώργου, Η αρχή της διαφάνειας στην ενωσιακή έννομη τάξη: Όψεις της αναδυόμενης νομικής αρχής, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2013, σ. 26.

και αποφάσεων της κρατικής δράσεως και αφετέρου των δεδομένων, στα οποία στηρίχθηκε η λήψη μίας συγκεκριμένης απόφασης.²³⁹ Πρόκειται εν τέλει για την ορατότητα και ιχνηλάτηση της διοικητικής διαδικασίας.²⁴⁰

Ως διαφάνεια νοείται ένα σύνολο αρχών μεταξύ των οποίων περιλαμβάνεται η σαφήνεια των διαδικασιών και των αποφάσεων, ώστε να είναι κατανοητές, η αιτιολόγηση των αποφάσεων και η πρόσβαση του κοινού σε πληροφορίες που οδήγησαν στη λήψη συγκεκριμένης απόφασης.²⁴¹ Ως εκ τούτου, το κράτος πρέπει να δημοσιοποιεί όχι μόνο τις αποφάσεις του, αλλά και τους λόγους για τους οποίους έλαβε συγκεκριμένες αποφάσεις σε δεδομένη χρονική στιγμή.²⁴²

Κοινός παρονομαστής της διαφάνειας είναι η επιθυμία για γνώση, σαφήνεια, συμμετοχή και έλεγχο του πολίτη σε σχέση με το εξουσιαστικό φαινόμενο,²⁴³ η πρόσβαση στην πληροφορία, το κατανοητό των κανόνων δικαίου, η αναγνωσιμότητα των κανόνων δικαίου πάσης φύσεως, η εν γένει υποχρέωση ορατότητας των διαδικασιών και των κανόνων,²⁴⁴ ο ανοικτός χαρακτήρας λειτουργίας των θεσμών και η ύπαρξη όσο το δυνατόν ξεκάθαρων σχέσεων μεταξύ των ενδιαφερομένων μερών.²⁴⁵

Η κυριότερη συνταγματική βάση της αρχής της διαφάνειας προκύπτει από την ίδια δημοκρατική αρχή του πολιτεύματος στο άρθρο 1 Σ. Στη σύγχρονη αντίληψη της δημοκρατίας ως συμμετοχικής δημοκρατίας ή ως δημοκρατίας κοινωνίας των πολιτών ο πολίτης συμμετέχει διαρκώς στη διαμόρφωση της κρατικής βουλήσεως και για τη συμμετοχή αυτή είναι απαραίτητη η διαφάνεια της δράσεως της διοικήσεως, έτσι ώστε να είναι σε θέση ανά πάσα στιγμή να την ελέγξει.²⁴⁶

²³⁹ Βλ. Φ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή, Η Δι@ύγεια στη δημόσια διοίκηση υπό το πρίσμα της προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, ΔτΑ 2012, σ. 675 επ. (677).

²⁴⁰ Βλ. Φ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή, Η Δι@ύγεια στη δημόσια διοίκηση υπό το πρίσμα της προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, όπ. ανωτ..

²⁴¹ Βλ. Ε. Τροβά, Διαφάνεια και γνώση. Από τον έλεγχο της συνταγματικότητας στον έλεγχο της αιτιολογίας των κανόνων, σε: Τιμητικό Τόμο Συμβουλίου της Επικρατείας, 75 χρόνια, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2004, σ. 91 επ. (93-94).

²⁴² Βλ. Χ. Μουκίου, Αλγόριθμοι και Διοικητικό Δίκαιο, όπ. ανωτ., σ. 45.

²⁴³ Βλ. Ε. Τροβά, Εξουσίες και Διαφάνεια, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2005, σ. 33-34.

²⁴⁴ Βλ. Ε. Τροβά, Διαφάνεια και γνώση. Από τον έλεγχο της συνταγματικότητας στον έλεγχο της αιτιολογίας των κανόνων, σε: Τιμητικό Τόμο Συμβουλίου της Επικρατείας, 75 χρόνια, όπ. ανωτ., σ. 98.

²⁴⁵ Βλ. Β. Ι. Καραγεώργου, Η αρχή της διαφάνειας στην ενωσιακή έννομη τάξη: Όψεις της αναδυόμενης νομικής αρχής, όπ. ανωτ., σ. 26.

²⁴⁶ Βλ. Σ. Β. Βλαχόπουλο, Διαφάνεια της κρατικής δράσης & Προστασία προσωπικών δεδομένων. Τα όρια μεταξύ αποκάλυψης και απόκρυψης στην εκτελεστική εξουσία, όπ. ανωτ., σ. 27 επ.

Στην ουσία είναι ένας συνδυασμός συμμετοχής του πολίτη και ελέγχου όπου ο πολίτης δεν συμμετέχει ισότιμα στην δημιουργία της διοικητικής πράξης αλλά έχει τη δυνατότητα να συμβάλει στην ορθή εφαρμογή του κανόνα δικαίου στον οποίο υπάγεται η περίπτωση του και με τον τρόπο αυτό ενισχύεται η εμπιστοσύνη του στη δημόσια διοίκηση.

Έχουμε να κάνουμε με τη φανερή δράση όλων των συντεταγμένων οργάνων του κράτους.²⁴⁷ Αυτό συνεπάγεται ότι οι δράσεις των κρατικών οργάνων πρέπει να συντελούνται υπό το φως της δημοσιότητας και να είναι προσιτές στους πολίτες.²⁴⁸ Αυτή η ανοικτότητα είναι συνώνυμη της δημοσιότητας της διοικητικής δράσεως,²⁴⁹ η οποία έγκειται στη δημοσιοποίηση των ενεργειών και αποφάσεων της κρατικής δράσεως, συμπεριλαμβανομένου των δεδομένων, στα οποία στηρίχθηκε η λήψη μίας απόφασης.²⁵⁰

Όπως επισημαίνει το Συμβούλιο της Επικρατείας,²⁵¹ όσο μεγαλύτερη είναι η διαφάνεια στη λήψη αποφάσεων των κρατικών οργάνων, τόσο περισσότερο απομακρύνεται ο κίνδυνος λήψεως των κρατικών αποφάσεων με αθέμιτα μέσα. Εκτός από τη δημοκρατική αρχή η διαφάνεια κατοχυρώνεται και στην αρχή του κράτους δικαίου στο άρθρο 25 παρ. 1 εδ. α' Σ, υπό την έννοια ότι η νομιμότητα της διοικήσεως εξασφαλίζεται περισσότερο υπό συνθήκες διαφάνειας για δύο βασικούς λόγους. Πρώτον, διότι εάν κρατικός λειτουργός γνωρίζει ότι η ενδεχόμενη παρανομία του θα αποκαλυφθεί, δύσκολα θα προβεί σε αυτή. Δεύτερον, ακόμα και αν προβεί ο κρατικός λειτουργός σε παρανομία, μέσω της αποκαλύψεως της καθίσταται ευχερής η αποκατάσταση της νομιμότητας.²⁵² Το δικαίωμα αυτό συνιστά θεμέλιο της σύγχρονης έννοιας του κράτους δικαίου και της αρχής της νομιμότητας της διοικητικής δράσεως, όπως αυτή κατοχυρώνεται στο άρθρο 25 παρ. 1 Σ.²⁵³

²⁴⁷ Βλ. Σπ. Βλαχόπουλο, Διαφάνεια της κρατικής δράσης & Προστασία προσωπικών δεδομένων. Τα όρια μεταξύ αποκάλυψης και απόκρυψης στην εκτελεστική εξουσία, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2007, σ. 27 επ..

²⁴⁸ Βλ. Δ. Κόρσο, Διοικητικό Δίκαιο, Γενικό Μέρος, όπ. ανωτ., σ. 210.

²⁴⁹ Βλ. Β. Ι. Καραγεώργου, Η αρχή της διαφάνειας στην ενωσιακή έννομη τάξη: Όψεις της αναδυόμενης νομικής αρχής, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2013, σ. 26.

²⁵⁰ Βλ. Φ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή, Η Δι@ύγεια στη δημόσια διοίκηση υπό το πρίσμα της προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, ΔτΑ 2012, σ. 675 επ. (677).

²⁵¹ Βλ. ΣτΕ 3242/2004, ΝοΒ 2005, σ. 1878 (1883).

²⁵² Βλ. Σπ. Βλαχόπουλο, Διαφάνεια της κρατικής δράσης & Προστασία προσωπικών δεδομένων. Τα όρια μεταξύ αποκάλυψης και απόκρυψης στην εκτελεστική εξουσία, όπ. ανωτ., σ. 43.

²⁵³ Σύμφωνα με το άρθρο 25 παρ. 1 Σ, «Τα δικαιώματα του ανθρώπου ως ατόμου και ως μέλους του κοινωνικού συνόλου και η αρχή του κοινωνικού κράτους δικαίου τελούν υπό την εγγύηση του Κράτους.» Για το δικαίωμα προσβάσεως σε διοικητικά έγγραφα βλ. διεξοδ. Γ. Γ. Λαζαράκο, Το

Περαιτέρω συστατικό στοιχείο της αρχής της διαφάνειας είναι το δικαίωμα πληροφόρησης, που κατοχυρώνεται στο άρθρο 5^Α Σ. Απόρροια του δικαιώματος πληροφόρησης είναι το δικαίωμα προσβάσεως σε πληροφορίες του δημοσίου τομέα, το οποίο εκτός από το άρθρο 5Α Σ κατοχυρώνεται και στο άρθρο 10 παρ. 3 Σ, αναφορικά με την υποχρέωση της αρμόδιας υπηρεσίας να απαντά στα αιτήματα για παροχή πληροφοριών και χορήγηση εγγράφων. Από το δικαίωμα προσβάσεως στα διοικητικά έγγραφα δεν συνεπάγεται αξίωση προσβάσεως σε όλες τις πηγές των πληροφοριών, αλλά μόνο στις γενικά προσιτές πηγές, δηλαδή δημόσιες και ιδιωτικές πηγές που απευθύνονται στο κοινό.²⁵⁴ Ακόμα και αν ο όρος διαφάνεια δεν αναφέρεται ρητά στην εν λόγω συνταγματική διάταξη, είναι γεγονός ότι μία διοίκηση που δεν αποκαλύπτει τα έγγραφά της, δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως διαφανής και πολύ περισσότερο δημοκρατική διοίκηση.

β. Η εφαρμογή της στη δημόσια διοίκηση

Η αρχή της διαφάνειας στη δημόσια διοίκηση συνεπάγεται ότι υπάρχει μια γυάλινη δημόσια διοίκηση στην οποία ο διοικούμενος έχει πρόσβαση για να μπορέσει να ελέγχει τη διοικητική δράση. Η αρχή της διαφάνειας συμπλέκεται με την πρόσβαση στα δημόσια έγγραφα. Ο διοικούμενος για να μπορεί να έχει πρόσβαση στα έγγραφα απαιτείται η ύπαρξη μιας διαφανούς διοίκησης που θα μπορούσε να παρομοιαστεί με ένα γυάλινο κτίριο ελευθέρως ορατό και προσιτό σε όλους, όσοι επιθυμούν να το ελέγξουν, να το εποπτεύσουν.

Το δικαίωμα πρόσβασης κατοχυρώνεται στο Ενωσιακό Δίκαιο στο άρθρο 41 παρ. 2 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων στο γενικότερο δικαίωμα «Κάθε πολίτης της Ένωσης καθώς και κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο που κατοικεί ή έχει την καταστατική έδρα του σε ένα κράτος μέλος έχει δικαίωμα πρόσβασης στα έγγραφα των θεσμικών και λοιπών οργάνων και οργανισμών της Ένωσης, ανεξαρτήτως υποθέματος».

Η διαφάνεια τίθεται υπό διακινδύνευση όταν δεν υπάρχει ουσιαστική πρόσβαση στα δεδομένα, στα κριτήρια και τον τρόπο λειτουργίας των εφαρμογών τεχνητής νοημοσύνης.²⁵⁵ Εν προκειμένω, η διαφάνεια διακρίνεται ως εξωτερική (σε ποιους τομείς εφαρμόζεται η τεχνητή νοημοσύνη) και εσωτερική (πώς εφαρμόζεται η

δικαίωμα πρόσβασης στη δημόσια πληροφορία, Ανοιχτή Διοίκηση & Κοινωνία της Πληροφορίας, Αθήνα 2006, σ. 55 επ..

²⁵⁴ Βλ. Γρ. Λαζαράκο, Το δικαίωμα πρόσβασης στη δημόσια πληροφορία, Ανοιχτή Διοίκηση & Κοινωνία της Πληροφορίας, όπ. ανωτ., σ. 61.

²⁵⁵ Βλ. Σπ. Βλαχόπουλο, Το «εγωιστικό γονίδιο του δικαίου» και το δίκαιο της τεχνητής νοημοσύνης. Από τον ανθρωποκεντρισμό στον οικοκεντρισμό και τους έξυπνους αλγόριθμους, όπ. ανωτ., σ. 95· Απ. Βόρρα, Μπορεί ο αλγόριθμος να είναι διαφανής; Τεχνητή νοημοσύνη: Ένα σύγχρονο κουτί της Πανδώρας, σε: Λ. Μήτρου (επιμ.), Μπορεί ο αλγόριθμος..., Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, σ. 151.

τεχνητή νοημοσύνη).²⁵⁶ Οι αλγόριθμοι μπορεί να εμπλέκονται σε αποφάσεις για την επιλογή, πρόσληψη, αξιολόγηση, απόλυση, διαχείριση του προσωπικού.²⁵⁷ Σε αυτού του είδους τις αξιολογήσεις ελλοχεύει ο κίνδυνος των προκαταλήψεων που σχετίζονται με το φύλο, την τάξη και τη φυλή, αλλά και την έλλειψη διαφάνειας κατά τη λήψη της απόφασεως.²⁵⁸ Πολλές αποφάσεις στηρίζονται σε δεδομένα που λαμβάνονται μέσω διαδικτυακών πλατφορμών, για την επεξεργασία των οποίων τα υποκείμενα δεν έδωσαν τη συγκατάθεσή τους, όταν η νόμιμη βάση είναι η συγκατάθεση ή ακόμα δεν έχουν επίγνωση της επεξεργασίας. Το πιο επικίνδυνο είναι ότι αλλάζει ο σκοπός επεξεργασίας των δεδομένων, κάτι που σημαίνει ότι τα δεδομένα δόθηκαν για έναν σκοπό και τυγχάνουν επεξεργασίας για άλλον. Περαιτέρω, οι (υποψήφιοι) εργαζόμενοι στερούνται της δυνατότητας αμφισβήτησης των σχετικών αποφάσεων. Ερωτήματα ανακύπτουν αναφορικά με τα δικαιώματα των (υποψηφίων) εργαζομένων στην αυτοδιάθεση. Η επιλογή και η αξιολόγηση εργαζομένων μέσω εφαρμογών τεχνητής νοημοσύνης προκαλεί πλείστα ζητήματα αναφορικά με το δικαίωμα των εργαζομένων στην ανθρώπινη παρέμβαση, κατά το άρθρο 22 παρ. 3 ΓΚΠΔ, καθώς η διαφάνεια στην αλγοριθμική λήψη αποφάσεων καθίσταται πολλές φορές τεχνολογικά δυσχερής. Είναι γεγονός ότι η τεχνητή νοημοσύνη ενέχει δύο αδυναμίες, την έλλειψη γνώσεως αναφορικά με το πώς πράττουν οι μηχανές και την έλλειψη πληροφόρησης σχετικά με τους λόγους για τους οποίους έγινε κάποια πρόγνωση.²⁵⁹ Αυτά τα δύο μειονεκτήματα στέκονται τροχοπέδη στην εκπλήρωση της αρχής της διαφάνειας. Για να μπορέσει να λειτουργήσει η αυτοματοποίηση απαιτείται η δημοσιοποίηση του αλγορίθμου, προκειμένου ο καθένας να δύναται να ελέγξει τον αλγόριθμο. Παράλληλα, σκόπιμη θα ήταν η ύπαρξη ανεξάρτητης αρχής που θα ελέγχει τον αλγόριθμο. Το πρόβλημα αναφύεται όταν ο αλγόριθμος ξεπερνά τις ανθρώπινες δυνατότητες.

Υπό την ισχύ του Γενικού Κανονισμού Προστασίας Δεδομένων 2016/679, για τη χορήγηση σε τρίτους ενδιαφερόμενους διοικητικών εγγράφων που περιλαμβάνουν δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα, εφαρμόζεται σε πρώτο στάδιο το άρθρο 5 του ΚΔΔιαδ και εάν η εξεταζόμενη περίπτωση εμπίπτει στις απαγορεύσεις του ως άνω άρθρου (παράγραφος 3), παρέλκει η εφαρμογή των διατάξεων του ΓΚΠΔ, ενώ σε

²⁵⁶ Βλ. I. M. Delgado, Automation, Artificial Intelligence and Sound Administration. A Few Insights in the Light of the Spanish Legal System, όπ. ανωτ., σ. 2

²⁵⁷ Πηγή: Council of Europe, Study on the Human Rights dimensions of automated data processing techniques (in particular algorithms) and possible regulatory implications, March 2018, διαθέσιμο σε: file:///C:/Users/feren/Downloads/Algorithms_and_Human_Rights_EN-rev.pdf.pdf.

²⁵⁸ Πηγή: Council of Europe, Study on the Human Rights dimensions of automated data processing techniques (in particular algorithms) and possible regulatory implications, March 2018, διαθέσιμο σε: file:///C:/Users/feren/Downloads/Algorithms_and_Human_Rights_EN-rev.pdf.pdf

²⁵⁹ Βλ. Α. Μήτρου, Μπορεί ο αλγόριθμος να διοικεί;, όπ. ανωτ., σ. 284.

αντίθετη περίπτωση πεδίο εφαρμογής έχουν οι διατάξεις του ΓΚΠΔ προς διερεύνηση της δυνατότητας χορήγησης ή μη αντιγράφου του αιτούμενου εγγράφου που αφορά σε δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα (απλά ή ειδικών κατηγοριών δεδομένα) και περαιτέρω των προϋποθέσεων χορήγησής τους και της νομιμότητας της επεξεργασίας τους (ΝΣΚ 90/2023, ΝΣΚ 112/2022, 50/2021, 111/2020, 7/2020

γ. Η χρήση της ΤΝ

Οι αλγόριθμοι μπορεί να εμπλέκονται σε αποφάσεις για την επιλογή, πρόσληψη, αξιολόγηση, απόλυση, διαχείριση του προσωπικού.²⁶⁰ Πολλές αποφάσεις στηρίζονται σε δεδομένα που λαμβάνονται μέσω διαδικτυακών πλατφορμών, για την επεξεργασία των οποίων τα υποκείμενα δεν έδωσαν τη συγκατάθεσή τους, όταν η νόμιμη βάση είναι η συγκατάθεση ή ακόμα δεν έχουν επίγνωση της επεξεργασίας. Το πιο επικίνδυνο είναι ότι αλλάζει ο σκοπός επεξεργασίας των δεδομένων, κάτι που σημαίνει ότι τα δεδομένα δόθηκαν για έναν σκοπό και τυγχάνουν επεξεργασίας για άλλον. Περαιτέρω, οι (υποψήφιοι) εργαζόμενοι στερούνται της δυνατότητας αμφισβήτησης των σχετικών αποφάσεων. Ερωτήματα ανακύπτουν αναφορικά με τα δικαιώματα των (υποψηφίων) εργαζομένων στην αυτοδιάθεση. Η επιλογή και η αξιολόγηση εργαζομένων μέσω εφαρμογών τεχνητής νοημοσύνης προκαλεί πλείστα ζητήματα αναφορικά με το δικαίωμα των εργαζομένων στην ανθρώπινη παρέμβαση, κατά το άρθρο 22 παρ. 3 ΓΚΠΔ, καθώς η διαφάνεια στην αλγοριθμική λήψη αποφάσεων καθίσταται πολλές φορές τεχνολογικά δυσχερής.

Πρέπει πάντως να σημειωθεί ότι η χρήση αλγορίθμων στη διοικητική διαδικασία συντρέχει στη διαφάνεια υπό την ουσιαστική έννοια της διοικητικής δράσεως, καθώς ένας δημοσιοποιημένος αλγόριθμος καθιστά ευχερές για τον διοικούμενο να γνωρίζει τα κριτήρια στα οποία στηρίζεται μια διοικητική πράξη.²⁶¹

ΙΧ. Η αρχή της αιτιολογίας των διοικητικών πράξεων

α. Γενικά

Η αρχή της αιτιολογίας των διοικητικών πράξεων διαπλάστηκε νομολογιακά με τις αποφάσεις του ΣτΕ (αρχής γενομένης της απόφασης 59/1930) και δεν τυγχάνει

²⁶⁰ Πηγή: Council of Europe, Study on the Human Rights dimensions of automated data processing techniques (in particular algorithms) and possible regulatory implications, March 2018, διαθέσιμο σε: file:///C:/Users/feren/Downloads/Algorithms_and_Human_Rights_EN-rev.pdf.

²⁶¹ Βλ. Χ. Μουκίου, Αλγόριθμοι και Διοικητικό Δίκαιο, όπ. ανωτ., σ. 44.

συνταγματικής κατοχύρωσης, προκύπτει όμως έμμεσα από το Σύνταγμα συμπληρωματικά της αρχής της νομιμότητας.²⁶²

Κατοχυρώνεται νομοθετικά στο άρθρο 17 §1 και 2 του ΚΔΔιαδ ν.2690/1999: «1. Η ατομική διοικητική πράξη πρέπει να περιέχει αιτιολογία, η οποία να περιλαμβάνει τη διαπίστωση της συνδρομής των κατά νόμο προϋποθέσεων για την έκδοσή της. 2. Η αιτιολογία πρέπει να είναι σαφής, ειδική, επαρκής και να προκύπτει από τα στοιχεία του φακέλου, εκτός αν προβλέπεται ρητώς στο νόμο ότι πρέπει να περιέχεται στο σώμα της πράξης. 3. Όταν η διοικητική πράξη εκδίδεται αυτεπαγγέλτως, τα αποδεικτικά στοιχεία συγκεντρώνονται με πρωτοβουλία του αρμόδιου για την έκδοσή της οργάνου. Όταν την έκδοση της διοικητικής πράξης ζητά ο ενδιαφερόμενος, αυτός οφείλει να υποβάλει τα δικαιολογητικά που καθορίζουν οι σχετικές διατάξεις, εκτός αν τα στοιχεία αυτά υπάρχουν στην αρμόδια για την έκδοση της πράξης».

Σύμφωνα με την επικρατούσα θεωρία, αιτιολογία είναι, γενικά, η αναφορά στους κανόνες δικαίου που διέπουν την έκδοση της διοικητικής πράξης και την ερμηνεία τους, η διαπίστωση της ύπαρξης των πραγματικών και νομικών συνθηκών που καθιστούν επιβεβλημένη ή επιτρεπτή την έκδοση της πράξης σύμφωνα με αυτούς τους κανόνες, καθώς και η αξιολόγηση των αντίστοιχων πραγματικών περιστατικών και οι σκέψεις του διοικητικού οργάνου που οδήγησαν στην έκδοση ή στην άρνηση έκδοσης της πράξης.²⁶³

Αφορά στην υποχρέωση του οργάνου που εκδίδει τη διοικητική πράξη να παραθέσει τους νομικούς λόγους και τα πραγματικά γεγονότα που οδήγησαν τη Διοίκηση στην απόφαση για την έκδοση της συγκεκριμένης πράξης. Η απόφαση του διοικητικού οργάνου μπορεί να θεωρηθεί ελλιπής ή μη νόμιμη. Η αιτιολογία θεωρείται νόμιμη όταν είναι α) σαφής, όταν δηλαδή καταγράφονται με διαυγή τρόπο οι σκέψεις του διοικητικού οργάνου, με μνεία συγκεκριμένων στοιχείων που στηρίζουν το συμπέρασμά της (ΣτΕ 3692/2001, 4223/2000), β) ειδική, όταν δηλαδή δεν είναι γενική και αόριστη, και όλα τα στοιχεία της αναφέρονται στη συγκεκριμένη περίπτωση που ρυθμίζεται με την πράξη, γ) επαρκής, όταν περιέχει με σαφήνεια όλα τα στοιχεία της κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να μην καταλείπονται κενά ή αμφιβολίες για την ορθότητα της κρίσης του διοικητικού οργάνου. Συγκεκριμένα, το διοικητικό όργανο εντοπίζει, ερμηνεύει και εφαρμόζει τον κρίσιμο κανόνα δικαίου (νομικό σκέλος της πράξης,

²⁶² Βλ. Δ. Κόρσο, Διοικητικό Δίκαιο, Γενικό Μέρος, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2013, σελ.189-Μ. Στασινόπουλο Δίκαιο των Διοικητικών Πράξεων 1951 (αντ.1982), σ. 189-190.

²⁶³ Βλ. Επ. Π. Σπηλιωτόπουλο, Εγχειρίδιο Διοικητικού Δικαίου, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2011, σ. 174.

ορθή ερμηνεία του περιεχομένου του κανόνα δικαίου, ΣτΕ 546/2008), υπαγάγει δηλαδή τα πραγματικά περιστατικά στον κανόνα δικαίου.²⁶⁴

Οι κρίσιμες προϋποθέσεις για την εγκυρότητα της απόφασης είναι η σαφήνεια και η συνέπεια των συλλογισμών, καθώς διασφαλίζουν την κατανόηση των λόγων που οδήγησαν σε αυτήν και επιτρέπουν την κατάλληλη δικαστική ή διοικητική προσφυγή. Σε περίπτωση που υπάρχουν αντιφάσεις ή ασάφειες, μπορεί να εγερθούν ζητήματα σχετικά με τη νομιμότητα της απόφασης και την ικανότητά της να επιδράσει αποτελεσματικά στην κατάσταση που ρυθμίζει.²⁶⁵

Η υποχρέωση αιτιολόγησης δεν ισχύει για όλες τις διοικητικές πράξεις και δεν αποτελεί συνταγματική απαίτηση σε γενικές γραμμές. Ο συνταγματικός νομοθέτης έχει διατυπώσει ρητά την ανάγκη για αιτιολογία μόνο σε συγκεκριμένες περιπτώσεις, όπως αυτές που καθορίζονται στα άρθρα 10 παρ. 1 (που αφορά στην υποχρέωση παροχής γραπτής και αιτιολογημένης απαντήσεως) και 11 παρ. 2 του Συντάγματος (που αφορά στην απαγόρευση συναθροίσεων από αστυνομικές αρχές με αιτιολογημένη απόφαση).²⁶⁶ Κατά κανόνα, οι κανονιστικές διοικητικές πράξεις, καθώς και οι ατομικές διοικητικές πράξεις που εκδίδονται στο πλαίσιο δεσμευμένης αρμοδιότητας, δεν απαιτούν αιτιολόγηση. Αντίθετα, οι διοικητικές πράξεις που βασίζονται στη διακριτική ευχέρεια του αρμόδιου οργάνου πρέπει να αιτιολογούνται, ώστε να εξασφαλίζεται ότι η ευχέρεια αυτή ασκείται σύμφωνα με το νομικό πλαίσιο και με καλή πίστη.²⁶⁷

Σκοπός της αιτιολογίας είναι η δημιουργία δυνατότητας ελέγχου τόσο από τον διοικούμενο όσο και από το δικαστήριο, σχετικά με το αν εκδόθηκε η διοικητική πράξη για εξυπηρέτηση του δημοσίου συμφέροντος ή για τη διασφάλιση των συμφερόντων ή δικαιωμάτων του διοικούμενου και αν είναι σύμφωνη ή βρίσκεται σε αρμονία προς τους κανόνες δικαίου που καθορίζουν το πλαίσιο της νομιμότητας.²⁶⁸

Βασικά στοιχεία της αιτιολογίας αποτελούν κατά το νόμο, τη θεωρία και τη νομολογία εκτός από το νόμιμο έρεισμα της πράξης, δηλαδή την αναφορά των απρόσωπων κανόνων δικαίου που προβλέπουν την έκδοσή της, η ερμηνεία τους, οι νόμιμες προϋποθέσεις που έχουν διαπιστωθεί, η ουσιαστική εκτίμηση των πραγματικών

²⁶⁴ Βλ. Ευγ. Πρεβεδούρου, Η αιτιολογία των διοικητικών πράξεων, Γενικό Διοικητικό Δίκαιο. Εμβάθυνση Δημοσίου Δικαίου. Διάγραμμα, διαθέσιμο σε : <https://www.prevedourou.gr>.

²⁶⁵ Βλ. Μ. Πικραμένο, Η αιτιολογία των διοικητικών πράξεων & Ο ακυρωτικός δικαστικός έλεγχος, εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2012, σ. 137-138.

²⁶⁶ Βλ. Ευγ. Πρεβεδούρου, Η αιτιολογία των διοικητικών πράξεων, Γενικό Διοικητικό Δίκαιο. Εμβάθυνση Δημοσίου Δικαίου. Διάγραμμα, όπ. ανωτ..

²⁶⁷ Βλ. Δ. Κόρσο, Διοικητικό Δίκαιο, Γενικό Μέρος, όπ. ανωτ., σ. 181.

²⁶⁸ Βλ. Μ. Πικραμένο, Η Αιτιολογία των Διοικητικών Πράξεων και ο Ακυρωτικός Δικαστικός Έλεγχος, όπ. ανωτ., σ. 56-61 .

καταστάσεων, ο απαιτούμενος νομικός χαρακτηρισμός τους καθώς και τα κριτήρια και οι σκέψεις του διοικητικού οργάνου σχετικά με την άσκηση της διακριτικής ευχέρειας.²⁶⁹

Σε ενωσιακό επίπεδο η αιτιολογία προβλέπεται:

α) για όλες τις πράξεις των θεσμικών οργάνων της Ένωσης σύμφωνα με το άρθρο 296 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (πρώην άρθρο 253 ΕΚ): «Οι νομικές πράξεις αιτιολογούνται και αναφέρονται στις προτάσεις, πρωτοβουλίες, συστάσεις, αιτήσεις ή γνώμες που προβλέπονται από τις Συνθήκες».

β) στο άρθρο 41 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Δικαίωμα χρηστής διοίκησης) στην παρ.2γ :« γ) την υποχρέωση της διοίκησης να αιτιολογεί τις αποφάσεις της»

γ) στον Ευρωπαϊκό Κώδικα Διοικητικής Συμπεριφοράς και συγκεκριμένα το άρθρο 18 αναφέρονται τα εξής: «Καθήκον αιτιολόγησης των αποφάσεων 1. Κάθε απόφαση του οργάνου η οποία ενδέχεται να επηρεάσει δυσμενώς τα δικαιώματα ή συμφέροντα ιδιώτη πρέπει να αναφέρει τους λόγους στους οποίους βασίζεται, μνημονεύοντας σαφώς τα σχετικά περιστατικά και τη νομική βάση της απόφασης. 2. Ο υπάλληλος αποφεύγει να λαμβάνει αποφάσεις οι οποίες βασίζονται σε συνοπτικούς ή ασαφείς λόγους ή που δεν περιέχουν μία εξατομικευμένη συλλογιστική. 3. Εάν δεν είναι δυνατόν, εξαιτίας του μεγάλου αριθμού προσώπων τα οποία αφορούν παρόμοιες αποφάσεις, να γνωστοποιηθούν λεπτομερώς οι λόγοι της απόφασης, και επομένως δίδονται τυποποιημένες απαντήσεις, ο υπάλληλος προσφέρει στους πολίτες που ρητά το ζητούν εξατομικευμένη αιτιολογία»²⁷⁰.

Αναφορά στην αιτιολόγηση των διοικητικών αποφάσεων γίνεται και στον Οδηγό Ορθής Διοικητικής Συμπεριφοράς: Σχέσεις Δημοσίων Υπαλλήλων & Πολιτών που εξέδωσε το Υπουργείο Διοικητικής Μεταρρύθμισης και Διακυβέρνησης το 2012, αναφέροντας ότι «Ο υπάλληλος όταν συντάσσει αποφάσεις, ιδιαίτερα εάν αυτές θίγουν δικαιώματα πολιτών, οφείλει να εκθέτει στο προοίμιο τη νομική βάση και όλα τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης, που αιτιολογούν πλήρως την έκδοση της συγκεκριμένης απόφασης. [Ν. 2690/1999 άρθρο 17, (ΚΔΔ, ΦΕΚ 45 Α)]. Ο υπάλληλος οφείλει να λαμβάνει αποφάσεις οι οποίες περιέχουν πλήρη, σαφή και εξατομικευμένη αιτιολογία».²⁷¹

²⁶⁹ Βλ. Επ. Σπηλιωτόπουλο, Εγχειρίδιο Διοικητικού Δικαίου, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2017, σ. 157.

²⁷⁰ Πηγή: Ευρωπαϊκός Κώδικας Ορθής Διοικητικής Συμπεριφοράς (2005).

²⁷¹ Πηγή: Οδηγός Ορθής Διοικητικής Συμπεριφοράς: Σχέσεις Δημοσίων Υπαλλήλων & Πολιτών 2012, σ. 24.

Η ανάγκη για αιτιολογία σχετίζεται με την έννοια της διαφάνειας και ιδίως με τον έλεγχο της επεξεργασίας των δεδομένων. Εδώ προκύπτει το ερώτημα εάν ο διοικητικός υπάλληλος που παίρνει την απόφαση έχει τη δυνατότητα να παρακολουθήσει τη διαδικασία και να αιτιολογήσει την επιλογή του. Η αιτιολογία θα πρέπει να αποδεικνύει ότι η διαδικασία και το περιεχόμενο της απόφασης είναι νόμιμα και δικαιολογημένα. Αυτό συνεπάγεται ότι η διοίκηση πρέπει να είναι σε θέση να εξηγήσει με κατανοητό και λεπτομερή τρόπο στον διοικούμενο με ποιόν τρόπο εφαρμόστηκε η διαδικασία στην συγκεκριμένη περίπτωση του. Αντίστοιχη υποχρέωση προκύπτει και από το άρθρο 22 παρ. 3 του Γενικού Κανονισμού για την Προστασία Δεδομένων, αναφορικά με το δικαίωμα για ανθρώπινη παρέμβαση. Στις διοικητικές πράξεις που εκτελούνται πλήρως αυτοματοποιημένα, η αιτιολογία περιορίζεται σε ένα τυποποιημένο κείμενο, ενώ σε περιπτώσεις μερικού αυτοματισμού απαιτείται περαιτέρω αιτιολογία, κατάλληλη για τις ειδικές περιστάσεις.

Σύμφωνα με το σκεπτικό της απόφασης του ΣτΕ 242/2021 «η αιτιολογία απαιτείται να περιέχεται στο σώμα της διοικητικής πράξης αποκλειστικά και μόνον όταν η υποχρέωση αυτή προβλέπεται ρητώς στο νόμο που διέπει την έκδοσή της (ΣτΕ 1390/2014). Αντιθέτως, στην περίπτωση που ο νόμος δεν προβλέπει ρητώς την υποχρέωση αυτή, συμπεριλαμβανομένης της περίπτωσης που ορίζει απλώς ότι η διοικητική πράξη οφείλει να είναι αιτιολογημένη, η αιτιολογία αρκεί να περιέχεται στον φάκελο που τη συνοδεύει (ΣτΕ 208/2012, 4027/2004). Σε κάθε περίπτωση δε και στις περιπτώσεις διοικητικών πράξεων για τις οποίες καθιερώνεται εκ του νόμου η ως άνω υποχρέωση, γίνεται δεκτό ότι η αιτιολογία μπορεί να συμπληρώνεται από τα στοιχεία του φακέλου (ΣτΕ 1286/2009, 3875/2008, 2705/2006, 2126/2000)».

Το Δ΄ Τμήμα του ΣτΕ εξέδωσε μια σημαντική απόφαση (1206/2024) κατόπιν ένστασης (ενδικοφανής προσφυγή) επί απόρριψης αίτησης παροχής ενίσχυσης ελεύθερου επαγγελματία, επειδή κατά τη Διοίκηση η αξιολόγηση της αιτήσεως έγινε βάσει μαθηματικού τύπου και αντικειμενικών στοιχείων αυτομάτως. Απορρίφθηκαν οι ισχυρισμοί της Διοίκησης, σύμφωνα με τους οποίους δεν απαιτείται αιτιολογία για τις ατομικές διοικητικές πράξεις που εκδίδονται μέσω ηλεκτρονικής αυτοματοποιημένης επεξεργασίας δεδομένων, διότι η Διοίκηση θεώρησε ότι δεν μπορεί να αμφισβητηθεί η επιστημονική εγκυρότητα της διαδικασίας αυτής.

Η βασική σκέψη ήταν ότι η αυτοματοποίηση δεν σημαίνει και απαλλαγή της διοίκησης από την υποχρέωση σεβασμού της νομιμότητας. Να προστεθεί εδώ ότι πολλοί επιστήμονες θεωρούν την αλγοριθμική διαδικασία λήψης αποφάσεων ως μια ευρύτερη έννοια, η οποία περιλαμβάνει τόσο την αυτοματοποιημένη όσο και την

αυτόνομη (AI) λήψη αποφάσεων.²⁷² Ο αλγόριθμος μπορεί να οδηγήσει στην κωδικοποίηση της αιτιολογίας.²⁷³

Η απόφαση είναι σημαντική επειδή:

- Συναρτάται με το σύγχρονο πρόβλημα της αυτοματοποίησης στη δημόσια διοίκηση, με πολλές προεκτάσεις.
- Αξιοποιεί τη συγκριτική μέθοδο λαμβάνοντας υπόψη τα δεδομένα άλλων εννόμων τάξεων και του Δικαίου ΕΕ και τις αντίστοιχες λύσεις άλλων ευρωπαϊκών έννομων τάξεων (άρθρα L311-3-1 και R311-3-1-2 του γαλλικού Κώδικα Σχέσεων του Κοινού και της Διοίκησης – είτε νομολογιακώς – απόφαση 2270 της 8.4.2019 του ιταλικού Συμβουλίου της Επικρατείας, Consiglio di Stato). Καθώς και το άρθρο 22 του Γενικού Κανονισμού για την Προστασία Δεδομένων (Κανονισμός 2016/679 – ΕΕ L 119).
- Διευκρινίζει τη σημασία της αιτιολογίας των διοικητικών πράξεων και την επίδραση στο κύρος των πράξεων στο πλαίσιο άσκησης δικαστικού ελέγχου – υποδεικνύει μάλιστα το περιεχόμενο της αιτιολογίας στην συγκεκριμένη περίπτωση.

β. Η εφαρμογή στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση

Η εφαρμογή της στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση είναι σημαντική στις περιπτώσεις εκλογής μελών ΔΕΠ σύμφωνα με το άρθρο 19 του ν.4009/2011 όπως τροποποιήθηκε και ισχύει με το άρθρο τέταρτο του ν. 4405/2016): «β) Στην περίπτωση μη ύπαρξης ικανού αριθμού εκλεκτόρων που προέρχονται από το Τμήμα, και έπειτα από πλήρως αιτιολογημένη απόφαση της Γενικής Συνέλευσης Ειδικής Σύνθεσης ως προς το κριτήριο της συνάφειας του γνωστικού αντικειμένου σύμφωνα με το προηγούμενο εδάφιο...» (βλ. ΣτΕ 2754/2022)

Η δε διατύπωση της αιτιολογίας της ψήφου των εκλεκτόρων μπορεί να γίνει είτε ευθέως με αναφορά στην έκθεση της εισηγητικής επιτροπής είτε στις γνώμες άλλων εκλεκτόρων είτε επίσης με αναφορά στις συζητήσεις που προηγήθηκαν της ψηφοφορίας για τα προσόντα των υποψηφίων (βλ. ΣτΕ 1183/2019, 3398/2017, 2481/2015).

Στην Φ.122.1/6/14241/Ζ2/27.1.2017 απόφαση του Υπουργού Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων όπου ορίζεται ότι: γ)... Οι αποφάσεις για την συγκρότηση του εκλεκτορικού σώματος και της τριμελούς εισηγητικής επιτροπής ελέγχονται μόνο ως

²⁷² Βλ. Μ. Brkan / G.Bonnet (2020), “Legal and Technical Feasibility of the GDPR’s Quest for Explanation of Algorithmic Decisions: Of Black Boxes, White Boxes and Fata Morganas”, European Journal of Risk Regulation Volume 11, σ. 24.

²⁷³ Βλ. Χ. Μουκίου, Αλγόριθμοι και Διοικητικό Δίκαιο, όπ. ανωτ., σ. 122.

προς την αιτιολογία της επιλογής του μέλους του εκλεκτορικού σώματος ή της εισηγητικής επιτροπής. δ) Η αιτιολογία της επιλογής όλων των μελών του εκλεκτορικού σώματος και της εισηγητικής επιτροπής περιλαμβάνει οπωσδήποτε το γνωστικό αντικείμενο της πράξης του διορισμού και το συνολικό επιστημονικό έργο του μέλους που προτείνεται. ε) ...2. Αν δεν υπάρχει ικανός αριθμός εκλεκτόρων που προέρχονται από το Τμήμα, εκδίδεται πλήρως αιτιολογημένη απόφαση της Γενικής Συνέλευσης Ειδικής Σύγκλησης του Τμήματος ως προς το κριτήριο της συνάφειας του γνωστικού αντικείμενου και την αδυναμία συγκρότησης εκλεκτορικού σώματος από μέλη του Τμήματος.

γ. Η χρήση της ΤΝ

Υπάρχει αβεβαιότητα σχετικά με την ικανότητα των πολιτών να αμφισβητούν τα αποτελέσματα των συστημάτων ΤΝ. Η ανάγκη για αιτιολόγηση πίσω από τις αποφάσεις που λαμβάνονται εγείρει ερωτήματα για το περιεχόμενο, τη φύση και την επεξήγηση των αποφάσεων της ΤΝ. Η επικοινωνία, η γλώσσα και η παρουσίαση των εξηγήσεων είναι θολές, ειδικά όταν οι χρήστες αλληλεπιδρούν με συστήματα αναγνώρισης συναισθημάτων ή βιομετρικής κατηγοριοποίησης.²⁷⁴

Αυτό που αναζητούμε, ως άνθρωποι που επηρεάζονται από τα αυτοματοποιημένα συστήματα λήψης αποφάσεων, δεν είναι απλώς η εξηγήσιμη ΤΝ, ως ένα σύνολο διαδικασιών και μεθόδων που βοηθούν τους ανθρώπινους χρήστες να κατανοήσουν και να εμπιστευτούν τα αποτελέσματα των αλγορίθμων μηχανικής μάθησης αλλά η αιτιολογημένη ΤΝ.²⁷⁵ Ουσιαστικά ενώ η εξηγήσιμη ΤΝ εστιάζει στα γεγονότα και την κατανόηση τους, η αιτιολογημένη ΤΝ δίνει έμφαση στη διαδικασία της κρίσης και της λογικής πίσω από τις αποφάσεις.

Το δικαίωμα του διοικούμενου στην εξήγηση, το οποίο μπορεί να λειτουργεί αυτοτελώς ή να γίνεται κατανοητό σύμφωνα με την τρέχουσα αντίληψη του τομέα της εξηγήσιμης ΤΝ, δεν θα καταφέρει να επιτύχει αυτόν τον στόχο. Αντί αυτού, είναι απαραίτητο να θεσπιστούν νόμοι που να ρυθμίζουν τη χρήση αυτοματοποιημένων συστημάτων λήψης αποφάσεων, εστιάζοντας στις υποχρεώσεις των οργανισμών που τα χρησιμοποιούν. Έτσι θα διασφαλίζεται ότι οι μηχανές δεν υπονομεύουν την εμπιστοσύνη στους κανόνες που διέπουν τη ζωή μας ως ανθρώπων.²⁷⁶

²⁷⁴ Βλ. Φ. Παναγοπούλου, Ο Ευρωπαϊκός Κανονισμός για την Τεχνητή Νοημοσύνη (Artificial Intelligence Act, AI Act): Μια πρώτη θεώρηση, Syntagma Watch, 28.05.2024m διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/ai-act-mia-proti-thewrisi/>.

²⁷⁵ Πηγή: <https://www.unite.ai/el/what-is-explainable-ai/>.

²⁷⁶ Βλ. G. Hadfield, Explanation and justification: AI decision-making, law, and the rights of citizens, Schwartz Reisman Institute, University of Toronto, 2021, διαθέσιμο σε: <https://srinstitute.utoronto.ca/news/hadfield-justifiable-ai>.

Θα ήταν δυνατή η αιτιολόγηση μιας διοικητικής πράξης που αφορά στην έκδοση π.χ. αναγνώρισης προϋπηρεσίας ενός μέλους ΔΕΠ από την ΤΝ;

Τα βήματα που απαιτούνται για να εκδοθεί μια διοικητική πράξη π.χ. αναγνώρισης προϋπηρεσίας ενός μέλους ΔΕΠ είναι αρχικά η καταγραφή της νομολογίας που αφορά στο εν λόγω θέματος, επομένως η συλλογή δεδομένων που σχετίζονται με την υπόθεση, όπως ιστορικό αναφορών, τέτοιες αποφάσεις που έχουν ληφθεί προηγουμένως, στατιστικά στοιχεία και άλλες σχετικές πληροφορίες. Το δεύτερο που απαιτείται είναι ο καθορισμός συγκεκριμένων κριτηρίων που πρέπει να πληροί η διοικητική πράξη εξετάζοντας νομικούς κανόνες, πολιτικές ή κανονιστικές διατάξεις που διέπουν την απόφαση.

Η αιτιολόγηση μιας διοικητικής πράξης από την ΤΝ μπορεί να περιλαμβάνει τα εξής βήματα: α) **συλλογή και ανάλυση δεδομένων**: θα μπορούσε να αναλύσει δεδομένα που σχετίζονται με την υπόθεση, όπως ιστορικό αναφορών, αποφάσεις που έχουν ληφθεί προηγουμένως, στατιστικά στοιχεία και άλλες σχετικές πληροφορίες, β) **αξιολόγηση των κριτηρίων**: Θα μπορούσε να καθορίσει συγκεκριμένα κριτήρια που πρέπει να πληρούν οι διοικητικές πράξεις, εξετάζοντας νομικούς κανόνες, πολιτικές ή κανονιστικές διατάξεις που διέπουν την απόφαση, γ) **ανάλυση των επιπτώσεων**: θα μπορούσε να αναλύσει πιθανές επιπτώσεις της διοικητικής πράξης – κοινωνικές και οικονομικές - και να αξιολογήσει τις συνέπειες για τα εμπλεκόμενα μέρη, δ) **λογική επιχειρηματολογία**: Βασισμένη στην προηγούμενη ανάλυση, θα μπορούσε να διατυπώσει μια λογική και τεκμηριωμένη επιχειρηματολογία που να συνδέει τους λόγους της απόφασης με τα δεδομένα που έχει επεξεργαστεί, ε) διαφάνεια και φανερή δράση της διοίκησης: θα μπορούσε να παρέχει ένα διαφανές μοντέλο που να εξηγεί τη διαδικασία που ακολούθησε για την απόφαση, συμπεριλαμβάνοντας τα δεδομένα και τους αλγορίθμους που χρησιμοποιήθηκαν, στ) **γνώση από ειδικούς**: Σε κάποιες περιπτώσεις θα μπορούσε να ζητήσει γνώμη από ειδικούς ή να αξιοποιήσει τη γνώση που έχουν αποκτήσει οι διοικητικοί υπάλληλοι πριν καταλήξει στην τελική αιτιολόγηση.

Με την χρήση αυτών των βημάτων θα μπορούσε να εξασφαλιστεί ότι η αιτιολόγηση είναι όχι μόνο έγκυρη και τεκμηριωμένη αλλά και κατανοητή από τα ενδιαφερόμενα μέρη.

Χ. Η αρχή της αμεροληψίας

α. Γενικά

Η αρχή της αμεροληψίας της διοίκησης ταυτίζεται με την έννοια της αντικειμενικότητας και της δικαιοσύνης,²⁷⁷ αναδύεται δε ως αναγκαία για την προστασία του διοικουμένου μέσω της πεποίθησής του στην αμεροληψία της πράξης που εκδίδεται από τα διοικητικά όργανα.²⁷⁸ Είναι γεγονός ότι πίσω από κάθε διοικητικό όργανο κρύβεται ένα πρόσωπο, που ακόμα και στον μέγιστο βαθμό αντικειμενικότητας της κρίσης του δεν παύει να υπόκειται σε υποκειμενικούς παράγοντες κρίσης.²⁷⁹ Στην Ελλάδα δεν ήταν αναγνωρισμένη ως γενική αρχή του διοικητικού δικαίου μέχρι τη νομολογιακή κατοχύρωσή της από το ΣτΕ (απόφαση 1187/1950). Η αναγωγή της δε σε κανόνα της εθνικής νομοθεσίας ακολούθησε με το άρθρο 7 του Κώδικα Διοικητικής Διαδικασίας και συγκεκριμένα την παρ.1: «Τα διοικητικά όργανα, μονομελή ή συλλογικά, πρέπει να παρέχουν εγγυήσεις αμερόληπτης κρίσης κατά την άσκηση των αρμοδιοτήτων τους.». Πριν από την απόφαση αυτή η εφαρμογή κανόνων εξαιρέσεως των διοικητικών οργάνων υπήρχαν κατά το ΣτΕ μόνο όταν και όπου ο νόμος ειδικά προέβλεπε λόγους εξαιρέσεως από τη συμμετοχή τους σε επιτροπές ή συμβούλια ορισμένων προσώπων, οπότε και καθορίζονταν και οι όροι η διαδικασία της εξαιρέσεως και της αναπλήρωσής τους (απόφαση 609-610/1945).²⁸⁰

Στην πρώτη παράγραφο του άρθρου περιλαμβάνεται μια γενική διατύπωση του κανόνα της αμερόληπτης κρίσης των διοικητικών οργάνων κατά την άσκηση των καθηκόντων του: *τα διοικητικά όργανα, μονομελή ή συλλογικά, πρέπει να παρέχουν εγγυήσεις αμερόληπτης κρίσης κατά την άσκηση των αρμοδιοτήτων τους.* Στη δεύτερη παράγραφο περιλαμβάνονται οι τρεις περιπτώσεις κωλυμάτων των μονομελών ή συλλογικών οργάνων: *α) η ικανοποίηση προσωπικού συμφέροντός τους συνδέεται με την έκβαση της υπόθεσης, ή β) είναι σύζυγοι ή συγγενείς εξ αίματος ή εξ αγχιστείας, κατ' ευθεία μεν γραμμή απεριορίστως, εκ πλαγίου δε έως και τέταρτου βαθμού, με κάποιον από τους ενδιαφερομένους, ή γ) έχουν ιδιαίτερο δεσμό ή ιδιάζουσα σχέση ή εχθρότητα με τους ενδιαφερομένους.* Στην τρίτη, τέταρτη και

²⁷⁷ Βλ. Ι. Γ. Μαθιουδάκη, Η αρχή της αμεροληψίας της διοίκησης, Εκδ. Ανιον, Θεσσαλονίκη 2008, σ. 31.

²⁷⁸ Βλ. Κ. Β. Χιώλο, Η αρχή της αμεροληψίας της διοικήσεως, ΑρχΝ 1999, σ. 610 επ. (610).

²⁷⁹ Βλ. Χ. Μουκίου, Αλγόριθμοι και Διοικητικό Δίκαιο, όπ. ανωτ., σ. 46.

²⁸⁰ Βλ. Ευγ. Πρεβεδούρου, Η διοικητική διαδικασία ως παράγων ενδυνάμωσης του κράτους δικαίου, ΘΠΔΔ 6/2023, σ. 601 διαθέσιμο σε: <https://www.prevedourou.gr/h-διοικητική-διαδικασία-ως-παράγων-ενδ/>

πέμπτη παράγραφο αναφέρονται τα ζητήματα της διαδικασίας εξαίρεσης με κριτήριο την αρμοδιότητα κίνησης της διαδικασίας εξαίρεσης: 3. Το όργανο ή το μέλος του συλλογικού οργάνου, εφόσον κρίνει ότι συντρέχει στο πρόσωπό του λόγος που επιβάλλει την αποχή του, οφείλει να το δηλώσει αμέσως στην προϊστάμενη αρχή ή στον προεδρεύοντα του συλλογικού οργάνου, αντιστοίχως, και να απέχει από οποιαδήποτε ενέργεια. Στις περιπτώσεις αυτές, η προϊστάμενη αρχή, ή το συλλογικό όργανο, αποφαινεται το ταχύτερο δυνατόν. 4. Αίτηση εξαίρεσης μονομελούς οργάνου, ή μέλους συλλογικού οργάνου, μπορούν να υποβάλουν οι ενδιαφερόμενοι σε όλα τα στάδια της διαδικασίας. Η αίτηση υποβάλλεται στην προϊστάμενη αρχή, ή στον προεδρεύοντα του συλλογικού οργάνου, ή στο αποφασίζον όργανο, κατά περίπτωση. Κατά τα λοιπά, εφαρμόζονται και στην περίπτωση αυτή τα οριζόμενα στην τελευταία περίοδο της προηγούμενης παραγράφου. 5. Η εξαίρεση μπορεί να διατάσσεται και αυτεπαγγέλτως από την προϊστάμενη αρχή ή το συλλογικό όργανο.

Στην έκτη παράγραφο γίνεται αναφορά στην μη εφαρμογή της αρχής της αμεροληψίας, σύμφωνα με την παρ. 1 του άρθρου 14 περί απαρτίας συλλογικού οργάνου: 6. Τα οριζόμενα στις προηγούμενες παραγράφους δεν εφαρμόζονται σε περίπτωση που δηλώνεται αποχή, ή ζητείται η εξαίρεση, τόσων μελών συλλογικού οργάνου ώστε τα απομένοντα να μη σχηματίζουν την κατά την παρ. 1 του άρθρου 14 απαρτία.

Η συνταγματική βάση της αρχής της αμεροληψίας είναι η αρχή του κράτους δικαίου (άρθρο 103 παρ. 1 Σ),²⁸¹ «ότι τα όργανα της διοίκησης είναι εκτελεστές της θέλησης του κράτους και υπηρετούν τον λαό». Είναι αυτονόητο ότι υπηρεσία προς τον λαό δεν μπορεί να νοηθεί άλλη από εκείνη που συμβάλλει στην αντικειμενική και αμερόληπτη προσέγγιση της διοικητικής δράσης.²⁸² Απορρέει δε και από την αρχή της δίκαιης δίκης που θεσπίζει το άρθρο 6 παρ. 1 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΣτΕ 2522/2001, 1117/2000).

β. Εφαρμογή στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση

Το ΣτΕ (155/2004) ακύρωσε απόφαση του Πειθαρχικού Συμβουλίου των μελών του διδακτικού και ερευνητικού προσωπικού ΑΕΙ, διότι κατά παράβαση της αρχής της αμεροληψίας των διοικητικών οργάνων, που απορρέει από το Σύνταγμα και το άρθρο 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ, και των διατάξεων των άρθρων 6 του π.δ. από 12/26.7.1933, 18 και 20 παρ. 1 του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας και 7 παρ. 6 και 14 παρ. 1 του Κώδικα Διοικητικής Διαδικασίας δυο εκ των μελών του Πειθαρχικού Συμβουλίου δεν είχαν τα εχέγγυα κρίνουν αμερόληπτα.

²⁸¹ Βλ. Ι. Γ. Μαθιουδάκη, Η αρχή της αμεροληψίας της διοίκησης, όπ. ανωτ., σ. 49.

²⁸² Βλ. Δ. Κόρσο, Διοικητικό Δίκαιο, Γενικό Μέρος, όπ. ανωτ., σ. 181.

Στο ίδιο πλαίσιο το ΣτΕ (741/2003) ακύρωσε απόφαση του Υπουργού Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων διότι έκρινε ότι οφείλει να εξαιρείται από μέλος συλλογικού οργάνου διοικήσεως εκείνος που έχει εκφρασθεί απαξιωτικά για τον κρινόμενο στο πλαίσιο άλλης διαδικασίας.

Διαφέρει η περίπτωση τριμελούς συλλογικού διοικητικού οργάνου, για την απαρτία του οποίου απαιτείται η παρουσία και των τριών τακτικών μελών και στη σύνθεση του οποίου δεν έχουν οριστεί αναπληρωματικά μέλη η επίκληση λόγων μεροληψίας είναι εξ ορισμού απορριπτέα ως αβάσιμη. Έτσι, με τη ΝΣΚ Γνωμ. 36/2007, έγινε δεκτό ότι δεν είναι δυνατή η αποχή ή η εξαίρεση τόσο του τακτικού, όσο και του αναπληρωματικού μέλους τριμελούς συλλογικού διοικητικού οργάνου, ειδάλλως καθίσταται ανέφικτη η απαρτία για τη λειτουργία του

Ωσαύτως, με τη ΝΣΚ Γνωμ. 528/2005 έγινε δεκτό ότι αρμόδιο όργανο για την εξέταση των αιτήσεων αυτοεξαίρεσης των πέντε από τα οκτώ μέλη του Εκλεκτορικού Σώματος ΤΕΙ είναι το ίδιο το Εκλεκτορικό Σώμα, το οποίο θα αποφανθεί εάν είναι δυνατή η επίτευξη απαρτίας και το συλλογικό όργανο θα συνεχίσει τις εργασίες του με την αρχική του σύνθεση, χωρίς να κριθούν οι αιτήσεις αυτοεξαίρεσης. Στην περίπτωση που είναι αμεταβίβαστη η αρμοδιότητα διοικητικού οργάνου, του οποίου δεν προβλέπεται κατά νόμο η δυνατότητα αναπλήρωσης.

γ. Η χρήση της ΤΝ

Μέσω της χρήσης της τεχνητής νοημοσύνης μπορούν να εξαλειφθούν υποκειμενικά κριτήρια κατά τη διαδικασία λήψης μια απόφασης.²⁸³

Η ολλανδική αρχή προστασίας δεδομένων έκρινε ως παράνομο τον έλεγχο επιδομάτων φοιτητών μέσω αλγορίθμου, κατόπιν διαπίστωσης ότι από τα κριτήρια του αλγορίθμου που χρησιμοποιήθηκαν απουσίαζαν η επαρκής τεκμηρίωση και αιτιολόγηση, με αποτέλεσμα να οδηγήσουν σε άμεση διάκριση φοιτητών σε σχέση με την ηλικία, τον τύπο εκπαίδευσης και την απόσταση καθώς και εμμέσως σε δυσμενέστερη αντιμετώπιση φοιτητών με μεταναστευτικό υπόβαθρο. Συγκεκριμένα τα κριτήρια του αλγορίθμου περιλάμβαναν: α) Το επίπεδο εκπαίδευσης: Οι φοιτητές ανώτερης και επαγγελματικής εκπαίδευσης λάμβαναν υψηλότερη βαθμολογία κινδύνου σε σχέση με τους φοιτητές ανώτατης εκπαίδευσης. β) Την απόσταση διαμονής: Οι φοιτητές που έμεναν πιο κοντά στο πατρικό τους λάμβαναν υψηλότερη βαθμολογία κινδύνου. γ) Την ηλικία: Οι νεότεροι φοιτητές λάμβαναν επίσης υψηλότερη βαθμολογία κινδύνου. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώθηκε και από το Υπουργείο Παιδείας της Ολλανδίας, το οποίο ανακοίνωσε τη λήψη μέτρων για την

²⁸³ Βλ. Χ. Μουκίου, Αλγόριθμοι και Διοικητικό Δίκαιο, όπ. ανωτ., σ. 46.

αντιμετώπιση του προβλήματος και την αποκατάσταση των φοιτητών που υπέστησαν διακριτική μεταχείριση από τη χρήση του αλγορίθμου.

Ο Πρόεδρος της ολλανδικής αρχής προστασίας δεδομένων παρατήρησε ότι η διακριτική μεταχείριση δεν γίνεται πάντοτε αντιληπτή. Συχνά πιστεύεται πως η διάκριση αφορά το φύλο, τη σεξουαλική προτίμηση ή το θρήσκευμα, διάκριση υπάρχει όμως και όταν χωρίζουμε τους ανθρώπους με άλλο τρόπο και χωρίς δικαιολογία με βάση τα δεδομένα που συλλέγονται και αξιολογούνται μέσω του αλγορίθμου.

Η προκατάληψη του αλγόριθμου στο πλαίσιο της επεξεργασίας δεδομένων υπέρ ή κατά συγκεκριμένων πληθυσμιακών ομάδων είναι από τα σοβαρότερα ζητήματα που εγείρονται όταν μιλάμε για την χρήση της ΤΝ. Η ευθύνη για την προκατάληψη που μπορεί να δημιουργηθεί είναι ευθύνη του ανθρώπου ή του αλγόριθμου; «Οι άνθρωποι δημιουργούν ακριβείς διαδικασίες βασισμένες σε κανόνες – γνωστές ως «αλγόριθμοι» – που ένας υπολογιστής μπορεί να ακολουθήσει, βήμα προς βήμα, για να αποφασίσει πώς να ανταποκριθεί έξυπνα σε μια δεδομένη κατάσταση».²⁸⁴ Ο άνθρωπος έχει την ευθύνη καθορισμού των κριτηρίων που θα λαμβάνονται υπόψη κατά την επεξεργασία των μεγαδεδομένων από τον αλγόριθμο. Σ' αυτό το σημείο τίθεται το ερώτημα αν ο αλγόριθμος μπορεί να βοηθήσει στην αποδέσμευση της διοικητικής διαδικασίας από τις προκαταλήψεις της ανθρώπινης κρίσης.²⁸⁵

Η αρχή της αμεροληψίας τυγχάνει πρακτικής σε πολλές εκπαιδευτικές διαδικασίες. Κλασσικό παράδειγμα αποτελεί η εισαγωγή υποψηφίων μαθητών στα πανεπιστήμια ως και η εισαγωγή υποψηφίων μελών ΔΕΠ. Όσον αφορά στους υποψηφίους μαθητές η αξιολόγησή τους μπορεί να γίνει με αλγοριθμικό υπολογισμό κατά τρόπο ουδέτερο που συνάγει με την αρχή της αμεροληψίας. Οι μαθητές θα συμμετέχουν στις εξετάσεις το γραπτό τους θα αξιολογείται αυτοματοποιημένα, οι περαιτέρω δραστηριότητές τους και προσόντα θα αξιολογούνται κατά τρόπο αυτοματοποιημένα.

Επί παραδείγματι ένα πτυχίο ξένων γλωσσών επιπέδου C1 θα μοριοδοτείται βάση του βαθμού του με συγκεκριμένα μόρια. Το ίδιο και μια εθελοντική άσκηση σε ένα οργανισμό κοινωνικής πρόνοιας.

²⁸⁴ Πηγή:

[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/641547/EPRS_STU\(2020\)641547_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/641547/EPRS_STU(2020)641547_EN.pdf)

²⁸⁵ Φ. Παναγοπούλου, Η αλγοριθμική λήψη αποφάσεων στη δημόσια διοίκηση, σε: Γ. Καραβοκύρη (επιμ.), Κράτος Δικαίου και Δημοκρατία στην ψηφιακή εποχή, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία, Αθήνα 2024, σ. 161.

Η διαδικασία αυτή εξυπηρετεί την αρχή της αμεροληψίας καθώς δεν θα υπεισέρχονται έτερες κρίσεις στην αξιολόγηση. Ελλοχεύει όμως ο κίνδυνος της μη λήψης υπόψη της εν γένει προσωπικότητας του υποψηφίου και εν γένει κάποιο λάθος από τον αλγόριθμό. Οι υποψήφιοι πρέπει βάση του 22 του Γ να έχουν το δικαίωμα στην ανθρώπινη παρέμβαση στην περίπτωση που η αξιολόγηση τους έγινε αυτοματοποιημένο τρόπο. Αυτού του είδους η ανθρώπινη παρέμβαση μπορεί να ανοίξει τον ασκό του Αιόλου για την εισαγωγή συμπεριφορών νεποτιστικών.

Στην περίπτωση αξιολόγησης μελών ΔΕΠ για την εισαγωγή τους ως μέλη ΔΕΠ η προαξιολόγηση θα μπορούσε να λάβει χώρα αλγοριθμικά κατά τρόπο αμερόληπτο. Για παράδειγμα οι δημοσιεύσεις σε περιοδικά με κριτές θα μοριοδοτούνται με συγκεκριμένα μόρια. Το αυτό και η κατοχή τίτλων σπουδών στο αντικείμενο της προκηρυχθείσας θέσης.

Ωστόσο, η αυτοματοποιημένη επεξεργασία αυτού του είδους των κριτηρίων δεν είναι πάντοτε επαρκής. Πως θα αξιολογηθεί στην Ελλάδα η δημοσίευση σε ένα περιοδικό με κριτές στην Ελλάδα όταν τα περισσότερα περιοδικά δημοσιεύσουν κατόπιν αξιολόγησης από κριτική επιτροπή αλλά αυτό δεν ισχύει εν τοις πράγμασι.

Παρουσιάζονται διαρκώς κάποια δομικά προβλήματα τα οποία είναι δύσκολο να αντιμετωπιστούν. Σε κάθε περίπτωση μια προαξιολόγηση των υποψηφιοτήτων πάσης μορφής θα συνέτεινε στην ενίσχυση της αρχής της αμεροληψίας υπό τον όρο ότι η αυτοματοποιημένη προαξιολόγηση θα ακολουθηθεί από δεύτερη ανθρώπινη αξιολόγηση.

XI. Η αρχή της ισότητας

α. Γενικά

Η αρχή της ισότητας των διοικουμένων κατοχυρώνεται στο άρθρο 4 παρ. 1 του Συντάγματος και διέπει τη συνολική οργάνωση και λειτουργία του Κράτους με την επιταγή ότι όλοι οι πολίτες έχουν ίσες ευκαιρίες πρόσβασης στις υπηρεσίες που ικανοποιούν τις βασικές τους ανάγκες, χωρίς αυθαίρετες διακρίσεις.²⁸⁶

Στο Σύνταγμα κατοχυρώνεται, μεταξύ άλλων, η ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών (άρθρα 4 παρ. 2 και 116 παρ. 2 Συντ.), η ισότητα στην πρόσβαση στις δημόσιες λειτουργίες (άρθρο 4 παρ. 4 Συντ.), η φορολογική ισότητα (άρθρο 4 παρ. 5 Συντ.), η στρατολογική ισότητα (άρθρο 4 παρ. 6 Συντ.), η κοινωνική ισότητα (άρθρο 4 παρ. 7 Συντ.), η ισότητα στην αμοιβή για εργασία ίσης αξίας (άρθρο 22 παρ. 1 Συντ.) και η

²⁸⁶ Φ. Παναγοπούλου, *Η αλγοριθμική λήψη αποφάσεων*, σε: Γ. Καραβοκύρη (επιμ.), *Κράτος Δικαίου και Δημοκρατία στην ψηφιακή εποχή*, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία, όπ. ανωτ., σ. 179.

πολιτική ισότητα (άρθρο 51 παρ. 3 Συντ.). Επιπρόσθετα, το Σύνταγμα απαγορεύει τη διακριτική μεταχείριση προσώπων αναφερόμενο ρητά σε ορισμένα απαγορευμένα κριτήρια διάκρισης όσον αφορά την προστασία της ζωής, της τιμής και της ελευθερίας, τα οποία είναι η φυλή, η γλώσσα, οι θρησκευτικές και πολιτικές πεποιθήσεις.

Στην απόφαση ΣτΕ Ολ 986/2014 που αφορά την πρόσβαση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση εξειδικεύεται ο ορισμός της ισότητας: *«Η καθιερούμενη με το άρθρο 4 παρ. 1 του Συντάγματος αρχή της ισότητας αποτελεί νομικό κανόνα, ο οποίος επιβάλλει την ομοιόμορφη μεταχείριση προσώπων που τελούν υπό τις αυτές ή παρόμοιες συνθήκες και αποκλείει τόσο την έκδηλα άνιση μεταχείριση, είτε με τη μορφή της εισαγωγής χαριστικού μέτρου ή προνομίου μη συνδεομένου προς αξιολογικά κριτήρια είτε με την μορφή της επιβολής αδικαιολόγητης επιβάρυνσης, όσο και την αυθαίρετη εξομοίωση διαφορετικών καταστάσεων ή την ενιαία μεταχείριση προσώπων που τελούν υπό διαφορετικές συνθήκες με βάση όμως τυπικά ή συμπτωματικά ή άσχετα μεταξύ τους κριτήρια».*

Η αρχή της ισότητας επιβάλλει την αντιμετώπιση όμοιων ή ισοδύναμων ανθρώπων με τον ίδιο τρόπο και την διαφορετική αντιμετώπιση ανθρώπων που οι συνθήκες ή οι ανάγκες τους διαφέρουν σημαντικά, χωρίς αυτό να σημαίνει την εξομοίωση τους.²⁸⁷ Απόρροια αυτού είναι να μην αντίθετη με την αρχή της ισότητας η απονομή διαφορετικής μεταχείρισης στους διοικουμένους, ανάλογα με τις ειδικές ικανότητες ή τις ιδιαίτερες χαρακτηριστικές τους ιδιότητες.²⁸⁸

Συγκεκριμένα, δεν πρόκειται για την απόλυτη ή μαθηματική ισότητα, η οποία θα απαιτούσε την ακριβή ίση μεταχείριση όλων των διοικουμένων, αλλά μόνο εκείνων που βρίσκονται υπό τις ίδιες συνθήκες.²⁸⁹ Υπό αυτή την έννοια δεν επιφέρει υποχρέωση του νομοθέτη να ρυθμίζει καθ' όμοιο τρόπο καταστάσεις ανόμοιες μεταξύ τους αφού δεν είναι ούτε τυπική ούτε αριθμητική.²⁹⁰ Πρόκειται για μια μορφή "δίκαιης" ανισότητας που εξασφαλίζει ουσιαστική ισότητα εφόσον αναφέρεται στην ίση μεταχείριση των πολιτών απέναντι στον νόμο, αλλά και στην ίση εφαρμογή του νόμου για όλους.²⁹¹

²⁸⁷ Βλ. Στ. Ν. Κτιστάκη, Εισαγωγή στη δημόσια διοίκηση, όπ. ανωτ., σ. 50.

²⁸⁸ Βλ. Δ. Κόρσο, Διοικητικό Δίκαιο, Γενικό Μέρος, όπ. ανωτ., σ. 180.

²⁸⁹ Βλ. Αθ. Ράϊκο, Συνταγματικό Δίκαιο, Θεμελιώδη Δικαιώματα, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2018, σ. 359.

²⁹⁰ Βλ. Κ. Χ. Χρυσόγονο, Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2023, σ. 174.

²⁹¹ Βλ. Αντ. Μανιτάκη, Η συνταγματική αρχή της ισότητας και η έννοια του γενικού συμφέροντος, ΤοΣ 1978, σ. 439-440.

Αν εξετάσουμε το ζήτημα διεξοδικότερα, η αρχή αυτή δεν επιβάλλει ούτε την πλήρη ίση μεταχείριση των ουσιωδώς όμοιων, ούτε την άνιση μεταχείριση των ουσιωδώς διαφορετικών. Αντιθέτως, απορρίπτει κάθε αδικαιολόγητη άνιση μεταχείριση, η οποία εγκυμονεί τον κίνδυνο αυθαιρεσιών.²⁹²

Με τα άρθρα 1, 2 και 7 της Οικουμενικής Διακήρυξης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (1948) καθιερώνεται για πρώτη φορά η αρχή σε διεθνές επίπεδο. Συγκεκριμένα η διάταξη του άρθρου 7 επιτάσσει την ισότητα ενώπιον του νόμου και τον σεβασμό της αρχής κατά την απόλαυση των προστατευόμενων. Εμφανίζεται επίσης στο άρθρο 26 του Διεθνούς Συμφώνου του ΟΗΕ για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα, αλλά και στο πλαίσιο των κοινωνικών δικαιωμάτων στο άρθρο 2 παρ. 2 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα.

Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ) στο άρθρο 14 όσο και στο άρθρο 1 του Δωδέκατου Πρωτόκολλο της ΕΣΔΑ απαγορεύει κάθε μορφή διάκρισης. Στο ως άνω Πρόσθετο Πρωτόκολλο καθιερώνεται η ισότητα ως απόλαυση κάθε δικαιώματος και όχι μόνον των δικαιωμάτων της ΕΣΔΑ και ως εκ τούτου το πεδίο εφαρμογής της αρχής είναι ευρύτερο σε σύγκριση με το άρθρο 14, αφού συμπληρώνει και διευρύνει την παρεχόμενη από την ΕΣΔΑ προστασία της αρχής της ισότητας. Ειδικότερα, καλύπτει την απόλαυση των δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται ρητώς στο εθνικό δίκαιο και των δικαιωμάτων που πηγάζουν από την υποχρέωση των κρατικών αρχών να δράσουν με έναν συγκεκριμένο τρόπο.

Στο άρθρο 2 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΣΕΕ), διακηρύσσονται η ισότητα, η απαγόρευση των διακρίσεων και η ισότητα μεταξύ γυναικών και ανδρών ως κοινές αξίες των κρατών μελών. Στον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΧΘΔΕΕ), η αρχή της ισότητας κατοχυρώνεται στον τίτλο III σε πληθώρα άρθρων και συγκεκριμένα στο άρθρο 20 ως ισότητα έναντι του νόμου, στο άρθρο 21 ως απαγόρευση των διακρίσεων στο άρθρο 22 ως πολιτιστική, θρησκευτική και γλωσσική πολυμορφία, στο άρθρο 23 ως ισότητα γυναικών και ανδρών, στο άρθρο 24 ως δικαιώματα του παιδιού, στο άρθρο 25 ως δικαιώματα των ηλικιωμένων (άρθρ. 25) και στο άρθρο 26 ως ένταξη των ατόμων με αναπηρίες.

β. Η εφαρμογή της στη δημόσια διοίκηση και στα Πανεπιστήμια

ΣτΕ Ολομ. 1251-1254/2024: Αντίθετη με τις συνταγματικές αρχές της ισότητας και αξιοκρατίας διάταξη νόμου με την οποία δεν υπολογίζεται η προϋπηρεσία στην ιδιωτική εκπαίδευση κατά την διαδικασία μοριοδότησης για την πρόσληψη εκπαιδευτικών στα δημόσια σχολεία

²⁹² Βλ. Αθ. Ραΐκο, Συνταγματικό Δίκαιο, Θεμελιώδη Δικαιώματα, όπ. ανωτ., σ. 360.

Οι συνήθειες στην πράξη πάντως αποκλίνουν στη νομοθετική μεταχείριση διαφόρων κατηγοριών εργαζομένων από μισθολογική, φορολογική και ασφαλιστική άποψη, κατά κανόνα δικαιολογούνται από τις διαφορετικές συνθήκες υπό τις οποίες αυτοί τελούν

ΣτΕ Ολ 3299/2014 Η επιβολή παρακράτησης ποσοστού επί των αμοιβών πανεπιστημιακών καθηγητών (πλήρους απασχόλησης) από την παράλληλη άσκηση ελεύθερου επαγγέλματος έναντι των λοιπών ελευθέρων επαγγελματιών δικαιολογείται γιατί οι πρώτοι τελούν υπό ανόμοιες συνθήκες έναντι των δεύτερων, δεδομένου ότι οι εν λόγω αμοιβές εισπράττονται από τον δημόσιο λειτουργό από επιτρεπόμενες σε αυτόν –κατά παραχώρηση του νομοθέτη– παράλληλες δραστηριότητες

ΣτΕ Ολ. 2398/2004 Σύστημα στο οποίο οι απόφοιτοι τεχνικού λυκείου και οι απόφοιτοι γενικού λυκείου εξετάζονται μεν στον ίδιο γραπτό διαγωνισμό σε κοινά θέματα, η προβλεπόμενη όμως ποσόστωση ανερχόμενη σε 50% για την κάθε κατηγορία επιτρέπει τον διορισμό υποψηφίων ενός τύπου λυκείου που λαμβάνουν χαμηλότερη βαθμολογία έναντι υποψηφίων του άλλου τύπου λυκείου, παρά το γεγονός ότι διαγωνίζονται στα ίδια μαθήματα.

Αντίθετα, έχει κριθεί ότι αντίκειται στις αρχές της ισότητας και της αξιοκρατίας παρέκκλιση από το γενικό σύστημα εισαγωγής στην τριτοβάθμια εκπαίδευση με την πρόβλεψη της σύστασης θέσεων, οι οποίες καταλαμβάνονται μόνον από υποψήφιους που έχουν την ιδιότητα μέλους πολύτεκνης οικογένειας ΣτΕ Ολ 986/2014

ΣτΕ Αριθμός 2350/2023 ο αιτών επιδιώκει να ακυρωθούν οι υπ' αριθμ.: α) 165788/Ζ2/4.12.2020 κοινή απόφαση των Υφυπουργών Οικονομικών και Παιδείας και Θρησκευμάτων και του Διοικητή της Ανεξάρτητης Αρχής Δημοσίων Εσόδων (ΦΕΚ Β' 5351/5.12.2020), β) 166485/Ζ2/7.12.2020 απόφαση του Υφυπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων (ΦΕΚ Β' 5397/8.12.2020) και κάθε άλλη σχετική πράξη ή παράλειψη της Διοικήσεως

27. Επειδή, η αρχή της ισότητας, την οποία καθιερώνει το άρθρο 4 παρ. 1 του Συντάγματος, αποτελεί νομικό κανόνα που επιβάλλει την ομοιόμορφη μεταχείριση προσώπων που τελούν υπό τις αυτές ή παρόμοιες συνθήκες. Ο κανόνας αυτός δεσμεύει τα συντεταγμένα όργανα της Πολιτείας και, ειδικότερα, τόσο τον κοινό νομοθέτη κατά την άσκηση της νομοθετικής λειτουργίας όσο και τη Διοίκηση, όταν θεσπίζει κατά νομοθετική εξουσιοδότηση κανονιστική ρύθμιση. Ο δικαστικός έλεγχος τηρήσεως της αρχής της ισότητας, που είναι έλεγχος ορίων και όχι των κατ' αρχήν επιλογών του νομοθέτη ή της ουσιαστικής ορθότητας των τιθέμενων νομικών κανόνων, περιορίζεται ειδικότερα στην έκδηλη υπέρβαση των ορίων που διαγράφονται από την εν λόγω συνταγματική αρχή. Κατά τον έλεγχο δε αυτόν αναγνωρίζεται στον κοινό νομοθέτη ή την κατ' εξουσιοδότηση θεσμοθετούσα

Διοίκηση η ευχέρεια να ρυθμίσει με ενιαίο ή με διαφορετικό τρόπο τις ποικίλες προσωπικές ή πραγματικές καταστάσεις και σχέσεις, λαμβάνοντας υπ' όψη τις υφιστάμενες κοινωνικές, οικονομικές, επαγγελματικές ή άλλες συνθήκες, που συνδέονται με καθεμία από τις καταστάσεις ή σχέσεις αυτές, με βάση γενικά και αντικειμενικά κριτήρια, που βρίσκονται σε συνάφεια προς το αντικείμενο της ρυθμίσεως. Πρέπει, όμως, η επιλεγόμενη ρύθμιση να κινείται μέσα στα όρια που διαγράφονται από την αρχή της ισότητας και τα οποία αποκλείουν τόσο την εκδήλως άνιση μεταχείριση, είτε με τη μορφή της εισαγωγής καθαρά χαριστικού μέτρου ή προνομίου μη συνδεομένου προς αξιολογικά κριτήρια, είτε με τη μορφή της επιβολής αδικαιολόγητης επιβάρυνσης, όσο και την αυθαίρετη εξομοίωση διαφορετικών καταστάσεων ή την ενιαία μεταχείριση προσώπων που τελούν υπό διαφορετικές συνθήκες, με βάση όλως τυπικά ή συμπτωματικά ή άσχετα μεταξύ τους κριτήρια (βλ. ενδ. ΣτΕ 874/2018 Ολομ., 3404-5/2014 Ολομ., ΣτΕ 190/2018)

Σύμφωνα με σχετικές μελέτες παρατηρούνται σημαντικές έμφυλες ανισότητες μεταξύ ανδρών μελών ΔΕΠ και γυναικών μελών ΔΕΠ στην Ελλάδα με ποσοστό γυναικών 35,1% που είναι ένα από τα χαμηλότερα ποσοστά στην Ευρωπαϊκή Ένωση όταν ο μέσος όρος είναι 41,5.²⁹³ Το ποσοστό αυτό μειώνεται αισθητά στις πρωτοβάθμιες καθηγήτριες.²⁹⁴ Επίσης η χώρα μας κατέχει ένα από τα χαμηλότερα ποσοστά γυναικών μεταξύ των υψηλόβαθμων διοικητικών θέσεων ΑΕΙ π.χ. Πρυτάνεις (16%), συγκριτικά με άλλα κράτη μέλη της ΕΕ (Μ.Ο. 23.6%).²⁹⁵

Κλασική περίπτωση προκατάληψης είναι οι συστηματικές διακρίσεις εις βάρος των γυναικών που έκαναν αίτηση για τεχνικές θέσεις εργασίας στην Amazon, όπως θέσεις μηχανικών λογισμικού. Ο αλγόριθμος ανέπτυξε αυτού του είδους την προκατάληψη, διότι η υπάρχουσα δεξαμενή μηχανικών λογισμικού της Amazon είναι σε συντριπτική πλειοψηφία άνδρες και το νέο λογισμικό τροφοδοτήθηκε με δεδομένα σχετικά με τα βιογραφικά αυτών των μηχανικών.²⁹⁶

²⁹³ Δ. Αναγνώστου, Οι έμφυλες ανισότητες στην ανώτατη εκπαίδευση και την επιστημονική έρευνα στην Ελλάδα: Μπορούν τα Σχέδια Δράσης να προωθήσουν την ουσιαστική ισότητα; ΕΛΙΑΜΕΠ, 2023, διαθέσιμο σε: <https://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2023/09/Policy-paper-144-GENDRHED-EL-final.pdf>

²⁹⁴ Πηγή: SHE Figures 2021 – Gender in Research and Innovation Statistics and Indicators (European Commission, 2021), σελ. 187

²⁹⁵ Πηγή: SHE Figures 2021 – Gender in Research and Innovation Statistics and Indicators, σελ. 200

²⁹⁶ Βλ. R. I. Goodman, Why Amazon's Automated Hiring Tool Discriminated Against Women, ACLU, 12.10.2018 διαθέσιμο σε: <https://www.aclu.org/news/womens-rights/why-amazons-automated-hiring-tool-discriminated-against>

γ. Η χρήση της TN

Η χρήση της τεχνητής νοημοσύνης μπορεί να συνδράμει την αρχή της ισότητας, καθώς όμοιες υποθέσεις θα χαίρουν όμοιας μεταχείρισης.²⁹⁷ Στην περίπτωση όμως που δεν έχουμε να κάνουμε με όμοιες υποθέσεις, ο αλγόριθμος δύναται να παραβιάζει την αρχή της ισότητας, δεδομένου ότι καθώς λειτουργεί με τα δεδομένα που εισάγει ο χειριστής θα αναπαράγονται προκαταλήψεις του ιδίου.²⁹⁸

Στο πλαίσιο της αλγοριθμικής λήψεως αποφάσεων η αυθαίρετη άνιση αντιμετώπιση των διοικουμένων, όταν τελούν υπό τις ίδιες περιστάσεις είναι αντίθετη με την αρχή της ισότητας. Αυτό σημαίνει ότι για την ίδια παράβαση υπό τις ίδιες περιστάσεις δεν μπορεί ο αλγόριθμος να επιβάλλει διαφορετική κύρωση για κάθε διοικούμενο. Το ζήτημα γίνεται ακόμα πιο περίπλοκο όταν η επιμέτρηση μιας ποινής συνιστά διακριτική ευχέρεια, η οποία πρέπει να κείται εκτός του χώρου της αλγοριθμικής επεξεργασίας. Η ισότιμη μεταχείριση των διοικουμένων φαίνεται εκ πρώτης όψεως να δοκιμάζεται στην περίπτωση της TN, λόγω του φόβου να «εισχωρήσει» στο σύστημα κάποια προκατάληψη κατά τη διαδικασία λήψεως αποφάσεων. Αυτό μπορεί να συμβεί ιδιαιτέρως όταν μεμονωμένες μεταβλητές σε μεγάλα δεδομένα χρησιμεύουν ως «πληρεξούσιοι» για προστατευμένες κατηγορίες, όπως η φυλή, το φύλο ή η ηλικία. Στις Η.Π.Α. έχει υποστηριχθεί ότι παρατηρείται προκατάληψη κατά των έγχρωμων και υπέρ των λευκών.²⁹⁹ Ωστόσο, το επιχείρημα περί προκατάληψης φαίνεται να υποχωρεί.³⁰⁰

²⁹⁷ Βλ. Χ. Μουκίου, Αλγόριθμοι και Διοικητικό Δίκαιο, όπ. ανωτ., σ. 47.

²⁹⁸ Βλ. Χ. Μουκίου, Αλγόριθμοι και Διοικητικό Δίκαιο, όπ. ανωτ., σ. 42.

²⁹⁹ Βλ. J. Larson/ S. Mattu/ L. Kirchner/J. Angwin, How We Analyzed the COMPAS Recidivism Algorithm, 23.5.2016, διαθέσιμο σε: <https://www.propublica.org/article/how-we-analyzed-the-compas-recidivism-algorithm>.

³⁰⁰ Βλ. Ευρωπαϊκό Χάρτη Δεοντολογίας για τη χρήση της Τεχνητής Νοημοσύνης στα

δικαστικά συστήματα και το περιβάλλον τους κατά την 31η σύνοδο της ολομέλειας της CEPEJ (Στρασβούργο, 3-4 Δεκεμβρίου 2018) · Γ. Παπαδημητράκη, Big Data και αλγοριθμικές μελέτες επικινδυνότητας. Νέες προκλήσεις στον χώρο της ποινολογίας, ΠοινΔνη 2019, σ. 1045 επ. · <https://EPIC.org/algorithmic-transparency/crim-justice> ·

Α. Μωραΐτη, Η εκτίμηση της επικινδυνότητας με αλγόριθμους κατά την επιμέτρηση της ποινής. Απόφαση S1 της Πολιτείας του Wisconsin της 13ης Ιουλίου 2016, διαθέσιμο σε: <https://theartofcrime.gr/%CE%B7-%CE%B5%CE%BA%CF%84%CE%AF%CE%BC%CE%B7%CF%83%CE%B7-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%B5%CF%80%CE%B9%CE%BA%CE%B9%CE%BD%CE%B4%CF%85%CE%BD%CF%8C%CF%84%CE%B7%CF%84%CE%B1%CF%82-%CE%BC%CE%B5-%CE%B1%CE%BB%CE%B3/>

A. Chouldechova, A fair prediction with a disparate impact: a study on bias in recidivism prediction instruments, 2016, διαθέσιμο σε: <http://arxiv.org/abs/1610.07524>.

Είναι γεγονός ότι οι αλγόριθμοι μπορούν να μας βοηθήσουν να εξαλείψουμε έμφυτες διακρίσεις σε ευαίσθητους τομείς της ανθρώπινης φύσης, όπως αυτές των προσλήψεων με την υιοθέτηση της αλγοριθμικής ουδετερότητας. Αν λ.χ. υπάρχει προκατάληψη κατά μιας συγκεκριμένης ομάδας, ένα πρόγραμμα με αλγοριθμική ουδετερότητα δεν θα επηρεασθεί από αυτή. Το ίδιο μπορεί να συμβεί και με πράξεις, οι οποίες χρωματίζονται αρνητικά εξαιτίας της συνδέσεώς τους με απεχθή πρόσωπα. Αν ο αλγόριθμος κρίνει με ουδετερότητα αυτού του είδους η ανισότητα δύναται να αποφευχθεί. Ωστόσο, η αναλογική και όχι αριθμητική ισότητα επιβάλλει να συνεκτιμά κανείς και τις ειδικές συνθήκες κάθε περιπτώσεως, π.χ. κάποιος προερχόμενος από μια φτωχή χώρα που δεν διαθέτει καμία εκπαιδευτική ευκαιρία θα πρέπει να αντιμετωπίζεται κατά την αξιολόγησή του φακέλου υποψηφιότητάς του για την κατάληψη μίας θέσεως με μεγαλύτερη επιείκεια από έναν προερχόμενο από μια χώρα που προσφέρει μεγάλες εκπαιδευτικές ευκαιρίες.

Στο θέμα της ανισότητας ανδρών και γυναικών μελών ΔΕΠ και προκειμένου να προληφθεί αυτό, όσοι σχεδιάζουν, προγραμματίζουν και αναπτύσσουν συστήματα ΤΝ με σκοπό την εξάλειψη τέτοιων ανισοτήτων οφείλουν να διασφαλίζουν ότι αυτά τα συστήματα θα σέβονται τη δικαιοσύνη και την ισότητα. Απαραίτητα είναι: α) η συστηματική συλλογή στοιχείων σε επίπεδο ιδρύματος και σε εθνικό επίπεδο με βάση το φύλο και με μία διαθεματική προσέγγιση που αφορούν τους ανθρώπινους πόρους, π.χ. προκηρύξεις, προσλήψεις, εξελίξεις, κ.λπ., όπως επίσης και στοιχεία για την ένταξη της διάστασης του φύλου στα προγράμματα σπουδών και στα ερευνητικά έργα, β) η διενέργεια ελέγχων για το ζήτημα της ισότητας κατά τον σχεδιασμό η οποία θα πρέπει να περιλαμβάνει τη χρήση αντιπροσωπευτικών δεδομένων, γ) η διεξαγωγή δοκιμών για τον εντοπισμό ανισοτήτων πριν και μετά την εφαρμογή του συστήματος και δ) η αδιάκοπη εποπτεία της λειτουργίας αυτών των συστημάτων. Πολύ σημαντική είναι και η δημοσιοποίηση όλων των ανεξάρτητων και διαφανών αξιολογήσεων ή εκθέσεων με αποτελέσματα από δοκιμές ή προσπάθειες μετριασμού των ανισοτήτων, ώστε οι πολίτες να ενημερώνονται για την ύπαρξη προστατευτικών μέτρων.³⁰¹

XII. Η αρχή της αναλογικότητας

α. Γενικά

Η αρχή της αναλογικότητας, δηλαδή η αρχή της ευλόγου αναλογίας μέσου και σκοπού,³⁰² αποτελεί τον σημαντικότερο μηχανισμό ελέγχου του περιορισμού των

³⁰¹ Πηγή: https://foresight.gov.gr/wp-content/uploads/2024/11/Sxedio_gia_tin_metavasi_TN_Gr.pdf σ.155

³⁰² Βλ. Δ. Κόρσο, Διοικητικό Δίκαιο, Γενικό Μέρος, όπ. ανωτ., σ. 202.

συνταγματικών δικαιωμάτων.³⁰³ Η αρχή αυτή ορίζει ότι κάθε φορά που η διοίκηση ασκεί τη διακριτική της ευχέρεια, τα συγκεκριμένα μέτρα που λαμβάνει πρέπει να βρίσκονται σε εύλογη σχέση με τους επιδιωκόμενους σκοπούς.³⁰⁴ Στο σημείο αυτό θα διερευνηθεί αν η επέμβαση στα δικαιώματα του πολίτη, π.χ. στην ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας, στην προστασία της ιδιωτικότητας και των προσωπικών δεδομένων, στο δικαίωμα στην εκπαίδευση και στην αρχή της ισότητας τίθεται σε μια σχέση αρμονικής ισορροπίας με την ανάγκη προστασίας του δημοσίου συμφέροντος, π.χ. προστασίας της εθνικής ασφάλειας. Στο στάδιο αυτό αναζητείται η αυστηρή αντιστοιχία των πλεονεκτημάτων και μειονεκτημάτων και ο μαθηματικός (όχι, όμως, αριθμητικός) ισολογισμός κόστους και οφέλους της ρυθμίσεως, με άλλα λόγια η ισορροπία μεταξύ διαφόρων συμφερόντων ή η πρακτική αρμονία μεταξύ του μέτρου του σκοπού και της πραγματικής καταστάσεως.³⁰⁵ Κρίσιμο εν προκειμένω είναι να επιλεγεί η λύση που κατά την *in concreto* στάθμιση λαμβάνει υπ' όψιν της το σύνολο των τυχόν ή παράλληλων αντιτιθέμενων συμφερόντων, ενώ παράλληλα με την εξυπηρέτηση των λοιπών δημοσίων συμφερόντων παραμένει αλώβητος ο πυρήνας του δικαιώματος.³⁰⁶

Η αρχή αυτή θεμελιώνεται στο άρθρο 25 παρ.1 του Συντάγματος το οποίο προβλέπει ότι: «1. Τα δικαιώματα του ανθρώπου ως ατόμου και ως μέλους του κοινωνικού συνόλου και η αρχή του κοινωνικού κράτους δικαίου τελούν υπό την εγγύηση του Κράτους. Όλα τα κρατικά όργανα υποχρεούνται να διασφαλίζουν την ανεμπόδιστη και αποτελεσματική άσκησή τους. Τα δικαιώματα αυτά ισχύουν και στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών στις οποίες προσιδιάζουν. Οι κάθε είδους περιορισμοί που μπορούν κατά το Σύνταγμα να επιβληθούν στα δικαιώματα αυτά πρέπει να προβλέπονται είτε απευθείας από το Σύνταγμα είτε από το νόμο, εφόσον υπάρχει επιφύλαξη υπέρ αυτού και να σέβονται την αρχή της αναλογικότητας»

Από το άρθρο 25 παρ. 1 συνάγεται ότι περιορισμοί στην ελευθερία της ανάπτυξης της προσωπικότητας που υπερβαίνουν τον επιδιωκόμενο στόχο δεν είναι σύμφωνοι με το Σύνταγμα. Και το άρθρο 25 §1 : υποχρέωση των οργάνων του κράτους να

³⁰³ Βλ. Στ.-Ι. Γ. Κουτνατζή, Η συμβολή της αρχής της αναλογικότητας στην πραγμάτωση της σχέσης κανόνα-εξαίρεσης μεταξύ θεμελιωδών δικαιωμάτων και των περιορισμών τους, σε: Τιμητικό Τόμο Λουκά Θεοχαρόπουλου και Δημήτρη Κοντόγιωργα Θεοχαροπούλου, Τόμος III, Θεσσαλονίκη 2009, σ. 393 επ. (393-4).

³⁰⁴ Βλ. Στ. Ν. Κτιστάκη, Εισαγωγή στη δημόσια διοίκηση, όπ. ανωτ., σ. 49.

³⁰⁵ Βλ. Δ. Κοντόγιωργα-Θεοχαροπούλου, Σημεία εργασίας επί της αρχής της αναλογικότητας εξ αφορμής της αποφάσεως 2112/1984 του Συμβουλίου της Επικρατείας, σ. 889 επ.= Η αρχή της αναλογικότητας (Σημεία Εμβαθύνσεως και Προβληματισμού), σ. 81.

³⁰⁶ Βλ. Δ. Κοντόγιωργα-Θεοχαροπούλου, Σημεία εργασίας επί της αρχής της αναλογικότητας εξ αφορμής της αποφάσεως 2112/1984 του Συμβουλίου της Επικρατείας, όπ. ανωτ., σ. 82.

διασφαλίζουν την ακώλυτη άσκηση των δικαιωμάτων του ανθρώπου δεν συμβιβάζεται με δυσανάλογες προσβολές των δικαιωμάτων αυτών.³⁰⁷

Η αρχή περιέχει τρεις ειδικότερες εκφάνσεις που συνιστούν τρεις επιμέρους αρχές: την αρχή της καταλληλότητας, την αρχή της αναγκαιότητας και την αρχή της αναλογικότητας με τη στενή έννοια (*stricto sensu*). Σύμφωνα με την αρχή της καταλληλότητας, το μέσο που επιλέγεται θα πρέπει να είναι συναφές και πρόσφορο για την επίτευξη του επιδιωκόμενου αποτελέσματος, ενώ σύμφωνα με την αρχή της αναγκαιότητας το επιβαλλόμενο περιοριστικό μέτρο θα πρέπει να είναι αναγκαίο. Κατά την εν στενή έννοια δε αναλογικότητα η περιοριστική ρύθμιση δεν πρέπει να είναι επαχθέστερη από το αναγκαίο για την επίτευξη του επιδιωκόμενου αποτελέσματος μέτρο, δηλαδή τα οφέλη από την επιβολή του κρίσιμου περιορισμού να υπερτερούν των ζημιών που μπορεί να προκαλέσει. Με άλλα λόγια θα πρέπει να υπάρχει μια ισορροπία ανάμεσα στις ωφέλειες και τις ζημίες που συνεπάγεται ο περιορισμός.

β. Η εφαρμογή στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση

Στο πεδίο της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης θα ήταν δυσανάλογο μέτρο η αναστολή της φοιτητικής ιδιότητας ή η διαγραφή φοιτητή που γελούσε κατά την ώρα της διδασκαλίας.

γ. Η χρήση της ΤΝ

Η τεχνολογία αναγνώρισης προσώπου με σκοπό τον γενικό και αόριστο έλεγχο των φοιτητών που εισέρχονται στον χώρο του πανεπιστημίου παραβιάζει την αρχή της αναλογικότητας.³⁰⁸ Το ίδιο ισχύει και για άλλες μεθόδους αέναης αξιολόγησης των

³⁰⁷ Βλ. Ανδρ. Μαρκαντωνάτου-Σκαλτσά, Η προστασία του διοικουμένου Βασική Αρχή της Διοικητικής Δράσης, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα 2000, σ. 50.

³⁰⁸ Αν πρόκειται όμως για την ανίχνευση εγκληματικών δραστηριοτήτων το Γαλλικό Συμβούλιο της Επικρατείας (Απόφαση 442364, 26.4.2022) έκρινε αναλογική την χρήση τεχνολογίας αναγνώρισης προσώπου. Βλ. σχολιασμό της απόφασης από Theodore Christakis, Alexandre Lodie, The Conseil d'Etat Finds the Use of Facial Recognition by Law Enforcement Agencies to Support Criminal Investigations "Strictly Necessary" and Proportional, *European Review of Digital Administration & Law – Erdal.2022, Volume 3, Issue 1*, σ. 159 επ.. Στην ίδια κατεύθυνση κινείται και το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Προστασίας Δεδομένων. Βλ. European Data Protection Board, Guidelines 05/2022 on the use of facial recognition technology in the area of law enforcement, Version 1.0, 12 May 2022,

διαθέσιμο σε: https://edpb.europa.eu/system/files/2022-05/edpb-guidelines_202205_frtlawenforcement_en_1.pdf. Σύμφωνα με το Συμβούλιο τέτοια εργαλεία θα πρέπει να χρησιμοποιούνται σε αυστηρή συμμόρφωση με το ισχύον νομικό πλαίσιο και μόνο σε περιπτώσεις όπου ικανοποιούν τις απαιτήσεις του αναγκαιότητας και αναλογικότητας. Το Συμβούλιο προσδιορίζει τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες οποίες ένα σύστημα αναγνώρισης προσώπου που χρησιμοποιείται για σκοπούς έρευνας μπορεί να θεωρηθεί νόμιμο. Ειδικότερα, αναφέρει ότι "[τ]ο εθνικό δίκαιο πρέπει να είναι επαρκώς σαφές ώστε να παρέχει στα υποκείμενα των δεδομένων

φοιτητών αποκλειστικά και μόνο μέσω της αλγοριθμικής επεξεργασίας χωρίς τη συνδρομή της ανθρώπινης παρέμβασης.

Η χρήση μεθόδων ΤΝ θα πρέπει να αιτιολογείται με διάφορους τρόπους. Πρώτον, η επιλεγμένη μέθοδος ΤΝ πρέπει να είναι κατάλληλη για την επίτευξη ενός δεδομένου στόχου. Δεύτερον, η επιλεγμένη μέθοδος ΤΝ πρέπει να είναι απαραίτητη για την επίτευξη αυτού του στόχου. Και τέλος, η επιλεγμένη μέθοδος ΤΝ δεν πρέπει να επιβάλλει υπερβολική επιβάρυνση ή υπερβολικό αντίκτυπο σε άλλες αναγνωρισμένες αρχές.

XIII. Η αρχή της αποτελεσματικότητας

α. Γενικά

Η αρχή της διοικητικής αποτελεσματικότητας κατοχυρώνεται στο άρθρο 10 παρ. 1 Σ σχετικά με το δικαίωμα αναφοράς, βάσει του οποίου οι αρχές είναι υποχρεωμένες να ενεργούν σύντομα.³⁰⁹ Βασική πτυχή της αποτελεσματικότητας είναι η ταχύτητα κατά τη διεκπεραίωση των διοικητικών υποθέσεων και την έκδοση διοικητικών πράξεων,³¹⁰ η διευκόλυνση των δημοσίων υπαλλήλων και των πολιτών και η προσεκτικότερη και διεξοδικότερη έρευνα των διοικητικών υποθέσεων. Εν τέλει η διοικητική αποτελεσματικότητα συνυφαίνεται από τις αρχές της της οικονομίας της διαδικασίας, της εγγύτητας προς τον πολίτη, της ταχύτητας της διοικητικής διαδικασίας, της επιδίωξης των στόχων της διαδικασίας, της εγγύτητας προς τον πολίτη και της ταχύτητας της διοικητικής διαδικασίας.³¹¹ Πρόκειται, συνεπώς, ως μια αρχή που θα κάνει τη ζωή του πολίτη ευκολότερη μέσω του εξορθολογισμού της διοικητικής διαδικασίας.

β. Η εφαρμογή στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση

Η αρχή της αποτελεσματικότητας στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση έγκειται στην υποβοήθηση των φοιτητών και των δημοσίων υπαλλήλων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η ψηφιοποίηση όλων των διαδικασιών, των δεδομένων των φοιτητών, των βαθμών, της αυτοματοποίησης διοικητικών διαδικασιών κ.ο.κ..

επαρκή ένδειξη των περιστάσεων και τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες οι υπεύθυνοι επεξεργασίας εξουσιοδοτούνται να καταφεύγουν σε οποιαδήποτε τέτοια μέτρα".

³⁰⁹ Βλ. Χ. Μουκίου, Αλγόριθμοι και Διοικητικό Δίκαιο, σ. 40 επ., όπ. περαιτ. παραπ..

³¹⁰ Βλ. Χ. Μουκίου, Αλγόριθμοι και Διοικητικό Δίκαιο, όπ. ανωτ., σ. 27.

³¹¹ Βλ. Χ. Μουκίου, Αλγόριθμοι και Διοικητικό Δίκαιο, όπ. ανωτ., σ. 42.

γ. Η χρήση της τεχνητής νοημοσύνης

Η χρήση της τεχνητής νοημοσύνης συντρέχει την αρχή της αποτελεσματικότητας στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση. Ειδικές εφαρμογές μπορούν να ανακαλύψουν την ομοιότητα κειμένων εργασιών και εξετάσεων, να βαθμολογούν τις εργασίες και τις εξετάσεις, να προβαίνουν σε περιλήψεις κειμένων, να υποβάλουν ερωτήσεις, να δημιουργούν θελκτικές παρουσιάσεις και να εποπτεύουν τη διαδικασία των εξετάσεων.

Γ. Σταχυολόγηση

α. Γενικά

Από την ανωτέρω σταχυολόγηση συνάγεται ότι η εισαγωγή της τεχνητής νοημοσύνης στον χώρο της δημόσιας διοίκησης με έμφαση στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση δεν είναι απαραίτητα αντίθετη με τις κύριες αρχές του διοικητικού δικαίου. Η εισαγωγή της οφείλει να γίνεται κατά τρόπο συνάδοντα με τις βασικές αρχές του διοικητικού δικαίου, δηλαδή να χαράσσεται κατά τρόπο αμερόληπτο, διαφανή, νόμιμο, σεβόμενο την δικαιολογημένη εμπιστοσύνη, τη χρηστή διοίκηση, την καλή πίστη κ.ο.κ.. Ωστόσο, γίνεται πλέον φανερό ότι η ΤΝ μετασχηματίζει το διοικητικό δίκαιο. Η εισαγωγή της ΤΝ χωρεί κατά κανόνα στην περίπτωση που η διοίκηση έχει δέσμια αρμοδιότητα. Το εκάστοτε αλγοριθμικό σύστημα ελέγχει τη συνδρομή των κατά νόμο, απαραίτητων για την έκδοση της πράξης, προϋποθέσεων και σε περίπτωση κατάφασης αυτών, ύστερα από κατάλληλη ανάλυση και επεξεργασία των δεδομένων, προετοιμάζει (στην περίπτωση της μερικής αυτοματοποίησης) ή και προβαίνει το ίδιο (στην περίπτωση της πλήρους αυτοματοποίησης) στην παραγωγή της ρύθμισης με το περιεχόμενο που τάσσει το οικείο νομοθετικό καθεστώς για αυτήν.³¹² Προβλέπεται, ωστόσο, ότι στο μέλλον τα συστήματα θα είναι τόσο εξελιγμένα και θα είναι σε θέση να προβαίνουν σε σύνθετες αυτοματοποιημένες διεργασίες, υποκαθιστώντας πλήρως τον ανθρώπινο παράγοντα και παράγοντας ταχύτατο και ποιοτικό αποτέλεσμα.³¹³ Η εξελιγμένη τεχνητή νοημοσύνη δύναται να σταθμίζει, αξιολογεί και εν τέλει καταλήγει στη βέλτιστη λύση μεταξύ περισσότερων αντικρουόμενων μεταξύ τους επιλογών.³¹⁴ Υπό το φως αυτής της εξέλιξης γίνεται

³¹² Βλ. Δ. Μπατσούλα, Τεχνητή Νοημοσύνη και Δημόσιο Δίκαιο: μια διαρκής αλληλεπίδραση, Syntagma Watch, 24.4.2024, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/tehniti-nohmosynh-kai-dhmosio-dikaio-mia-diarkhs-allhlepidrasi/>.

³¹³ Βλ. Δ. Μπατσούλα, Τεχνητή Νοημοσύνη και Δημόσιο Δίκαιο: μια διαρκής αλληλεπίδραση, όπ. ανωτ..

³¹⁴ Βλ. Δ. Μπατσούλα, Τεχνητή Νοημοσύνη και Δημόσιο Δίκαιο: μια διαρκής αλληλεπίδραση, Syntagma Watch, 24.4.2024, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/tehniti-nohmosynh-kai-dhmosio-dikaio-mia-diarkhs-allhlepidrasi/>.

πλέον λόγος για τη δυνατότητα των εξελιγμένων συστημάτων τεχνητής νοημοσύνης να προβαίνουν στην έκδοση αυτοματοποιημένων διοικητικών πράξεων διακριτικής ευχέρειας. Και αυτό λόγω της ταχύτητας, αποτελεσματικότητας και αποτελεσματικότητας της δράσης της.³¹⁵

³¹⁵ Βλ. Δ. Μπατσούλα, Τεχνητή Νοημοσύνη και Δημόσιο Δίκαιο: μια διαρκής αλληλεπίδραση, όπ. ανωτ..

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΕΠΟΠΤΕΙΑΣ

Το ζήτημα της εποπτεύουσας την τεχνητή νοημοσύνη στην πανεπιστημιακή αρχή είναι αντικείμενο έντονου διαλόγου και προβληματισμού διεθνώς. Ζητούμενο είναι η ύπαρξη μιας αποτελεσματικής αρχής που α) σταθμίζει νηφάλια την προστασία της εκπαιδευτικής λειτουργίας, της αυτονομίας, της ιδιωτικότητας, της πνευματικής ιδιοκτησίας με την ανάπτυξη της καινοτομίας και έρευνας, β) παρέχει πιστοποίηση ποιότητας και ασφάλειας των συστημάτων ΤΝ στον χώρο της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης, γ) εποπτεύει και πιστοποιεί τις εφαρμογές στις οποίες χρησιμοποιούνται συστήματα ΤΝ στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση και δ) συμβουλεύει τον νομοθέτη επί ζητημάτων που άπτονται της ΤΝ στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση.³¹⁶

Οι εναλλακτικές δυνατότητες είναι πολλές. Θα μπορούσε να συσταθεί μια Επιτροπή αξιολόγησης της ΤΝ στον χώρο της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης. Η λύση όμως αυτή έρχεται σε ένταση με το άρθρο 101^A Σ που απαιτεί ειδική πλειοψηφία για την επιλογή των μελών των ανεξαρτήτων αρχών. Μια ειδική επιτροπή δεν θα πρέπει να παραγνωρίζει τη σπουδαιότητα της προστασίας προσωπικών δεδομένων, η οποία εκ του Συντάγματος (άρθρο 9Α) έχει ανατεθεί σε ειδική αρχή. Μια νέα αρχή για την εκπαίδευση θα έπρεπε να ζητεί τη γνωμοδότηση της Αρχής Προστασίας Δεδομένων για κάθε της σχεδόν ενέργεια, κάτι που θα ήταν δυσλειτουργικό. Ως εκ τούτου, προτείνεται η ανασύσταση της Αρχής Προστασίας Δεδομένων σε μια νέα αρχή με τρία Τμήματα: Ιδιωτικότητας, Πληροφορίας και ΤΝ.³¹⁷ Στον τομέα της ΤΝ θα πρέπει να υπάρξει εκπροσώπηση από τον χώρο της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης.

³¹⁶ F. Panagopoulou, Artificial Intelligence and Independent Authorities, Journal of Public Administration, ISSN: 2642-8318 | Volume 6, Issue 1, 2024, διαθέσιμο σε: <https://doi.org/10.22259/2642-8318.0601004>.

³¹⁷ F. Panagopoulou, Artificial Intelligence and Independent Authorities, Journal of Public Administration, όπ. ανωτ..

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ

ΟΙ ΕΠΙΚΑΙΡΟΠΟΙΗΜΕΝΕΣ ΑΡΧΕΣ

Ζητούμενο δεν είναι η μη εισαγωγή εργαλείων της ΤΝ στον χώρο της δημόσιας διοίκησης με έμφαση στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση, αλλά η ορθή και ηθική χρήση τους. Αυτό συνεπάγεται τα εξής:

Πρώτον, ο αλγόριθμος θα πρέπει να υπηρετεί την ανθρώπινη αξία. Δεν θα πρέπει να χρησιμοποιείται με σκοπό τον στιγματισμό και τη χειραγώγηση των εμπλεκομένων. Τα συστήματα ΤΝ πρέπει να αναπτύσσονται με τρόπους που σέβονται την προσωπική αυτονομία του ατόμου. Είναι απαραίτητο να ληφθούν μέτρα για να αποτραπεί η εκμετάλλευση, η υποβάθμιση, η χειραγώγηση, η εργαλειοποίηση ή η μείωση του αυτοκαθορισμού των ανθρώπων από τα συστήματα ΤΝ. Οι τεχνολογίες όπως η τεχνητή νοημοσύνη δεν χρησιμοποιούνται για να προδικάζονται οι επιλογές των ανθρώπων.

Δεύτερον, η τεχνητή νοημοσύνη θα πρέπει να χρησιμεύει ως εργαλείο για τους ανθρώπους, με απώτερο στόχο τη μεγαλύτερη ευημερία τους. Για τον λόγο αυτό πρέπει να προωθούνται ανθρωποκεντρικά, αξιόπιστα και δεοντολογικά συστήματα τεχνητής νοημοσύνης καθ' όλη τη διάρκεια της ανάπτυξης, της εφαρμογής και της χρήσης τους, σύμφωνα με τις αξίες της ΕΕ.

Στόχος είναι η ενίσχυση της εκπαιδευτικής διαδικασίας και όχι η υποκατάσταση του εκπαιδευτικού από τον αλγόριθμο. Ζητούμενο είναι να αποφορτίσει τους εμπλεκόμενους από διοικητικές δραστηριότητες. Πρέπει να αναγνωρίζεται ως εργαλείο που βοηθά και εμπνέει τους ανθρώπους ώστε να βελτιώσουν την ποιότητα ζωής τους, αξιοποιώντας τις μοναδικές τους ανθρώπινες ικανότητες, στην εκπαίδευση. Η ΤΝ δεν θα πρέπει να θεωρείται μέσο αντικατάστασης της εκπαιδευτικής ανθρώπινης εργασίας με αποκλειστικό σκοπό τη μείωση του κόστους.

Τρίτον, ο αλγόριθμος πρέπει να είναι διαφανής, δηλαδή να ξέρουμε πώς λειτουργεί, επί τη βάσει ποιας διαδικασίας αξιολογεί, προβαίνει σε περίληψη κειμένων κ.ο.κ.. Οι αλγόριθμοι, τα δεδομένα και οι διαδικασίες λήψης αποφάσεων από συστήματα ΤΝ θα πρέπει να είναι επαρκώς προσβάσιμα στα ενδιαφερόμενα μέρη, ώστε η λειτουργία των συστημάτων ΤΝ να είναι κατανοητή, εξηγήσιμη, αξιόπιστη, αιτιολογημένη και υπεύθυνη.

Υπό αυτή την εκδοχή δεν νοείται να απορριφθεί κάποιος από την εισαγωγή του σε ένα εκπαιδευτικό ίδρυμα επί τη βάσει αλγοριθμικού υπολογισμού χωρίς να γνωρίζει τον τρόπο με τον οποίο λειτουργεί ο αλγόριθμος. Οι άνθρωποι πρέπει πάντα να έχουν

τον τελευταίο λόγο και τα υποκείμενα των δεδομένων μπορούν να το απαιτήσουν αυτό. Οι υπεύθυνοι λήψης αποφάσεων πρέπει να είναι πραγματικά σε θέση να εξετάζουν τις προτάσεις μιας τεχνητής νοημοσύνης και πρέπει να λαμβάνουν υπόψη την ατομική κατάσταση των προσώπων. Αυτό απαιτεί εμπειρογνωσία, επαρκείς πόρους και διορατικότητα στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων στο πλαίσιο της ΤΝ.

Τέταρτον, ο αλγόριθμος πρέπει να σέβεται την ιδιωτικότητα των εκπαιδευόμενων. Η καταχώριση της προόδου, των διακυμάνσεων απόδοσης, των περιόδων κόπωσης και συναισθηματικής φόρτισης ενός μαθητή θα πρέπει να γίνει κατά τρόπο φιλικό για τα δικαιώματα του μαθητή και να μην επιφέρει αρνητικές συνέπειες στην μετέπειτα προσωπική και επαγγελματική πορεία του μαθητή. Τα εκπαιδευτικά ιδρύματα υποχρεούνται να διασφαλίζουν ότι όλα τα δεδομένα που επεξεργάζονται αποθηκεύονται με εμπιστευτικότητα και ασφάλεια και πρέπει να εφαρμόζουν κατάλληλες πολιτικές και διαδικασίες για την προστασία και τη δεοντολογική χρήση όλων των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα.

Πέμπτον, ο αλγόριθμος θα πρέπει να προάγει τον πλουραλισμό. Αυτό συνεπάγεται ότι ο αλγόριθμος θα πρέπει να προσφέρει πλουραλιστική εκπαίδευση στους εκπαιδευόμενους, να είναι συμπεριληπτικός, να εμπεριέχει ένα ευρύ φάσμα επιστημών, από τις μαθηματικές και φυσικές μέχρι τις ανθρωπιστικές και κοινωνικές και να μην προάγει την πολιτισμική και γλωσσική μονοκαλλιέργεια. Οι δράσεις πρέπει να ενισχύουν τη διαφορετικότητα και την κοινωνική συνοχή και να στοχεύσει τη συμπερίληψη.

Έκτον, ο αλγόριθμος πρέπει να αξιολογείται και να εποπτεύεται, προκειμένου να σταθμίζονται οι κίνδυνοι και τα οφέλη που προκαλεί στους εμπλεκόμενους και να προάγει τις απαιτούμενες αξίες. Ιδιαίτερη προσοχή πρέπει να δοθεί στην επιλογή της κατάλληλης μορφής εποπτείας, συμπεριλαμβανομένης της εποπτείας από τον άνθρωπο. Θα πρέπει να διασφαλίζεται ότι τα αλγοριθμικά συστήματα βασίζονται σε κατάλληλα σύνολα δεδομένων, ώστε να αποφεύγονται οι διακρίσεις και να καθίσταται δυνατή η ανθρώπινη εποπτεία όλων των αποτελεσμάτων που επηρεάζουν την ασφάλεια και τα θεμελιώδη δικαιώματα των ανθρώπων. Για να εξασφαλιστεί η επιτυχία της ενσωμάτωσης της τεχνητής νοημοσύνης στη διδασκαλία και τη μάθηση στα πανεπιστήμια, είναι απαραίτητη η συνεχής παρακολούθηση και αξιολόγηση της εφαρμογής της.

Η τακτική αξιολόγηση του αντίκτυπου της τεχνητής νοημοσύνης στις διδακτικές πρακτικές και στις επιδόσεις των φοιτητών θα συμβάλει στον εντοπισμό των τομέων που χρήζουν βελτίωσης και θα διασφαλίσει την αποτελεσματική και ηθική χρήση της τεχνολογίας. Με την τακτική συλλογή σχολίων τόσο από τους εκπαιδευτικούς όσο και από τους φοιτητές, τα πανεπιστήμια μπορούν να λαμβάνουν τεκμηριωμένες

αποφάσεις σχετικά με τον τρόπο βελτίωσης της εφαρμογής της τεχνητής νοημοσύνης.

Έβδομον, μεγάλη σημασία έχει η εξοικείωση των φοιτητών με ηθικά ζητήματα, όπως τα όρια μεταξύ λογοκλοπής και έμπνευσης και οι κατάλληλες περιπτώσεις για την αναζήτηση βοήθειας από την τεχνητή νοημοσύνη. Η θέσπιση σαφών πολιτικών σχετικά με τη χρήση της τεχνητής νοημοσύνης, συμπεριλαμβανομένων δεοντολογικών κατευθυντήριων γραμμών και νομικών ευθυνών, θα βοηθήσει τους εκπαιδευόμενους και το προσωπικό να αντιμετωπίσουν αυτά τα σύνθετα ζητήματα.

Όγδοον, η διασφάλιση της ισότιμης πρόσβασης στις τεχνολογίες τεχνητής νοημοσύνης είναι ζωτικής σημασίας για την προώθηση ενός περιβάλλοντος μάθησης χωρίς αποκλεισμούς. Τα πανεπιστήμια πρέπει να καταβάλλουν προσπάθειες για την παροχή πόρων και υποστήριξης σε όλους τους φοιτητές και το προσωπικό, ανεξάρτητα από το υπόβαθρο ή την πρόσβασή τους στην τεχνολογία. Αυτό μπορεί να περιλαμβάνει την προμήθεια εργαλείων τεχνητής νοημοσύνης.

Με την προώθηση της ισότιμης πρόσβασης στις τεχνολογίες ΤΝ, τα πανεπιστήμια μπορούν να συμβάλουν στην εξισορρόπηση των όρων ανταγωνισμού και να διασφαλίσουν ότι όλοι οι φοιτητές και το προσωπικό έχουν την ευκαιρία να επωφεληθούν από τα πλεονεκτήματα που προσφέρει η ενσωμάτωση της ΤΝ. ΜΗ ισότιμη πρόσβαση στις τεχνολογίες ΤΝ είναι απαραίτητη για τη διατήρηση της δικαιοσύνης στο εκπαιδευτικό περιβάλλον.

Ένατον, ιδιαίτερης σημασίας είναι η απόδοση της πνευματικής ιδιοκτησίας των τεχνολογιών τεχνητής νοημοσύνης. Η απόδοση της πνευματικής ιδιοκτησίας είναι μια σημαντική πτυχή της πολιτικής για την τεχνητή νοημοσύνη στην πανεπιστημιακή διδασκαλία και μάθηση.

Δέκατον, απαιτείται η παροχή κατάρτισης και υποστήριξης σε εκπαιδευτικούς, προσωπικό και φοιτητές σε θέματα τεχνητής νοημοσύνης. Για να εξασφαλιστεί η επιτυχής ενσωμάτωση της τεχνητής νοημοσύνης στη διδασκαλία και τη μάθηση, τα πανεπιστήμια πρέπει να παρέχουν επαρκή κατάρτιση και υποστήριξη στους εκπαιδευτικούς, το προσωπικό και τους φοιτητές. Η επένδυση στην κατάρτιση και τους πόρους μπορεί να βοηθήσει τους εκπαιδευτικούς να αισθάνονται πιο σίγουροι και ικανοί να αντιμετωπίσουν τις πολυπλοκότητες της τεχνητής νοημοσύνης στις τάξεις τους.

Η γνώση της τεχνητής νοημοσύνης είναι ζωτικής σημασίας τόσο για τους φοιτητές όσο και για το προσωπικό, καθώς αξιοποιούν την παραγωγική τεχνητή νοημοσύνη στη διδασκαλία και τη μάθηση. Οι εκπαιδευτικοί τονίζουν την ανάγκη για εκπαίδευση σε θέματα ηθικής, γνώση των δυνατοτήτων των εργαλείων τεχνητής νοημοσύνης, αποτελεσματική χρήση (π.χ. prompt engineering), κριτική και αξιολόγηση των

αποτελεσμάτων, καθώς και τον ρόλο της τεχνητής νοημοσύνης στο πλαίσιο των σπουδών και της επαγγελματικής ζωής. Ένα ολοκληρωμένο πρόγραμμα γνώσης της τεχνητής νοημοσύνης θα βοηθήσει τους φοιτητές και το προσωπικό να κατανοήσουν καλύτερα και να χρησιμοποιούν υπεύθυνα τις τεχνολογίες τεχνητής νοημοσύνης στην ακαδημαϊκή και επαγγελματική τους ζωή. Με την παροχή εκπαίδευσης και πόρων σχετικά με τις τεχνολογίες τεχνητής νοημοσύνης, τα πανεπιστήμια μπορούν να ενδυναμώσουν τους φοιτητές και το προσωπικό, ώστε να λαμβάνουν τεκμηριωμένες αποφάσεις σχετικά με τη χρήση και τις πιθανές εφαρμογές τους στη διδασκαλία.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Στόχος της ανά χείρας μελέτης δεν ήταν να δαιμονοποιήσει τη χρήση της ΤΝ στον χώρο της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης ή να την εξωραΐσει. Στόχος ήταν να μελετήσει αντικειμενικά τα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα της και να προτείνει λύσεις εφαρμογής της κατά τρόπο ανθρωποκεντρικό και όχι τεχνοφοβικό. Αυτό συνεπάγεται ότι η ΤΝ πρέπει να στηρίζεται σε συγκεκριμένες αρχές της ανθρώπινης αξίας, της ευημερίας, της διαφάνειας, της ιδιωτικότητας, του πλουράλισμου, της εποπτείας, της ηθικής χρήσεως, της ισότιμης προσβάσεως, της προστασίας της πνευματικής ιδιοκτησίας και του εγγραμματος.

Η χρήση της ΤΝ στον χώρο της εκπαίδευσης συστήνεται κατόπιν στρατηγικού σχεδιασμού και προσεκτικής εκτίμησης των κινδύνων που αυτή ενέχει.³¹⁸ Τα εργαλεία ΤΝ οφείλουν να υπηρετούν τις βασικές αρχές της προστασίας της ανθρώπινης αξίας, της ιδιωτικότητας, της διαφάνειας, της προάσπισης της ευημερίας και του πλουραλισμού. Παράλληλα πρέπει να ελέγχονται από εποπτεύουσα αρχή.³¹⁹ Για την εισαγωγή τους στην εκπαιδευτική διαδικασία προτείνεται, πρώτον, τα εργαλεία να υποβοηθούν και όχι να υποκαθιστούν τον εκπαιδευτικό. Δεύτερον, συνιστάται να χρησιμοποιούνται συμπληρωματικά προς τη συμβατική εκπαίδευση και να μη την υποκαθιστούν.³²⁰

Για να μπορέσει να λειτουργήσει η τεχνητή νοημοσύνη στην εκπαίδευση απαιτείται η προηγούμενη ψηφιοποίηση του κράτους καθώς και η ανάπτυξη της ψηφιακής νοημοσύνης. Η μετάβαση, όμως, στην ψηφιακή εποχή δεν πρέπει να οδηγεί σε «αποστασιοποίηση από κρίσιμες εγγυήσεις του κράτους δικαίου»³²¹ και στην παραμέληση των βασικών αρχών της δημόσιας διοίκησης. Ο διοικούμενος πρέπει να μπορεί να ελέγχει και να προσβάλει τη διαδικασία, με σκοπό να μην θίγεται η εμπιστοσύνη του προς τους θεσμούς. Προκειμένου να την προσβάλει, απαιτείται διαφάνεια της διαδικασίας, χρειάζεται αιτιολογία της αποφάσεως. Όλα αυτά θα οδηγήσουν στην κατάκτηση της ψηφιακής εμπιστοσύνης. Για να μπορέσει να λειτουργήσει η ψηφιακή εκπαίδευση πρέπει ο πολίτης να την εμπιστεύεται, να εμπιστεύεται τους θεσμούς.

³¹⁸ Βλ. Φ. Παναγοπούλου, Τεχνητή νοημοσύνη και εκπαίδευση: Προς ένα δικαίωμα στην ψηφιακή παιδεία;, όπ. ανωτ..

³¹⁹ Βλ. Φ. Παναγοπούλου, Τεχνητή νοημοσύνη και εκπαίδευση: Προς ένα δικαίωμα στην ψηφιακή παιδεία;, όπ. ανωτ..

³²⁰ Βλ. Φ. Παναγοπούλου-Κουτνατζή, Νομικοί και δεοντολογικοί προβληματισμοί για τη χρήση του ChatGPT στην εκπαίδευση, ΔιΤΕ 2023, σ. 6 επ..

³²¹ Βλ. Λ. Μήτρου, Επιλογή προσωπικού από σύστημα Τεχνητής Νοημοσύνης;, όπ. ανωτ., σ. 126.

ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Ελληνόγλωσσες

Ακριβοπούλου, Χρ./Ανθόπουλος, Χ.: Εισαγωγή στο Γενικό Διοικητικό Δίκαιο, Ανοικτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις Κάλλιπος, 2015, διαθέσιμο σε: <http://hdl.handle.net/11419/2532> (e-book).

Αναγνώστου, Δ.: Οι έμφυλες ανισότητες στην ανώτατη εκπαίδευση και την επιστημονική έρευνα στην Ελλάδα: Μπορούν τα Σχέδια Δράσης να προωθήσουν την ουσιαστική ισότητα; ΕΛΙΑΜΕΠ, 2023, διαθέσιμο σε: <https://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2023/09/Policy-paper-144-GENDRHED-EL-final.pdf>.

Ασδεράκη, Φ.: Ο Ευρωπαϊκός Χώρος Ανώτατης Εκπαίδευσης Ευρώπη και Παιδεία, Εκδόσεις Σιδέρη, 2008.

Αυγερινού Ανδρ./Γώγουλος, Φ./Κλεισούρας, Αχ./Πρωτοπαπαδάκης, Ε./Τσάμης, Δ./Χαραλαμπίκη Γ.: Φιλοσοφία, Εκπαίδευση, και Επαυξημένη Πραγματικότητα μέσω της ψηφιακής πλατφόρμας «Traces of Philosophy: Connect, Reflect, Experience» Παιδαγωγικός Λόγος Τόμ. 30, Αρ. 1, 2024.

Βενιζέλος, Ε.: Γενικό συμφέρον και περιορισμοί των συνταγματικών δικαιωμάτων, Κριτική προσέγγιση των τάσεων της νομολογίας, Εκδόσεις Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, 1990.

Βλαχόπουλος, Σ.: Το δικαίωμα της αναφοράς κατά το Ελληνικό και Ευρωπαϊκό Κοινοτικό Δίκαιο, Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1998.

Του ιδίου: Διαφάνεια της κρατικής δράσης & Προστασία προσωπικών δεδομένων. Τα όρια μεταξύ αποκάλυψης και απόκρυψης στην εκτελεστική εξουσία, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2007.

Του ιδίου: «Το εγωιστικό γονίδιο του δικαίου» και το δίκαιο της τεχνητής νοημοσύνης. Από τον ανθρωποκεντρισμό στον οικοκεντρισμό και τους έξυπνους αλγόριθμους, Εκδόσεις Ευρασία, Αθήνα, 2023.

Βόρρας, Απ.: Μπορεί ο αλγόριθμος να είναι διαφανής: Τεχνητή Νοημοσύνη: Ένα σύγχρονο κουτί της Πανδώρας σε: Λ. Μήτρου (επιμ.), Μπορεί ο αλγόριθμος;, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Αθήνα, 2023.

Γέροντας, Απ.: Επιτομή Γενικού Διοικητικού Δικαίου, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2020.

Γέροντας, Απ./ Λύτρας Σ./ Παυλόπουλος, Πρ./ Σιούτη, Γλ./ Φλογαΐτης, Σπ.: Διοικητικό Δίκαιο, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα- Κομοτηνή, 2004.

Γιαννακόπουλος, Γ.: Τεχνητή Νοημοσύνη: Μια Διακριτική Απομυθοποίηση, Εκδόσεις Ροπή, Θεσσαλονίκη, 2020.

Δαγτόγλου, Π.Δ.: Γενικό Διοικητικό Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα- Θεσσαλονίκη, 2014.

Δεληκωστόπουλος, Στ.: Η προστασία της εμπιστοσύνης εν τω διοικητικό δικαίω, Εκδόσεις Άλφα Δέλτα, Αθήνα, 1969.

Δετσαρίδης, Χρ.: Το δικαίωμα γνώσης των διοικητικών εγγράφων, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2006.

Δετσαρίδης, Χρ.: Οι αρχές της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης και της καλής πίστης στο διοικητικό δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2003.

Ηλιάδου, Α.Ν.: Δημόσιες Επιχειρήσεις, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2016.

Της ιδίας: Σύγχρονα ζητήματα ερμηνείας του δικαιώματος συμμετοχής στην Κοινωνία της Πληροφορίας (άρθρο 5Α παρ. 2 Σ.), e-politeia 2025, τ. 13.

Κλάδης, Δ.: *Η διακήρυξη της Μπολώνιας και η πορεία από την Μπολώνια στην Πράγα, Κείμενα - Σχόλια - Ανάλυση*, Αθήνα, Δεκέμβριος 2000, σ. 4

Καραγεώργου, Β. Ι.: Η αρχή της διαφάνειας στην ενωσιακή έννομη τάξη: Όψεις της αναδυσόμενης νομικής αρχής, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2013.

Καρατσούλης, Π.: Το κράτος σε μετάβαση. Από τη ‘διοικητική’ μεταρρύθμιση και το ‘νέο δημόσιο μανάτζμεντ’ στη ‘διακυβέρνηση’, Εκδόσεις Σιδέρη, Αθήνα 2004

Κατρούγκαλος, Γ.: Η προστασία της εμπιστοσύνης του πολίτη προς το Κράτος, ΔιΔικ/νη 1993, σ.947.

Κοντόγιωργα-Θεοχαροπούλου, Δ.: Σημεία εργασίας επί της αρχής της αναλογικότητας εξ αφορμής της αποφάσεως 2112/1984 του Συμβουλίου της Επικρατείας, Η αρχή της αναλογικότητας (Σημεία Εμβαθύνσεως και Προβληματισμού), σ. 81.

Κουτνατζής, Στ.-Ι.Γ.: Η συμβολή της αρχής της αναλογικότητας στην πραγμάτωση της σχέσης κανόνα-εξαίρεσης μεταξύ θεμελιωδών δικαιωμάτων και των περιορισμών τους, σε: Τιμητικό Τόμο Λ. Θεοχαρόπουλου και Δ. Κοντόγιωργα Θεοχαροπούλου, Τόμος ΙΙΙ, Θεσσαλονίκη, 2009.

Κόρσος, Δ.: Διοικητικό Δίκαιο, Γενικό Μέρος, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2013.

Κουτούπα-Ρεγκάκου Ευαγ.: Η αρχή της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης του διοικουμένου, Αρμ 1995, τεύχος ΙΙ, σ.1380.

Κτιστάκη, Στ.: Δημόσια επιχείρηση και δημόσιο συμφέρον, Το Σύνταγμα (ΤοΣ), 1991.

Της ιδίας: Εισαγωγή στη Διοικητική Επιστήμη, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2009,

Της ιδίας: Εισαγωγή στη δημόσια διοίκηση, δεύτερη έκδοση, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2020.

Λαζαράκος, Γρ. Γ.: Το δικαίωμα πρόσβασης στη δημόσια πληροφορία, Ανοιχτή Διοίκηση & Κοινωνία της Πληροφορίας, Αθήνα 2006.

Λαζαράτος, Π.: Το δικαίωμα ακροάσεως του άρθρου 20 παρ. 2 Συντ. κατά την έκδοση διοικητικών πράξεων με τη βοήθεια ηλεκτρονικών υπολογιστών, ΝοΒ 1990, σ. 427 επ..

Του ιδίου: Αποτελεσματικότητα της διοίκησης: Ένα νομικό επιχείρημα με συνταγματική θεμελίωση, ΤοΣ 1991, σ. 509 επ..

Του ιδίου: Ανάκληση νόμιμων διοικητικών πράξεων Ι Οι λόγοι ανάκλησης, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1996.

Του ιδίου: Μελέτες, Προς μια ενιαία δογματική αντιμετώπιση της νομιμότητας ανακλητικών πράξεων και της συνταγματικότητας αναδρομικών νόμων-Με αφορμή την ΣτΕ 1508/2022 (Στ' Τμήμα), Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2013.

Του ιδίου: Η αρχή της προστατευόμενης εμπιστοσύνης του ιδιώτη έναντι της διοικήσεως και του νομοθέτη, ΔτΑΤεΣ Ι/2003, σ.134.

Μαθιουδάκης, Ι. Γ.: Η αρχή της αμεροληψίας της διοίκησης, Εκδόσεις ANION, Θεσσαλονίκη, 2008.

Μακαρούνη, Α.: Η αρχή της προστατευόμενης εμπιστοσύνης του πολίτη: όψεις του ευρωπαϊκού κοινοτικού και του ελληνικού δικαίου, Διδ, 1997, σ.12.

Μαλλιαροπούλου, Α.: Η αρχή της προστατευόμενης εμπιστοσύνης στην πρόσφατη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2014.

Μαντζούφας, Π.: Ακαδημαϊκή Ελευθερία, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα 1997

Μανιτάκης Αντ.: Η συνταγματική αρχή της ισότητας και η έννοια του γενικού συμφέροντος, ΤοΣ 1978.

Μανιτάκης, Αντ.: Ανάκληση διοικητικής άδειας και αρχή της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης του διοικουμένου, Αρμ 1984, σ.185.

Μανιτάκης, Αντ.: Κράτος δικαίου και δικαστικός έλεγχος της συνταγματικότητας, Εκδόσεις Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1994.

Μαργαρίτη, Μ.: Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ) και των Πρωτοκόλλων υπ' αριθμ. 1, 6, 7 και 13. Μια συνοπτική ερμηνεία, Εκδόσεις Π. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, 2018.

Μαρκαντωνάτου – Σκαλτσά Ανδρ. Γ.: Η προστασία του διοικουμένου Βασική αρχή της διοικητικής δράσης, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2000.

Της ιδίας.: Εγχειρίδιο Διοικητικού Δικαίου, Γ' Έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2016.

Μήτρου, Λ.: Μπορεί ο αλγόριθμος να διοικεί; σε: Λ. Μήτρου (επιμ.), Μπορεί ο αλγόριθμος;, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Αθήνα 2023.

Μουζουράκη, Παρ.: Η αρχή της προστατευόμενης εμπιστοσύνης στην πρόσφατη νομολογία του ΣτΕ, σε Τιμ. Τομ. του Συμβουλίου της Επικρατείας 75 χρόνια, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη 2004.

Μουκίου, Χ.: Η «Σιωπή» τη Διοίκησης, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 2000.

Μουκίου. Χ.: Αλγόριθμοι και Διοικητικό Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2025.

Μπατσούλας, Δ.: Τεχνητή Νοημοσύνη και Δημόσιο Δίκαιο: μια διαρκής αλληλεπίδραση, Syntagma Watch, 24.4.2024, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/tehniti-nohmosynh-kai-dhmosio-dikaio-mia-diarkhs-allhlepidrasi/>.

Μωραΐτη, Άννα: Η εκτίμηση της επικινδυνότητας με αλγόριθμους κατά την επιμέτρηση της ποινής. Απόφαση S1 της Πολιτείας του Wisconsin της 13ης Ιουλίου 2016, διαθέσιμο σε: <https://theartofcrime.gr/>.

Παλλήκαρης, Δ.: Η αρχή της προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης στο σύγχρονο κοινωνικό κράτος και η ερμηνεία της μέσα από τη νομολογία του ΣτΕ, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, 2014.

Παναγοπούλου-Κουτνατζή, Φ.: Η Δι@ύγεια στη δημόσια διοίκηση υπό το πρίσμα της προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, ΔτΑ 2012 σελ. 25 επ..

Της ίδιας: Ζητήματα συνταγματικότητας στην εξ αποστάσεως σχολική εκπαίδευση, ΕφημΔΔ 2020, σ. 292 επ..

Της ίδιας: Νομικοί και δεοντολογικοί προβληματισμοί για τη χρήση του ChatGPT στην εκπαίδευση, ΔιΤΕ 2023, σ. 6 επ..

Της ίδιας: Τεχνητή Νοημοσύνη: Ο δρόμος προς έναν ψηφιακό συνταγματισμό. Μια ηθικο-συνταγματική θεώρηση, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2023.

Της ίδιας: «Η αλγοριθμική λήψη αποφάσεων» σε: Γ. Καραβοκύρη (επιμ.), «Κράτος Δικαίου & Δημοκρατία στην ψηφιακή εποχή», Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων, 2024, σ.141 επ..

Της ίδιας: Ο Ευρωπαϊκός Κανονισμός για την Τεχνητή Νοημοσύνη (Artificial Intelligence Act, AI Act): Μια πρώτη θεώρηση, Syntagma Watch, 28.05.2024 διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/ai-act-mia-proti-thewrissi/>.

Της ίδιας: Τεχνητή νοημοσύνη και εκπαίδευση: Προς ένα δικαίωμα στην ψηφιακή παιδεία; Syntagma Watch, 26.3.2025, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/tehnith-nohmosynh-kai-ekpaideysh/>.

Της ίδιας.: Τεχνητή Νοημοσύνη και Δημοκρατία: Προς έναν ψηφιακό αυταρχισμό ή μια δημοκρατική αναβάθμιση; Syntagma Watch, 17.2.2025, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/texnith-nohmosynh-kai-demokratia/>.

Της ίδιας.: Ερμηνεία Άρθρου 5^Α Σ, σε: Ευάγγελο Βενιζέλο (επιμ.), Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2025, σ. 410 επ..

Παντελίδου, Κ.: Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2019.

Παπαδημητράκης, Γ.: Big Data και αλγοριθμικές μελέτες επικινδυνότητας. Νέες προκλήσεις στον χώρο της ποινολογίας, ΠοινΔνη 2019, σ. 1045, διαθέσιμο σε: <https://EPIC.org/algorithmic-transparency/crim-justice>.

Παπαδοπούλου, Λ.: Ερμηνεία άρθρου 16 Σ, σε: Ευάγγελο Βενιζέλο (επιμ.), Το ελληνικό Σύνταγμα, Κατ' άρθρο ερμηνεία, Τόμος 1, άρθρα 1-25, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2024.

Παπαχατζής, Γ.: Σύστημα του ισχύοντος στην Ελλάδα Διοικητικού Δικαίου, Εκδόσεις Δευτέρα, Αθήνα, 1991.

Πικραμένος, Μ.: Η αιτιολογία των διοικητικών πράξεων και ο ακυρωτικός δικαστικός έλεγχος, Εκδόσεις Π. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη-Αθήνα, 2012.

Πρεβεδούρου, Ε.: Η αιτιολογία των διοικητικών πράξεων (Γενικό Διοικητικό Δίκαιο. Εμβάθυνση Δημοσίου Δικαίου. Διάγραμμα), διαθέσιμο σε: <https://www.prevedourou.gr>.

Της ίδιας: Η διοικητική διαδικασία ως παράγων ενδυνάμωσης του κράτους δικαίου 2023, διαθέσιμο σε: <https://www.prevedourou.gr/>.

Ράϊκος, Αθ.: Συνταγματικό Δίκαιο, Θεμελιώδη Δικαιώματα, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2018.

Σαρμάς, Δ.: Ερμηνεία Άρθρου 14, σε: Ε. Ρ. Σαχπεκίδου/Χ. Ν. Ταγαρά (επιμ.), Κατ' άρθρο ερμηνεία του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2020, σ. 164 επ..

Σαραφιανός, Δ.: Ερμηνεία Άρθρου 16 Σ, σε: Φ. Σπυρόπουλο/Ξεν. Κοντιάδη/Χ. Ανθόπουλο/Γ. Γεραπετρίτη (επιμ.), Σύνταγμα, Κατ' άρθρο ερμηνεία, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα- Θεσσαλονίκη, 2017, σ. 380 επ..

Σουλιώτης, Δ.Γ.: Έλεγχος και Ελεγκτές, Ο έλεγχος υπέρ του δημοσίου συμφέροντος ως εργαλείο της Δημοκρατίας και του Κράτους Δικαίου, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2003.

Σπηλιωτόπουλος, Ε.: Εγχειρίδιο Διοικητικού Δικαίου, Τόμος 1, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2017.

Σταθόπουλος, Μ.: Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2004.

Στασινόπουλος, Μ.: *Αι γενικαί αρχαί* του διοικητικού δικαίου, η καταγωγή των και η νομική αξία των, ΕΔΔΔ 1973, σ. 123.

Του ιδίου: Δικαίωμα υπερασπίσεως των πολιτών κατά το άρθρο 20 του Συντάγματος, Πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών, 1^η Μαρτίου 1979, διαθέσιμο σε: <https://digitallibrary.academyofathens.gr/archive/item/18967?lang=en>.

Στρατηλάτης, Κ.: Ερμηνεία Άρθρου 5^Α Σ, Δικαίωμα στην Πληροφόρηση, σε: Σ. Βλαχόπουλο/Ξεν. Κοντιάδη/ Γ. Τασόπουλο (επιμ.), Κατ' άρθρο Ερμηνεία του Συντάγματος, Syntagma Watch, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/my-constitution/arthro-5a/>.

Ταμαμίδης, Αν.: Ερμηνεία άρθρου 2 Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου ΕΣΔΑ, σε: Σαρμά Ι. / Κοντιάδη Ξεν. / Ανθόπουλο Χ. (επιμ.), ΕΣΔΑ Κατ' άρθρο ερμηνεία. Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2021.

Τάχος, Αν.: Ελληνικό Διοικητικό Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2003.

Τροβά, Ε.: Διαφάνεια και γνώση. Από τον έλεγχο της συνταγματικότητας στον έλεγχο της αιτιολογίας των κανόνων, σε: Τιμητικό Τόμο Συμβουλίου της Επικρατείας, 75 χρόνια, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2004.

Της ιδίας: Εξουσίες και Διαφάνεια, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2005.

Τσάτσος, Δ.: Συνταγματικό Δίκαιο Α', Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1994.

Φουντεδάκη, Π.: Τα ελληνικά πανεπιστήμια στον Ευρωπαϊκό Χώρο Ανώτατης Εκπαίδευσης. Η πορεία Μπολώνια – Μπέργκεν, ΔτΑ 2006, σ. 921-947.

Φουντεδάκη Π.: Τα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια μεταξύ εναρμόνισης και διαφορετικότητας», Παπαδοπούλου Λ./ Γώγος Κ. / Πικραμένος Μ. (επιμ.), Η Ελλάδα στην Ευρώπη. Πρακτικά Συνεδρίου στη μνήμη των καθηγητών Συνταγματικού Δικαίου Δημήτρη Θ. Τσάτσου και Γιώργου Παπαδημητρίου, Αθήνα, Εκδόσεις Ευρασία 2019, σ.261-276.

Χιώλος, Κ. Β.: Η αρχή της αμεροληψίας της διοικήσεως, ΑρχΝ 1999, σ. 610 επ..

Χρήστου Β.: Η αρχή της καλής διοίκησης στο ευρωπαϊκό διοικητικό δίκαιο, 2008,2 ΕφημΔΔ. 279.

Χρυσανθάκης Χ.: Εισηγήσεις συνταγματικού δικαίου, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2007.

Χρυσόγονος, Κ. Χ./ Βλαχόπουλος, Σ.: Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2017.

Χρυσόγονος Κ. Χ.: Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2023.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΕΣ

Alexopoulos,Ch./Lachana,Z./Androutsopoulou,Ag./Diamantopoulou, V./Charalabidis, Y./Loutsanis, M.A. :How machine learning is changing e-government, ACM DL, 03.04.2019, διαθέσιμο σε: <https://dl.acm.org/doi/10.1145/3326365.3326412#abstract>

Brkan, M./Bonnet, G.: Legal and Technical Feasibility of the GDPR's Quest for Explanation of Algorithmic Decisions: Of Black Boxes, White Boxes and Fata Morganas” (2020), European Journal of Risk Regulation Volume 11.

Chouldechova, Al.: A fair prediction with a disparate impact: a study on bias in recidivism prediction instruments, 2016, διαθέσιμο σε: <http://arxiv.org/abs/1610.07524>.

Delgado, J./Martín, I.: Automation, Artificial Intelligence and Sound Administration. A Few Insights in the Light of the Spanish Legal System, 2022 διαθέσιμο σε: <https://www.erdalreview.eu/publicazioni/european-review-of-digital-administration-and-law-volume-3-issue-1-2022.html> .

Dempere, J. / Modugu, K./ Hesham, Al. / Ramasamy, L. K.: The impact of ChatGPT on higher education» *Frontiers in Education* 07 frontiersin.org. διαθέσιμο σε: <https://www.frontiersin.org/journals/education/articles/10.3389/feduc.2023.1206936/full>.

Floten, J.: Grading exams using large language models: A comparison between human and AI grading of exams in higher education using ChatGPT, Bera, 16.09.2024, διαθέσιμο σε: <https://bera-journals.onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1002/berj.4069>.

Fussel, H.P./Neave, G./Velt.: *Relations between State and Higher Education*, Council of Europe. Legislative Reform Programme for Higher Education, Springer Netherlands, 1996.

Groof, J. d/Neave, G./Svec, J.:Democracy and governance in higher education Council of Europe/Legislative Reform Programme for higher education and research The Hague [u.a.] : Kluwer Law Internat. , 1998

Fitria, T. N. :Artificial Intelligence (AI) in Education: Using AI tools for teaching and learning process, Senin, 20.12.2021, διαθέσιμο σε: https://www.researchgate.net/profile/Tira-Nur-Fitria/publication/357447234_Artificial_Intelligence_AI_In_Education_Using_AI_To_ols_for_Teaching_and_Learning_Process/links/

Hadfield, G.: Explanation and justification: AI decision-making, law, and the rights of citizens, Scwhartz Reisman Institute, Univerisity of Toronto, 2021, διαθέσιμο σε: <https://srinstitute.utoronto.ca/news/hadfield-justifiable-ai>.

Harris, D./ O'Boyle, M./ Bates, Ed./ Buckley, C. M.: Law of the European Convention on Human Rights, 4^η έκδοση.

Häberle, P.: Öffentliches Interesse als juristisches Problem, Eine Analyse von Gesetzgebung und Rechtsprechung, 2., um einen Nachtrag ergänzte Auflage, Berliner Wissenschafts-Verlag, Berlin 2006.

Koumbou B. B., Impact of the digitalization of education on the right to education: report of the Special Rapporteur on the Right to Education, 2022, διαθέσιμο σε: <https://digitallibrary.un.org/record/3973358?v=pdf>

Krasner, D. S.: International Regimes, Ithaka: Cornell University Press,1983.

Leslie, D./Burr, Ch./ Aitken, M./ Cowls, J./ Katell, M./ Briggs, M.: Artificial intelligence, human rights, democracy, and the rule of law: a primer, Council of Europe and The Alan Turing Institute, 2021 διαθέσιμο σε:

<https://edoc.coe.int/en/artificial-intelligence/10206-artificial-intelligence-human-rights-democracy-and-the-rule-of-law-a-primer.html>.

Larson, J./ Mattu, S./ Kirchner, L./ Angwin, J.: How We Analyzed the COMPAS Recidivism Algorithm, 23.5.2016, διαθέσιμο σε: <https://www.propublica.org/article/how-we-analyzed-the-compas-recidivism-algorithm>.

Lazaratos, P.: Rechtliche Auswirkungen der Verwaltungsautomation auf das Verwaltungsverfahren.

Lexcellent, Ch.: Artificial Intelligence versus Human Intelligence: Are Humans Going to Be Hacked? (1st ed.), Springer Briefs in Applied Sciences and Technology, 2019.

McCarthy, J.: What is Artificial Intelligence? 12.11.2017, διαθέσιμο σε: <http://www-formal.stanford.edu/jmc/whatisai/node1.html>.

Panagopoulou, F.: Artificial intelligence and independent authorities, Journal of Public Administration 2024, 6(1), διαθέσιμο σε: <https://sryahwapublications.com/journals/journal-of-public-administration/volume-6/issue-1>.

Rand, A.: The virtue of selfishness, Signet Book, 2011.

Russell, J.A.: Pancultural aspects of the human conceptual organization of emotions. Journal of personality and social psychology, 45 (6), p.1281, 1983.

Susar, D. & Aquaro, V.: Artificial Intelligence: Opportunities and Challenges for the Public Sector ACM DL 03.04.2019 διαθέσιμο σε: <https://dl.acm.org/doi/abs/>.

Toffler, A.: Future shock, Sydney. Pan., 1970.

Williams, R. Th.: The ethical implications of using generative chatbots in higher education, 2023, διαθέσιμο σε <file:///C:/Users/fgrit/Downloads/feduc-08-1331607.pdf>.

Zuboff, S.: Surveillance capitalism and the challenge of collective action, Sage Publications, Los Angeles, 2019.

ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΥΠΕΡΕΘΝΙΚΩΝ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΩΝ

Απόφαση Belgian Linguistic, αρ. προσφ. 1474/62, 1677/62, 1691/62, 1994/63, 2126/64, 23.07.1968.

Απόφαση Hasan and Eylem Zengin v. Turkey, αρ. προσφ. 1448/2004, 9.10.2007.

Απόφαση της 14ης Οκτωβρίου 1999, Atlanta κατά Ευρωπαϊκής Κοινότητας [C-104/97 P](#), Συλλογή, [EU:C:1999:498](#), σκέψη [52](#).

Απόφαση Marper v. United Kingdom του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ, Απόφαση S. and Marper v. UK, αρ. προσφ. 30562/2004, 30566/2004, 4.12.2008.).

Απόφαση Producteurs de légumes de France κατά Επιτροπής, προπαρατεθείσα, [EU:T:2012:498](#), σκέψη [19](#) και εκεί παρατιθέμενη νομολογία

ΔΕΕ, Maniero, C-457/17, 15.11.2018.

ΑΛΛΕΣ ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

Εθνική Αρχή Ανώτατης Εκπαίδευσης, Ετήσια Έκθεση για την Ποιότητα της Ανώτατης Εκπαίδευσης, Αθήνα, 2023, διαθέσιμο σε: <https://www.ethaae.gr/el/ethaae/etisies-ektheseis-ethaae>

Ευρωπαίος Διαμεσολαβητής: Η χρηστή διοίκηση στην πράξη: οι αποφάσεις του Ευρωπαίου Διαμεσολαβητή, 2013, διαθέσιμο σε: [GoodAdministrationInPractice2013_EL_final-1.pdf](#).

Ο Ευρωπαϊκός Κώδικας Ορθής Διοικητικής Συμπεριφοράς, 2015, διαθέσιμο σε: http://195.167.92.241/documents/europeos_diam.pdf.

Σχέδιο για τη μετάβαση της Ελλάδας στην εποχή της ΤΝ, διαθέσιμο σε: https://foresight.gov.gr/wp-content/uploads/2024/11/Sxedio_gia_tin_metavasi_TN_Gr.pdf.

Ευρωπαϊκός Χάρτη Δεοντολογίας για τη χρήση της Τεχνητής Νοημοσύνης στα δικαστικά συστήματα και το περιβάλλον τους κατά την 31η σύνοδο της ολομέλειας της CEPEJ (Στρασβούργο, 3-4 Δεκεμβρίου 2018)·

Οδηγός Ορθής Διοικητικής Συμπεριφοράς: Σχέσεις Δημοσίων Υπαλλήλων & Πολιτών 2012.

Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on Artificial Intelligence for Europe, Brussels, 25.4.2018 COM (2018) 237 final.

Council of Europe: Study on the Human Rights dimensions of automated data processing techniques (in particular algorithms) and possible regulatory implications, March 2018, διαθέσιμο σε:

file:///C:/Users/feren/Downloads/Algorithms_and_Human_Rights_EN-rev.pdf.pdf.

European Parliament: Artificial intelligence: How does it work, why does it matter, and what can we do about it? διαθέσιμο σε:

[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/641547/EPRS_STU\(2020\)641547_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/641547/EPRS_STU(2020)641547_EN.pdf).

European Data Protection Board διαθέσιμο σε:

https://edpb.europa.eu/system/files/2022-05/edpb-guidelines_202205_frtlawenforcement_en_1.pdf.

European Commission, Βρυξέλλες ,2019, High-Level Expert Group on Artificial Intelligence: A Definition of AI: Main Capabilities and Scientific Disciplines, , διαθέσιμο σε: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/definition-artificial-intelligence-main-capabilities-and-scientific-disciplines>.

The Hamburg Commissioner for Data protection and freedom of information, Press Release, 2023, διαθέσιμο σε: https://datenschutz-hamburg.de/fileadmin/user_upload/HmbBfDI/Datenschutz/Informationen/20231207_PM_EuGH_Judgement_Schufa_Effects_on_AI.pdf.

SHE Figures 2021 – Gender in Research and Innovation Statistics and Indicators (European Commission, 2021).

<https://www.unite.ai/el/what-is-explainable-ai/>.

<https://mitos.gov.gr>.

Υπουργείο Εσωτερικών διαθέσιμο σε: <https://www.ypes.gr/dimosia-dioikisi/category--aploysteysi-diadikasion>.

<https://mintour.gov.gr/maigreece/>.